નમો અરિહંતાણં
નમો સિધ્ધાણં
નમો આયરિયાણં
નમો ઉવજઝાયાણં
નમો લેએ સવ્વ સાહુણં
એસો પંચ નમુકકારો
સવ્વ પાવપ્પણાસણો
મંગલાણં ચ સવ્વેસિં
પઢમં હવઈ મંગલં

જિનાગમ પ્રકાશન યોજના

પ. પૂ. આચાર્યશ્રી ઘાંસીલાલજી મહારાજ સાહેબ
કૃત વ્યાખ્યા સહિત

DVD No. 2
(Gujarati Edition)

:: યોજનાના આયોજક ::

શ્રી ચંદ્ર પી. દોશી - પીએચ.ડી.

website : www.jainagam.com

SHRI BHAGAVATI SUTRA

PART : 16

શ્રી ભગવતી સૂત્ર : ભાગ– ૧૬

जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलालजी-महाराज
विरचितया प्रमेयचन्द्रिकाख्यया व्याख्यया समलङ्कृतं
हिन्दी-गुर्जर-भाषाऽनुवादसहितम्

॥ श्री-भगवतीसूत्रम् ॥

(षोडशो भागः)

नियोजकः

संस्कृत-प्राकृतज्ञ-जैनागमनिष्णात-प्रियव्याख्यानि
पण्डितमुनि-श्रीकन्हैयालालजी-महाराजः

प्रकाशकः

राजकोटनिवासी-श्रेष्ठिश्री-शामजीभाई-वेलजीभाई वीराणी
तथा कडवीबाई-वीराणी स्मारकट्रस्टप्रदत्त-द्रव्यसाहाय्येन
अ० भा० श्वे० स्था० जैनशास्त्रोद्धारसमितिप्रमुखः
श्रेष्ठि-श्रीशान्तिलाल-मङ्गलदासभाई-महोदयः
मु० राजकोट

प्रथमा-आवृत्तिः	वीर-संवत्	विक्रम-संवत्	ईसवीसन्
प्रति १२००	२४९८	२०२८	१९७२

मूल्यम्-रू० ३५-०-०

મળવાનું ઠેકાણું :
શ્રી અ. ભા. શ્વે. સ્થાનકવાસી
જૈનશાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ,
ઠે. ગરેડિયા કૂવા રોડ,
રાજકોટ, (સૌરાષ્ટ્ર).

Published by :
Shri Akhil Bharat S. S.
Jain Shastroddhara Samiti,
Garedia Kuva Road, RAJKOT,
(Saurashtra), W. Ry. India

卐

ये नाम केचिदिह नः प्रथयन्त्यवज्ञां,
जानन्ति ते किमपि तान् प्रति नैष यत्नः ।
उत्पत्स्यतेऽस्ति मम कोऽपि समानधर्मा,
कालोह्ययं निरवधिर्विपुला च पृथ्वी ॥ १ ॥

卐

हरिगीतच्छन्दः

करते अवज्ञा जो हमारी यत्न ना उनके लिये ।
जो जानते हैं तत्त्व कुछ फिर यत्न ना उनके लिये ॥
जनमेगा मुझसा व्यक्ति कोई तत्त्व इससे पायगा ।
है काल निरवधि विपुलपृथ्वी ध्यान में यह लायगा ॥ १ ॥

卐

મૂલ્યઃ રૂ. ૩૫=૦૦

પ્રથમ આવૃત્તિ પ્રત ૧૨૦૦
વીર સંવત્ ૨૪૯૮
વિક્રમ સંવત્ ૨૦૨૮
ઇસવીસન ૧૯૭૨

: મુદ્રક :
મણિલાલ છગનલાલ શાહ
નવપ્રભાત પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ,
ઘીકાંટા રોડ, અમદાવાદ,

સ્વાધ્યાય માટે ખાસ સૂચના

(૧) આ સૂત્રના મૂલપાઠનો સ્વાધ્યાય દિવસ અને રાત્રિના પ્રથમ પ્રહરે તથા ચોથા પ્રહરે કરાય છે.

(૨) પ્રાતઃઉષાકાળ, સન્ધ્યાકાળ, મધ્યાહ્ન, અને મધ્યરાત્રિમાં બે-બે ઘડી (૪૮ મિનિટ) વંચાય નહીં, સૂર્યોદયથી પહેલાં ૨૪ મિનિટ અને સૂર્યોદયથી પછી ૨૪ મિનિટ એમ બે ઘડી સર્વત્ર સમજવું.

(૩) માસિક ધર્મવાળાં સ્ત્રીથી વંચાય નહીં તેમજ તેની સામે પણ વંચાય નહીં. જ્યાં આ સ્ત્રીઓ ન હોય તે ઓરડામાં બેસીને વાંચી શકાય.

(૪) નીચે લખેલા ૩૨ અસ્વાધ્યાય પ્રસંગે વંચાય નહીં.

(૧) આકાશ સંબંધી ૧૦ અસ્વાધ્યાય કાલ.

(૧) **ઉલ્કાપાત**—મોટા તારા ખરે ત્યારે ૧ પ્રહર (ત્રણ કલાક સ્વાધ્યાય ન થાય.)

(૨) **દિગ્દાહ**—કોઈ દિશામાં અતિશય લાલવર્ણ હોય અથવા કોઈ દિશામાં મોટી આગ લગી હોય તો સ્વાધ્યાય ન થાય.

(૩) **ગર્જારવ**—વાદળાંનો ભયંકર ગર્જારવ સંભળાય. ગાજવીજ ઘણી જણાય તો ૨ પ્રહર (છ કલાક) સ્વાધ્યાય ન થાય.

(૪) **નિર્ઘાત**—આકાશમાં કોઈ વ્યંતરાદિ દેવકૃત ઘોરગર્જના થઈ હોય, અથવા વાદળો સાથે વીજળીના કડાકા બોલે ત્યારે આઠ પ્રહર સુધી સ્વાધ્યાય ન થાય.

(૫) **વિદ્યુત**—વિજળી ચમકવા પર એક પ્રહર સ્વાધ્યાય ન થા.

(૬) **યૂપક**—શુક્લપક્ષની એકમ, બીજ અને ત્રીજના દિવસે સંધ્યાની પ્રભા અને ચંદ્રપ્રભા મળે તો તેને યૂપક કહેવાય. આ પ્રમાણે યૂપક હોય ત્યારે રાત્રિમાં પ્રથમા ૧ પ્રહર સ્વાધ્યાય ન કરવો.

(૭) **યક્ષાદીપ્ત**—કોઈ દિશામાં વીજળી ચમકવા જેવો જે પ્રકાશ થાય તેને યક્ષાદીપ્ત કહેવાય. ત્યારે સ્વાધ્યાય ન કરવો.

(૮) **ધ્રુમિક કૃષ્ણ**—કારતકથી મહા માસ સુધી ધૂમાડાના રંગની જે સૂક્ષ્મ જલ જેવી ધૂમ્મસ પડે છે તેને ધૂમિકાકૃષ્ણ કહેવાય છે. તેવી ધૂમ્મસ હોય ત્યારે સ્વાધ્યાય ન કરવો.

(૯) **મહિકાશ્વેત**—શીતકાળમાં શ્વેતવર્ણવાળી સૂક્ષ્મ જલરૂપી જે ધુમ્મસ પડે છે. તે મહિકાશ્વેત છે ત્યારે સ્વાધ્યાય ન કરવો.

(૧૦) **રજઉદ્‌ઘાત**—ચારે દિશામાં પવનથી બહુ ધૂળ ઉડે. અને સૂર્ય ઢંકાઈ જાય. તે રજઉદ્‌ઘાત કહેવાય. ત્યારે સ્વાધ્યાય ન કરવો.

(૨) ઔદારિક શરીર સંબંધી ૧૦ અસ્વાધ્યાય

(૧૧-૧૨-૧૩) હાડકાં-માંસ અને રૂધિર આ ત્રણ વસ્તુ અગ્નિથી સર્વથા બળી ન જાય, પાણીથી ધોવાઈ ન જાય અને સામે દેખાય તો ત્યારે સ્વાધ્યાય ન કરવો. ફૂટેલું ઇંડુ હોય તો અસ્વાધ્યાય.

(૧૪) **મળ-મૂત્ર**—સામે દેખાય, તેની દુર્ગન્ધ આવે ત્યાં સુધી અસ્વાધ્યાય.

(૧૫) **સ્મશાન**—આ ભૂમિની ચારે બાજુ ૧૦૦/૧૦૦ હાથ અસ્વાધ્યાય.

(૧૬) **ચંદ્રગ્રહણ**—જ્યારે ચંદ્રગ્રહણ થાય ત્યારે જઘન્યથી ૮ મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટથી ૧૨ મુહૂર્ત અસ્વાધ્યાય જાણવો.

(૧૭) **સૂર્યગ્રહણ**—જ્યારે સૂર્યગ્રહણ થાય ત્યારે જઘન્યથી ૧૨ મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટથી ૧૬ મુહૂર્ત અસ્વાધ્યાય જાણવો.

(૧૮) **રાજવ્યુદ્ગત**—નજીકની ભૂમિમાં રાજાઓની પરસ્પર લડાઈ થતી હોય ત્યારે, તથા લડાઈ શાન્ત થયા પછી ૧ દિવસ-રાત સુધી સ્વાધ્યાય ન કરવો.

(૧૯) **પતન**—કોઈ મોટા રાજાનું અથવા રાષ્ટ્રપુરુષનું મૃત્યુ થાય તો તેનો અગ્નિસંસ્કાર ન થાય ત્યાં સુધી સ્વાધ્યાય કરવો નહીં તથા નવાની નિમણુંક ન થાય ત્યાં સુધી ઊંચા અવાજે સ્વાધ્યાય ન કરવો.

(૨૦) **ઔદારિક શરીર**—ઉપાશ્રયની અંદર અથવા ૧૦૦-૧૦૦ હાથ સુધી ભૂમિ ઉપર બહાર પંચેન્દ્રિયજીવનું મૃતશરીર પડ્યું હોય તો તે નિર્જીવ શરીર હોય ત્યાં સુધી સ્વાધ્યાય ન કરવો.

(૨૧થી ૨૮) **ચારે મહોત્સવ અને ચાર પ્રતિપદા**—આષાઢ પૂર્ણિમા, (ભૂતમહોત્સવ), આસો પૂર્ણિમા (ઇન્દ્ર મહોત્સવ), કાર્તિક પૂર્ણિમા (સ્કંધ મહોત્સવ), ચૈત્ર પૂર્ણિમા (યક્ષમહોત્સવ, આ ચાર મહોત્સવની પૂર્ણિમાઓ તથા તે ચાર પછીની કૃષ્ણપક્ષની ચાર પ્રતિપદા (એકમ) એમ આઠ દિવસ સ્વાધ્યાય ન કરવો.

(૨૯થી ૩૦) પ્રાતઃકાલે અને સન્ધ્યાકાળે દિશાઓ લાલકલરની રહે ત્યાં સુધી અર્થાત્ સૂર્યોદય અને સૂર્યાસ્તની પૂર્વે અને પછી એક-એક ઘડી સ્વાધ્યાય ન કરવો.

(૩૧થી ૩૨) મધ્ય દિવસ અને મધ્ય રાત્રિએ આગળ-પાછળ એક-એક ઘડી એમ બે ઘડી સ્વાધ્યાય ન કરવો.

ઉપરોક્ત અસ્વાધ્યાય માટેના નિયમો મૂલપાઠના અસ્વાધ્યાય માટે છે. ગુજરાતી આદિ ભાષાંતર માટે આ નિયમો નથી. વિનય એ જ ધર્મનું મૂલ છે. તેથી આવા આવા વિકટ પ્રસંગોમાં ગુરુની અથવા વડીલની ઇચ્છાને આજ્ઞાને જ વધારે અનુસરવાનો ભાવ રાખવો.

स्वाध्याय के प्रमुख नियम

(१) इस सूत्र के मूल पाठ का स्वाध्याय दिन और रात्री के प्रथम प्रहर तथा चौथे प्रहर में किया जाता है ।

(२) प्रातः ऊषा-काल, सन्ध्याकाल, मध्याह्न और मध्य रात्री में दो-दो घडी (४८ मिनिट) स्वाध्याय नहीं करना चाहिए, सूर्योदय से पहले २४ मिनिट और सूर्योदय के बाद २४ मिनिट, इस प्रकार दो घड़ी सभी जगह समझना चाहिए।

(३) मासिक धर्मवाली स्त्रियों को स्वाध्याय नहीं करना चाहिए, इसी प्रकार उनके सामने बैठकर भी स्वाध्याय नहीं करना चाहिए, जहाँ ये स्त्रियाँ न हों उस स्थान या कक्ष में बैठकर स्वाध्याय किया जा सकता है ।

(४) नीचे लिखे हुए ३२ अस्वाध्याय-प्रसंगो में वाँचना नहीं चाहिए—

(१) आकाश सम्बन्धी १० अस्वाध्यायकाल

(१) **उल्कापात**—बड़ा तारा टूटे उस समय १ प्रहर (तीन घण्टे) तक स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।

(२) **दिग्दाह**—किसी दिशा में अधिक लाल रंग हो अथवा किसी दिशा में आग लगी हो तो स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।

(३) **गर्जारव**—बादलों की भयंकर गडगडाहट की आवाज सुनाई देती हो, बिजली अधिक होती हो तो २ प्रहर (छ घण्टे) तक स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।

(४) **निर्घात**—आकाश में कोई व्यन्तरादि देवकृत घोर गर्जना हुई हो अथवा बादलों के साथ बिजली के कडाके की आवाज हो तब आठ प्रहर तक स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।

(५) **विद्युत**—बिजली चमकने पर एक प्रहर तक स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।

(६) **यूपक**—शुक्ल-पक्ष की प्रथमा, द्वितीया और तृतीया के दिनो में सन्ध्या की प्रभा और चन्द्रप्रभा का मिलान हो तो उसे यूपक कहा जाता है। इस प्रकार यूपक हो उस समय रात्री में प्रथमा १ प्रहर स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।

(७) **यक्षादीप्त**—यदि किसी दिशा में बिजली चमकने जैसा प्रकाश हो तो उसे यक्षादीप्त कहते हैं, उस समय स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।

(८) **धूमिका कृष्ण**—कार्तिक से माघ मास तक धूँए के रंग की तरह सूक्ष्म जल के जैसी धूमस (कोहरा) पड़ता है उसे धूमिका कृष्ण कहा जाता है इस प्रकार की धूमस हो उस समय स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।

(९) **महिकाश्वेत**—शीतकाल में श्वेत वर्णवाली सूक्ष्म जलरूपी जो धूमस पड़ती है वह महिकाश्वेत कहलाती है, उस समय स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।

(१०) **रजोद्‌घात**—चारों दिशाओं में तेज हवा के साथ बहुत धूल उडती हो और सूर्य ढँक गया हो तो रजोद्‌घात कहलाता है, उस समय स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।

(२) ऐतिहासिक शरीर सम्बन्धी १० अस्वाध्याय—

(११,१२,१३) हाड-मांस और रुधिर ये तीन वस्तुएँ जब-तक अग्नि से सर्वथा जल न जाएँ, पानी से धुल न जाएँ और यदि सामने दिखाई दें तो स्वाध्याय नहीं करना चाहिए । फूटा हुआ अण्डा भी हो तो भी अस्वाध्याय होता है ।

(१४) **मल-मूत्र**—सामने दिखाई हेता हो, उसकी दुर्गन्ध आती हो तब-तक अस्वाध्याय होता है ।

(१५) **श्मशान**—इस भूमि के चारों तरफ १००-१०० हाथ तक अस्वाध्याय होता है ।

(१६) **चन्द्रग्रहण**—जब चन्द्रग्रहण होता है तब जघन्य से ८ मुहूर्त और उत्कृष्ट से १२ मुहूर्त तक अस्वाध्याय समझना चाहिए ।

(१७) **सूर्यग्रहण**—जब सूर्यग्रहण हो तब जघन्य से १२ मुहूर्त और उत्कृष्ट से १६ मुहूर्त तक अस्वाध्याय समझना चाहिए ।

(१८) **राजव्युद्‌गत**—नजदीक की भूमि पर राजाओं की परस्पर लड़ाई चलती हो, उस समय तथा लड़ाई शान्त होने के बाद एक दिन-रात तक स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।

(१९) **पतन**—कोई बड़े राजा का अथवा राष्ट्रपुरुष का देहान्त हुआ हो तो अग्निसंस्कार न हो तब तक स्वाध्याय नहीं करना चाहिए तथा उसके स्थान पर जब तक दूसरे व्यक्ति की नई नियुक्ति न हो तब तक ऊंची आवाज में स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।

(२०) **औदारिक शरीर**—उपाश्रय के अन्दर अथवा १००-१०० हाथ तक भूमि पर उपाश्रय के बाहर भी पञ्चेन्द्रिय जीव का मृत शरीर पड़ा हो तो जब तक वह निर्जीव शरी वहाँ पड़ा रहे तब तक स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।

(२१ से २८) **चार महोत्सव और चार प्रतिपदा**—आषाढ़ी पूर्णिमा (भूत महोत्सव), आसो पूर्णिमा (इन्द्रिय महोत्सव), कार्तिक पूर्णिमा (स्कन्ध महोत्सव), चैत्र पूर्णिमा (यक्ष महोत्सव) इन चार महोत्सवों की पूर्णिमाओं तथा उससे पीछे की चार, कृष्ण पक्ष की चार प्रतिपदा (ऐकम) इस प्रकार आठ दिनों तक स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।

(२९ से ३०) प्रातःकाल और सन्ध्याकाल में दिशाएँ लाल रंग की दिखाई दें तब तक अर्थात् सूर्योदय और सूर्यास्त के पहले और बाद में एक-एक घड़ी स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।

(३१ से ३२) मध्य दिवस और मध्य रात्री के आगे-पीछे एक-एक घड़ी इस प्रकार दो घड़ी स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।

उपरोक्त अस्वाध्याय सम्बन्धी नियम मूल पाठ के अस्वाध्याय हेतु हैं, गुजराती आदि भाषान्तर हेतु ये नियम नहीं है । विनय ही धर्म का मूल है तथा ऐसे विकट प्रसंगों में गुरू की अथवा बड़ों की इच्छा एवं आज्ञाओं का अधिक पालन करने का भाव रखना चाहिए ।

श्री भगवतीसूत्र भाग १६ वें की

विषयानुक्रमणिका

अनु.	विषय		पाना नं.
	पचीसवें शतक का ५ उद्देशा		
१	पर्याय आदि का निरूपण		१
२	सागरोपम आदिकाल का निरूपण		७
३	निगोद के भेदों का निरूपण		११
	छठा उद्देशक		
४	उद्देशे में आनेवाले द्वारो को बतानेवाली द्वार गाथा का विवरण		१२
५	प्रज्ञापना द्वार का निरूपण		१३
६	वेद द्वार का निरूपण	१७	
७	रागादि द्वारों का निरूपण		१९
८	तीसरे राग द्वार का निरूपण		१९
९	चतुर्थ कल्प द्वार का निरूपण	२०	
१०	पांचवां चारित्र द्वार का निरूपण	२१	
११	छठा प्रतिसेवना द्वार का निरूपण		२२
१२	सातवां ज्ञान द्वार का निरूपण		२४
१३	आठवां तीर्थ द्वार का निरूपण		२६
१४	नववां लिंगद्वार का निरूपण	२८	
१५	दशवां शरीर द्वार का निरूपण		२८
१६	ग्यारहवां क्षेत्रद्वार का निरूपण		२९
१७	बारहवां कालद्वार का निरूपण		३०
१८	तेरहवां गतिद्वार का निरूपण		३६
१९	चौदहवां संयमद्वार का निरूपण		४०
२०	पंद्रहवें निकर्षद्वार का निरूपण		४२
२१	सोलहवें योगद्वार का निरूपण		५०
२२	सत्रहवें उपयोगद्वार का निरूपण		५१
२३	अढारहवें कषायद्वार का निरूपण		५१
२४	उन्नीसवें लेश्याद्वार का निरूपण	५३	
२५	बीसवां परिणाम द्वार का निरूपण		५५

२६	એક્વીસવેં બન્ધદ્વાર કા નિરૂપણ	૫૭
૨૭	બાવીસવેં વેદ દ્વાર કા નિરૂપણ	૫૯
૨૮	તેઈસવેં ઉદીરણાદ્વાર કા નિરૂપણ	૬૦
૨૯	ચોઈસવેં ઉપસંપદ્વાનદ્વાર કા નિરૂપણ	૬૨
૩૦	પચીસવેં સંજ્ઞાદ્વાર કા નિરૂપણ	૬૪
૩૧	છબ્બીસવેં આહારદ્વાર કા નિરૂપણ	૬૫
૩૨	સત્તાઈસવેં ધવદ્વાર કા નિરૂપણ	૬૬
૩૩	અઠ્ઠાઈસવેં આકર્ષદ્વાર કા નિરૂપણ	૬૭
૩૪	કાલાદિ દ્વાર કા નિરૂપણ	૬૮
૩૫	ઉન્તીસવેં કાલદ્વાર કા નિરૂપણ	૬૮
૩૬	તીસવેં અંતરદ્વાર કા નિરૂપણ	૭૦
૩૭	ઈક્તીસવેં સમુદ્ધાતદ્વાર કા નિરૂપણ	૭૨
૩૮	બત્તીસવેં ક્ષેત્રદ્વાર કા નિરૂપણ	૭૩
૩૯	તેંતીસ સે છત્તીસ તક કે દ્વારોં કા નિરૂપણ	૭૪
૪૦	તેંતીસવેં સ્પર્શના દ્વાર કા નિરૂપણ	૭૪
૪૧	ચોતીસવેં ભાવદ્વાર કા નિરૂપણ	૭૫
૪૨	પૈતીસવેં પરિણામદ્વાર કા નિરૂપણ	૭૫
૪૩	છત્તીસવેં અલ્પબહુત્વદ્વાર કા નિરૂપણ	૭૮

સાંતવા ઉદેશક

૪૪	સંયતો કે પ્રજ્ઞાપનાદિ ૩૬ છત્તીસદ્વારો કા નિરૂપણ	૭૯
૪૫	પ્રતિસેવના કા નિરૂપણ	૧૨૨
૪૬	પ્રાયશ્ચિત કે પ્રકાર કા નિરૂપણ	૧૨૫
૪૭	આભ્યન્તર તપ કા નિરૂપણ	૧૩૪
૪૮	ધ્યાન કે સ્વરૂપ કા નિરૂપણ	૧૪૧

આઠવાં ઉદેશા

૪૯	નૈરયિકો કી ઉત્પતિ કા નિરૂપણ	૧૪૭

નવવાં ઉદેશા

૫૦	ભવસિદ્ધિક નૈરયિકોં કી ઉત્પતિ કા નિરૂપણ	૧૫૦
૫૧	અભવસિદ્ધિક નૈરયિકોં કી ઉત્પતિ કા નિરૂપણ	૧૫૧

ગ્યારહવાં ઉદ્દેશા

૫૨	સમ્યગ્દષ્ટિ નૈરયિકોં કી ઉત્પતિ કા નિરૂપણ	૧૫૨

બારહવાં ઉદ્દેશા

૫૩	મિથ્યાદ્રષ્ટિ નૈરયિકોં કી ઉત્પતિ કા નિરૂપણ	૧૫૩

છબ્બીસવે શતક કા પ્રારંભ
પહલા ઉદ્દેશક

૫૪	છબ્બીસવેં શતક કે ઉદ્દેશકોં કા નિર્દેશ કરનેવાલી ગાથા કા સંગ્રહ	૧૫૪
૫૫	બન્ધ કે સ્વરૂપ કા નિરૂપણ	૧૫૫
૫૬	નૈરયિકોં કે બન્ધ કે સ્વરૂપ કા નિરૂપણ	૧૬૪
૫૭	જ્ઞાનાદરણીય કર્મ કો આશ્રય કરકે બન્ધ કે સ્વરૂપ કા નિરૂપણ	૧૬૯
૫૮	નૈરયિકોં કે આયુકર્મ બન્ધ કા નિરૂપણ	૧૭૮

દૂસરા ઉદ્દેશા

૫૯	ચૌબીસ પ્રકાર કે જીવસ્થાનોં કા નિરૂપણ	૧૮૫

તીસરા ઉદ્દેશા

૬૦	પરમ્પરોપપન્નક નૈરયિકોં કે બન્ધ કા નિરૂપણ	૧૮૯

ચૌથા ઉદ્દેશા

૬૧	અનન્તરાવગાઢ નારકોં કો આશ્રિત કરકે પાપકર્મ બન્ધ કા નિરૂપણ	૧૯૧

પાંચવા ઉદ્દેશા

૬૨	પરમ્પરાવગાઢ નારકોં કો આશ્રિત કરકે પાપકર્મ બન્ધ કા નિરૂપણ	૧૯૨

છઠ્ઠા ઉદ્દેશા

૬૩	અનન્તરાહારક નારકોં કો આશ્રિત કરકે પાપધર્મ બન્ધ કા નિરૂપણ	૧૯૩

સાતવાં ઉદ્દેશા

૬૪	પરંપરાહકારક નારકોં કો આશ્રિત કરકે પાપધર્મ બન્ધ કા નિરૂપણ	૧૯૫

આઠવાં ઉદ્દેશા

૬૫	અનંતર પર્યાપ્તક નારકોં કો આશ્રિત કરકે પાપધર્મ બન્ધ કા નિરૂપણ	૧૯૫

નવવાં ઉદ્દેશા

૬૬	પરમ્પર પર્યાપ્તક નારકોં કો આશ્રિત કરકે પાપધર્મ બન્ધ કા નિરૂપણ	૧૯૭

દસવાં ઉદ્દેશા

૬૭	ચરમ નારક આદિકોં કો આશ્રિત કરકે પાપધર્મ બન્ધ કા નિરૂપણ	૧૯૮

ગ્યારહવાં ઉદ્દેશા

૬૮	અચરમ નારક આદિકોં કો આશ્રિત કરકે પાપધર્મ બન્ધ કા નિરૂપણ	૨૦૦

સતાવીસવાં શતક

૬૯	જીવોં કે કર્મ કરણ ક્રિયા કા નિરૂપણ	૨૦૬

॥ સમાપ્ત ॥

પાંચમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

ચોથા ઉદ્દેશામાં પુદ્ગલાસ્તિકાય વિગેરેનું નિરૂપણસૂત્રકારે કર્યું છે. આ પુદ્ગલાસ્તિકાય વિગેરે પ્રત્યેક અનંત પર્યાયોવાળા હોય છે જેથી આ પાંચમા ઉદ્દેશામાં સૂત્રકાર પર્યાયોનું નિરૂપણ કરે છે.—

'कइविहा णं भंते ! पज्जवा पन्नत्ता' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ—શ્રીગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછયું છે કે—"कइविहा णं भंते ! पज्जवा पन्नत्ता' હે ભગવાન પર્યાયો કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામી ને કહે છે કે—'गोयमा दुविहा पज्जवा पन्नत्ता' હે ગૌતમ ! પર્યાયો બે પ્રકારના કહ્યા છે, પર્યવ, ગુણ, ધર્મ. વિશેષ આ બધા પર્યાયોના નામો છે 'तं जहा' તે બે પ્રકારો આ પ્રમાણે છે 'जीवपज्जवाय अजीवपज्जवा य' એક જીવ પર્યાય અને બીજા અજીવ પર્યાય જીવના ધર્મો તે જીવ પર્યાય છે અને અજીવના ધર્મો તે અજીવ પર્યાયો છે. 'पज्जवपयं निरवसेसं भाणियव्व" जहा पन्नवणाए' પ્રજ્ઞાપના સૂત્રનું પાંચમું પદ જે પર્યાય પદ છે, તે સમગ્ર અહિયાં કહેવું જોઈએ તે પદ આ પ્રમાણે છે.— 'जीवपज्जवा णं भंते ! किं संखेज्जा असंखेज्जा अणंता ? गोयमा ! नो संखेज्जा नो असंखेज्जा अणंता' હે ભગવન્ જીવ પર્યાયો શું સંખ્યાત છે ? અસંખ્યાત છે ? કે અનંત છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—હે ગૌતમ ! જીવ પર્યાયો સંખ્યાત નથી તેમ અસંખ્યાત પણ નથી. પરંતુ અનંત છે ઈત્યાદિ આ પર્યાય પદ સમ્પૂર્ણ અહિયાં કહેવું જોઇએ. જીવ પર્યાયો અનંત એટલા માટે કહ્યા છે કે—વનસ્પતિ અને સિદ્ધો અનંત છે, જેથી તેના પર્યાયો પણ અનંત છે સંખ્યાત કે અસંખ્યાત નથી.

'आवलिया णं भंते ! किं संखेज्जा समया असंखेज्जा समया अणंता समया' આ સૂત્રદ્વારા ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછયું છે કે—હે ભગવન્ એક આવલિકામાં શું સંખ્યાત સમય હોય છે ? અથવા અસંખ્યાત સમય હોય છે ? અથવા અનંત સમય હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा । नो संखेज्जा समया असंखेज्जा समया' હે ગૌતમ એક આવલિકામાં સંખ્યાત સમય હોતા નથી પરંતુ અસંખ્યાત સમય હોય છે, णो अणंता समया' અનંત સમય પણ હોતા નથી.

'आणापाणूणं भंते ! किं संखेज्जा' હે ભગવન્ એક શ્વાસોચ્છ્વાસ કે જે અસંખ્યાત આવલિકાઓનો થાય છે. તે શું સંખ્યાત સમય રૂપ હોય છે? અથવા અસંખ્યાત સમય રૂપ હોય છે? અથવા અનંત સમય રૂપ હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છેકે-'एवं चेव' હે ગૌતમ ! શ્વાસ અને ઉચ્છ્વાસ સંખ્યાત સમય રૂપ હોતા નથી. અને અનંત સમય રૂપ પણ હોતા નથી પરંતુ અસંખ્યાત સમય રૂપ હોય છે. 'थोवे णं भंते किं संखेज्जा०' હે ભગવન્ સાત આન-પ્રાણોનો એટલે કે શ્વાસોચ્છ્વાસોનો એક સ્તોક થાય છે તે સ્તોક શું સંખ્યાત સમય રૂપ હોય છે ? કે અસંખ્યાત સમય રૂપ હોય છે ? અથવા અનંત સમય રૂપ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'एवं चेव' હે ગૌતમ ! સ્તોક સંખ્યાત સમય રૂપ હોતો નથી અને અનંત સમય રૂપ પણ હોતો નથી પરંતુ તે અસંખ્યાત સમય રૂપ હોય છે. 'एवं लवे वि' સાત સ્તોકોનો જે એક લવ થાય છે. તે પણ અસંખ્યાત સમય રૂપ હોય છે. 'एवं मुहुत्ते वि' સત્યોતેર લવોનું એક મુહૂર્ત થાય છે તે પણ અસંખ્યાત સમયરૂપ હોય છે 'एवं अहोरत्तेवि' ત્રીસ મુહૂર્તોનો એક અહોરાત્ર થાય છે તે પણ અસંખ્યાત સમય રૂપ હોય છે. 'एवं पक्खा' એજ પ્રમાણે એક પક્ષપણ અસંખ્યાત સમય રૂપ હોય છે. આ બધાનુ વર્ણન અનુયોગ દ્વાર સૂત્રમાં વિશેષ રૂપથી કહેલ છે. તો તે ત્યાંથી સમજી તેવું 'मासे' મહિના 'ऊउ' બે માસની ઋતુ નિદાઘ-થી લઈને વસંત સુધી નોકાળ 'अयणे' છ માસનું એક અયન 'संवच्छरे' બાર માસ રૂપ સમય વર્ષ 'जुगे' પાંચવર્ષાત્મક સમય 'वाससए' સો વર્ષનો કાળ 'वाससहस्से' એક હજાર વર્ષ રૂપ સમય 'वाससयसहस्से' લાખ વર્ષ રૂપ કાળ 'पुव्वंगे' એક પૂર્વાંગ રૂપ સમય 'पुव्वे' એક પૂર્વ રૂપ સમય 'तुडियंगे' એક ત્રુટિતાંગ રૂપ સમય 'तुडिए' એક ત્રુટિત રૂપ કાળ 'अडडंगे' એક અટટાંગ રૂપ કાળ 'अडडे' એક અટટ રૂપ કાળ 'अववंगे' એક અવવાંગ રૂપ કાળ 'अववे' એક અવવરૂપ કાળ 'हूहूयंगे' એક હુહુકાંગરૂપ કાળ 'हूहूए' એક હુહુક રૂપકાળ 'उप्पलंगे' એક ઉત્પલાંગ રૂપ સમય 'उप्पले' એક ઉત્પલ રૂપ કાળ 'पउमंगे' એક પદ્માંગરૂપ કાળ 'पउमे' એક પદ્મરૂપ કાળ 'नलिणंगे' એક નલિ-નાંગરૂપકાળ 'नलिणे' એક નલિન રૂપ કાળ 'अच्छणिपुरंगे' એક અચ્છ નિપુ-રાંગ રૂપ કાળ 'अच्छणिपुरे' એક અચ્છ નિપુર રૂપ કાળ 'अउयंगे' એક અયુ-તાંગ રૂપ કાળ 'अउए' એક અયુત રૂપ કાળ 'नउयंगे' એક નયુતાંગ રૂપ કાળ 'नउए' એક નયુત રૂપ કાળ 'पउयंगे' એક પ્રયુતાંગ રૂપ કાળ 'पउए' એક પ્રયુત રૂપ કાળ 'चूलियंगे' એક ચૂલિકાંગ રૂપ કાળ 'चूलिए' એક ચૂલિકા રૂપ કાળ 'सीसपहेलियंगे' એક શીર્ષપ્રહેલિકાંગ રૂપ કાળ 'सिसपहेलिया' એક શીર્ષપ્રહે-લિકા રૂપ કાળ 'पलिओवमे' પલ્યોપમ રૂપ કાળ 'सागरोवमे' સાગરોપમ રૂપ કાળ 'ओसप्पिणी' અવસર્પિણી રૂપ કાળ 'एवं उस्सप्पिणी वि' અને ઉત્સર્પિણી

રૂપ કાળ આ બધા આનપ્રાણુથી લઇને ઉત્સર્પિણી સુધિના કાળ વિશેષ સંખ્યાત સમય રૂપ નથી તેમ અનંત સમય રૂપ પણ નથી પરંતુ અસંખ્યાત સમય રૂપ જ હોય છે.

પોગ્ગલપરિયટ્ટે णं भंते किं संखेज्जा समया असंखेज्जा समया अणंता समया पुच्छा' ગૌતમ સ્વામીએ આ સૂત્ર દ્વારા પ્રભુશ્રીને એવું પૂછયું છે કે-હે ભગવન્ એક પુદ્ગલ પરિવર્ત શુ સંખ્યાત સમય રૂપ હોય છે. અથવા અસંખ્યાત સમય રૂપ હોય છે ? કે અનંત સમય રૂપ હોય છે? આ પ્રશ્ન ના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा णो संखेज्जा समया णो असंखेज्जा समया अणंता समया' હે ગૌતમ ! એક પુદ્ગલ પરિવર્ત રૂપ કાળ સંખ્યાત સમય રૂપ હોતો નથી તેમ અસંખ્યાત સમય રૂપ પણ હોતો નથી. પરંતુ અનંત સમય રૂપ હોય છે 'एवं तीयद्धा अणागयद्धा सव्वद्धा' એજ પ્રમાણે અતીત કાળ (ભૂતકાળ) આનગત કાળ ભવિષ્યકાળ અને સર્વાધ્ધા રૂપ કાળ આ બધા કાળો પણ અનંત સમય રૂપ જ હોય છે.

હવે બહુવચનનો આશ્રય લઈને ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રી ને એવું પૂછે છે કે-'आवलियाओ णं भंते किं संखेज्जा समया पुच्छा' હે ભગવન્ સઘળી આવલિકાઓ શું સંખ્યાત સમય રૂપ છે ? અથવા અસંખ્યાત સમય રૂપ છે ? અથવા અનંત સમય રૂપ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा णो संखेज्जा समया' હે ગૌતમ ? સઘળી આવલિકાઓ સંખ્યાત સમય રૂપ હોતી નથી કેમકે-એક આવલિકામાં અસંખ્યાત સમય હોય છે. જેથી 'सिय असंखेज्जा सिय अणंता समया' સઘળી આવલિકાઓ કોઇવાર અસંખ્યાત સમય રૂપ પણ હોય છે. અને કોઇવાર અનંત સમય રૂપ પણ હોય છે. 'आणापाणूणं भंते कि संखेज्जा समया' હે ભગવન્ સઘળા શ્વાસોચ્છ્વાસ સંખ્યાત સમય રૂપ હોય છે ? અથવા અસંખ્યાત સમય રૂપ હોય છે ? અથવા અનંત સમય રૂપ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'एवं चेव' હે ગૌતમ ! આવલિકાઓના કથન પ્રમાણે સઘળા શ્વાસોચ્છવાસ પણ કોઇવાર અસંખ્યાત સમય રૂપ હોય છે અને કોઈવાર અનંત સમય રૂપ હોય છે. 'थोवाणं भंते किं संखेज्जा समया' હે ભગવન્ સઘળા સ્તોકો શું સંખ્યાત સમય રૂપ હોય છે? અથવા અસંખ્યાત સમય રૂપ હોય છે? અથવા અનંત સમય રૂપ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'एवं चेव હે ગૌતમ ! શ્વાસોચ્છ્વાસના કથન પ્રમાણે સઘળા સ્તોકો કોઈવાર અસંખ્યાત સમય રૂપ હોય છે અને કોઇવાર અનંત સમય રૂપ હોય છે 'एवं जाव उस्सप्पिणीओत्ति' એજ પ્રમાણે યાવત્ ઉત્સર્પિણી સુધીના કાળ વિશેષો કોઈવાર અસંખ્યાત સમય રૂપ હોય છે. અને કોઈવાર અનંત

સમય રૂપ હોય છે સઘળી આવલિકાઓથી લઈને સઘળી ઉત્સર્પિણી સુધીનો કાળ સંખ્યાત સમય રૂપ કયારેય હોતો નથી 'पोग्गलपरियट्टा णं भंते किं संखेज्जा समया पुच्छा' હે ભગવન્ સઘળા પુદ્ગલ પરિવર્ત રૂપ કાળ શું સંખ્યાત સમય રૂપ હોય છે ? અથવા અસંખ્યાત સમય રૂપ હોય છે ? અથવા અનંત સમય રૂપ હોય છે, આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે–

'गोयमा ! હે ગૌતમ ! 'णो संखेज्जा समया णो असंखेज्जा समया अणंता समया' સઘળા પુદ્ગલ પરિવર્ત રૂપ કાળ સંખ્યાત સમય રૂપ હોતા નથી, અસંખ્યાત સમય રૂપ પણ હોતો નથી. પરંતુ અનંત સમય રૂપ હોય છે. 'आणापाणूणं भंते ! किं संखेज्जाओ आवलियाओ, पुच्छा' હે ભગવન્ સઘળા શ્વાસોચ્છ્વાસો શું સંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોય છે ? અથવા અસંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોય છે ? અથવા અનંત આવલિકા રૂપ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा, संखेज्जाओ आवलियाओ' હે ગૌતમ ! આનપ્રાણ–શ્વાસોચ્છ્વાસ સંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોય છે, 'णो असंखेज्जाओ आवलियाओ० णो अणंताओ आवलियाओ' અસંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોતા નથી. અને અનંત આવલિકા સ્વરૂપ પણ હોતા નથી. 'एवं थोवे वि' એજ પ્રમાણે સ્તોક પણ સંખ્યાત આવલિકા રૂપ જ હોય છે. અસંખ્યાત આવલિકા રૂપ અથવા અનંત આવલિકા રૂપ હોતા નથી 'एवं जाव सीसपहेलियत्ति' એજ પ્રમાણે લવથી લઈ ને શીર્ષપ્રહેલિકા સુધીનો કાળ પણ સંખ્યાત આવલિકા રૂપ જ હોય છે. અસંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોતા નથી. અને અનંત આવલિકા રૂપ પણ હોતા નથી 'पलिओवमेणं भंते ! किं संखेज्जा पुच्छा' હે ભગવન પલ્યોપમ રૂપ જે કાળ છે તે શુ સંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોય છે ? અથવા અસંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોય છે ? અથવા અનંત આવલિકા રૂપ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે–'गोयमा ! णो संखेज्जाओ आवलियाओ' હે ગૌતમ ! પલ્યોપમ રૂપ કાળ સંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોતો નથી. પરંતુ 'असंखेज्जाओ आवलियाओ' અસંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોય છે. તે'णो अणंताओ आवलियाओ' અનંત આવલિકા રૂપ પણ હોતો નથી. 'एवं सागरोवमे वि' એજ પ્રમાણે–એટલે કે પલ્યોપમ ના કથક પ્રમાણે જ સાગરોપમ કાળ પણ અસંખ્યાત આવલિકા રૂપ જ હોય છે. સંખ્યાત અથવા અનંત આવલિકા રૂપ હોતા નથી 'एवं ओसप्पिणी वि' એજ પ્રમાણે સાગરોપમ કાળ ની જેમ અવસર્પિણી કાળ પણ સંખ્યાત આવલિકા રૂપ અથવા અનંત આવલિકા રૂપ નથી હોતા પરંતુ અસંખ્યાત આવલિકા રૂપ જ હોય છે. 'उस्सप्पिणी वि' એજ પ્રમાણે ઉત્સર્પિણી કાળ પણ સાગરોપમ કાળના કથન પ્રમાણે સંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોતા નથી તેમ અનંત આવલિકા રૂપ પણ હોતા

નથી પરંતુ અસંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોય છે, 'पोग्गलपरियट्टे पुच्छा' હે ભગવન્ પુદ્ગલ પરિવર્ત કાળ શું સંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોય છે ? અથવા અસંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોય છે ? અથવા અનંત આવલિકા રૂપ હોય છે આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! णो संखेज्जाओ आवलियाओ णो असंखेज्जाओ आवलियाओ अणंताओ आवलियाओ' હે ગૌતમ ! પુદ્ગલ પરિવર્ત કાળ સંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોતા નથી. અસંખ્યાત આવલિકા રૂપ પણ હોતા નથી પરંતુ અનંત આવલિકા રૂપ જ હોય છે 'एवं जाव सव्वद्धा' પુદ્ગલ પરિવર્તના કથન પ્રમાણે જ અતીત કાળ—ભૂતકાળ અનાગતકાળ-ભવિષ્યકાળ અને સર્વાદ્ધાકાળ પણ સંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોતા નથી. અને અસંખ્યાત આવલિકા રૂપ પણ હોતાં નથી. પરંતુ અનંત આવલિકા રૂપ જ હોય છે

હવે બહુવચનથી કહેવામાં આવે છે.

'आणापाणूणं भंते ! किं संखेज्जाओ आवलियाओ पुच्छा' હે ભગવન્ સઘળા શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપ કાળ શું સંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોય છે ? અથવા અસંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોય છે ? અથવા અનંત આવલિકા રૂપ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! सिय संखेज्जाओ आवलियाओ सिय असंखेज्जाओ, सिय अणंताओ' હે ગૌતમ ! સઘળા શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપ કાળ કોઇવાર સંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોય છે. કોઇવાર અસંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોય છે, અને કોઈવાર અનંત આવલિકા રૂપ હોય છે 'एवं जाव सीसपहे-लियाओ' આજ પ્રમાણે સ્તોકથી લઇને શીર્ષ પ્રહેલિકા સુધીના સઘળા કાળો પણ કોઈવાર સંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોય છે કોઈવાર અસંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોય છે, અને કોઈવાર અનંત આવલિકા રૂપ હોય છે 'पलिओवमाणं पुच्छा' આ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુશ્રી ને એવું પૂછ્યું છે કે-હે ભગવન્ સમસ્ત પલ્યોપમ રૂપ કાળ શું સંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોય છે ? અથવા અસંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોય છે ? કે અનંત આવલિકા રૂપ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा णो संखेज्जाओ आवलियाओ सिय असंखेज्जाओ आवलियाओ सिय अणंताओ आवलियाओ' હે ગૌતમ સઘળો પલ્યોપમકાળ સંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોતો નથી પરંતુ કોઈવાર તે સંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોય છે ? અને કોઈવાર અનંત આવલિકા રૂપ હોય છે. 'एवं जाव उस्सप्पणीओ' એજ પ્રમાણે યાવત્ સઘળા સાગરોપમ કાલ સઘળા ઉત્સર્પિણી કાલ અને સઘળા અવસર્પિણી કાળો પણ સંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોતા નથી પરંતુ તેઓ કોઈવાર અસંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોય છે

અને કોઈવાર અનંત આવલિકા રૂપ હોય છે 'पोग्गलपरियट्टा णं पुच्छा' હે ભગવન્ સઘળા પુદ્ગલ પરાવર્ત્તકાળ શું સંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોય છે? અથવા અસંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોય છે? અથવા અનંત આવલિકા રૂપ હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સ્વામી ને કહે છે કે-'गोयमा! णो संखेज्जाओ' णो असंखेज्जाओ आवलियाओ अणंताओ आवलियाओ' હે ગૌતમ સઘળા પુદ્ગલ પરાવર્ત્ત કાળ સંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોતા નથી. અસંખ્યાત આવલિકા રૂપ પણ હોતો નથી. પરંતુ અનંત આવલિકા રૂપ હોય છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રી ને એવું પૂછે છે કે 'थोवे णं भंते किं संखेज्जाओ आणापाणूओ असंखेज्जाओ' હે ભગવન્ સ્તોક રૂપ જે કાળ છે. તે શું સંખ્યાત શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપ હોય છે? અથવા અસંખ્યાત આનપ્રાણ રૂપ હોય છે. અથવા અનંત આનપ્રાણ રૂપ હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'जहा आवलियाए वत्तव्वया एवं आणापाणूओ वि निरवसेसा' હે ગૌતમ! જે પ્રમાણે આવલિકાના સંબંધમાં કથન કર્યું છે એજ પ્રમાણેનું સઘળું કથન આનપ્રાણના સંબંધમાં પણ સમજી લેવું 'एवं एएणं गमएणं जाव सीसपहेलिया माणियव्वा' એજ પ્રમાણે લવરૂપ કાળથી લઈ ને શીર્ષપ્રહેલિકા સુધિના કાળનો વિચાર પણ કરી લેવો જોઇએ 'सागरोवमेणं भंते! कि संखेज्जा पलिओवमा पुच्छा' હે ભગવન્! સાગરોપમકાળ શું સંખ્યાત પલ્યોપમ રૂપ હોય છે? અથવા અસંખ્યાત પલ્યોપમરૂપ હોય છે? કે અનંત પલ્યોપમ રૂપ હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામી ને કહે છે કે-'गोयमा संखेज्जा पलिओवमा' હે ગૌતમ! સાગરોપમ કાળ સંખ્યાત પલ્યોપમ રૂપ હોય છે 'णो असंखेज्जा पलिओवमा णो अणंता पलिओवमा' અસંખ્યાત પલ્યોપમ રૂપ હોતો નથી. અને અનંત પલ્યોપમ રૂપ પણ હોતો નથી 'एवं ओसप्पिणीए वि उसप्पिणीए वि'એજ પ્રમાણે ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી કાળ પણ અસંખ્યાત પલ્યોપમ રૂપ હોતા નથી. અનંત પલ્યોપમ રૂપ પણ હોતા નથી, પરંતુ સંખ્યાત પલ્યોપમ રૂપ જ હોય છે. 'पोग्गलपरियट्टे णं भंते पुच्छा' હે ભગવન્ પુદ્ગલ પરિવર્ત્ત શું સંખ્યાત પલ્યોપમ રૂપ હોય છે? અથવા અસંખ્યાત પલ્યોપમ રૂપ હોય છે કે અનંત પલ્યોપમ રૂપ હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામી ને કહે છે કે—'गोयमा! णो संखेज्जा पलिओवमा णो असंखेज्जा पलिओवमा अणंता पलिओवमा' હે ગૌતમ? પુદ્ગલ પરાવર્ત્ત રૂપ કાળ સંખ્યાત પલ્યોપમ રૂપ હોતા નથી અસંખ્યાત પલ્યોપમ રૂપ પણ હોતા

નથી. પરંતુ અનંત પલ્યોપમ રૂપ હોય છે 'एवं जाव सव्वद्धा' એજ પ્રમાણે અતીત કાળ. અનાગત કાળ, અને સર્વાદ્ધા રૂપ કાળ પણ સંખ્યાત પલ્યોપમ રૂપ હોતા નથી. અસંખ્યાત પલ્યોપમ રૂપ પણ હોતા નથી, પરંતુ અનંત પલ્યોપમ રૂપ જ હોય છે ।।સૂ૦ ૧।।

સાગરોપમ આદિકાલ કા નિરૂપણ

'सागरोवमाणं भंते ! किं संखेज्जा पलिओवमा पुच्छा'

ટીકાર્થ—આ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રી ને એવું પૂછયું છે કે-'सागरोवमाणं भंते ! किं संखेज्जा पलिओवमा पुच्छा' હે ભગવન્ સમસ્ત સાગરોપમ કાળ શુ સંખ્યાત પલ્યોપમ રૂપ હોય છે ? અથવા અસંખ્યાત પલ્યોપમ રૂપ હોય છે કે અનંત પલ્યોપમ રૂપ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा सिय संखेज्जा पलिओवमा' હે ગૌતમ સમસ્ત સાગરોપમ કાળ કોઈવાર સંખ્યાત પલ્યોપમ રૂપ હોય છે 'सिय असंखेज्जा पलिओवमा' કોઈવાર અસંખ્યાત પલ્યોપમ રૂપ હોય છે. અને 'सिय अणंता पलिओवमा' કોઈવાર અનંત પલ્યોપમ રૂપ હોય છે. 'एवं ओसप्पिणी उस्सप्पिणी वि' એજ પ્રમાણે સમસ્ત ઉત્સર્પિણી કાળ અને સમસ્ત અવસર્પિણી કાળ પણ કોઇવાર સંખ્યાત પલ્યોપમ રૂપ હોય છે. કોઈવાર અસંખ્યાત પલ્યોપમ રૂપ હોય છે. અને કોઇવાર અનંત પલ્યોપમ રૂપ હોય છે.

'पोग्गलपरियट्टाणं पुच्छा' હે ભગવન્ સમસ્ત પુદ્ગલપરાવર્ત શું સંખ્યાત પલ્યોપમ રૂપ હોય છે ? અથવા અસંખ્યાત પલ્યોપમ રૂપ હોય છે ? કે અનંત પલ્યોપમ રૂપ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा णो संखेज्जा पलिओवमा णो असंखेज्जा पलिओवमा० अणंता पलिओवमा' હે ગૌતમ સઘળા પુદ્ગલ પરિવર્તો સંખ્યાત પલ્યોપમ અને અસંખ્યાત પલ્યોપમ રૂપ હોતા નથી, પરંતુ અનંત પલ્યોપમ રૂપ હોય છે 'ओसप्पिणीणं भंते ! किं संखेज्जा सागरोवमा०' હે ભગવન્ અવસર્પિણી કાળ શું

સંખ્યાત સાગરોપમ રૂપ હોય છે ? અથવા અસંખ્યાત સાગરોપમ રૂપ હોય છે ? કે અનંત સાગરોપમ રૂપ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામી ને કહે છે કે-'जहा पलिओवमस्स वत्तव्वया तहा सागरोवमस्स वि, હે ગૌતમ ! પલ્યોપમ ના સંબંધમાં જે પ્રમાણે કથન કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણેનું કથન સાગરોપમના સંબંધમાં પણ સમજવું. અર્થાત્ અવસર્પિણી કાળ કોઈવાર સંખ્યાત સાગરોપમ રૂપ હોય છે, અને કોઈવાર અસંખ્યાત સાગરોપણ રૂપ હોય છે, અને કોઈવાર અનંત સાગરોપમ રૂપ હોય છે 'पोग्गलपरियट्टेणं भंते ! किं संखेज्जाओ ओसप्पिणी उस्सप्पिणीओ पुच्छा' હે ભગવન્ એક પુદ્ગલ પરિવર્ત શુ સંખ્યાત અવસર્પિણી ઉત્સર્પિણી રૂપ હોય છે ? અથવા અસંખ્યાત અવસર્પિણી ઉત્સર્પિણીરૂપ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! नो संखेज्जाओ ओसप्पिणी उस्सप्पिणीओ नो असंखेज्जाओ' હે ગૌતમ ! એક પુદ્ગલ પરિવર્ત સંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી રૂપ હોતુ નથી. અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણીરૂપ પણ હોતું નથી. પરંતુ 'अणंताओ ओसप्पिणी उस्सप्पिणीओ' અનંત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણીરૂપ હોય છે.

'एवं जाव सव्वद्धा' એજ પ્રમાણે અતીત અનાગત અને સર્વાદ્ધા રૂપ કાળ પણ અનંત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી રૂપ હોય છે. સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી રૂપ હોતા નથી.

'पोग्गलपरियट्टा णं भंते ! किं संखेज्जाओ ओसप्पिणी उस्सप्पिणीओ पुच्छा' હે ભગવન્ સઘળાં પુદ્ગલ પરિવર્ત રૂપ કાળ શુ સંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી કાળ રૂપ હોય છે ? અથવા અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી રૂપ હોય છે ? અથવા અનંત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી રૂપ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा णो संखेज्जाओ ओसप्पिणी उस्सप्पिणीओ णो असंखेज्जाओ ओसप्पिणी उस्सप्पिणीओ अणंताओ ओसप्पिणी उस्सप्पिणीओ' હે ગૌતમ ! સઘળા પુદ્ગલપરિવર્તો સંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી રૂપ હોતા નથી તથા અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી રૂપ પણ હોતા નથી. પરંતુ અનંત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી રૂપ હોય છે. 'तीतद्धाणं भंते किं संखेज्जा पोग्गलपरियट्टा पुच्छा' હે ભગવન્ અતીત કાળ-ભૂતકાળ શું સંખ્યાત પુદ્ગલ પરિવર્ત રૂપ હોય છે ? અથવા અસંખ્યાત પુદ્ગલ પરિવર્ત રૂપ હોય છે ? કે અનંત પુદ્ગલ પરિવર્ત રૂપ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સ્વામી ને કહે છે કે-'गोयमा ! णो संखेज्जा पोग्गलपरियट्टा णो असंखेज्जा' હે ગૌતમ ! અતીતકાળ સંખ્યાત પુદ્ગલ પરિવર્ત રૂપ હોતો

નથી. તેમ અસંખ્યાત પુદ્ગલ પરિવર્ત રૂપ પણ હોતો નથી. પરંતુ 'अणंता पोग्गलपरियट्टा' અનંત પુદ્ગલ પરિવર્ત રૂપ હોય છે. 'एवं अणागयद्धा वि' એજ પ્રમાણે ભવિષ્ય કાળ પણ અનંત પુદ્ગલ પરિવર્ત રૂપ હોય છે. સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત પુદ્ગલ પરિવર્ત રૂપ હોતા નથી, એજ પ્રમાણે 'एवं सव्वद्धा वि' સર્વ કાળ પણ અનંત પુદ્ગલ પરિવર્ત રૂપ હોય છે, સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત પુદ્ગલ પરિવર્ત રૂપ હોતા નથી.

'अणागयद्धा णं भंते ! किं संखेज्जाओ तीतद्धाओ असंखेज्जाओ अणंताओ આ સૂત્રપાઠ દ્વારા ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુશ્રી ને એવું પૂછયું છે કે–હે ભગવન્ અનાગત કાળ શું સંખ્યાત અતીત કાળ રૂપ હોય છે ? અથવા અસંખ્યાત અતીત કાળ રૂપ હોય છે ? કે અનંત અતીતકાળ રૂપ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામી ને કહે છે કે-'गोयमा ! णो संखेज्जाओ तीतद्धाओ' णो असंखेज्जाओ तीतद्धाओ णो अणंताओ तीतद्धाओ' હે ગૌતમ ! અનાગત કાળ સંખ્યાત અતીત કાળ રૂપ હોતો નથી. તથા અસંખ્યાત અતીતકાળ રૂપ હોતો નથી, અને અનંત અતીત કાળ રૂપ પણ હોતો નથી પરંતુ 'अणाययद्धाणं तीतद्धाओ समयाहिया' અનાગતકાળ ભવિષ્યકાળ અતીતકાળ–ભૂતકાળથી એક સમય અધિક હોય છે અર્થાત્ અતીત કાળની અપેક્ષાથી અનાગતકાળ એક સમય અધિક હોય છે 'एवं तीतद्धाणं अणागयद्धाओ समयूणा' એજ પ્રમાણે અતીતકાળ અનાગત કાળ કરતાં એક સમયન્યૂન હોય છે. એટલેકે–અતીતકાળ કરતાં અનાગતકાળ એક સમય વધારે હોય છે. અને અનાગતકાળની અપેક્ષાથી અતીતકાળ એકસમયન્યૂન હોય છે. અતીતકાળ અને અનાગતકાળ એ બેઉ અનાદિ અનંત ધર્મોને લઈને સરખા છે. અતીતકાળ જેમ આદિ વગરનો છે એજ પ્રમાણે અનાગતકાળ નો અંત નથી. તેથી આ બન્ને અનાદિ અનંત પણાથી સરખાં છે. અતીતકાળ અને અનાગતકાળ આ બન્નેની વચમાં ભગવાનના પ્રશ્નનો સમય છે, તે પ્રશ્ન સમય નાશ વિનાનો હોવાથી અતીતકાળમાં તેનો સમાવેશ થતો નથી. પરંતુ અવિનષ્ટ ધર્મના સાધર્મ્ય પણાથી અનાગત કાળમાં જ તેનો સમાવેશ થાય છે, આ અનાગતકાળ અતીતકાળની અપેક્ષાથી એક સમય વધારે હોય છે, તથા અનાગતકાળ થી અતીતકાળ એક સમયન્યૂન હોય છે તેથી 'अणागयद्धाणं तीयद्धाओ समयाहिया तीयद्धाणं अणागयद्धाओ समयूणा' આ પ્રમાણે કહેલ છે 'सव्वद्धाणं भंते ! किं संखेज्जाओ तीतद्धाओ पुच्छा' હે ભગવન્ સર્વકાળ શું સંખ્યાત અતીત કાળ રૂપ છે ? અથવા અસંખ્યાત અતીતકાળ રૂપ છે ? કે અનંત અતીત

કાળ રૂપ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે– ''गोयमा! णो संखेज्जाओ तीतद्धाओ णो असंखेज्जाओ, णो अणंताओ तीयद्धाओ હે ગૌતમ! સર્વકાળ સંખ્યાત અતીતકાળ રૂપ હોતો નથી તથા અસંખ્યાત અતીતકાળ રૂપ પણ હોતો નથી. અને અનંત અતીતકાળ રૂપ પણ હોતો નથી પરંતુ सव्वद्धाणं तीयद्धाओं सातिरेकदुगुणा' તે સર્વકાળ અતીતકાળ કરતાં કંઈક વધારે બમણો છે. અતીત અનાગતનું નામ સર્વાદ્ધાકાળ છે. આ સર્વાધ્ધાકાળ અતીતદ્ધાથી કંઈક વધારે બમણો છે. અર્થાત્ બમણા થી કંઈક વધારે છે. આમાં કંઇક વધારે અધિકપણું વર્તમાન સમય ને લઇને છે. તેથી 'तीतद्धाणं सव्वद्धाओ थोवूणए अद्धे' અતીતદ્ધા–ભૂતકાળ સર્વાદ્ધાથી કંઇક કમ અર્દ્ધા ભાગ રૂપ છે. અહિયાં આટલું ઓછાપણું વર્તમાન સમય ને લઈને છે. અહિયાં કોઈ એવું કહે છે કે–અતીતકાળ કરતાં અનાગતકાળ અનંતગણો હોય છે. કેમકે–જો તે અતીતકાળ અને અનાગતકાળ વર્તમાન સમયમાં બરાબર હોય તો તેના વીતી ગયા પછી અનાગતકાળ એક સમય કમ હોય છે. અને આ રીતે બે, ત્રણ ચાર વિગેરે સમય ઘટતા ઘટતા તે બન્નેમાં સરખાપણું રહેશે નહી. તેથી અનાગતકાળ અતીતકાળ કરતાં અનંતગણો છે, આકારણથી આ અનાગતકાળ અનંતકાળના વીતી જવાં છતાં પણ નાશ પામતો નથી, આનુ સમાધાન આ પ્રમાણે છે કે–અહિયાં અતીતકાળ અને અનાગતકાળ ને જે સરખા કહયા છે. તે તેમાં અનાદિપણા અને અનંતપણાને લીધે કહેલ છે. અર્થાત્ જે પ્રમાણે અતીતકાળની આદિ નથી તેજ પ્રમાણે અનાગતકાળનો અંત પણ નથી આ હકીકત પહેલા જ પ્રગટ કરેલ છે.

'सव्वद्धाणं भंते किं संखेज्जाओ अणागयद्धाओ पुच्छा' હે ભગવન્ સર્વાદ્ધારૂપ સર્વકાળ શું સંખ્યાત અનાગતકાળ રૂપ હોય છે? અથવા અસંખ્યાત અનાગતકાળ રૂપ હોય છે? અથવા અનંત અનાગતકાળ રૂપ હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–''गोयमा णो संखेज्जाओ अणागयद्धाओ णो असंखेज्जाओ अणागयद्धाओ णो अणंताओं अणागयद्धाओं' હે ગૌતમ! સર્વાદ્ધા રૂપ સર્વકાળ સંખ્યાત અનાગતાદ્ધા રૂપ નથી. અને અસંખ્યાત અનાગતાદ્ધા રૂપ પણ નથી. તથા અનંત અનાગતાદ્ધા રૂપ પણ નથી. પરંતુ 'सव्वद्धाणं अणागयद्धाओं थोवूणगदुगुणा' તે સવદ્ધા રૂપ સર્વકાળ ભવિષ્યકાળ ની અપેક્ષાથી કંઇક કમ બમણો છે. અને 'अणागयद्धाणं सव्वद्धाओ सातिरेगे अद्धे' અનાગતાદ્ધા સર્વાદ્ધાની અપેક્ષાથી કંઈક અર્ધો વધારે છે, ॥સૂ૦ ૨॥

ઉદ્દેશાના આરંભમાં પર્યાયો કહ્યા છે, આ પર્યાયો ભેદ રૂપ હોય છે. તેથી હવે સૂત્રકાર એજ અભિપ્રાયથી નિગોદના ભેદોને પ્રગટ કરે છે. 'कइविहाणं भंते ! णिगोदा पन्नत्ता' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ–આ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રી ને એવું પૂછ્યું છે કે– 'कइविहाणं भंते ! निगोदा पन्नत्ता' હે ભગવન્ નિગોદ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે–'गोयमा दुविहा णिगोदा पन्नत्ता' હે ગૌતમ ! નિગોદ બે પ્રકારના કહ્યા છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'णिओगाय णीओगजीवाय' નિગોદક અને નિગોદકજીવ અનંત-જીવોનું એક શરીરમાં જે અવસ્થાન–રહેવાનું છે તે નિગોદ છે, તથા અનંત-કાયિક જે જીવો છે તે નિગોદ જીવો છે 'णिगोयाणं भंते ! कइविहा पन्नत्ता' હે ભગવન્ નિગોદ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે–'गोयमा ! दुविहा पन्नत्ता'' હે ગૌતમ ! નિગોદ બે પ્રકારના કહ્યા છે 'तं जहा' જેમકે–'सुहुमनिगोदा य बायरनिगोदा य' સૂક્ષ્મ નિગોદ અને બાદર નિગોદ, ચર્મચક્ષુવાળાઓથી જે શરીર દેખાય નહીં તે સૂક્ષ્મનિગોદ છે. અને જે જોવામાં આવે છે. તે બાદર નિગોદ છે. 'एवं णिगोदा भाणियव्वा जहा जीवाभिगमे तहेव निरवसेसं'' આ રીતે જીવાભિગમ સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે સઘળા નિગોદ સંબંધી કથન અહીયાં કહેવું જોઈએ જીવાભિગમ સૂત્રમાં પહેલી પ્રતિપત્તિના બીજા ઉદ્દેશામાં આ કથન આવેલ છે. જે આ પ્રમાણે છે. 'सुहुमणिगोयाणं भंते कइविहा पन्नत्ता गोयमा ! दुविहा पन्नत्ता तं जहा–पज्जत्तगाय अपज्जत्तगा य'–ઇત્યાદિ નિગોદના પ્રકરણમાંથી પાંચમી પ્રતિપત્તિનું સઘળું કથન અહીંયાં કહેવું જોઈએ. આ રીતે નિગોદ કહ્યા છે. તેથી નિગોદ જીવો અને પુદ્ગલોના ભેદથી થાય છે.

હવે સૂત્રકાર પરિણામ ભેદોને બતાવે છે 'कइविहेणं भंते ! णामे पण्णत्ते' હે ભગવન્ નામ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? નમનનું નામ નામ છે–આ નામ પરિણામ રૂપ હોય છે. પરિણામ ભાવનું નામ છે. ભાવ પર્યાય રૂપ છે, આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે–'गोयमा छव्विहे णामे पण्णत्ते' હે ગૌતમ ! નામ છ પ્રકારના કહ્યા છે 'तं जहा' જેમકે–'ओदइए जाव सन्निवाइए ઔદયિક૧ યાવત્ ઔપશમિક૨, ક્ષાયિક ૩ ક્ષાયોપશમિક ૪ પારિણામિક અને સાંનિપાતિક ૬

અહીંયા યાવત્ પદથી ઔપશમિક ક્ષાયિક ક્ષાયોપશમિક અને અને પારિણામિકનો સંગ્રહ થયો છે.

'से किं तं उदइए णामे' હે ભગવન્ ઔદયિક નામ-ભાવ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'उदयइए णामे दुविहे पन्नत्ते હે ગૌતમ ! ઔદયિક નામ બે પ્રકારના કહ્યા છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે.-'उदइए य उदयनिप्फन्ने य' ઔદયિક અને ઉદયનિષ્પન્ન. 'एवं जहा सत्तमे सए पढमे उद्देसए भावो तहेव इह वि' આ પ્રમાણે આ ભગવતી સૂત્રના ૧૭ સત્તરમાં શતકના પહેલા ઉદ્દેશામાં ભાવોના સંબંધમાં જે પ્રમાણે કથન કર્યું છે, એજ પ્રમાણેનુ કથન સંપૂર્ણ રીતે અહીંયા નામના સંબંધમાં પણ કહેવું જોઇએ 'नवरं इमं नाम णाणत्तं' એજ વાત આ સૂત્રદ્વારા સૂત્રકારે પ્રગટ કરેલ છે અર્થાત્ ત્યાં ભાવોને લઈને કથન કરવામાં આવેલ છે અને અહીંયાં નામ શબ્દને લઇને કથન કરેલ છે એજ આ બેઉ ના પ્રકરણમાં ભેદ છે. 'सेसं तहेव जाव सन्निवाइए' બાકીનું બીજુ તમામ કથન યાવત્ સાન્નિપાતિક સુધીનું પહેલા કહ્યા પ્રમાણે જ છે. તેમ સમજવું અર્થાત્ ઔદયિકથી લઈને સન્નિપાતિક નામ સુધીનુ સઘળું કથન પહેલાના કથન પ્રમાણે જ છે. તેમ સમજવું.

'सेवं भंते ! सेवं भंते त्ति' હે ભગવન્ પર્યવ-પર્યાય વિગેરેના સંબંધમાં આપ દેવાનુપ્રિયે જે પ્રમાણે કહ્યું છે. તે સઘળું કથન સર્વથા સત્ય જ છે હે ભગવન્ આપનું કથન સર્વથા સત્ય જ છે આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમસ્વામી એ પ્રભુને વંદના કરી નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને ગૌતમસ્વામી તપ અને સંયમથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થયા ॥સૂ૦૩॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકરપૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત "ભગવતીસૂત્ર"ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના પચીસમા શતકનો પાંચમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૨૫-૫॥

ઉદેશે મેં આનેવાલે દ્વારો કો વતાનેવાલી દ્વાર ગાથા કા વિવરણ

છટ્ઠા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ-

પાંચમાં ઉદ્દેશાના છેલ્લા ભાગમાં નામના ભેદો કહ્યા છે. નામ ભેદોથી નિગ્રંથોના ભેદો થાય છે તેથી હવે આ છટ્ઠા ઉદ્દેશામાં એ નિગ્રંથોના જ ભેદો કહેવામાં આવે છે-આ સંબંધથી આવેલા આ છટ્ઠા ઉદ્દેશાના આરંભમાં આ ત્રણ ગાથાઓ કહી છે. જે આપ્રમાણે છે-पन्नवण ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—આ ઉદ્દેશામાં નિર્ગ્રંથોના વિષયમાં આ નીચે બતાવેલા ૩૬ છત્રીસ દ્વારો છે. જેમકે—પ્રજ્ઞાપનાદ્વાર ૧ વેદદ્વાર ૨, રાગ ૩, કલ્પ ૪. ચારિત્ર ૫, પ્રતિસેવના ૬, જ્ઞાન ૭, તીર્થ ૮, લિંગ ૯, શરીર ૧૦. ક્ષેત્ર ૧૧, કાળ ૧૨, ગતિ ૧૩, સંયમ ૧૪, નિકાશ—સંનિકર્ષ ૧૫, યોગ ૧૬, ઉપયોગ ૧૭. કષાય ૧૮, લેશ્યા ૧૯, પરિણામ ૨૦, બંધ ૨૧, વેદકર્મનું વેદન ૨૨ ઉદીરણા ૨૩, ઉપસંપત્ ૨૪, સંજ્ઞા ૨૫, આહાર ૨૬ ભવ ૨૭ આકર્ષક ૨૮, કાલમાન ૨૯, અંતર ૩૦ સમુદ્દ્ઘાત ૩૧ ક્ષેત્ર ૩૨ સ્પર્શના ૩૩. ભાવ ૩૪ પરિમાણ ૩૫, અને અલ્પ બહુત્વ ૩૬ આ પ્રજ્ઞાપના વિગેરે ૩૬ છત્રીસદ્વારોનું સ્વરૂપ યથાવસર—અવસર પ્રમાણે પ્રતિપાદન કરવામાં આવશે.

પ્રજ્ઞાપના દ્વાર કા નિરૂપણ

હવે સૂત્રકાર સૌથી પહેલાં પ્રજ્ઞાપના દ્વારનું કથન કરે છે—'रायगिहे जाव एवं वयासी'

ટીકાર્થ—'रायगिहे जाव एवं वयासी' રાજગૃહ નગરમાં ભગવાનનું સમવસરણ થયું પરિષદ્ ભગવનને વંદના કરવા આવી ભગવાને તેઓને ધર્મદેશના આપી ધર્મદેશના સાંભળીને પરિષદ્ પોતપોતાના સ્થાને પાછી ગઈ તે પછી બન્ને હાથ જોડીને ઘણા જ વિનય સાથે ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને આ પ્રમાણે પૂછયું—હે ભગવન્ નિર્ગ્રન્થો કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? ગ્રન્થનામ પરિગ્રહનું છે આ પરિગ્રહ બાહ્ય અને આભ્યન્તરના ભેદથી બે પ્રકારનો હોય છે. બાહ્ય અને આભ્યન્તર પરિગ્રહથી જે રહિત હોય છે, તે નિર્ગ્રન્થ છે. કેમકે—બાહ્ય અને આભ્યન્તર પરિગ્રહ રહિત થવું એજ નિર્ગ્રંથપણું છે આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—'गोयमा पंच णियंठा पन्नत्ता' હે ગૌતમ ! નિર્ગ્રન્થો પાંચ પ્રકારના હોય છે 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે—पुलाए પુલાક ૧ बउसे બકુશ ૨, कुसीले કુશીલ ૩, णियंठे નિર્ગ્રન્થ ૪, અને 'सिणाए સ્નાતક ૫ જો કે—સઘળા સાધુઓ સર્વ વિરતિ રૂપ ચારિત્રના ધારણ કરનાર હોય છે. તેથી આ સ્થિતિમાં તેઓના ભેદોનું પ્રતિપાદન અસંગત જેવું જણાય છે. તો પણ સર્વવિરતિ શાળી હોવા છતાં પણ તેઓમાં ચારિત્ર મોહનીય કર્મના ક્ષયોપશમાદિથી થવાવાળું જે વિશેષ પણુ છે તેની અપેક્ષાથી તેઓમાં ભેદ સંભવે છે. તેઓમાં જે પુલાક છે, તે સંયમ સાર વિનાના હોય છે. પુલાક નામ—નિસ્સાર ધાન્યના જે કણ—દાણા હોય છે, તેનું નામ પુલાક છે. આ પુલાકની જેમ જેઓ સંયમ રૂપ સાર વિનાના હોય છે એવા તે નિર્ગ્રન્થને પુલાક કહેલ છે. તેઓ સંયમશાલી હોવા છતાં પણ સંયમના દોષોદ્વારા સંયમ ને અસાર બનાવી દે છે ચિત્ર વર્ણન નામ બકુશ છે. જે નિર્ગ્રંથો પોતાના ચારિત્રને વિચિત્ર પ્રકારનુ બનાવી દે છે તે નિર્ગ્રંથને બકુશ કહેલ છે ૨ જે

નિર્ગ્રન્થનુ ચારિત્ર કુત્સિત-નિંદિત હોય છે તે નિર્ગ્રંથ કુશીલ કહેવાય છે. ૩ ગ્રન્થ-ચારિત્ર મોહનીય કર્મથી જે રહિત હોય છે, તે નિર્ગ્રંથ છે. અને જે ઘાતિયા કર્મરૂપ મેલથી સ્નાન કરેલ વ્યક્તિની માફક શુદ્ધ હોય છે, તે સ્નાત કહેવાય છે. અર્થાત્ ઘાતિયા કર્મોના સર્વથા નાશ પામવાથી જે શુદ્ધ થઈ ગયા છે. એવા કેવલી સ્નાતક છે. તેઓમાં પુલાક બે પ્રકારના હોય છે. એક લબ્ધિ પુલાક અને બીજા પ્રતિસેવના પુલાક. જે લબ્ધિ પુલાક હોય છે તે લબ્ધિ વિશેષવાળો હોય છે. તે પોતાની લબ્ધિના બળથી સંઘકાર્ય ને નિમિત્તે ચક્રવર્તિ વિગેરેનો પણ નાશ કરી દે છે એજ કહ્યું છે કે-संघाइयाणकज्जे चुन्निज्जा चक्कवट्टीमवि जीए० तीए लद्धीए जुओ लद्धि पुलाओ मुणेयव्वो' આસેવના પુલાકનો આશ્રય કરીને ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછયું છે કે-पुलाए णं भंते कइविहे पन्नत्ते' હે ભગવન્ પુલાકકેટલા પ્રકારના કહ્યા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા પ્રભુશ્રી એવું કહે છે કે-'पंचविहे पन्नत्ते' હે ગૌતમ! પુલાક પાંચ પ્રકારના કહયા છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે 'नाणपुलाए दंसणपुलाए चरित्तपुलाए लिंगपुलाए अहासुहुमपुलाए नामं पंचमे' જ્ઞાન પુલાક ૧, દર્શન પુલાક ૨, ચારિત્ર પુલાક ૩, લિંગ પુલાક ૪ અને પાંચમુ યથાસૂક્ષ્મ પુલાક તેઓમાં જ્ઞાનની અસારતાં કારક જે હોય છે તેનો વિરાધક હોય છે. તે જ્ઞાનપુલાક છે. દર્શનની અસારતાકારી જે હોય છે તે દર્શન પુલાક છે. એજરીતે ચારિત્ર વિગેરે પુલાકોના સંબંધમાં પણ સમજવું. એજ કહ્યુ છે કે खलियाइं' ઈત્યાદિ

બકુશ બે પ્રકારનાં હોય છે, તેના નામો ઉપકરણ બકુશ અને શરીર બકુશ એ પ્રમાણે છે. તેઓમાં જે વસ્ત્ર પાત્ર વિગેરે ઉપકરણોની શોભા કરવાના સ્વભાવ વાળો હોય છે, તે ઉપકરણ બકુશ કહેવાય છે. અને હાથ પગ નખ, મુખ, વિગેરે શરીરના અવયવોની જે શોભા કરવાના સ્વભાવ વાળો હોય છે. તે શરીર બકુશ કહેવાય છે. આ બન્ને પ્રકારના બકુશોના પાંચ ભેદો થાય છે. એ આ નીચેના સૂત્રપાઠથી બતાવેલ છે 'बउसेणं भंते! कइविहे पणत्ते' આ સૂત્રપાઠથી ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રી ને પૂછે છે કે-હે ભગવન્ બકુશ કેટલા પ્રકારના કહયા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा! पंचविहे पन्नत्ते' હે ગૌતમ! બકુશ પાંચ પ્રકારના કહયા છે 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે-'आभोगबकुसे, अणाभोगबउसे संवुडबउसे, असंवुडबकुसे अहासुहुमणामं पंचमे' આભોગ બકુશ ૧. અનાભોગ બકુશ ૨, સંવૃતબકુશ ૩, અસંવૃતબકુશ ૪, અને પાંચમાં યથાસૂક્ષ્મ બકુશ ૫. તેઓમાં જેઓ શરીર, ઉપકરણ વિગેરે ને સુશોભિત કરવા તે સાધુજનોને યોગ્ય નથી તેમ જાણવા છતાં પણ જેઓ શરીર ઉપકરણ વિગેરેને સુશોભિત-શોભાવાળા

કરે છે, તે આભોગ બકુશ કહેવાય છે. અને એ પ્રમાણે જે જાણતા નથી અને આ દોષનુ સેવન કરે છે. તે અનાભોગ બકુશ કહેવાય છે. જેઓ ચારિત્રના દસ પ્રકારના પ્રત્યાખ્યાન રૂપ ઉત્તરગુણોથી આચ્છાદિત ઢંકાયેલા રહે છે. તે સંવૃત બકુશ કહેવાય છે. આ સંવૃત બકુશ છાનીરીતે દોષોને સેવવાવાળા હોય છે, તેનાથી જુદા અસંવૃત બકુશો હોય છે તથા જે આંખ. મુખ, વિગેરે શરીરના અવયવોની સફાઇ કરવામાં પ્રયત્નશીલ રહે છે. અર્થાત્ શરીરના અવયવોની સેવા કરવામાં જ લાગ્યા રહે છે. તે યથાસૂક્ષ્મ બકુશ કહેવાય છે; કહ્યું પણ છે—'आभोगे जाणंतों' ઇત્યાદિ

"कुसीलेणं भंते ! कइविहे पन्नत्ते" હે ભગવન્ કુશીલ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा ! दुविहे पन्नत्ते' હે ગૌતમ ! કુશીલ બે પ્રકારના કહેલ છે 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે 'पडिसेवणाकुसीले य कसायकुसीले य' પ્રતિસેવના કુશીલ અને કષાય કુશીલ સમ્યગ્ આરાધનાનું નામ સેવના છે, અને તે આરાધનાની પ્રતિપક્ષ રૂપ વિરાધનાનુ નામ પ્રતિસેવના છે. આ પ્રતિસેવનાથી-ઉત્તરગુણોની વિરાધનાથી જે પોતાના ચારિત્રનો વિરાધક હોય છે, તે પ્રતિસેવના કુશીલ છે અને જે સંજવલન કષાયોથી ચારિત્રનો વિરાધક હોય છે. તે કષાય કુશીલ કહેવાય છે 'पडिसेवणा कुसीले णं भंते ! कइविहे पन्नत्ते' હે ભગવન્ પ્રતિસેવના કુશીલ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામી ને કહે છે કે-'गोयमा पंच- विहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ ! પ્રતિસેવના કુશીલ પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે 'तं जहा' તે પ્રમાણે છે 'नाणपडिसेवणाकुसीले दंसणपडिसेवणाकुसीले चारित्तपडिसेवणा कुसीले लिंगपडिसेवणा कुसीले अहासुहुमपडिसेवणाकुसीले णामं पंचमे' જ્ઞાન પ્રતિ- સેવના કુશીલ દર્શન પ્રતિસેવના કુશીલ ચારિત્ર પ્રતિસેવના કુશીલ. લિંગ પ્રતિસે- વના કુશીલ અને પાંચમું યથાસૂક્ષ્મ પ્રતિસેવના કુશીલ આમાં જેઓ જ્ઞાનની પ્રતિ- સેવના દ્વારા કુશીલ હોય છે, તે જ્ઞાન પ્રતિસેવના કુશીલ કહેવાય છે. એજ રીતે દર્શનના-પ્રતિસેવનાદ્વારા કુશીલ હોય છે. તે દર્શન પ્રતિસેવના કુશીલ કહેવાય છે. એજ પ્રમાણે ચારિત્ર પ્રતિસેવના વિગેરે કુશીલો પણ સમજી લેવા તે જ કહયું છે કે-'इह नाणाइ कुसीलो' ઇત્યાદિ જ્ઞાન વિગેરેથી પોતાની આજીવકા ચલાવવી તે જ્ઞાનાદિ કુશીલ છે અને જે 'આ તપસ્વી છે. આ પ્રકારની પ્રશંસા-વખાણથી ખુશ થાય છે તે યથાસૂક્ષ્મ કુશીલ છે, કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-જ્ઞાનાદિથી જે આજીવીકા-જીવન નિર્વાહ કરે છે, તે તથા તપ વિગેરેથી નિદાન નિયાણા કરે છે તે જ્ઞાનાદિ કુશીલ છે૦ 'कसायकुसीलेणं भंते ! कइविहे पन्नत्ते' હે ભગવન્ કષાય કુશીલ કેટલા પ્રકારના કહયા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામી ને કહે છે કે-गोयमा पंचविहे पन्नत्ते' હે ગૌતમ ! કષાય કુશીલ પાંચ પ્રકાર ના કહયા છે 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે 'नाणकसायकुसीले दंसणकसाय कुसीले चरित्तकसायकुसीले लिंगकसायकुसीले, अहासुहुमकसायकुसीलेणामं पंचमे' જ્ઞાન કષાય કુશીલ, દર્શન કષાય કુશીલ, ચારિત્ર કષાય કુશીલ, લિંગ કષાય કુશીલ અને યથાસૂક્ષ્મ કષાય કુશીલ. આમાં જે જ્ઞાન દર્શન અને

લિંગનું જે ક્રોધમાન વિગેરે કષાયોમાં ઉપયોગ કરે છે. તે જ્ઞાન કષાય કુશીલ દર્શન કષાય કુશીલ, અને લિંગ કષાય કુશીલ છે. જે કષાયથી શ્રાપ-વિગેરે આપે છે. તે ચારિત્ર કષાય કુશીલ છે અને જે માત્ર મનથી ક્રોધ વિગેરે કષાયોનુ સેવન કરે છે. તે યથાસૂક્ષ્મ કષાય કુશીલ છે. અથવા કષાયો દ્વારા જે જ્ઞાન વિગેરેની વિરાધના કરે છે, તે જ્ઞાનાદિ કષાય કુશીલ કહેવાય છે. એજ કહયું છે કે-'णाणदंसणलिंगे जो' ઈત્યાદિ

'णियंठे णं भंते ! कइविहे पन्नत्ते' હે ભગવન્ નિર્ગ્રંથો કેટલા પ્રકારના કહયા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा पंचविहे पन्नत्ते' હે ગૌતમ ! નિર્ગ્રન્થ પાંચ પ્રકારના કહયા છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે 'पढमसमयनियंठे' પ્રથમ સમય નિર્ગ્રન્થ ૧ ઉપશાન્તમોહ અને ક્ષીણમોહનો કાળ એક અંતર્મુહૂર્તનો છે. તેના પહેલ સમયમાં રહેલા નિર્ગ્રન્થ-'अपढम-समयनियंठे' અપ્રથમ સમય નિર્ગ્રંથ ૨ પ્રથમ સમય નિર્ગ્રંથથી જુદા નિર્ગ્રંથ બે વિગેરે સમય વર્તી નિર્ગ્રન્થ 'चरमसमयनियंठे' ચરમ સમય નિર્ગ્રન્થથી જુદા સમયવર્તિ નિર્ગ્રન્થ ૪ અને 'अहासुहुमनियंठे णामं पंचमे' યથાસૂક્ષ્મ નિર્ગ્રન્થ ૫ સામાન્યપણાથી પ્રથમાદિ સમયની વિવક્ષા શિવાયના નિર્ગ્રંથ આ રીતે નિર્ગ્રન્થોના આ પાંચ ભેદો છે. એજ કહ્યું છે-'अंतमुहुत्तपमाणय' ઇત્યાદિ

सिणाएणं भंते ! कइविहे पन्नत्ते' હે ભગવન્ સ્નાતક કેટલા પ્રકારના કહયા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा पंचविहे पन्नत्ते, હે ગૌતમ સ્નાતકો પાંચ પ્રકારના કહયા છે 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે-'अच्छवी १ असबले २ अकम्मंसे ३ संसुद्धनाणदंसणधरे अरहा जिणे केवली ४ अपरिस्सावीय' અચ્છવી (શરીર વિનાના-કાય યોગ રહિત ૧ અસબલ-દોષ રહિત વિશુદ્ધ ચારિત્રવાળા ૨ અકર્માંશ- ઘાતિયા કર્મથી રહિત ૩ સંશુદ્ધ જ્ઞાન અને દર્શનને ધારણ કરવાવાળા અરિહંત જીન કેવળી ૪ અને અપરિસ્રાવી કર્મબંધ વિનાના ૫ છવી એ શરીરનુ નામ છે, આ શરીર યોગના નિરોધથી જેને હોતુ નથી તે અચ્છવી કહેવાય છે અથવા-અક્ષપી અચ્છવી પદની અક્ષપી એવી પણ સંસ્કૃતછાયા બને છે, સખેદ વ્યાપાર-પ્રવૃત્તિનું નામ ક્ષપા છે. આ સખેદ વ્યાપાર જેઓને હોતો નથી તે અક્ષપી સ્નાતક કહેવાય છે. અથવા ચાર ઘાતિયાકર્મને ખપાવ્યા પછી ફરીથી તેને ખપાવવાનો અભાવ થઈ જાય છે. તેથી પણ

તે અક્ષપી કહેવાય છે. આવો તે સ્નાતક ચૌદમાં ગુણસ્થાનમાં રહેનારો હોય છે અને સિદ્ધ હોય છે. અતિચાર રૂપ મળ–દોષના અભાવથી એકાન્તતઃ વિશુદ્ધ ચારિત્રવાળો જે સ્નાતક હોય છે. તે અશબલ સ્નાતક છે. જેણે ઘાતિયા કર્મનો નાશ કર્યો છે. એવો સ્નાતક અકર્માંશ સ્નાતક છે. નિર્મલ કેવળજ્ઞાન અને કેવળ દર્શનને ધારણ કરનાર અર્હન્તજીન કેવલી છે. તે ચોથા સ્નાતક છે. કર્મોને જે બાંધે છે તે પરિસ્રાવી કહેવાય છે એવા પરિસ્રાવી જે નથી હોતા તે અપરિસ્રાવી કહેવાય છે, એવા અપરિસ્રાવી કર્મ બંધનથી રહિત થઇ જાય છે આ રીતે અહિયાં સુધી આ પ્રજ્ઞાપનાદ્વારનું કથન કર્યું છે.

વેદ દ્વાર કા નિરૂપણ

હવે બીજુ જે વેદદ્વાર છે. તેનું સૂત્રકાર કથન કરે છે–'पुलाए णं भंते ! किं सवेयए होज्जा अवेयए होज्जा' આ સૂત્રપાઠદ્વારા ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે–હે ભગવન્ પુલાક નિર્ગ્રન્થ વેદવાળા હોય છે ? કે વેદ વિનાના હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે–'गोयमा ! सवेयए होज्जा' હે ગૌતમ ! પુલાક નિર્ગ્રંથ વેદસહિત–વેદવાળા હોય છે. नों अवेयए होज्जा' વેદવિનાના હોતા નથી. કેમકે–પુલાક, બકુશ અને પ્રતિસેવના કુશીલો ને ઉપશમ શ્રેણી અને ક્ષપક શ્રેણીનો અભાવ હોય છે. તેથી તેઓ અવેદક–વેદવિનાના હોતા નથી.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે–'जइ सवेयए होज्जा किं इत्थीवेयए होज्जा पुरीसवेयए होज्जा पुरीसणपुंसगवेयए होज्जा' હે ભગવન્ જો પુલાક નિર્ગ્રંથ વેદ સહિત હોય છે. તો શું તે સ્ત્રી વેદવાળા હોય છે ? અથવા પુરૂષવેદવાળા હોય છે ? અથવા પુરૂષ નપુંસકવેદવાળા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે–'गोयमा ! णो इत्थीवेयए होज्जा पुरिसवेयए होज्जा पुरिसणपुंसगवेयए होज्जा' હે ગૌતમ ! તે સ્ત્રીવેદવાળા હોતા નથી. કેમકે સ્ત્રીયોને પુલાક લબ્ધિનો અભાવ હોય છે. તે પુલાક પુરૂષવેદવાળા હોય છે. અથવા પુરૂષ નપુંસક વેદવાળા હોય છે. જે પુરૂષ પુરૂષ હોવા છતાં પોતાના પુરૂષ ચિન્હને છેદીને કૃત્રિમ પણાથી નપુંસક બને છે. તે પુરૂષ પુરૂષ નપુંસક કહેવાય છે જે સ્વભાવિક રીતે નપુંસક હોય છે. એવા નપુંસકનું અહિં ગ્રહણ કરેલ નથી.

'बउसेणं भंते ! किं सवेयए होज्जा अवेयए होज्जा' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રી ને પૂછ્યું છે કે–હે ભગવન્ બકુશ સવેદ–વેદવાળાં હોય છે? કે વેદવિનાના હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે હે—गोयमा ! सवेयए होज्जा, नो अवेयए होज्जा' હે ગૌતમ ! બકુશ વેદવાળા હોય છે, વેદવિનાના હોતા નથી. કેમકે–બકુશને ઉપશમશ્રેણી અને ક્ષપકશ્રેણીનો અભાવ રહે છે. 'जइ सवेयए होज्जा किं इत्थी वेयए होज्जा पुरिसवेयए होज्जा' पुरिसणपुंसकवेयए होज्जा' ફરીથી શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રી ને પૂછ્યું કે—હે ભગવન્ જો બકુશ વેદવાળો હોય છે, તો શું સ્ત્રી વેદવાળો હોય છે ? અથવા પુરૂષ વેદવાળો હોય છે ? અથવા પુરુષનપું-

સક વેદવાળો હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામી ને કહે છે કે-'गोयमा ! इत्थिवेयए वा होज्जा पुरिसवेयए वा होज्जा पुरिसणपुंसगवेयए वा होज्जा' હે ગૌતમ ! તે સ્ત્રી વેદવાળો પણ હોય છે, પુરૂષવેદવાળો પણ હોય છે, અને પુરૂષનપુંસક વેદવાળો પણ હોય છે. 'एवं पडिसेवणा कुसीले वि' એજ પ્રમાણે પ્રતિસેવના કુશીલ પણ સ્ત્રીવેદવાળા હોય શકે છે, પુરૂષ વેદવાળા પણ થઈ શકે છે, અને આ નપુંસક વેદવાળા પણ હોય છે.

कसायकुसीलेणं भंते ! किं सवेयए पुच्छा' હે ભગવન્ કષાયકુશીલ શું સવેદક હોય છે અથવા અવેદક હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'सवेयए वा होज्जा अवेयए वा होज्जा' હે ગૌતમ । કષાય કુશીલ સવેદક પણ હોય છે. અવેદક-વેદ વિનાના પણ હોય છે 'जइ अवेयए होज्जा किं उव-संतवेयए खीणवेयए वा होज्जा' જો વેદ રહિત હોય છે. તો શું ઉપશાંત વેદ-વાળા હોય છે ? કે ક્ષીણવેદવાળા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામી ને કહે છે કે-હે ગૌતમ ! સૂક્ષ્મસાંપરાય ગુણસ્થાન સુધી કષાય કુશીલ હોય છે. પ્રમત્ત અપ્રમત્ત અને અપૂર્વકરણમાં સવેદ-વેદવાળા હોય છે અને અનિવૃત્તિબાદર અને સૂક્ષ્મસાંપરાયમાં તે ઉપશાંતવાળા અથવા ક્ષીણ વેદ-વાળા હોય છે, ત્યારે અવેદક હોય છે 'जइ सवेयए होज्जा किं इत्थिवेयए पुच्छा' જો તે વેદ સહિત હોય છે, તો શું સ્ત્રીવેદવાળા હોય છે ? કે પુરૂષવેદવાળા હોય છે ? કે પુરૂષ નપુંસક વેદવાળા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-गोयमा ! तिसुवि जहा वउसो' હે ગૌતમ તે બકુશના કથન પ્રમાણે ત્રણે વેદવાળા હોય છે.

'णियंठेणं भंते ! किं सवेयए' હે ભગવન્ નિર્ગ્રંથ સવેદક હોય છે ? અથવા અવેદક હોય છે ? કે આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा ! णो सवेयए होज्जा अवेयए होज्जा હે ગૌતમ નિર્ગ્રંથ સવેદક હોતા નથી પરંતુ અવેદક હોય છે. 'जइ अवेयए होज्जा किं उवसंत पुच्छा' હે ભગવન્ જો તે અવેદક હોય છે, તો શું તે ઉપશાંત અવેદક હોય છે ? કે ક્ષીણ વેદક હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा ! उवसंतवेयए होज्जा, खीणवेयर वा होज्जा' હે ગૌતમ ! તે ઉપશાંત વેદક પણ હોય છે, અને ક્ષીણ વેદક હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा ! उवसंतवेयए होज्जा, खीणवेयए वा होज्जा' હે ગૌતમ ! ઉપશાંતવેદક પણ હોય છે. અને ક્ષીણ વેદક પણ હોય છે. કેમકે-બન્નેશ્રેણીયોમાં પણ નિર્ગ્રંથ પણાનો સદ્ભાવ રહે છે. 'सिणाएणं भंते ! किं सवेयए होज्जा० હે ભગવન્ સ્નાતક સવેદક હોય છે કે અવેદક હોય છે ? આ પ્રશ્નનાં ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'जहा णियंठे तहा सिणाए હે ગૌતમ ! નિર્ગ્રન્થના સંબંધમાં જે પ્રમાણે કથન કર્યું છે, એજ પ્રમાણેનું કથન સ્નાતકના સંબંધમાં પણ સમજી લેવું આ રીતે નિર્ગ્રંથ

સવેદક હોતા નથી પણ અવેદક હોય છે. 'णवरं णो उवसंतवेयए होज्जा खीण वेयए होज्जा' પરંતુ નિર્ગ્રન્થના કથન પ્રમાણે તે ઉપશાંત વેદવાળા હોતા નથી પણ ક્ષીણ વેદવાળા જ હોય છે કેમકે-સ્નાતકનો સદ્ભાવ ક્ષપકશ્રેણીમાં જ હોય છે. એ રીતે આ વેદદ્વારનું કથન છે. ।।સૂ૦૧।।

રાગાદિ દ્વારો કા નિરૂપણ / તીસરે રાગ દ્વાર કા નિરૂપણ

હવે સૂત્રકાર ત્રીજા રાગ દ્વારનું કથન કરે છે,-'पुलाए णं भंते ! किं सरागे होज्जा वीयरागे होज्जा ઈત્યાદિ.

ટીકાર્થ—ગૌતમસ્વામીએ આ સૂત્ર દ્વારા પ્રભુશ્રીને એવું પૂછયું— 'पुलाए णं भंते ! किं सरागे होज्जा वीयरागे होज्जा' હે ભગવન્ પુલાક શું સરાગ હોય છે? કે વીતરાગ હોય છે? રાગ શબ્દનો અર્થ કષાય છે. અને વીત-રાગનો અર્થ કષાય રહિત હોવું તે છે.

ગૌતમસ્વામીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'सरागे होज्जा णो वीयरागे होज्जा' હે ગૌતમ! તે રાગવાળા હોય છે. વીતરાગ હોતા નથી 'एवं जाव कसायकुसीले' એજ પ્રમાણે આ કથન પાંચ પ્રકારના પુલાકોના પાંચ પ્રકારના બકુશોના અને પ્રતિસેવના કુશીલ તથા કષાય કુશીલના સંબંધમાં પણ સમજી લેવું તથા-પુલાક થી લઈને કષાય કુશીલ સુધીના સઘળા નિર્ગ્રન્થો, સરાગ હોય છે. વીતરાગ હોતા નથી. 'णियंठेणं भंते ! किं सरागे होज्जा' पुच्छा' હે ભગવન્ નિર્ગ્રંથ શું સરાગ હોય છે? અથવા વીતરાગ હોય છે! આ આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—गोयमा ! णो सरागे होज्जा, वीयरागे होज्जा' હે ગૌતમ! નિર્ગ્રંથ સરાગ હોતા નથી પરંતુ વીતરાગ હોય છે. કેમકે તેઓ કષાય વિનાના હોય છે, 'जइ वीयरागे होज्जा, किं उवसंतकसायवीयरागे होज्जा, खीणकसायवीयरागे होज्जा' હે ભગવન્ જો તે વીતરાગ હોય છે. તો શું તે ઉપશાંત કષાયવાળા હોવાથી વીતરાગ હોય છે ? કે ક્ષીણ કષાય વાળા હોવાથી વીતરાગ હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-

'गोयमा ! उवसंतकसायवीरागे वा होज्जा खीणकसायविरागे वा होज्जा' હે ગૌતમ તે ઉપશાંત કષાય વાળા હોવાથી પણ વીતરાગ હોય છે અને ક્ષીણ કષાયવાળા હોવાથી પણ વીતરાગ હોય છે. 'सिणाए एवं चेव' એજ પ્રમાણેનું કથન સ્નાતકના સંબંધમાં પણ સમજવું 'णवरं णो उवसंतकसायवीयरागे होज्जा खीणकसायवीयरागे होज्जा,' પરંતુ તે નિર્ગ્રન્થના કથન પ્રમાણે ઉપશાંત કષાય હોવાથી જ વીતરાગ હોય છે. આ રીતે આ ત્રીજુરાગદ્વાર છે.

ચતુર્થ કલ્પ દ્વાર કા નિરૂપણ

ચોથું કલ્પદ્વાર—

'पुलाए णं भंते ! किं ठियकप्पे होज्जा, अट्ठियकप्पे वा होज्जा' હે ભગવન્ પુલાક શુ. સ્થિતકલ્પવાળા હોય છે ? કે અસ્થિત કલ્પવાળા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! ठियकप्पे वा होज्जा अट्ठियकप्पे वा होज्जा' હે ગૌતમ ! તે પુલાક સ્થિત કલ્પવાળા પણ હોય છે. અને અસ્થિત કલ્પ વાળા પણ હોય છે. પહેલા અને અંતિમ—છેલ્લા તીર્થંકરના સાધુ અચેલક પણા વિગેરે દસ કલ્પોમાં સ્થિત જ હોય છે. કારણ કે તેનું પાલન તેઓને આવશ્યક હોય છે. તેથી તેઓ સ્થિતકલ્પ કહેવાય છે. તેમાં પુલાક હોય છે. મધ્યના તીર્થંકરોના સાધુ અચેલકય વિગેરે દશ વિકલ્પોમાં સ્થિત પણ હોય છે. અને અસ્થિત પણ હોય છે. તેથી તેઓને તેનું પાલન અનાવશ્યક હોય છે. તે કારણે તેઓનો અસ્થિત કલ્પ હોય છે. તેઓમાં પણ પુલાક હોય છે. એ રીતનું આ કથન 'एवं जाव सिणाए' યાવત્ સ્નાતક સુધી સમજવું. સ્નાતક સ્થિત કલ્પ પણ હોય છે. અને અસ્થિત કલ્પ પણ હોય છે. અહીંયાં યાવત્પદથી બકુશથી લઇને નિર્ગ્રન્થ સુધીનાં નિર્ગ્રન્થો ગ્રહણ કરાયા છે.

જીન કલ્પ અને સ્થવિર કલ્પના ભેદથી કલ્પ બે પ્રકારના હોય છે. આ રીતે કલ્પને લઇને હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે—'पुलाएणं भंते ! किं जिणकप्पे होज्जा थेरकप्पे होज्जा कप्पातीए होज्जा' હે ભગવન્ પુલાક શું જીન કલ્પ હોય છે ? અથવા સ્થવિર કલ્પ હોય છે ? અથવા કલ્પાતીત હોય છે ? જીન કલ્પ અને સ્થવિરકલ્પ આ બન્ને કલ્પોથી જુદા હોય છે, આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा ! णो जिणकप्पे होज्जा थेरकप्पे होज्जा णो कप्पातीए होज्जा' હે ગૌતમ ! પુલાક જીનકલ્પવાળા અને કલ્પાતીત હોતા નથી, તે સ્થવિર કલ્પવાળા હોય છે, ''बउसेणं भंते पुच्छा' હે ભગવન્ બકુશ શું જીનકલ્પ વાળા હોય છે ? અથવા સ્થવિરકલ્પ વાળા હોય છે ? અથવા એ બન્ને કલ્પોથી જુદા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—'गोयमा ! जिणकप्पे वा होज्जा थेरकप्पे वा होज्जा' હે ગૌતમ ! બકુશ જીન કલ્પ વાળા પણ હોય છે, અને સ્થવિર કલ્પવાળા પણ હોય છે. પરંતુ

'णो कप्पातीए होज्जा' ते કલ્પાતીત હોતા નથી. 'एवं पडिसेवणाकुसीले वि' આ જ પ્રમાણેનુ કથન પ્રતિસેવના કુશીલના સંબંધમાં પણ સમજવું. પ્રતિ- સેવના કુશીલ સ્થવિરકલ્પવાળા હોય છે, અથવા જીન કલ્પવાળા હોય છે. પરંતુ તે કલ્પાતીત હોતા નથી. 'कसायकुसीले णं भंते ! पुच्छा' હે ભગવન્ કષાય કુશીલ સાધુ શું જીન કલ્પવાળા હોય છે? અથવા સ્થવિર કલ્પવાળા હોય છે? અથવા કલ્પાતીત હોય છે, આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! जिणकप्पे वा होज्जा थेरकप्पे वा होज्जा कप्पातीते वा होज्जा' હે ગૌતમ! કષાયકુશીલ સાધુ જીન કલ્પવાળા પણ હોય છે. સ્થવિર કલ્પવાળા પણ હોય છે. અને કલ્પાતીત પણ હોય છે. છદ્મસ્થ અવસ્થામાં તીર્થંકર કષાય સહિત હોય છે. તે અપેક્ષાથી કષાય કુશીલ સાધુને કલ્પાતીત કહ્યા છે. 'णियंठे णं पुच्छा' હે ભગવન્ નિર્ગ્રંથ સાધુ શુ જીનકલ્પ વાળા હોય છે? અથવા સ્થવિર કલ્પવાળા હોય છે? અથવા કલ્પાતીત હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! णो जिणकप्पे होज्जा णो थेरकप्पे होज्जा कप्पातीए होज्जा' હે ગૌતમ! નિર્ગ્રંથ સાધુ જીનકલ્પવાળા હોતા નથી. તેમ સ્થવિર કલ્પ વાળા પણ હોતા નથી. પરંતુ કલ્પાતીત હોય છે, કેમકે- નિર્ગ્રંથ સાધુમાં જીનકલ્પ અને સ્થવિર કલ્પ ના ધર્મો હોતા નથી 'एवं सिणाए वि' નિર્ગ્રંન્થના કથન પ્રમાણે સ્નાતક પણ જીન કલ્પવાળા હોતા નથી, તેમ સ્થવિર કલ્પવાળા પણ હોતા નથી. પરંતુ કલ્પાતીત હોય છે. કલ્પદ્વાર સમાપ્ત

પાંચવા ચારિત્ર દ્વાર કા નિરૂપણ

પાંચમું ચારિત્ર દ્વાર-

'पुलाए णं भंते ! किं सामाइयसंजमे होज्जा' હે ભગવન્ પુલાક શું સામા- યિક સંયવાળા હોય છે? અથવા 'छेओवट्ठावणियसंजमे होज्जा' છેદોપસ્થા પનીય સંયમવાળો હોય છે? 'परिहारविसुद्धियसंजमे होज्जा' અથવા પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયમવાળો હોય છે? 'सुहुमसंपरायसंजमे होज्जा' અથવા સૂક્ષ્મ સંપરાય સંયમવાળા હોય છે? 'अहक्खायसंजमे होज्जा' અથવા યથાખ્યાત સંયમ વાળા હોય છે? આરીતે આ ચારિત્ર દ્વાર સંબંધી પ્રશ્ન છે તેના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામી ને કહે છે કે-'गोयमा ! सामाइयसंजमे होज्जा छेओ- वट्ठावणियसंजमे वा होज्जा' હે ગૌતમ! તે સામાયિક સંયમ અને છેદોપ- સ્થાપનીય સંયમવાળા હોય છે, પરિહાર વિશુદ્ધ સંયમવાળા, સૂક્ષ્મ સાંપરાય સંયમવાળા અને યથાખ્યાત સંયમ વાળા હોતા નથી. એજ વાત 'णो परिहारविसुद्धियसंजमे होज्जा, णो सुहुमसंपरायसंजमे होज्जा, णो अहक्खाय संजमे होज्जा' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કરેલ છે. 'एवं बउसे वि' એજ પ્રમાણે બકુશ સાધુ પણ સામાયિક સંયમવાળા હોય છે. અથવા

છેદોપસ્થાપનીય સંયમવાળા હોય છે. તેઓ પરિહાર વિશુદ્ધિ સંયમવાળા અને યથાખ્યાત સંયમવાળા હોતા નથી.

'एवं पडिसेवणाकुसीले वि' એજ પ્રમાણે પ્રતિસેવના કુશીલ સાધુ પણ સામાયિક સંયમવાળા હોય છે. તેઓ પરિહાર વિશુદ્ધિ સંયમવાળા, કે સૂક્ષ્મ સાંપરાય સંયમવાળા અથવા યથાખ્યાત સંયમવાળા હોતા નથી.

'कसायकुसीले णं पुच्छा' હે ભગવન્ કષાય કુશીલ સાધુ શું સામાયિક સંયમવાળા હોય છે? અથવા પરિહાર વિશુદ્ધિ સંયમવાળા હોય છે? અથવા સૂક્ષ્મ સાંપરાય સંયમવાળા હોય છે? અથવા યથાખ્યાત સંયમવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! सामाइयसंजमे वा होज्जा, जाव सुहुमसंपरायसंजमे होज्जा' હે ગૌતમ! કષાય કુશીલ સાધુ સામાયિક સંયમવાળા અને યાવત્ સૂક્ષ્મ સાંપરાય સંયમવાળા હોય છે. પરંતુ તેઓ યથાખ્યાત સંયમવાળા હોતા નથી. અહિયા યાવત્ પદથી છેદોપસ્થાપનીય અને પરિહાર વિશુદ્ધિ સંયમ ગ્રહણ કરાયા છે. તથા કષાય કુશીલ સાધુ સામાયિક સંયમવાળા પણ હોય છે. છેદોપસ્થાપનીય સંયમવાળા પણ હોય છે, પરિહાર વિશુદ્ધિ સંયમવાળા પણ હોય છે અને સૂક્ષ્મસાંપરાય સંયમવાળા પણ હોય છે. 'णो अहक्खायसंजमे होज्जा' પરંતુ તેઓ યથાખ્યાત સંયમવાળા હોતા નથી.

'नियंणठेणं पुच्छा' હે ભગવન્ નિર્ગ્રંથ સાધુ શું સામાયિક સંયમ વાળા હોય છે? અથવા છેદોપસ્થાપનીય સંયમવાળા હોય છે? અથવા સૂક્ષ્મ સાંપરાય સંયમવાળા હોય છે? અથવા યથાખ્યાત સંયમવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! णो सामाइयसंजमे होज्जा जाव णो सुहुमसंपरायसंजमे होज्जा' હે ગૌતમ નિર્ગ્રન્થ સાધુ સામાયિક સંયમ વાળા હોતા નથી છેદોપસ્થાપનીય સંયમવાળા હોતા નથી. પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયમવાળા હોતા નથી. તથા સૂક્ષ્મ સાંપરાય સંયમવાળા હોતા નથી. પરંતુ યથાખ્યાત સંયમવાળા જ હોય છે 'एवं सिणाए वि' નિર્ગ્રન્થના કથન પ્રમાણે સ્નાતક પણ સામાયિક સંયમવાળા હોતા નથી છેદોપસ્થાપનીય સંયમવાળા હોતા નથી. પરિહાર વિશુદ્ધિ સંયમવાળા હોતા નથી. તેમ સૂક્ષ્મ સાંપરાય સંયમવાળા પણ હોતા નથી. પરંતુ યથાખ્યાત સંયમવાળા જ હોય છે. ચારિત્રદ્વાર સમાપ્ત

છઠા પ્રતિસેવના દ્વાર કા નિરૂપણ

હવે પ્રતિસેવના દ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'पुलाए णं भंते! किं पडिसेवए होज्जा' अपडिसेवए होज्जा' હે ભગવન્ પુલાક સાધુ સંજવલન કષાયના ઉદયથી ચારિત્રથી પ્રતિકૂળ અર્થના પ્રતિ·

સેવક-આચરણકરવાવાળા એટલે કે ચારિત્ર વિરાધક હોય છે? કે ચારિત્રના વિરાધક નથી હોતા? તથા હે ભગવન્ પુલાક સાધુ સંયમના વિરાધક હોય છે કે સંયમના અવિરાધક હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! पडिसेवए होज्जा नों अपडिसेवए होज्जा' હે ગૌતમ! તે પુલાક સંયમના પ્રતિસેવક-વિરાધક હોય છે, અવિરાધક હોતા નથી. 'जइ पडिसेवए होज्जा किं मूलगुणपडिसेवए होज्जा उत्तरगुण पडिसेवए होज्जा' હે ભગવન્ જો તે પ્રતિસેવક હોય છે, તો શું તે મૂળગુણના પ્રતિસેવક હોય છે? અથવા ઉત્તરગુણના પ્રતિસેવક હોય છે? સંયમના મૂળગુણ પ્રાણાતિપાત વિરમણ વિગેરે છે તેનું પ્રતિકૂળતાથી સેવન કરવાવાળા-એટલેકે સંયમ પણાની વિરાધના કરવાવાળા મૂળગુણના પ્રતિસેવક કહ્યા છે તથા દસ પ્રકારના પ્રત્યાખ્યાન રૂપ ઉત્તરગુણ હોય છે. તેની જેઓ વિરાધના કરવાવાળા હોય છે. તે ઉત્તરગુણ પ્રતિસેવક હોય છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામી ને કહે છે કે-'गोयमा! मूलगुणपडिसेवए वा होज्जा उत्तरगुणपडिसेवए वा होज्जा' હે ગૌતમ! તે મૂળગુણ પ્રતિસેવક પણ હોય છે, અને ઉત્તરગુણ પ્રતિસેવક પણ હોય છે.

'मूलगुणं पडिसेवमाणे पंचण्हं आसवाणं अन्नयरं पडिसेवेज्ज જ્યારે તે મૂળગુણોના વિરાધક હોય છે, ત્યારે તે પાંચ આસ્રવોમાંથી કોઈ પણ એક આસ્રવનું સેવન કરે છે. પ્રાણાતિપાત મૃષાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન અને પરિગ્રહ પાંચ પ્રકારના પાપોજ પાંચ આસ્રવ કહેવાય છે, તે પાંચ આસ્રવોપૈકી કોઈપણ એકઆસ્રવ નું સેવન કરવાવાળા હોય છે. 'उत्तरगुणपडिसेवमाणे दस विहस्स पच्चक्खाणस्स अन्नयरं पडिसेवेज्जा અને જ્યારે તે ઉત્તરગુણોની વિરાધના કરવાવાળા હોય છે, ત્યારે દસ પ્રકારના પ્રત્યાખ્યાનો પૈકી એક પ્રત્યાખ્યાનના વિરાધક હોય છે. આ પ્રત્યખ્યાનો 'अणागयमइक्कंतं कोडीसहियं' વિગેરે રૂપથી પહેલાં કહેવામાં આવેલ છે. અથવા 'णवकारपोरसीए' ઇત્યાદિ રૂપ થી આવશ્યકમાં તે પ્રસિદ્ધ છે. તો આમાંથી કોઇ એક પ્રત્યાખ્યાનના વિરાધક હોય છે. તેથી તે ઉત્તરગુણ વિરાધક કહેવાય છે. આ ઉત્તરગુણ વિરાધકો પિંડ વિશુદ્ધ વિગેરે ગુણોના પણ વિરાધક હોય છે. એમ પણ આ કથનથી સંભવિત થાય છે. 'बउसेणं पुच्छा' હે ભગવન્ બકુશ સાધુ શું વિરાધક હોય છે. અથવા અવિરાધક હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! पडिसेवए होज्जा णो अपडिसेवए होज्जा' હે ગૌતમ! બકુશ સાધુ પ્રતિસેવક વિરાધક હોય છે. અવિરાધક હોતા નથી 'जइ पडिसेवए होज्जा किं मूलगुण-पडिसेवए होज्जा उत्तरगुणपडिसेवए होज्जा' હે ભગવન્ જો તે પ્રતિસેવક હોય છે, તો શું તે મૂળગુણોના પ્રતિસેવક હોય છે? કે ઉત્તરગુણોના પ્રતિસેવક હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! णो मूलगुणपडिसेवए

વિગેરે રૂપથી પહેલાં કહેવામાં આવેલ છે. અથવા 'णवकारपोरसीए' ઇત્યાદિ રૂપ થી આવશ્યકમાં તે પ્રસિદ્ધ છે. તો આમાંથી કોઇ એક પ્રત્યાખ્યાનના વિરાધક હોય છે. તેથી તે ઉત્તરગુણ વિરાધક કહેવાય છે. આ ઉત્તરગુણ વિરાધકો પિંડ વિશુદ્ધ વિગેરે ગુણોના પણ વિરાધક હોય છે. એમ પણ આ કથનથી સંભવિત થાય છે. 'बउसेणं पुच्छा' હે ભગવન્ બકુશ સાધુ શું વિરાધક હોય છે. અથવા અવિરાધક હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा! पडिसेवए होज्जा णो अपडिसेवए होज्जा' હે ગૌતમ! બકુશ સાધુ પ્રતિસેવક વિરાધક હોય છે. અવિરાધક હોતા નથી 'जइ पडिसेवए होज्जा किं मूलगुणपडिसेवए होज्जा उत्तरगुणपडिसेवए होज्जा' હે ભગવન્ જો તે પ્રતિસેવક હોય છે, તો શું તે મૂળગુણોના પ્રતિસેવક હોય છે? કે ઉત્તરગુણોના પ્રતિસેવક હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा! णो मूलगुणपडिसेवए होज्जा' उत्तरगुणपडिसेवए होज्जा' હે ગૌતમ! બકુશ સાધુ મૂળગુણોના પ્રતિસેવક હોય છે? કે ઉત્તરગુણના પ્રતિસેવક હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा! णो मूलगुणपडिसेवए होज्जा, उत्तरगुणपडिसेवए होज्जा' હે ગૌતમ! બકુશ સાધુ મૂળગુણોના વિરાધક હોતા નથી પરંતુ ઉત્તરગુણોના વિરાધક હોય છે 'उत्तरगुणपडिसेवमाणे दसविहस्स पच्चक्खाणस्स अन्नयरं पडिसेवेज्जा' જ્યારે તે ઉત્તરગુણોના વિરાધક હોય છે તો તે વખતે તેઓ ૧૦ દસ પ્રકારના પ્રત્યાખ્યાનો પૈકી કોઈ પણ એક પ્રત્યાખ્યાનના વિરાધક હોય છે. 'पडिसेवणाकुसीले जहा पुलाए'પુલાકના કથન પ્રમાણે પ્રતિસેવના કુશીલ વિરાધક હોય છે. અવિરાધક હોતા નથી. વિરાધક અવસ્થામાં તે મૂલગુણોના પણ વિરાધક હોય છે અને ઉત્તરગુણોના પણ વિરાધક હોય છે. મૂળગુણોની વિરાધનામાં તે પાંચ આસ્રવો પૈકી કોઈ એક આસ્રવનું સેવન કરે છે અને જ્યારે તે ઉત્તર ગુણોના વિરાધક હોય છે, ત્યારે છે ૧૦ પ્રકારના પ્રત્યાખ્યાનો પૈકી કોઈ પણ

સાતવાં જ્ઞાન દ્વાર કા નિરૂપણ

સાતમા દ્વારનું કથન

'पुलाए णं भंते! कइसु णाणेसु होज्जा' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—આ સૂત્રદ્વારા શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછયું છે કે-'पुलाए णं भंते! कइसु नाणेसु होज्जा' હે ભગવન્ પુલાક સાધુને કેટલા જ્ઞાન હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ભગવાન્ કહે છે કે–'गोयमा! दोसु वा तिसु वा होज्जा' હે ગૌતમ! પુલાક સાધુ બે જ્ઞાનવાળા પણ હોય છે, અને ત્રણ જ્ઞાનવાળા પણ હોય છે. 'दोसु होज्जमाणे दोसु आभिणिबोहियनाणे सुयणाणे होज्जा' જ્યારે તે બે જ્ઞાનવાળા હોય છે, ત્યારે આભિનિબોધિક (મતિજ્ઞાન) જ્ઞાનવાળા અને શ્રુતજ્ઞાનવાળા હોય છે. 'तिसु होज्जमाणे तिसु आभिणिबोहियनाण, सुयनाण, ओहिनाणेसु होज्जा' અને જ્યારે તે ત્રણ જ્ઞાનવાળા હોય છે, ત્યારે આભિનિબોધિક જ્ઞાનવાળા, શ્રુતજ્ઞાનવાળા અને અવધિજ્ઞાનવાળા હોય

છે, 'एवं बउसे वि' એજ પ્રમાણે બકુશ સાધુ પણ હે ભગવન્ કેટલા જ્ઞાનવાળા હોય છે? એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–હે ગૌતમ! તે બે જ્ઞાનવાળા પણ હોય છે, અને ત્રણ જ્ઞાનવાળા પણ હોય છે. આ સંબંધમાં સઘળું કથન પુલાકના કથન પ્રમાણે જ સમજવું જોઈએ. 'एवं पडिसेवणा कुसीले वि' એજ પ્રમાણે પ્રતિસેવના કુશીલના સંબંધમાં પણ બે જ્ઞાન હોવાનું અને ત્રણ જ્ઞાનો હોવાનું કથન સમજવું. 'कसायकुसीले णं पुच्छा' હે ભગવન્ કષાય કુશીલ સાધુ કેટલા જ્ઞાનોવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा! दोसु वा तिसु वा चउसु वा होज्जा' હે ગૌતમ! કષાય કુશીલ સાધુ બે જ્ઞાનવાળા પણ હોય છે, ત્રણ જ્ઞાનવાળા પણ હોય છે, અને ચાર જ્ઞાનવાળા પણ હોય છે. 'दोसु होज्जमाणे दोसु आभिणिबोहियनाणे सुयनाणे होज्जा' જ્યારે બે જ્ઞાનોવાળા હોય છે, ત્યારે મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન એ બે જ્ઞાનવાળા હોય છે. 'तिसु होज्जमाणे तिसु आभिणिबोहियनाणसुयनाणओहिनाणेसु होज्जा' અને જ્યારે તે ત્રણ જ્ઞાનોવાળા હોય છે, ત્યારે તે મતિજ્ઞાનવાળા શ્રુતજ્ઞાનવાળા અને અવધિજ્ઞાનવાળા હોય છે. 'अहवा तिसु होज्जमाणे आभिणिबोहियनाण, सुयनाण मणपज्जवनाणेसु होज्जा' અથવા જ્યારે તેઓ ત્રણ જ્ઞાનોવાળા હોય છે, ત્યારે આભિનિબોધિક જ્ઞાનવાળા, શ્રુતજ્ઞાનવાળા, અને મનઃપર્યવજ્ઞાનવાળા હોય છે, 'चउसु होज्जमाणे चउसु आभिणिबोहियनाण, सुयनाण ओहिनाण मणपज्जवनाणेसु होज्जा' અને જ્યારે તેઓ ચાર જ્ઞાનોવાળા હોય છે, ત્યારે તેઓ આભિનિબોધિક જ્ઞાનવાળા, શ્રુતજ્ઞાનવાળા, અવધિજ્ઞાનવાળા, અને મનઃપર્યવ જ્ઞાનવાળા હોય છે. 'एवं नियंठे वि' એજ પ્રમાણે નિર્ગ્રંથ સાધુ પણ ચારજ્ઞાનવાળા હોય છે.

'सिणाए णं पुच्छा' હે ભગવન્ સ્નાતક સાધુ કેટલા જ્ઞાનોવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा एगंमि केवलनाणे होज्जा' હે ગૌતમ! સ્નાતક સાધુ એક કેવળજ્ઞાનવાળા જ હોય છે. 'पुलाए णं भंते! केवइयं सुयं अहिज्जेज्जा' હે ભગવન્ પુલાક કેટલા શ્રુતના અભ્યાસી હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा! जहन्नेणं नवमस्स पुव्वस्स तईयं आयारवत्थु' હે ગૌતમ! પુલાક ઓછામાં ઓછા નવમા પૂર્વનું ત્રીજું જે આચાર વસ્તુ પ્રકરણ છે, ત્યાં સુધીનો અભ્યાસ કરે છે. અને 'उक्कोसेणं णव पुव्वाइं अहिज्जेज्जा' ઉત્કૃષ્ટથી પૂરા નવ પૂર્વ સુધીનો અભ્યાસ કરે છે. 'बउसे पुच्छा' હે ભગવન્ બકુશ કેટલા શ્રુતના અભ્યાસી હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે–'गोयमा! जहन्नेणं अट्ठ पवयणमायाओ'

હે ગૌતમ ! બકુશ સાધુ ઓછામાં ઓછા આઠ પ્રવચન માતાના સ્વરૂપનું પ્રતિપાદન કરવાવાળા શ્રુતના અભ્યાસી હોય છે. કેમકે પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિરૂપ આઠ પ્રવચન માતાનું પાલન કરવું તેજ ચારિત્ર છે. જેથી ચારિત્રવાળાને આઠ પ્રવચન માતાનું જ્ઞાન હોવું આવશ્યક છે. કેમકે ચારિત્ર જ્ઞાનપૂર્વક જ હોય છે. અને જ્ઞાન શ્રુતથી જ થાય છે. બીજા કોઈથી થતું નથી, જેથી બકુશને જઘન્યથી એટલું જ્ઞાન તો થાય જ છે. 'उक्कोसेणं दस पुव्वाइं अहिज्जेज्जा' તથા તે બકુશ સાધુ ઉત્કૃષ્ટથી દસ પૂર્વ સુધીના પાઠી હોય છે. 'एवं पडिसेवणाकुसीले वि' બકુશના કથન પ્રમાણે પ્રતિસેવના કુશીલ પણ જઘન્યથી આઠ પ્રવચન માતાના પ્રકરણ રૂપ શ્રુતના અભ્યાસી હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી દશ પૂર્વ સુધીના શ્રુતના અભ્યાસી હોય છે. 'कसाय-कुसीले णं पुच्छा' હે ભગવન્ કષાય કુશીલ સાધુ કેટલા શ્રુતના અભ્યાસી હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! जहण्णेणं अट्ठ पवयणमायाओ, उक्कोसेणं, चोद्दसपुव्वाइं, अहिज्जेज्जा' હે ગૌતમ! કષાય કુશીલ સાધુ જઘન્યથી આઠ પ્રવચન માતા રૂપ શ્રુતના અભ્યાસી હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી તે ચૌદ પૂર્વ રૂપ શ્રુતના અભ્યાસી હોય છે. 'एवं नियंठे वि' એજ પ્રમાણે નિર્ગ્રંથ પણ જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી કષાય કુશીલ સાધુની જેમ જ આઠ પ્રવચન માતા પર્યન્તના શ્રુતના અને ચૌદ પૂર્વ રૂપ શ્રુતના અભ્યાસી હોય છે. 'सिणाए पुच्छा' હે ભગવન્ સ્નાતક સાધુ કેટલા શ્રુતના અભ્યાસી હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! सुय-वतिरित्ते होज्जा' હે ગૌતમ! સ્નાતક સાધુ શ્રુતાધ્યયન રહિત હોય છે.

॥ સાતમું દ્વાર સમાપ્ત ॥સૂ૦ ૩॥

આઠવાં તીર્થ દ્વાર કા નિરૂપણ

આઠમું તીર્થદ્વાર-

'पुलाए णं भंते! किं तित्थे होज्जा अतित्थे होज्जा' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ—હે ભગવન્ પુલાક તીર્થમાં હોય છે? કે તીર્થના અભાવમાં હોય છે? સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકાના સમુદાયને સંઘ કહેવાય છે.

આ સંઘનું નામ જ તીર્થ છે. આ તીર્થની અસ્તિત્વ દશામાં પુલાક સાધુ હોય છે? અથવા તે તીર્થના અભાવમાં પુલાક સાધુ હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'ગોયમા! तित्थे होज्जा, नो अतित्थे होज्जा' હે ગૌતમ! પુલાક સાધુ તીર્થના સદ્ભાવમાં જ હોય છે. તીર્થના અભાવમાં હોતા નથી. 'एवं बउसे वि' એજ પ્રમાણે બકુશ સાધુ પણ તીર્થના સદ્ભાવમાં જ હોય છે. તીર્થના અભાવમાં હોતા નથી. 'एवं पडिसेवणा कुसीले वि' એજ પ્રમાણે પ્રતિસેવના કુશીલ સાધુ પણ ચતુર્વિધ સંઘ રૂપ તીર્થના વિદ્યમાનપણામાં જ હોય છે. તેના અવિદ્યમાનપણામાં હોતા નથી. 'कसायकुसीले पुच्छा' હે ભગવન્ કષાય કુશીલ સાધુ તીર્થના સદ્ભાવમાં હોય છે? કે અસદ્ભાવમાં હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! तित्थे वा होज्जा, अतित्थे वा होज्जा' હે ગૌતમ! તે તીર્થના સદ્ભાવમાં પણ હોય છે અને તીર્થના અભાવમાં પણ હોય છે. અતીર્થમાં પણ થાય છે, એવું જે કહેવામાં આવ્યું છે, તે તીર્થ પણ છદ્મસ્થ અવસ્થામાં કષાય સહિત હોય છે, જેથી તે કષાય કુશીલ હોય છે. તે અપેક્ષાથી કષાય કુશીલ સાધુ અતીર્થમાં પણ હોય છે, તેમ કહેલ છે. અથવા તીર્થનો વિચ્છેદ થવાથી અન્ય ચારિત્રવાન્ પણ કષાય કુશીલ થઇ જાય છે, તેથી તે અપેક્ષાથી કષાય કુશીલ અતીર્થમાં પણ હોય છે તેમ કહેલ છે. 'जइ अतित्थे होज्जा किं तित्थयरे होज्जा, पत्तेयबुद्धे होज्जा' હે ભગવન્ જો અતીર્થમાં કષાય કુશીલ હોય છે, તો તે તીર્થંકર હોય છે? કે પ્રત્યેક બુદ્ધ હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा! तित्थयरे वा होज्जा, पत्तेयबुद्धे वा होज्जा' હે ગૌતમ! તે કષાય કુશીલ તીર્થંકર પણ હોઇ શકે છે. અને પ્રત્યેક બુદ્ધ પણ હોઇ શકે છે. 'एवं णियंठे वि' एवं सिणाए वि' કષાય કુશીલના કથન પ્રમાણે નિર્ગ્રન્થ સાધુ તીર્થમાં પણ હોઈ શકે છે, અને અતીર્થમાં પણ હોઈ શકે છે. જો તે અતીર્થમાં હોય છે. તો તે તીર્થંકર પણ હોઇ શકે છે. અને પ્રત્યેક બુદ્ધ પણ હોઈ શકે છે. આજ પ્રમાણેનું કથન સ્નાતક સાધુના સંબંધમાં પણ સમજવું અર્થાત્ સ્નાતક સાધુ પણ તીર્થ અને અતીર્થ બન્ને પ્રકારથી હોઇ શકે છે. જો તે અતીર્થમાં હોય છે, તો તે તીર્થંકર હોય છે, અથવા પ્રત્યેક બુદ્ધ હોય છે. આ રીતે આ આઠમા દ્વારનું કથન સમાપ્ત થયું.

નવવાં લિંગદ્વાર કા નિરૂપણ

હવે નવમા લિંગદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'पुलाए णं भंते ! किं सलिंगे होज्जा अन्नलिंगे होज्जा' શ્રીગૌતમસ્વામીએ આ સૂત્રપાઠદ્વારા પ્રભુને એવું પૂછયું છે કે-હે ભગવન્ પુલાક સાધુ સ્વલિંગમાં હોય છે? કે અન્ય લિંગી હોય છે? અથવા ગૃહસ્થ લિંગવાળા હોય છે? દ્રવ્યલિંગ અને ભાવલિંગના ભેદથી લિંગ બે પ્રકારના હોય છે. સદોરકમુખ વસ્ત્રિકા-રજોહરણ, વિગેરે પ્રકારના જે ચિહ્ન છે, તે દ્રવ્યની અપેક્ષાની સ્વલિંગ કહ્યા છે. પરલિંગ-કુતીર્થિકલિંગ અને ગૃહસ્થલિંગની અપેક્ષાથી બે પ્રકારના છે. તેમાં પુલાકોને ત્રણે પ્રકારના દ્રવ્યલિંગ હોય છે. કેમકે-ચારિત્રપરિણામને દ્રવ્યલિંગની અપેક્ષા હોતી નથી. તથા જ્ઞાનદર્શન અને ચારિત્રરૂપ ભાવલિંગ હોય છે. અર્હંતોના જે જ્ઞાનાદિભાવ છે, તેજ તેઓનું સ્વલિંગ છે. કેમકે આર્હંત સાધુઓને જ જ્ઞાનાદિ રૂપ ભાવ હોય છે. ઉપરના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! दव्वलिंगं पडुच्च सलिंगे वा होज्जा, अन्नलिंगे वा होज्जा' હે ગૌતમ ! દ્રવ્યલિંગનો આશ્રય કરીને પુલાક દ્રવ્ય-લિંગમાં પણ હોય છે અને અન્ય લિંગમાં પણ હોય છે, તથા ગૃહસ્થ-લિંગ માં પણ હોય છે. 'भावलिंगं, पडुच्च नियमा सलिंगे होज्जा' ભાવલિંગનો આશ્રય કરીને તે નિયમથી સ્વલિંગમાં જ હોય છે. 'एवं जाव सिणाए' આજ પ્રમાણેનું કથન બકુશ, કુશીલ, નિર્ગ્રન્થ અને સ્નાતકના સંબંધમાં પણ સમજી લેવું એટલે કે બકુશથી લઈને સ્નાતક સુધીના સઘળા સાધુઓ દ્રવ્યલિંગના આશ્રયથી સ્વલિંગમાં, પરલિંગમાં, અને ગૃહસ્થલિંગમાં હોય છે. અને ભાવલિંગના આશ્રયથી તેઓ નિયમથી સ્વલિંગમાં જ હોય છે. આ રીતે આ નવમું લિંગદ્વાર કહ્યું છે.

દશવાં શરીર દ્વાર કા નિરૂપણ

હવે દસમા શરીરદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

ટીકાર્થ—'पुलाए णं भंते ! कइसु सरीरेसु होज्जा' હે ભગવન્ પુલાકના કેટલા શરીરો હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा ! तिसु ओरालिय, तेया, कम्मएसु होज्जा' હે ગૌતમ ! તે ઔદારિક તૈજસ અને કાર્મણ એ ત્રણ શરીરોવાળા હોય છે. 'बउसे णं भंते ! पुच्छा' હે ભગવન્ બકુશ સાધુ કેટલા શરીરોવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! तिसु वा चउसु वा होज्जा' હે ગૌતમ ! બકુશ

સાધુ ત્રણ શરીરોવાળા પણ હોય છે, અને ચાર શરીરોવાળા પણ હોય છે. 'तिसु होज्जमाणे' જ્યારે તે ત્રણ શરીરવાળા હોય છે, ત્યારે 'तिसु ओरालिय तेया कम्मएसु होज्जा' તેઓના ઔદારિક તૈજસ અનેકાર્મણ એ ત્રણ શરીરો હોય છે, જ્યારે 'चउसु होज्जमाणे' ચાર શરીરો હોય છે, ત્યારે चउसु ओरालिय वेउव्विय तेया कम्मएसु होज्जा' તેમાં તેઓને ઔદારિક વૈક્રિય, તૈજસ, અને કાર્મણ એ ચાર શરીરો હોય છે 'एवं पडिसेवणाकुसीले वि' એજ પ્રમાણે પ્રતિસેવના કુશીલ સાધુ પણ ત્રણ શરીરોવાળા પણ હોય છે, અને ચાર શરીરોવાળા પણ હોય છે. ત્રણ શરીરોમા તેઓને ઔદારિક તૈજસ અને કાર્મણ એ ત્રણ શરીરો હોય છે. અને ચાર શરીરો હોવામાં તેઓને ઔદારિક વૈક્રિય, તૈજસ, અને કાર્મણ એ ચાર શરીરો હોય છે. 'कसाय कुसीले पुच्छा' હે ભગવન્ કષાય કુશીલ સાધુ કેટલા શરીરોવાળા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! तिसु वा चउसु वा, पंचसु वा होज्जा' હે ગૌતમ ! કષાય કુશીલ સાધુ ઔદારિક તૈજસ અને કાર્મણ એ ત્રણ શરીરોવાળા પણ હોય છે અને ઔદારિક, વૈક્રિય, તૈજસ, અને કાર્મણ એ ચાર શરીરોવાળા પણ હોય છે. 'तिसु होज्जमाणे-तिसु ओरालिय तेया कम्मएसु होज्जा, चउसु ओरालिय वेउव्विय तेया कम्मएसु होज्जा, पंचसु होज्जमाणे, पंचसु ओरालिय, वेउव्विय, आहारग तेयाकम्मएसु होज्जा' એજ વાત આ સૂત્રપાઠથી પ્રગટ કરેલ છે. 'णियंठे, सिणाओ य जहा पुलाओ' નિર્ગ્રન્થ અને સ્નાતક સાધુ પુલાકના કથન પ્રમાણે ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ એ ત્રણ શરીરોવાળા હોય છે. દશમું દ્વાર સમાપ્ત.

ગ્યારહવાં ક્ષેત્ર દ્વાર કા નિરૂપણ

હવે અગીયારમા ક્ષેત્રદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.-

'पुलाए णं भंते ! किं कम्मभूमीए होज्जा अकम्मभूमीए होज्जा' ગૌતમસ્વામીએ આ સૂત્રદ્વારા પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે-હે ભગવન્ પુલાક સાધુ શું કર્મભૂમીમાં હોય છે? કે અકર્મભૂમીમાં હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! जम्मणसंतिभावं पडुच्च कम्मभूमीए होज्जा, णो अकम्मभूमीए होज्जा' હે ગૌતમ ! જન્મ અને સદ્ભાવની અપેક્ષાથી પુલાક સાધુ કર્મભૂમીમાં હોય છે, અકર્મભૂમીમાં હોતા નથી. ઉત્પત્તિનું નામ જન્મ છે. અને સદ્ભાવનું નામ ચારિત્રભાવના અસ્તિત્વનું છે. પુલાક કર્મભૂમીમાં જન્મ લે છે. તેનું કારણ એવું છે કે-અકર્મભૂમીમાં ઉત્પન્ન થયેલા જીવોને ચારિત્રભાવ હોતો નથી. આ રીતે જન્મ અને સદ્ભાવની અપેક્ષાથી પુલાક કર્મભૂમીમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને ત્યાં જ વિહાર કરે છે. તથા સંહરણની

અપેક્ષાથી પણ તે અકર્મભૂમીમાં હોતા નથી. કેમકે-દેવો વિગેરે પુલાકલબ્ધિવાળાઓનું સંહરણ કરી શકતા નથી. 'बउसे णं पुच्छा' હે ભગવન્ બકુશ શું કર્મભૂમીમાં ઉત્પન્ન થાય છે? કે અકર્મભૂમીમાં ઉત્પન્ન થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! जम्मणसंतिभावं पडुच कम्मभूमीए होज्जा, नो अकम्मभूमीए होज्जा' હે ગૌતમ ! જન્મ અને સદ્ભાવને લઈને બકુશ સાધુ કર્મભૂમીમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે, અકર્મભૂમીમાં ઉત્પન્ન થતા નથી, અને અકર્મભૂમીમાં જ તેઓનો સ્વકૃત વિહાર હોય છે. પરંતુ પરકૃત વિહારની અપેક્ષાથી તે કર્મભૂમીમાં અને અકર્મભૂમીમાં આ બન્નેમાં હોય છે. એજ વાત 'साहरणं पडुच्च कम्मभूमीए वा होज्जा, अकम्मभूमीए वा होज्जा' એક ક્ષેત્રમાં જે દેવો વિગેરે હરણ કરીને લઈ જાય છે, તેનું નામ સંહરણ છે. આ સંહરણને લઇને તે બકુશ કર્મભૂમી અને અકર્મભૂમી એજ-બન્નેમાં હોઈ શકે છે. 'एवं जाव सिणाए' આ રીતે યાવત્ કુશીલ સાધુ નિર્ગ્રન્થ અને સ્નાતક આ સાધુ પણ જન્મ અને સદ્ભાવની અપેક્ષાથી કર્મભૂમીમાં જ હોય છે. અને ત્યાં જ વિહાર કરે છે. પરંતુ પરકૃત વિહારની અપેક્ષાથી-સંહરણની અપેક્ષાથી કર્મભૂમી અને અકર્મભૂમી એ બન્નેમાં હોઈ શકે છે. આ પ્રમાણે આ ક્ષેત્રદ્વારનું કથન સમાપ્ત થયું. ૧૧ ॥સૂ૦ ૪॥

બારહવાં કાલ દ્વાર કા નિરૂપણ

હવે બારમા કાલદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે. 'पुलाएणं भंते ! किं ओसप्पिणी काले होज्जा उस्सप्पिणीकाले होज्जा' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ—ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે-'पुलाए णं भंते ! किं ओसप्पिणी काले होज्जा, उस्सप्पिणीकाले होज्जा' હે ભગવન્ પુલાક શું ઉત્સર્પિણી કાળમાં હોય છે? કે અવસર્પિણી કાળમાં હોય છે? અથવા 'नो ओसप्पिणी णो उस्सप्पिणी काले वा होज्जा' નો ઉત્સર્પિણી નો અવસર્પિણી કાળમાં હોય છે. સામાન્ય પ્રકારથી કાળ ત્રણ પ્રકારનો હોય છે, અવસર્પિણીકાળ, ઉત્સર્પિણીકાળ અને નો અવસર્પિણી નો ઉત્સર્પિણીકાળ તેમાંથી ભરતક્ષેત્ર અને ઐરવતક્ષેત્ર આ બે ક્ષેત્રોમાં આદિના બે અવસર્પિણી કાળ અને ઉત્સર્પિણી કાળ હોય છે. તથા ત્રીજો કાળ નો અવસર્પિણી, નો ઉત્સર્પિણીકાળ-મહાવિદેહ અને હૈમવત વિગેરે વિગેરે ક્ષેત્રોમાં હોય છે. એજ અભિપ્રાયથી શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવો પ્રશ્ન કર્યો છે કે--પુલાક સાધુ કયા કાળમાં અને કયા ક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा ! ओसप्पिणीकाले वा होज्जा, उस्सप्पिणी काले वा होज्जा णो ओसप्पिणी णो उस्सप्पिणी काले वा होज्जा' હે ગૌતમ ! પુલાક અવસર્પિણી કાળમાં પણ

હોય છે. ઉત્સર્પિણી કાળમાં પણ હોય છે. અને ને અવસર્પિણી ને ઉત્સર્પિણી કાળમાં પણ હોય છે. ત્રીજા કાળમાં પણ તે તે ક્ષેત્રોમાં પુલાકની ઉત્પત્તિ હોય છે. 'जइ ओसप्पिणीकाले होज्जा, सुसमसुसमाकाले होज्जा' જો અવસર્પિણી કાળમાં પુલાકની ઉત્પત્તિ હોય છે તો શું તે સુષમસુષમા નામના પહેલા આરામાં હોય છે ? ૧ અથવા 'सुसमा काले होज्जा' સુષમા નામના બીજા આરામાં હોય છે ? ૨ અથવા 'सुसमदुस्समाकाले होज्जा' સુષમ દુઃષમા નામના ત્રીજા આરામાં હોય છે ? અથવા 'दुस्समसुसमाकाले होज्जा' દુષ્ષમ સુષમા નામના ચોથા આરામાં હોય છે ? ૪ અથવા 'दुस्समाकाले होज्जा' દુઃષમા કાળમાં હોય છે ? ૫ અર્થાત્ પાંચમાં આરામાં હોય છે ? અથવા 'दुस्सम दुसमाकाले होज्जा' દુઃષમ દુઃષમા નામના છઠ્ઠા આરામાં હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा ! जम्मणं पडुच्च णो सुसमसुसमाकाले होज्जा' હે ગૌતમ ! તે જન્મની અપેક્ષાએ સુષમ સુષમા નામના પહેલા આરામાં હોતા નથી. 'णो सुसमाकाले होज्जा' સુષમા નામના બીજા આરામાં પણ હોતા નથી. પરંતુ 'सुसमदुस्समाकाले होज्जा' સુષમ દુષ્ષમા કાળમાં એટલે કે આદિનાથ ભગવાનના સમયમાં ત્રીજા આરામાં હોય છે. તથા 'दुस्समसुसमाकाले वा होज्जा' દુઃષમ સુષમા કાળમાં એટલે કે ચોથા આરામાં પણ તે હોય છે. 'नो दुस्समाकाले होज्जा, नो दुस्समदुस्समाकाले होज्जा' પરંતુ દુઃષમા કાળમાં તે હોતા નથી. તેમજ દુઃષમ દુષમા કાળમાં પણ હોતા નથી. 'संतिभावं पडुच्च णो सुसमसुसमाकाले होज्जा णो सुसमाकाले होज्जा' સદ્ભાવની અપેક્ષાથી તે પુલાક સાધુ પહેલા સુષમ સુષમા કાળમાં હોતા નથી. બીજા સુષમા કાળમાં પણ હોતા નથી. પરંતુ 'सुसमदुस्समाकाले होज्जा' दुस्समसुसमाकाले वा होज्जा' સુષમ દુઃષમા કાળમાં હોય છે, દુઃષમ સુષમા કાળમાં હોય છે, અને દુઃષમા જે પાંચમો કાળ છે તેમાં હોય છે. 'नो दुस्समदुस्समाकाले होज्जा' છઠ્ઠો આરો જે દુઃષમ દુઃષમા છે, તેમાં હોતા નથી. આ સઘળા કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે-પુલાક જન્મની અપેક્ષાથી ત્રીજા, અને ચોથા આરાઓના પહેલા ભાગમાં હોય છે. તથા સદ્ભાવની અપેક્ષાથી ત્રીજા, ચોથા અને પાંચમા આરામાં પણ હોય છે, આ આરાઓમાંથી જો તે ચોથા આરામાં ઉત્પન્ન થાય છે, તો તેનો સદ્ભાવ પાંચમા આરામાં હોય છે. આ રીતે ત્રીજા અને ચોથા આ આરાઓમાં જન્મ અને સદ્ભાવ આ બન્ને હોય છે. ઉત્સર્પિણી કાળમાં તો બીજા ત્રીજા અને ચોથા આ આરાઓમાં જન્મની અપેક્ષાથી પુલાક હોય છે. અહીંયાં તે બીજા આરાના અંતમાં જો ઉત્પન્ન થાય છે, તો ત્રીજા આરાના પ્રારંભ કાળમાં ચારિત્ર સ્વીકારી લે છે. આ રીતે ત્રીજા અને

ચોથા આ બે આરાઓમાં જન્મ અને સદ્ભાવ એ બન્ને પણ હોય છે. અને સદ્ભાવની અપેક્ષાથી ત્રીજા અને ચોથા આરાઓમાં જ ચારિત્રની ઉત્પત્તિ હોય છે. 'जइ उस्सप्पिणीकाले होज्जा' જો તે પુલાક ઉત્સર્પિણી કાળમાં હોય છે, તો શું તે 'दुस्समदुस्समाकाले होज्जा' દુઃષમ દુષમા કાળમાં–પહેલા કાળમાં હોય છે ? અથવા 'दुस्समाकाले होज्जा' દુઃષમા કાળમાં–બીજા કાળમાં હોય છે ? 'दुस्समसुसमाकाले होज्जा' અથવા દુઃષમ સુષમા કાળમાં હોય છે–ત્રીજા કાળમાં હોય છે ? અથવા 'सुसमदुस्समाकाले होज्जा' ચોથા સુષમ દુઃષમા કાળમાં હોય છે ? અથવા 'सुसमाकाले होज्जा' પાંચમા સુષમા કાળમાં હોય છે ? અથવા 'सुसमसुसमाकाले होज्जा' ઉત્સર્પિણીના સુષમ સુષમા નામના ૬ છઠ્ઠા આરામાં હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામી ને કહે છે કે–'गोयमा ! जम्मणं पडुच्च' હે ગૌતમ ! જન્મની અપેક્ષાથી પુલાક સાધુ 'णो दुस्समदुस्समाकाले होज्जा' દુઃષમ દુઃષમા કાળમાં હોતા નથી. 'दुस्समाकाले वा होज्जा' પરંતુ દુઃષમા કાળમાં હોય છે. 'दुःसमसुसमकाले वा होज्जा' દુઃષમ સુષમા કાળમાં હોય છે. 'सुसमदुःसमाकाले होज्जा' સુષમ દુઃષમા કાળમાં હોય છે. તથા 'नो सुसमाकाले होज्जा नो सुसमसुसमाकाले होज्जा' તે સુષમા કાળમાં હોતા નથી અને સુષમ સુષમાં કાળમાં પણ હોતા નથી. 'संतिभावं पडुच्च' તથા સદ્ભાવની અપેક્ષાથી 'नो दुस्समदुस्समाकाले होज्जा' દુઃષમ દુઃષમા કાળમાં હોતા નથી. 'दुस्समाकाले होज्जा' દુઃષમા કાળમાં હોય છે. 'दुस्समसुसमाकाले वा होज्जा सुसमदुस्समाकाले वा होज्जा' દુઃષમ સુષમા કાળમાં હોય છે, અને સુષમ દુઃષમા કાળમાં હોય છે. 'णो सुसमाकाले होज्जा णो सुसमसुसमाकाले होज्जा' સુષમ-કાળમાં તથા સુષમ સુષમા કાળમાં હોતા નથી. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે–પુલાક જન્મની અપેક્ષાથી ઉત્સર્પિણી કાળના બીજા, ત્રીજા અને ચોથા આ આરાઓમાં હોય છે. તે બીજા આરાના અંતમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને ત્રીજા આરામાં ચારિત્ર પ્રાપ્ત કરે છે. તથા ત્રીજા અને ચોથા આરામાં તે ઉત્પન્ન થાય છે. અને ત્યાં જ તે ચારિત્ર પણ ધારણ કરે છે. સદ્ભાવની અપેક્ષાથી ત્રીજા અને ચોથા આરામાં જ તેની સત્તા હોય છે, અને ત્યાં જ તેને ચારિત્રની પ્રાપ્તિ થઈ જાય છે.

'जइ नो ओसप्पिणी नो उस्सप्पिणी काले होज्जा' હે ભગવન્ તે પુલાક સાધુ જો ને અવસર્પિણી ને ઉત્સર્પિણી કાળમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તો 'किं सुसमसुसमापलिभागे होज्जा सुसमापलिभागे होज्जा' શું તે સુષમાના સરખા

કાળમાં ઉત્પન્ન થાય છે? અથવા 'सुसमदूसमापलिभागे होज्जा' સુષમ દુઃષમાના સરખા કાળમાં ઉત્પન્ન થાય છે? 'दुस्समसुसमापलिभागे होज्जा' અથવા દુઃષમ સુષમાના સરખા કાળમાં ઉત્પન્ન થાય છે? સુષમ સુષમાનો પ્રતિભાગ-સરખાપણાવાળો જે કાળમાં હોય તે સુષમ સુષમા પ્રતિભાગ કહેવાય છે. એજ રીતે સુષમા પ્રતિભાગ વિગેરેમા પણ સમજવું. આ પ્રશ્ન શ્રીગૌતમસ્વામીએ એ માટે કર્યો છે કે-આવો કાળ દેવકુરૂ વિગેરે અકર્મભૂમીયોમાં છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! जम्मण संतिभावं पडुच्च णो सुसमसुसमापडिभागे होज्जा' હે ગૌતમ! જન્મની અપેક્ષાથી જ્યારે તમારા પ્રશ્નનો વિચાર કરવામાં આવે છે. ત્યારે તો સુષમ સુષમાના સમાન કાળમાં ઉત્પન્ન થતા નથી. 'नो सुसमापलिभागे होज्जा' સુષમાના સમાન કાળમાં ઉત્પન્ન થતા નથી. 'णो सुसमदूसमापलिभागे होज्जा' સુષમ દુઃષમાના સમાન કાળમાં ઉત્પન્ન થતા નથી. પરંતુ 'दुस्समसुसमापलिभागे होज्जा' દુઃષમ સુષમાના સરખા કાળમાં ઉત્પન્ન થાય છે. સુષમ સુષમાનો સમાન કાળ દેવકુરૂ ઉત્તરકુરૂમાં હોય છે. સુષમાનો સમાનકાળ હરિવર્ષ અને રમ્યક વર્ષમાં હોય છે. સુષમ દુઃષમાનો સમાન કાળ હિમવંત અને ઐરણ્યવત ક્ષેત્રમાં હોય છે. અને દુઃષમ સુષમાનો સમાન કાળ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં હોય છે. આ ત્રણ ક્ષેત્રોમાં પુલાક ઉત્પન્ન થતા નથી. દુઃષમ સુષમાનો સમાન કાળ વિદેહ ક્ષેત્રોમાં હોય છે. તેમાં પુલાકની ઉત્પત્તી હોય છે, એ વાત ઉપર બતાવવામાં આવી છે.

'बउसेणं पुच्छा' શ્રીગૌતમસ્વામીએ આ સૂત્રદ્વારા પ્રભુશ્રીને એવું પૂછયું છે કે-હે ભગવન્ બકુશ સાધુ શું ઉત્સર્પિણી કાળમાં ઉત્પન્ન થાય છે? અથવા અવસર્પિણી કાળમાં ઉત્પન્ન થાય છે? અથવા નો ઉત્સર્પિણી નો અવસર્પિણી કાળમાં ઉત્પન્ન થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा ! ओसप्पिणीकाले वा होज्जा, उस्सप्पिणीकाले वा होज्जा, णो ओसप्पिणी, णो उस्सप्पिणीकाले वा होज्जा' હે ગૌતમ! બકુશ સાધુ અવસર્પિણી કાળમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે, અને ઉત્સર્પિણી કાળમાં પણ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે, તથા નો ઉત્સર્પિણી કાળ તથા નો અવસર્પિણી કાળમાં પણ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. 'जइ ओसप्पिणीकाले होज्जा किं सुसमसुसमाकाले होज्जा पुच्छा' હે ભગવન્ જો બકુશ ઉત્સર્પિણી કાળમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તો શું તે સુષમ સુષમાના પહેલા આરામાં ઉત્પન્ન થાય છે? અથવા સુષમા નામના બીજા આરામાં ઉત્પન્ન થાય છે? અથવા સુષમા દુઃષમા નામના ત્રીજા આરમાં ઉત્પન્ન થાય છે? અથવા દુઃષમ સુષમા નામના ચોથા આરામાં ઉત્પન્ન થાય છે? અથવા દુઃષમા નામના પાંચમાં આરામાં ઉત્પન્ન થાય છે? અથવા દુઃષમ દુઃષમા નામના છઠ્ઠા આરામાં ઉત્પન્ન થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! जंमणं संतिभावं पडुच्च' હે ગૌતમ! જન્મ અને સદ્-

ભાવની અપેક્ષાથી બકુશ સાધુ 'णों सुसमसुसमाकाले होज्जा णों सुसमाकाले होज्जा' સુષમ સુષમા નામના પહેલા આરામાં ઉત્પન્ન થતા નથી. અને સુષમા નામના બીજા આરામાં પણ ઉત્પન્ન થતા નથી. 'सुसमदुस्समाकाले वा होज्जा दुस्समसुसमाकाले वा होज्जा' પરંતુ સુષમ દુઃષમા નામના ત્રીજા આરામાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને દુઃષમ સુષમા નામના ચોથા આરામાં પણ હોય છે. 'दुस्समाकाले वा होज्जा' દુઃષમા નામના પાંચમા આરામાં ઉત્પન્ન થાય છે. પરંતુ 'नो दुस्समदुस्समाकाले होज्जा' દુઃષમ દુઃષમા નામના છઠ્ઠા આરામાં ઉત્પન્ન થતા નથી. 'साहरणं पडुच्च अन्नयरे समाकाले होज्जा' સંહરણની અપેક્ષાથી તો બકુશ સાધુ કોઈપણ આરામાં થઈ શકે છે? 'जइ उस्सप्पिणीकाले होज्जा' હે ભગવન્ જો તે બકુશ સાધુ ઉત્સર્પિણી કાળમાં હોય છે, તો 'किं दुस्समदुस्समाकाले होज्जा पुच्छा' શું તે દુઃષમ દુઃષમા કાળમાં હોય છે? અથવા દુષ્ષમ કાળમાં હોય છે? અથવા દુષ્ષમ સુષમા કાળમાં હોય છે? અથવા સુષમ દુષ્ષમા કાળમાં હોય છે? અથવા સુષમા કાળમાં હોય છે? અથવા સુષમ સુષમા કાળમાં હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा ! जम्मणं पडुच्च' હે ગૌતમ! જન્મની અપેક્ષાથી તો તે બકુશ સાધુ ઉત્સર્પિણી કાળના 'नों दुस्सम दुस्समाकाले होज्जा जहेव पुलाए' દુષ્ષમ દુષ્ષમ કાળમાં ઉત્પન્ન થતા નથી. આ પ્રમાણેનું જે પ્રમાણે પુલાક સાધુના સંબંધમાં કથન કર્યું છે, એજ પ્રમાણેનું સઘળું કથન બકુશ સાધુના સંબંધમાં પણ કહેવું જોઈએ. તથા તે બકુશ સાધુ ઉત્સર્પિણી કાળના દુઃષમા આરામાં ઉત્પન્ન થાય છે. દુષ્ષમ સુષમા કાળમાં ઉત્પન્ન થાય છે. સુષમ દુષ્ષમ કાળમાં ઉત્પન્ન થાય છે સુષમા કાળમાં તથા સુષમ સુષમા કાળમાં તે ઉત્પન્ન થતા નથી. 'संतिभावं पडुच्च' સદ્ભાવની અપેક્ષાથી તે બકુશ સાધુ 'नो दुस्समदुस्समाकाले होज्जा' દુષ્ષમ દુષ્ષમા કાળમાં ઉત્પન્ન થતા નથી. અર્થાત્ તેઓ તે કાળમાં હોતા નથી. 'नों दुष्षमाकाले भवेत्' એજ રીતે તે દુષ્ષમા કાળમાં પણ હોતા નથી. 'एवं संतिभावेण वि जहा पुलाए' આ રીતે સદ્ભાવની અપેક્ષાથી સઘળું કથન પુલાકના કથન પ્રમાણે જ સમજવું. 'जाव णों सुसमसुसमाकाले होज्जा' યાવત્ તે ઉત્સર્પિણી કાળના સુષમ સુષમા આરામાં હોતા નથી. અહિયાં યાવત્પદથી 'दुस्समसुसमाकाले होज्जा, सुसमदुस्समाकाले होज्जा, नों सुसमाकाले होज्जा' આ પાઠનો સંગ્રહ થયો છે. 'साहरणं पडुच्च अन्नयरे समाकाले होज्जा' સંહરણની અપેક્ષાથી તો તે દરેક કાળમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અર્થાત્ બધા કાળમાં તેઓનો સંભવ હોય છે.

'जइ णो ओस्सप्पिणीकाले पुच्छा' હે ભગવન્ જો તે બકુશ નો અવસર્પિણીમાં નો ઉત્સર્પિણીમાં હોય તો શું તે સુષમ સુષમાના સમાન કાળમાં હોય છે? અથવા સુષમ દુષ્ષમાના સમાન કાળમાં હોય છે? અથવા દુષ્ષમ

સુષમાના સમાન કાળમાં હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે– 'गोयमा ! जम्मणं संतिभावं पडुच्च णो सुसमसुसमापडिभागे होज्जा' હે ગૌતમ ! જન્મ અને સદ્ભાવની અપેક્ષાથી તે બકુશ સુષમ સુષમાના સમાન કાળમાં ઉત્પન્ન થતા નથી. અને તે પ્રમાણે હોતા પણ નથી. 'जहेव पुलाए जाव दुस्समसुसमापलिभागे होज्जा' વિગેરે સઘળું કથન પુલાકના કથન પ્રમાણે જ સમજવું જોઈએ. 'जाव दुस्समसुसमा पलिभागे होज्जा' યાવત્ તે દુષ્ષમ સુષમાના સમાન કાળમાં હોય છે. અહીંયાં યાવત્પદથી नो सुषमा प्रतिभागे भवेत् नो सुषमदुष्षमाप्रतिभागे भवेत्' આ બે પદોનો સંગ્રહ થયો છે. 'साहरणं पडुच्च अन्नयरे पलिभागे होज्जा' સંહરણની અપેક્ષાથી તે કોઈ પણ કાળમાં હોઈ શકે છે. 'जहा बउसे एवं पडिसेवणाकुसीले वि' બકુશના સંબંધમાં જે પ્રમાણેનું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણેનું કથન પ્રતિસેવના કુશીલના સંબંધમાં પણ કરવું જોઈએ. 'एवं कसायकुसीले वि' કષાય કુશીલના સંબંધમાં પણ એજ પ્રમાણેનું કથન સમજવું' 'णियंठो सिणाओय जहा पुलाओ' પુલાક સાધુના કથન પ્રમાણેનું કથન નિર્ગ્રન્થ અને સ્નાતક સાધુઓના સંબંધમાં કરવું જોઈએ. પરંતુ પુલાકના કથનની અપેક્ષાથી આ બન્નેના કથનમાં ભિન્નપણું છે. તે આ પ્રમાણે છે. 'णवरं एएसिं अब्भहियं साहरणं भाणियव्वं' તેઓનું સંહરણ વધારે કહેવું જોઈએ. પુલાકનું સંહરણ પહેલાં કહ્યા પ્રમાણે હોતું નથી. તેમ કહ્યું છે. તેઓનું સંહરણ સંભવિત હોય છે. તેથી તેઓનું સંહરણ કહેવું જોઈએ. નિર્ગ્રંથ અને સ્નાતકના સંહરણની અપેક્ષાથી સર્વકાળમાં સદ્ભાવ કહેલ છે. તો પહેલા સંહૃત થયેલા તેઓને નિર્ગ્રંથ અવસ્થાની અને સ્નાતક અવસ્થાની પ્રાપ્તિ થઈ જવાથી કહેલ છે. કારણ કે વેદવિનાના મુનિયોનું સંહરણ હોતું નથી. એજ કહ્યું છે કે–'समणीमवगयवेयं' ઈત્યાદિ

સાધ્વી, વેદરહિત, તથા પરિહાર વિશુદ્ધિ પુલાક લબ્ધિસંપન્ન, અપ્રમત્ત ચૌદ પૂર્વના પાઠી અને આહાર લબ્ધિવાળાનું સંહરણ હોતું નથી. 'सेसं तं चेव' નિર્ગ્રંથ અને સ્નાતક સંબંધી બાકીનું બીજું તમામ કથન પુલાકના તમામ કથન પ્રમાણે જ સમજવું એ રીતે આ બારમું કાલદ્વાર સમાપ્ત ॥સૂ૦ ૫॥

'पुलाए णं भंते ! कालगए समाणे किं गतिं गच्छइ' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ—'पुलाए णं भंते ! कालगए समाणे किं गतिं गच्छइ' આ સૂત્ર-દ્વારા ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછયું છે કે-હે ભગવન્ પુલાક સાધુ મરીને કઇ ગતિમાં જાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! देवगइं गच्छइ' હે ગૌતમ! પુલાક સાધુ મરીને દેવગતિમાં જાય છે, 'देवगतिं गच्छमाणे किं भवणवासीसु उववज्जेज्जा' હે ભગવન્ દેવગતિમાં ગયેલા તેઓ શું ભવનવાસી દેવોમાં જાય છે? અથવા 'वाणमंतरेसु उववज्जेज्जा' વાનવ્યન્તરોમાં ઉત્પન્ન થાય છે? 'जोइसिएसु उववज्जेज्जा' અથવા જ્યોતિષ્ક દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે? 'वेमाणिएसु उववज्जेज्जा' અથવા વૈમાનિક દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે? આ પ્રશ્નનું તાત્પર્ય એ છે કે-પુલાક સાધુ ચવીને-મરીને ભવનવાસી. વ્યંતર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક દેવો પૈકી કયા દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा! णो भवणवासीसु, णो वानमंतरेसु उववज्जेज्जा' હે ગૌતમ! પુલાક ચવીને-મરીને ભવનવાસીઓમાં ઉત્પન્ન થતા નથી, વાનવ્યંતરોમાં ઉત્પન્ન થતા નથી. 'णो जोइसिएसु उववज्जेज्जा' જ્યોતિષ્કદેવોમાં ઉત્પન્ન થતા નથી. પરંતુ તેઓ વેમાણિएसु उववज्जेज्जा' વૈમાનિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. આ કથન સંયમની અવિરાધનાની અપેક્ષાથી કહેલ છે. જો તે સંયમની વિરાધના કરે છે, તો વૈમાનિકોમાં ઉત્પન્ન થતા નથી. 'वेमाणिएसु उववज्जमाणे जहन्नेणं सोहम्मे कप्पे' વૈમાનિક દેવોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય થયેલ પણ તે જઘન્યથી સૌધર્મકલ્પમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી 'उक्कोसेणं सहस्सारे कप्पे उववज्जेज्जा' સહસ્રાર કલ્પમાં ઉત્પન્ન થાય છે, 'बउसे णं एवं चेव' બકુશનો ઉત્પાત પણ આજ પ્રમાણે થાય છે. અર્થાત્ ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવો પ્રશ્ન કર્યો કે-હે ભગવન્ કલ્પ ધર્મને પ્રાપ્ત કરેલ બકુશ સાધુ કયાં ઉત્પન્ન થાય છે? એના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ કહ્યું કે હે ગૌતમ! તે દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય થવા છતાં પણ તે ભવનવાસી, વાનવ્યન્તર અને જ્યોતિષ્ક દેવોમાં ઉત્પન્ન થતા નથી. પરંતુ વૈમાનિક દેવોમાં જ ઉત્પન્ન થાય

છે. વૈમાનિકોમાં પણ તે જઘન્યથી સૌધર્મ કલ્પમાં અને ઉત્કૃષ્ટથી 'णवरं उक्कोसेणं अच्चुए कप्पे' અચ્યુત કલ્પમાં ઉત્પન્ન થાય છે. પુલાકના કથન કરતાં એજ આ કથનમાં અંતર છે. કેમકે પુલાકના કથનમાં પુલાકની ઉત્પત્તિ ઉત્કૃષ્ટથી સહસ્રાર દેવલોકમાં કહેલ છે. બાકીનું તમામ કથન અહિયાં પુલાકના કથન પ્રમાણે જ છે. તેમ સમજવું. 'पडिसेवणाकुसीले जहा बउसे' પ્રતિસેવના કુશીલ મરીને દેવલોકમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. બીજે નહીં અને દેવલોકમાં પણ તે ભવનવાસી વાનવ્યન્તર અને જ્યોતિષ્કોમાં ઉત્પન્ન થતા નથી પરંતુ વૈમાનિક દેવોમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. અને વૈમાનિક દેવોમાં પણ તે જઘન્યથી સૌધર્મ દેવલોમાં અને ઉત્કૃષ્ટથી અચ્યુતકલ્પમાં ઉત્પન્ન થાય છે. 'कसायकुसीले जहा पुलाए' પુલાકના ઉત્પાદની જેમ કષાય કુશીલનો ઉત્પાદ જાણવો જોઇએ. પરંતુ 'णवरं उक्कोसेणं अणुत्तरविमानेसु उववज्जेज्जा' ઉત્કૃષ્ટથી તેનો ઉત્પાદ અનુત્તરવિમાનોમાં હોય છે, એજ પુલાકના ઉત્પાદની અપેક્ષાથી આ કશાયકુશીલના ઉત્પાદમાં અંતર છે, કેમકે—પુલાકનો ઉત્પાત ઉત્કૃષ્ટથી સહસ્રાર દેવલોકમાં હોય છે. એ પ્રમાણે પહેલાં કહેવામાં આવ્યું છે. બાકીનું બીજુ તમામ કથન પુલાકના ઉત્પાદના કથન પ્રમાણેજ છે. 'णियंठे णं भंते ! હે ભગવન્ નિર્ગ્રંથ સાધુ કાળધર્મ પામીને કયાં ઉત્પન્ન થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'एवं चेव जाव वेमाणिएसु उववज्जमाणे अजहन्नमणुक्कोसेणं अणुत्तरविमाणेसु उववज्जेज्जा' હે ગૌતમ ! આ સંબંધમાં પુલાકના કથન પ્રમાણેનું કથન સમજવું. અર્થાત્ નિર્ગ્રંથ મરીને ભવનવાસી વ્યન્તર, જ્યોતિષ્કમાં ઉત્પન્ન થતા નથી પરંતુ કેવળ વૈમાનિક દેવલોકમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યાંપણ ને જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ વિના કેવળ અનુત્તર વિમાનમાં જ ઉત્પન્નથાય છે. અહીંયાં યાવત્પદથી 'नियंठे णं भंते !' ઇત્યાદિ નિર્ગ્રન્થપદને લઈને પુલાકના પાઠનો સંગ્રહ થયેલ છે. જેમાં ગૌતમસ્વામીએ પૂછ્યું છે કે કાલગત થયેલ નિર્ગ્રન્થ કઇ ગતિમાં જાય છે? ઉત્તરમાં ભગવાન્ કહે છે. દેવગતિમાં જાય છે. તેના પરથી ફરીથી ગૌતમસ્વામી પૂછે છે કે—તે દેવગતિમાં જાય છે, તો શું તે ભવનપતિ વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક આ પૈકી કઈ દેવગતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ભગવાન્ કહે છે કે—હે ગૌતમ તે ભવનપતિ વાનવ્યન્તર અને જ્યોતિષ્કમાં ઉત્પન્ન થતા નથી. પરંતુ વૈમાનિકોમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. આ પ્રમાણેનો પુલાક પ્રકરણનો સઘળો પાઠ ગ્રહણ કરાયો છે.

'सिणाए णं भंते ! कालगए समाणे किं गइं गच्छइ' ગૌતમસ્વામીએ આ પાઠદ્વારા પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે—હે ભગવન્ સ્નાતક જ્યારે કાલધર્મ

પામે છે, તો તે કઈ ગતિમાં જાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી તેઓને કહે છે કે-'गोयमा ! सिद्धिगइं गच्छइ' હે ગૌતમ ! સ્નાતક કાલધર્મ પામીને સિદ્ધિ ગતિને પ્રાપ્ત કરે છે એટલે કે સિદ્ધિ ગતિ પામે છે. આ શિવાય તે અન્ય સ્થાનમાં જતો નથી. સિદ્ધગતિમાં ભેદ ન હોવાથી ફરીથી આ સંબંધમાં તેથી વધારે પ્રશ્ન કર્યા નથી.

'पुलाए णं भंते ! देवेसु उववज्जमाणे किं इंदत्ताए उववज्जेज्जा' હવે શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન્ દેવગતિમાં ઉત્પન્ન થનારા તે પુલાક શું ઇન્દ્રપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે? 'सामाणियत्ताए उववज्जेज्जा' સામાનિકપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે? 'तायत्तीसाए उववज्जेज्जा' ત્રાયસ્ત્રિંશતપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે? 'लोगपालत्ताए उववज्जेज्जा' લોકપાલપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે? 'अहमिंदत्ताए वा उववज्जेज्जा' અથવા અહમિંદ્ર દેવપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! अविराहणं पडुच्च इंदत्ताए उववज्जेज्जा' હે ગૌતમ ! સંયમ વિગેરેના અવિરાધનાપણાથી તે ઇન્દ્રપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે. અવિરાધના પદથી અહીંયાં એ સમજાવ્યું છે કે-જો તેણે જ્ઞાનાદિની વિરાધના કરી ન હોય અથવા લબ્ધિનો પ્રયોગ કર્યો ન હોય તો તે સ્થિતિમાં તે ઇન્દ્રપણાથી ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. એજ રીતે તે અવિરાધના સ્થિતિમાં સામાનિક દેવપણાથી ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. 'तायत्तीसाए उववज्जेज्जा' અવિરાધના સ્થિતિમાં તે ત્રાયસ્ત્રિંશત્ દેવપણાથી ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. અહીંયાં બધે અવિરાધનાનો સંબંધ કહ્યો છે. 'लोगपालत्ताए उववज्जेज्जा' તથા તે અવિરાધનાની સ્થિતિમાં લોકપાલપણાથી પણ ઉત્પન્ન થઇ શકે છે. પરંતુ તે 'अहमिंदत्ताए नो उववज्जेज्जा' અહમિંદ્રપણાથી ઉત્પન્ન થતા નથી. 'विराहणं पडुच्च अन्नयरेसु उववज्जेज्जा' અને જ્યારે તે જ્ઞાનાદિની વિરાધના કરે છે. અથવા લબ્ધિનો પ્રયોગ કરે છે. તો તે સ્થિતિમાં તે વિરાધક થવાના કારણે બીજા ભવનપતિ વિગેરે દેવોમાં ઉત્પન્ન થઇ જાય છે, 'एवं बउसे वि' એજ પ્રમાણેનું કથન બકુશના સંબંધમાં પણ જાણવું જોઈએ. અર્થાત્ જો બકુશ પોતાના જ્ઞાન વિગેરેની વિરાધના કરતા નથી. તો તે ઈન્દ્રાદિ રૂપથી ઉત્પન્ન થઇ શકે છે. પરંતુ અહમિંદ્રપણાથી ઉત્પન્ન થઇ શકતા નથી. અને જો તે જ્ઞાનાદિની વિરાધના કરે છે, તો ભવનવાસી વિગેરેમાંથી કોઈ પણ એક દેવમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. 'एवं पडिसेवणाकुसीले वि' એજ પ્રમાણેનું કથન પ્રતિસેવના કુશીલના સંબંધમાં પણ સમજવું. 'कसायकुसीले पुच्छा' હે ભગવન્ કષાય કુશીલ સાધુ કે જે દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તો શું તે ઇંદ્રપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે? અથવા સામાનિક દેવપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે? અથવા ત્રાયસ્ત્રિંશત્ દેવપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે? અથવા લોકપાલપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે? અથવા અહમિંદ્રપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી

ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'ગોયમા ! અવિરાહણં પડુચ્ચ ઇંદત્તાએ વા ઉવવજ્જેજ્જા જાવ અહમિંદત્તાએ વા ઉવવજ્જેજ્જા' હે ગૌતમ ! કષાય કુશીલ સાધુ જો પોતાના જ્ઞાનાદિની વિરાધના કરતા નથી. તો તે ઈન્દ્રપણાથી ઉત્પન્ન થઇ જાય છે. અથવા સામાનિક દેવપણાથી ઉત્પન્ન થઇ જાય છે. ત્રાયસ્ત્રિંશત્ દેવપણાથી ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. લોકપાલપણાથી ઉત્પન્ન થઇ જાય છે. અને અહમિંદ્રપણાથી પણ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. તથા જો તે પોતાના જ્ઞાનાદિની વિરાધના કરે છે, તો તે સ્થિતિમાં તે 'અન્નયરેસુ ઉવવજ્જેજ્જા' ભવનપતિ વિગેરે દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. 'ળિયંઠે પુચ્છા' આ સૂત્રપાઠથી ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછયું છે કે-હે ભગવન્ દેવોમાં ઉત્પન્ન થનારો નિર્ગ્રંન્થ સાધુ શું ઈન્દ્રપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા સામાનિક દેવપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા ત્રાયસ્ત્રિંશત્ પણાથી ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા લોકપાલપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા અહમિંદ્રપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'ગોયમા ! 'અવિરાહણં પડુચ્ચ ણો ઇંદત્તાએ ઉવવજ્જેજ્જા જાવ અહમિંદત્તાએ ઉવવજ્જેજ્જા' જ્ઞાનાદિના અવિરાધનપણાથી તે ઈન્દ્રરૂપથી યાવત્ લોકપાલપણાથી ઉત્પન્ન થતા નથી. પરંતુ અહમિન્દ્રપણાથી તે ઉત્પન્ન થાય છે. અહિયાં યાવત પદથી સામાનિક, ત્રાયસ્ત્રિંશત્ અને લોકપાલ આ દેવો ગ્રહણ કરાયા છે. તથા વિરાહણં પડુચ્ચ અન્નયરેસુ ઉવવજ્જેજ્જા' વિરાધનાની અપેક્ષાથી તે ભવનપતિ વિગેરે પૈકી કોઈ પણ એક દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

હવે સૂત્રકાર ગતિના સંબંધથી સ્થિતિનું પણ કથન કરે છે.-કેમકે અહિયાં સ્થિતિદ્વારનું કથન જુદુ સૂત્રકારે કહેલ નથી. 'પુલાયસ્સ ણં ભંતે ! દેવલોગેસુ ઉવવજ્જમાણસ્સ કેવઇયં કાલં ઠિઈ પન્નત્તા' આ સૂત્રથી ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછયું છે કે-હે ભગવન્ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થનારા પુલાકની સ્થિતિ કેટલા કાળ સુધીની કહી છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'ગોયમા ! જહણ્ણેણં પલિઓવમપુહુત્તં ઉક્કોસેણં અટ્ઠારસસાગરોવમાઇં' હે ગૌતમ ! દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થનારા પુલાકની સ્થિતિ જઘન્યથી પલ્યોપમ પૃથક્ત્વની એટલે કે બે પલ્યોપમથી નવ પલ્યોપમ સુધીની અને ઉત્કૃષ્ટથી અઢાર સાગરોપમની કહી છે. 'વઉસસ્સ પુચ્છા' હે ભગવન્ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થનારા બકુશ સાધુની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'ગોયમા ! જહન્નેણં પલિઓવમપુહુત્તં ઉક્કોસેણં બાવીસં સાગરોવમાઇં' હે ગૌતમ ! જઘન્યથી બકુશનું દેવલોક સંબંધી આયુષ્ય એક પલ્યોપમ પૃથક્ત્વનું હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ૨૨ બાવીસ સાગરોપમનું હોય છે. 'एवं पडिसेवणाकुसीले वि'

દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થનારા પ્રતિસેવના કુશીલ સાધુનું આયુષ્ય જઘન્યથી એક પલ્યોપમ પૃથક્ત્વનું છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ૨૨ સાગરોપમનું છે. 'कसायकुसील-स्स पुच्छा' હે ભગવન્ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થનારા કષાયકુશીલ સાધુનું આયુષ્ય કેટલા કાળ સુધીનું હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે–હે ગૌતમ ! જઘન્યથી તેનું દેવલોક સંબંધી આયુષ્ય એક પલ્યોપમ પૃથક્ત્વનું હોય છે. એટલે કે બે પલ્યોપમથી લઈને નવ પલ્યોપમ સુધીનું હોય છે. અને 'उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं' ઉત્કૃષ્ટથી ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમ સુધીનું હોય છે. 'णियंठस्स पुच्छा' હે ભગવન્ દેવલોકોમાં ઉત્પન્ન થનારા નિર્ગ્રન્થ સાધુનું આયુષ્ય કેટલા કાળ સુધીનું હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! अजहन्नमाणुक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं' હે ગૌતમ ! દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થનારા નિર્ગ્રન્થ સાધુનું આયુષ્ય જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટના ભેદ વિનાનું હોય ને કેવળ પૂર્ણ રૂપથી ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમનું હોય છે. એ રીતે આ ગતિદ્વાર કહ્યું છે. ।।સૂ૦ ૬।।

ચૌદહવાં સંયમ દ્વાર કા નિરૂપણ

ચૌદમા સંયમદ્વારનું કથન

'पुलागस्स णं भंते ! केवइया संजमट्ठाणा पन्नत्ता' ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે–'पुलागस्स णं भंते ! केवइया संजमट्ठाणा पन्नत्ता' હે ભગવન્ પુલાકના કેટલા સંયમસ્થાનો કહ્યા છે ? જીવને ચતુર્ગતિમાં જવાથી જે રોકે-તેમાં તેઓનું ગમન થવા દેતા નથી. એવો સાવદ્ય યોગથી વિરતિરૂપ સંયમ હોય છે. તેનું જ નામ ચારિત્ર છે. તેની શુદ્ધિનો પ્રકર્ષ અને અપ્રકર્ષને લઈને જે ભેદ થાય છે તે ત્યાં સંયમસ્થાન કહ્યા છે. એવા સંયમસ્થાનો પુલાક સાધુઓને કેટલા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે–'गोयमा ! असं-खेज्जा संजमट्ठाणा पन्नत्ता' હે ગૌતમ પુલાકના સંયમસ્થાનો અસંખ્યાત કહ્યા છે. તેમાં પ્રત્યેક સંયમસ્થાનના સર્વાકાશપ્રદેશથી સર્વાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ અનંતા-

નંતપર્યાય-અંશ હોય છે. તેમાં પુલાકના સંયમસ્થાનો અસંખ્યાતગણા હોય છે. કેમકે-ચારિત્રમોહનીય કર્મનો ક્ષયોપશમ વિચિત્ર હોય છે. એવું જ કથન 'जाव कसायकुसीलस्स' યાવત્ બકુશ અને પ્રતિસેવના કુશીલ તથા કષાયકુશીલના સંબંધમાં સમજી લેવું. અહીંયાં બકુશ અને પ્રતિસેવના કુશીલ એ બે યાવત પદથી ગ્રહણ કરાયા છે. 'णियंठस्स णं भंते ! केवइया संजमट्ठाणा पण्णत्ता' હે ભગવન્ નિર્ગ્રંથ સાધુને સંયમસ્થાનો કેટલા કહ્યા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'एगे अजहण्णमणुक्कोसए संजमट्ठाणे' ! નિર્ગ્રન્થ સાધુને જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટના ભેદ વિનાનું કેવળ એક સંયમસ્થાન કહેલ છે. કેમકે નિર્ગ્રંથોને કષાયોનો ક્ષય અથવા ઉપશમ એક જ પ્રકારનો હોય છે. તેથી તેમની શુદ્ધિ એક જ પ્રકારની હોય છે. તેથી ત્યાં જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટનો ભેદ કહ્યો નથી. જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટભાવના સદ્ભાવથી જ અનેક પ્રકારની શુદ્ધિ હોય છે. 'एवं सिणायस्स वि' એજ પ્રમાણે સ્નાતકના સંયમસ્થાનો પણ અજઘન્ય અને અનુત્કૃષ્ટ જ હોય છે. કેમકે કષાયોનો ઉપશમ અને ક્ષય એકજ પ્રકારનો હોય છે. તેથી શુદ્ધિ એકજ પ્રકારની હોય છે તેથી તેની એકતામાં ત્યાં જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટનો ભેદ હોતો નથી.

હવે સૂત્રકાર તેઓના અલ્પબહુપણાનું કથન કહે છે.-તેમાં ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-'एएसि णं भंते ! पुलागबकुसपडिसेवणाकसायकुसील-णियंठसिणायाणं संजमट्ठाणा णं कयरे कयरेहिंतो ! जाव विसेसाहिया वा' હે ભગવન્ આ પુલાક, બકુશ પ્રતિસેવના કુશીલ, નિર્ગ્રંન્થ અને સ્નાતકના સંયમ સ્થાનોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ છે ? કોણ કોનાથી વધારે છે ? અને કોણ કોની બરાબર છે ? તથા કોણ વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा ! सव्वत्थोवे णियंठस्स, सिणायस्स य एगे अजह-ण्णमणुक्कोसए संजमट्ठाणे' હે ગૌતમ ! સર્વસ્થાનોની અપેક્ષાથી અત્યન્ત અલ્પ નિર્ગ્રન્થ અને સ્નાતકોનું એક અજઘન્ય અનુત્કૃષ્ટ સંયમસ્થાન છે. કેમકે-ત્યાં એક જ પ્રકારની શુદ્ધિ હોય છે. પુલાક વિગેરેના સંયમસ્થાનો ક્રમશઃ અસંખ્યાતગણા હોય છે. કેમકે ત્યાં ક્ષયોપશમની વિચિત્રતા હોય છે. એજ વાત 'पुलागस्स णं संजमट्ठाणा असंखेज्जगुणा' આ સૂત્રપાઠદ્વારા સૂત્રકારે પ્રગટ કરેલ છે. નિર્ગ્રંન્થ અને સ્નાતકોના સંયમસ્થાનોની અપેક્ષાએ પુલાક સાધુના સંયમસ્થાનો કષાયના ક્ષયોપશમના વિચિત્રપણાથી અસંખ્યાતગણા વધારે હોય છે. 'बउसस्स संजमट्ठाणा असंखेज्जगुणा' બકુશના સંયમસ્થાનો પુલાકના સંયમસ્થાનોના કથન કરતાં અસંખ્યાતગણા વધારે હોય છે. 'पडिसेवणा कुसीलस्स संजमट्ठाणा असंखेज्जगुणा' પ્રતિસેવના કુશીલ સાધુના સંયમસ્થાનો પુલાક અને બકુશ સાધુના સંયમસ્થાનો કરતાં અસંખ્યાતગણા વધારે હોય

છે. 'कसायकुसीलस्स संजमट्ठाणा असंखेज्जगुणा' કષાય કુશીલ સાધુના સંયમસ્થાનો પ્રતિસેવના કુશીલ સાધુના સંયમ સ્થાનો કરતાં અસંખ્યાતગણુા વધારે હોય છે. આ બધાના સંયમ સ્થાનોની વિચિત્રતાને કારણે કષાયોના ક્ષયોપશમની વિચિત્રતા છે. એ રીતે આ સંયમદ્વારનું કથન છે. ॥સૂ૦ ૭॥

પંદ્રહવેં નિકર્ષ દ્વાર કા નિરૂપણ

પંદરમા નિકર્ષદ્વારનું કથન

'पुलागस्स णं भंते ! केवइया चरित्तपज्जवा' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ—ગૌતમસ્વામીએ આ સૂત્રદ્વારા પ્રભુશ્રીને એવું પૂછયું છે કે-'पुलागस्स णं भंते ! केवइया चरित्तपज्जवा पन्नत्ता' હે ભગવન પુલાક સાધુને પરિણામ રૂપ પર્યાયભેદો કેટલ કહ્યા છે? સર્વવિરતિ રૂપ ચારિત્રની પર્યાયો કેવલી ભગવાનની બુદ્ધિ દ્વારા જ પામી શકાય છે. અને તેના ભેદો પણુ તેઓ દ્વારા જ પામી શકાય છે. ચારિત્રભેદ અવિભાગ પ્રતિચ્છેદ રૂપ હોય છે. અથવા ચારિત્રના વિષયભૂત પદાર્થોની અપેક્ષાથી પણુ ચારિત્રભેદો હોય છે, એજ વાત અહિયાં ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને પૂછી છે. તેના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! अणंता ! चरित्तपज्जवा पण्णत्ता' હે ગૌતમ ! ચારિત્ર ભેદરૂપ પુલાકના પર્યાયો અનંત હોય છે. 'एवं जाव सिणायस्स' એજ પ્રમાણે યાવત્ સ્નાતક સાધુના ચારિત્ર પર્યાયો અનંત હોય છે, અહિયાં યાવત્ પદથી બકુશ પ્રતિસેવના કુશીલ, કષાયકુશીલ અને નિર્ગ્રન્થો ગ્રહણુ કરાયા છે. આ બધાની ચારિત્ર પર્યાયો અનંત હોય છે. 'पुलाए णं भंते ! पुलागस्स सट्ठाणसंनिगासेणं चरित्तपज्जवेहिं किं हीणे, तुल्ले, अब्भहिए' હે ભગવન્ એક પુલાક સજાતીય બીજા પુલાકોથી ચારિત્ર પર્યાયોની અપેક્ષાથી શું હીન હોય છે? અથવા બરાબર હોય છે? અથવા વધારે હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा ! सिय हीणे १, सिय तुल्ले २ सिय अब्भहिए ३' હે ગૌતમ ! એક પુલાક બીજા પુલાકથી ચારિત્રપર્યાયોની અપેક્ષાથી કોઈવાર હીન હોય છે. કોઈવાર સમાન હોય છે અને કોઈવાર વધારે હોય છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-એક પુલાકના સજાતીય પુલાક અહિયાં સ્વસ્થાન શબ્દથી ગ્રહણુ કરેલ છે. તેનું પોતાના સજાતીયથી જે અસંયોજન છે, તે સંનિકર્ષ શબ્દથી ગ્રહણ કરેલ છે. વિશુદ્ધ સંયમની પર્યાયો વિશુદ્ધ હોય છે અને અવિશુદ્ધ સંયમની પર્યાયો અવિશુદ્ધ હોય છે. સંયમના વિશુદ્ધપણુા અને અવિશુદ્ધપણાવાળા સાધુ અન્ય અન્યમાં શુદ્ધ અને અશુદ્ધ કહ્યા છે જે સાધુઓના વિશુદ્ધ સંયમપર્યાયો પરસ્પરમાં સરખા હોય છે, તે તુલ્ય કહેવાય છે. અને જેઓના પર્યાયો અશુદ્ધ હોય છે. તેઓ શુદ્ધ સંયમ પર્યાયવાળા સાધુઓના શુદ્ધ સંયમ પર્યાયોથી અવિશુદ્ધ હોવાથી હીન કહેવાય છે. અને વિશુદ્ધતર પર્યાયોના યોગથી તેઓ વિશેશાધિક

કહેવાય છે. આ તમામ પ્રકરણને લઈને પ્રભુશ્રીએ શ્રીગૌતમસ્વામીને ઉત્તર રૂપે એવું કહ્યું છે કે-સજાતીય પુલાકાન્તરથી-અર્થાત્ સમાન જાતીવાળા બીજા પુલાકથી એક પુલાક સ્વસ્થાન સંનિકર્ષથી ચારિત્ર પર્યાયોની અપેક્ષાથી કોઈવાર હીન પણ હોય છે. કેમકે-વિશુદ્ધ સંયમસ્થાન સંબંધી હોવાથી વિશુદ્ધતર થયેલા પર્યાયોની અપેક્ષાથી અવિશુદ્ધતર સંયમ હીન હોય છે. અને એવા અવિશુદ્ધતર પર્યાયોના યોગથી સાધુ પણ હીન હોય છે. તેમ કહેવામાં આવે છે. સમાન શુદ્ધિવાળા પર્યાયોના યોગથી સાધુ પણ તુલ્ય છે. તેમ કહેવાય છે. તથા વિશુદ્ધતર પર્યાયોના યોગથી સાધુ પણ અધિક છે તેમ કહેવાય છે. તેથી અશુદ્ધ સંયમવર્તિ હોવાથી 'सिय हीणे' એ પ્રમાણે કહેલ છે. એક સરખા સંયમ સ્થાનવર્તિ હોવાથી 'सिय तुल्ले त्ति' એ પ્રમાણે કહેલ અને વિશુદ્ધતર સંયમસ્થાનવર્તિ હોવાથી 'सिय अब्भहिए त्ति' એ પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે.

'जइ हीणे अणंतभागहीणे वा' જો એક પુલાક બીજા સજાતીય પુલાકથી હીન હોય છે, તો તે તેનાથી અનંતભાગ હીન પણ હોઈ શકે છે. 'असंखेज्जइभागहीणे वा संखेज्जइभागहीणे वा' અસંખ્યાતભાગ હીન પણ હોય છે. અને સંખ્યાતભાગ હીન પણ હોય છે. અથવા 'संखेज्जगुणहीणे वा' સંખ્યાતગુણ હીન પણ હોઈ શકે છે, 'असंखेज्जगुणहीणे वा' અસંખ્યાતગુણ હીન પણ હોઈ શકે છે. અને 'अणंतगुणहीणे वा' અનંતગુણ હીન પણ હોઈ શકે છે. આ વિષયને અંકો દ્વારા આવી રીતે સમજી શકાય છે. માની લો કે પુલાકના ઉત્કૃષ્ટ સંયમસ્થાનના પર્યાયો ૧૦૦૦૦) દસ હજાર છે અને અનંતનું પ્રમાણ ૧૦૦) સો છે ઉત્કૃષ્ટ સંયમ સ્થાનોના પર્યાયોમાં આ અનંતનો ભાગ દેવાથી ૧૦૦) સો લબ્ધ થાય છે તેને ઉત્કૃષ્ટ સંયમ સ્થાનોના પર્યાયોમાંથી કમ કરવાથી બીજા પુલાકના સંયમ સ્થાનોની ચારિત્ર પર્યાયો ૯૯૦૦ નવ હજારને નવસો થઈ જાય છે. તે ઉત્કૃષ્ટ સ્થાનોના પર્યાયોની અપેક્ષાએ અનંતભાગથી હીન થયેલ છે. એ વાત જાણવામાં આવે છે. 'असंखेज्जभागहीणे वा' અસંખ્યાતભાગ હીન હોય છે. એવું જે કહેલ છે તેને આ પ્રમાણે સમજવું જોઈએ-માનો કે અસંખ્યાતનું પ્રમાણ ૫૦) પચાસ છે. તેનો ભાગ પૂર્વોક્ત ઉત્કૃષ્ટ સંયમ સ્થાનના પર્યાયોમાં દેવાથી ૨૦૦) બસો લબ્ધ થાય છે. આ બસોને ઉત્કૃષ્ટ સંયમસ્થાન પર્યાયોમાંથી હીન કરવાથી ૯૮૦૦ અઠ્ઠાણુસો આવે છે, તે અસંખ્યાતભાગ હીન કહેવાય છે એવા અસંખ્યાતભાગોથી હીન ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર પર્યાયો એક પુલાકની ચારિત્ર પર્યાયોથી બીજા પુલાકના હોય છે. એજ પ્રમાણે 'संखेज्जइभाग हीणे वा' એ પ્રમાણે જે કહ્યું છે-તેનો ભાવ એવો છે કે-માનો કે સંખ્યાતનું પ્રમાણ ૧૦ દસ છે. આ દસનો ભાગ પૂર્વોક્ત ઉત્કૃષ્ટ સંયમસ્થાનના પર્યાયોમાં દેવાથી લબ્ધ ૧૦૦૦) એક હજાર આવે છે. આ એક હજારને ઉત્કૃષ્ટ સ્થાનના સંયમ પર્યાયોમાંથી ઘટાડવાથી ૯૦૦૦) નવ હજાર બચે છે. તે નવ હજાર એક પુલાકની અપેક્ષાથી બીજા પુલાકના સંખ્યાતભાગ હીન ચારિત્ર પર્યાયો છે. 'संखेज्जगुणहीणे वा' એ પ્રમાણે જે કહ્યું છે

તેનો હેતુ એ છે કે-માનો કે-એક પહેલા પુલાકના ચારિત્ર પર્યાયોનું પ્રમાણ ૧૦૦૦૦) દસ હજારનું છે. અને બીજા પ્રતિયોગી પુલાકના ચારિત્ર પર્યાયોનું પ્રમાણ ૧૦૦૦) એક હજારનું છે. તથા સંખ્યાતનું પ્રમાણ ૧૦) દસ છે. આ દસ રૂપ ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતથી ૧૦૦૦) હજારને ગુણવાથી ૧૦૦૦૦) દસ હજારની સંખ્યા આવે છે. આ ૧૦૦૦) હજારરૂપ રાશિ (ઢગલો) ૧૦૦૦૦) દસ હજા. રની અપેક્ષાએ સંખ્યાતગુણ હીન કહેવાય છે, એજ રીતે પહેલા પુલાકના ચારિત્ર પર્યાયોથી બીજા પુલાકના ચારિત્ર પર્યાયો સંખ્યાતગણા હીન હોય છે. 'असंखेज्जगुणहीणे वा' આ પ્રમાણે જે કહેવામાં આવ્યું છે, તેનું તાત્પર્ય એવું છે કે-એક પુલાકના ચારિત્રપર્યાયો ૧૦૦૦૦ દસ હજાર છે. અને બીજા પુલાકના ચારિત્રપર્યાયો અસંખ્યાતગુણ હીન છે. અહીંયાં અસંખ્યાતનું પ્રમાણ ૨૦૦) બસોનું છે અહિયાં ગુણાકારનું પ્રમાણ ૫૦) પચાસનું છે. ૨૦૦) બસોને પચાસથી ગુણવાથી ૧૦૦૦૦) દસ હજાર થઈ જાય છે. તો બીજા પુલાકની ૨૦૦) બસોના રૂપમાં જે ચારિત્રપર્યાયો છે, તે ૧૦૦૦૦) દસ હજારની અપેક્ષાથી અસંખ્યાતગુણ હીન છે. 'अणंतगुणहीणे वा' આ કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે-કોઇ પુલાકના ચારિત્રપર્યાયોનું પ્રમાણ કલ્પનાથી ૧૦૦૦૦) દસ હજારનું છે. અને બીજા તેના પ્રતિયોગી પુલાકના ચારિત્ર પર્યાયોનું પ્રમાણ ૧૦૦) સો છે. તે સોને સોથી ગુણવાથી દસ હજાર થઈ જાય છે. આ દસ હજાર રાશીની અપેક્ષાથી જે સોની રાશી છે. તે અનંત-ગુણ હીન રાશી છે. એજ રીતે એક પુલાકના ચારિત્રપર્યાયોની અપેક્ષાથી બીજા પુલાકના ચારિત્રપર્યાયો અનંતગણા હીન હોય છે. આ પ્રથમ પુલાકનું સ્વસ્થાનસન્નિકર્ષ સમજાવવામાં આવેલ છે. એજ રીતે અભ્યધિક શબ્દનો અર્થ પણ આ છ સ્થાનમાં રહેલ ભાગાકાર અને ગુણાકારથી સમજી લેવો જોઈએ. એજ વાત 'अह अब्भहिए' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કરેલ છે. અર્થાત્ એક પુલાક જો બીજા પુલાકથી અધિક હોય તો તે 'अणंतभागमब्भहिए' અનંતભાગથી અભ્યધિક થઇ શકે છે. અસંખ્યાતભાગથી અધિક હોઈ શકે છે. સંખ્યાતભાગથી વધારે હોઈ શકે છે. સંખ્યાતગણા વધારે થઇ શકે છે, અસંખ્યાતગણા વધારે હોઇ શકે છે. અને અનંતગણા વધારે હોઈ શકે છે, અનંતભાગ અધિક હોઈ શકે છે. આને આ પ્રમાણે સમજવું જોઈએ. કલ્પના કરો કે એક પુલાકનું ૧૦૦૦૦) દસ હજાર ચારિત્ર પરિમાણ છે. અને બીજા પુલાકનું ૯૯૦૦) નવ્વાણુસો ચારિત્ર પરિમાણ છે. આ રીતે આ બીજાની અપેક્ષાથી પહેલા પુલાકનું ચારિત્ર પરિમાણ અનંતભાગ વધારે છે. 'અસં-ખ્યાતભાગ વધારે હોઈ શકે છે, તેમ કહેવાનું તાત્પર્ય એવું છે કે-માનો કે જેના ચારિત્ર પર્યવ પરિમાણ ૯૮૦૦) અઠાણુસો છે. તેના કરતાં પહેલાના

જે ૧૦૦૦૦) દસ હજાર ચારિત્ર પર્યવરૂપ પરિમાણ છે, તે અસંખ્યાતભાગ વધારે છે. 'संखेज्जइभागमब्भहिए वा' આ કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે-જેને ૯૦૦૦) નવ હજાર પ્રમિત ચારિત્ર પરિમાણ છે. તે પહેલાના ચારિત્ર પર્યવ પરિણામોની અપેક્ષાથી સંખ્યાત ભાગ વધારે છે. 'संखेज्जगुणमब्भहिए वा' આ કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે-જે પુલાકના ચારિત્ર પર્યાયોનું પ્રમાણ ૧૦૦૦) એક હજારનું છે. તેના કરતાં પહેલાના ચારિત્ર પર્યાયોનું પ્રમાણ જે ૧૦૦૦૦) દસ હજારનું છે, તે સંખ્યાતગણું વધારે છે. 'असंखेज्जगुण-मब्भहिए वा આ કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે-જે પુલાકના ચારિત્ર પર્યાયોનું પ્રમાણ ૨૦૦) બસો હોય તે અપેક્ષાથી પહેલાના ચારિત્ર પર્યાયોનું જે પ્રમાણ છે. તે અસંખ્યાતગણું વધારે છે. 'अणंतगुणमब्भहिए वा' આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે-જે પુલાકના ચારિત્ર પર્યાયોનું પ્રમાણ ૧૦૦ સો છે. તેના કરતાં પહેલાના જે ચારિત્રપર્યાયોનું દસ હજારનું પ્રમાણ છે, તે અનંત ગુણ વધારે છે. આ સઘળું કથન અહિં સુધીનું સ્વસ્થાનની અપેક્ષાથી કરવામાં આવેલ છે.

હવે પરસ્થાનની અપેક્ષાથી-એટલે કે બકુશ વિગેરેના પરસ્થાનની અપેક્ષાથી આ કથન સૂત્રકાર આ પ્રકારે બતાવે છે. 'पुलाए णं भंते ! बउसस्स परट्ठाणसन्निगासेणं चरित्तपज्जवेहिं किं हीणे तुल्ले अब्भहिए' આ સૂત્રપાઠથી ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછયું છે કે-હે ભગવન્ પુલાક પોતાના ચારિત્ર પર્યાયોની અપેક્ષાથી બકુશરૂપ પરસ્થાનના ચારિત્ર પર્યાયોની અપેક્ષાથી શું હીન છે? અથવા તુલ્ય છે? અથવા વધારે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा ! हीणे, नो तुल्ले, नो अब्भहिए' હે ગૌતમ! તથાવિધ-તે પ્રકારની વિશુદ્ધિના અભાવથી પુલાક બકુશ કરતાં હીન હોય છે. તેથી તેઓ હીન છે. તુલ્ય અથવા અધિક નથી. બકુશ કરતાં તે અનંતગુણ હીન હોય છે. 'एवं पडिसेवणाकुसीलस्स वि' એજ રીતે તે પુલાક પ્રતિસેવના કુશીલના ચારિત્ર પર્યાયોની અપેક્ષાથી પણ અનંતગુણ હીન હોય છે.

ફરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-'कसायकुसीलेणं समं छट्ठाणवडिए जहेव छट्ठाणे' હે ભગવન્ પુલાક પોતાના ચારિત્ર પર્યાયોથી શું કષાય કુશીલરૂપ પરસ્થાનના ચારિત્ર પર્યાયોની અપેક્ષાથી હીન છે? અથવા તુલ્ય છે? અથવા વધારે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં આ સૂત્રદ્વારા એવું કહ્યું છે કે-હે ગૌતમ! જે પ્રમાણે પુલાક સ્વસ્થાનની અપેક્ષાથી બીજા પુલાકની અપેક્ષાથી છસ્થાન પતિત કહ્યા છે, એજ રીતે તે કષાય કુશીલની અપેક્ષાથી પણ છ સ્થાન પતિત કહેવા જોઇએ, કોઇવાર કષાય કુશીલથી પુલાક હીન પણ હોય છે, કેમકે-તે અવિશુદ્ધ સંયમસ્થાનમાં પ્રવૃત્તિ વાળા હોય છે,

કોઈવાર તે તુલ્ય પણ હોય છે, કેમકે તે સ્થાનમાં વૃત્તિવાળા હોય છે. કોઇવાર તે વધારે પણ હોય છે. કેમકે તે શુદ્ધતર સંયમસ્થાનમાં વૃત્તિવાળા હોય છે. કેમકે પુલાક અને કષાયકુશીલના સર્વજઘન્ય સંયમસ્થાનો સૌથી નીચા હોય છે. ત્યાંથી તે બન્ને સાથે સાથે અસંખ્ય સંયમસ્થાનો સુધી જાય છે. કારણુ કે ત્યાં સુધી તેઓનો અધ્યવસાય તુલ્ય હોય છે. તે પુલાક હીન પરિમાણુ વાળા હોવાથી છૂટી જાય છે. અર્થાત્ સંયમસ્થાનની તરફ આગળ થવાથી અટકી જાય છે. કેવળ એક કષાય કુશીલ જ અસંખ્યાત સંયમસ્થાન સુધી જાય છે. કેમકે તે શુભ પરિમાણુવાળા હોય છે. તે પછી કષાયકુશીલ પ્રતિસેવના કુશીલ અને બકુશ એ ત્રણે સાથે સાથે અસંખ્યાત સંયમ સ્થાનો સુધી જાય છે. તે પછી પ્રતિસેવના કુશીલ પણ અટકી જાય છે, કેવળ કષાય કુશીલ જ અસંખ્યાત સંયમ સ્થાનોને પ્રાપ્ત કરે છે. તે પછી તે કષાય કુશીલ પણ અટકી જાય છે. નિર્ગ્રન્થ અને સ્નાતક એ બન્ને એક જ સંયમસ્થાનને પ્રાપ્ત કરે છે. 'नियंठस्स जहा बउसस्स' તેથી પુલાક પરસ્થાનસન્નિકર્ષને લઇને જે રીતે બકુશના ચારિત્રપર્યાયોની અપેક્ષાથી અનંતગુણુહીન કહયા છે. એજ પ્રમાણે તે નિર્ગ્રન્થના ચારિત્ર પર્યાયોથી પણ અનંતગુણુહીન કહ્યા છે. 'एवं सिणायस्स वि' અને એજ પ્રમાણે તે પુલાક સ્નાતક પણ ચારિત્રપર્યાયોની અપેક્ષાથી અનંતગુણુ હીન કહ્યા છે.

આ રીતે પુલાકમાં બકુશ વિગેરેની અપેક્ષાથી હીનપણા વિગેરેનું નિરૂપણ કરીને હવે સૂત્રકાર બકુશમાં પણ બીજાઓની અપેક્ષાથી હીનતા વિગેરેનું પ્રતિપાદન કરે છે-આ સંબંધમાં શ્રીગૌતમસ્વામીએ એવું પૂછયું છે કે-'बउसेणं भंते! पुलागस्स परट्ठाणसन्निगासेणं चरित्तपज्जवेहिं किं हीणे, तुल्ले अब्भहिए' હે ભગવન્ બકુશ પુલાકરૂપ પરસ્થાનના ચારિત્રપર્યાયોની અપેક્ષાથી હીન છે? અથવા તુલ્ય છે? અથવા વધારે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! णो हीणे, णो तुल्ले, अब्भहिए' હે ગૌતમ! બકુશ પુલાકના ચારિત્ર પર્યાયોથી હીન હોતા નથી. તેમ તુલ્ય પણ નથી. પરંતુ વધારે છે. અધિકપણામાં પણ તે તેનાથી 'अणंतगुणमब्भहिए' અનંતગુણ વધારે છે. કેમકે-તેમનું પરિમાણુ પુલાકના પરિમાણોથી વિશુદ્ધતર હોય છે. 'बउसेणं भंते! बउसस्स सट्ठाणसन्निगासेणं चारित्तपज्जवेहिं पुच्छा' હે ભગવન્ બકુશ બીજા બકુશોના ચારિત્ર પર્યાયોથી શું હીન હોય છે? અથવા તુલ્ય હોય છે? અથવા અધિક હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! सिय हीणे, सिय तुल्ले, सिय अब्भहिए' હે ગૌતમ! બકુશ સજાતીય બકુશોના ચારિત્ર પર્યાયોની અપેક્ષાથી, કોઈવાર હીન પણ હોય છે. કોઈવાર તુલ્ય પણ હોય છે. અને કોઈવાર વધારે પણ હોય છે. તે અવિશુદ્ધ

પરિણામોની અપેક્ષાથી હીન હોય છે. સમાન પરિણામો યુક્ત હોવાને કારણે તે તુલ્ય હોય છે. અને વિશુદ્ધ પરિણામોને કારણે તે અધિક હોય છે. 'जइ हीणे सट्ठाणवडिए' જો તે બકુશ બીજા સજાતીયથી હીન હોય છે, ત્યારે તે છ સ્થાનોથી પતિત થાય છે. અર્થાત્ એક બકુશ બીજા સજાતીય બકુશથી અનન્તભાગ હીન હોય છે. ૧ અથવા અસંખ્યાતભાગ હીન હોય છે ૨ અથવા સંખ્યાતભાગ હીન હોય છે ૩ અથવા સંખ્યાતગુણ હીન હોય છે. ૪ અથવા અસંખ્યાતગુણ હોય છે. ૫ અથવા અનંતગુણ હીન હોય છે. ૬

'बउसेणं भंते ! पडिसेवणाकुसीलस्स परट्ठाणसंनिगासेणं चारित्तपज्जवेहिं किं हीणे०' હે ભગવન્ બકુશ વિજાતીય પ્રતિસેવનાકુશીલની ચારિત્ર પર્યાયોથી હીન હોય છે ? અથવા તુલ્ય હોય છે ? અથવા અધિક હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'छट्ठाणवडिए' હે ગૌતમ ! તે છ સ્થાનોથી પતિત હોય છે. અર્થાત્ બકુશ વિજાતીય પ્રતિસેવનાકુશીલની ચારિત્ર પર્યાયોની અપેક્ષાથી અનંતભાગ હીન હોય છે ૧ કે અસંખ્યાતભાગ હીન હોય છે. ૨ સંખ્યાતભાગ હીન હોય છે. ૩ સંખ્યાતગુણ હીન હોય છે. ૪ અસંખ્યાતગુણ હીન હોય છે. ૫ અને અનંતગુણ હીન હોય છે. ૬ ।

'एवं कसायकुसीलस्स वि' એજ પ્રમાણે કષાય કુશીલના ચારિત્ર પર્યાયોની અપેક્ષાથી પણ છ સ્થાન પતિત હોય છે. 'बउसेणं भंते ! णियंठस्स परट्ठाणसंनिगासेणं चारित्तपज्जवेहिं पुच्छा' હે ભગવન્ બકુશ નિર્ગ્રન્થોના ચારિત્ર પર્યાયોની અપેક્ષાથી શું હીન હોય છે ? અથવા તુલ્ય હોય છે ? અથવા અધિક હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! हीणे णो तुल्ले णो अब्भहिए' હે ગૌતમ ! બકુશ, નિર્ગ્રન્થના ચારિત્ર પર્યાયોની અપેક્ષાથી હીન હોય છે. તુલ્ય અથવા અધિક હોતા નથી. 'हीणे वि अणंतगुणहीणे' હીન હોવા છતાં પણ અનંતગુણ હીન હોય છે. અસંખ્યાત અથવા સંખ્યાત ગુણ હીન હોતા નથી. 'एवं सिणायस्स वि' એજ પ્રમાણે સ્નાતકના ચારિત્ર પર્યાયોથી બકુશ અનંતગુણ હીન હોય છે. 'पडिसेवणाकुसीलस्स एवं चेव बउसवत्तव्वया भाणियव्वा' પ્રતિસેવના કુશીલમાં પણ આજ પ્રમાણે બકુશના કથન પ્રમાણેનું કથન કહેવું જોઈએ. તથા–'कसायकुसीलस्स वि एस चेव वत्तव्वया' કષાય, કુશીલના સંબંધમાં પણ બકુશના કથન પ્રમાણે જ કથન કરવું જોઈએ. 'णवरं' પરંતુ 'पुलाए णं वि समं छट्ठाणवडिए' પુલાકની અપેક્ષાથી બકુશ છ સ્થાનથી પતિત હોય છે.

આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે-બકુશ પુલાક કરતાં અનંતગણા વધારે હીન હોય છે. કેમકે–તે વિશુદ્ધતર પરિણામવાળા હોય છે. પરંતુ એક બકુશ

બીજા બકુશ કરતાં હીનાદિ રૂપ જ હોય છે કેમકે તેઓમાં પરસ્પરમાં વિચિત્ર પરિણામ યુક્તપણું રહે છે. પ્રતિસેવના કુશીલ અને કષાય કુશીલ આ બન્ને કરતાં બકુશ હીનાદિપણાવાળા જ હોય છે, પરંતુ નિર્ગ્રન્થ અને સ્નાતકથી તે બકુશ હીન જ હોય છે. પ્રતિસેવના કુશીલની સાથે બકુશ જે રીતે બીજા બકુશથી તે બકુશ હીનાદિ રૂપ હોય છે. એજ પ્રમાણેના હોય છે. તેમ સમજવું. કષાય કુશીલ પણ બકુશથી બકુશની જેમ જ હોય છે. પરંતુ એજ વિશેષપણું છે કે-બકુશ, પુલાક સૂત્રમાં પુલાકથી બકુશ વધારે જ કહ્યા છે. જો તે કષાય કુશીલ હોય તો તે પુલાકની અપેક્ષાથી છ સ્થાન પતિત છે. કેમકે-તેનું પરિણામ પુલાકની અપેક્ષાથી હીન, સમ અને અધિક હોય છે.

'णियंठे णं भंते! पुलागस्स परट्ठाणसन्निगासेणं चारित्तपज्जवेहिं पुच्छा' હે ભગવન્ નિર્ગ્રન્થ પુલાકના ચારિત્ર પર્યાયોથી હીન હોય છે? અથવા સમ હોય છે? અથવા અધિક હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે- 'गोयमा! णो हीणे, णो तुल्ले, अब्भहिए' હે ગૌતમ! નિર્ગ્રન્થ, પુલાકના ચારિત્રપર્યાયોથી હીન હોતા નથી. સમ પણ હોતા નથી પરંતુ અધિક હોય છે. તે અનંતગુણાકારથી અધિક હોય છે. અસંખ્યાત અથવા સંખ્યાત ગુણાકારથી અધિક હોતા નથી. 'एवं जाव कसायकुसीलस्स वि' એજ પ્રમાણે નિર્ગ્રન્થ, બકુશ પ્રતિસેવનાકુશીલ અને કષાયકુશીલના ચારિત્ર પર્યાયોની અપેક્ષાથી પોતાના ચારિત્ર પર્યાયોદ્વારા અનંતના ગુણાકારથી વધારે છે. 'णियंठे णं भंते! णियंठस्स सट्ठाणसन्निगासेणं पुच्छा' હે ભગવન્ એક નિર્ગ્રન્થ પોતાના સજાતીય નિર્ગ્રંથોના ચારિત્ર પર્યાયોથી શું હીન હોય છે? અથવા સમ હોય છે? અથવા અધિક હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! णो हीणे, तुल्ले, णो अब्भहिए' હે ગૌતમ! નિર્ગ્રન્થ પોતાના સજાતીય બીજા નિર્ગ્રન્થોના ચારિત્ર પર્યાયોદ્વારા તુલ્ય જ હોય છે. હીન અથવા અધિક હોતા નથી. 'एवं सिणायस्स वि' એજ પ્રમાણે નિર્ગ્રન્થ, સ્નાતકના ચારિત્ર પર્યાયોથી પણ સમ જ હોય છે. હીન અથવા અધિક હોતા નથી. 'सिणाएणं भंते! पुलागस्स परट्ठाणसंनिगासेणं' હે ભગવન્ સ્નાતક, પુલાકરૂપ પરસ્થાનના ચારિત્ર પર્યાયોની અપેક્ષાથી હીન હોય છે? અથવા બરાબર હોય છે? અથવા અધિક હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'एवं जहा णियंठस्स वत्तव्वया तहा सिणायस्स वि भाणियव्वा, હે ગૌતમ! જે પ્રમાણે નિર્ગ્રન્થમાં પુલાકની અપેક્ષાથી ચારિત્ર પર્યાયોને લઈને અધિકપણું કહ્યું છે, એજ પ્રમાણે સ્નાતકમાં પણ વિજાતીય પુલાકની અપેક્ષાથી અનંતગુણ અધિક-

પણું કહેવું જોઇએ. અને આ અધિકપણુ 'जाव सिणाए णं भंते ! सिणायस्स सट्ठाणसंनिगासेणं पुच्छा' આ સૂત્રપાઠ સુધી કહેવું જોઇએ કહેવાનું તાત્પર્ય એજ છે કે-નિર્ગ્રન્થ અને સ્નાતક પુલાકના ચારિત્ર પર્યાયોથી પોતપોતાના ચારિત્ર પર્યાયોદ્વારા અનંતગણા અધિક હોય છે. યાવત્ સ્નાતક પોતાના સજાતીય સ્નાતકના ચારિત્ર પર્યાયોની બરોબર હોય છે. હીન અથવા અધિક હોતા નથી. અહિયાં યાવત્પદથી 'गोयमा ! णो हीणे, णो तुल्ले अब्भहिए अणंतगुणमब्भहिए एवं जाव कसायकुसीलस्स' આ પાઠનો સંગ્રહ થયો છે.

પર્યાયના અધિકારથી હવે શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-'एएसि णं भंते ! पुलागबकुसपडिसेवणाकुसीलकसायकुसीलणियंठसिणायाणं जहन्नुक्कोसगाणं चरित्तपज्जवाणं कयरे कयरेहिंतो ! जाव विसेसाहिया वा' હે ભગવન્ આ પુલાક, બકુશ, પ્રતિસેવના કુશીલ કષાય કુશીલ, નિર્ગ્રન્થ અને સ્નાતકની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર પર્યાયો 'अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा' કોણ કોનાથી અલ્પ છે ? કોણ કોનાથી વધારે છે ? કોણ કોની બરોબર છે ? અને કોણ કોનાથી વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! पुलागस्स कसायकुसीलस्स य एएसि जहन्नगचरित्तपज्जवा दोण्हवि तुल्ला सव्वत्थोवा' હે ગૌતમ ! પુલાક અને કષાય કુશીલના જઘન્ય ચારિત્ર પર્યાયો પરસ્પરમાં તુલ્ય છે. અને સૌથી ઓછા છે. પુલાકના ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર પર્યાયો, પુલાક અને કષાયકુશીલના જઘન્ય ચારિત્ર પર્યાયોની અપેક્ષાથી અનંતગણા વધારે છે. 'बउसस्स पडिसेवणाकुसीलस्स य एएसि णं जहन्नगा चरित्तपज्जवा दोण्ह वि तुल्ला अणंतगुणा' બકુશ અને પ્રતિસેવના કુશીલના જઘન્ય ચારિત્ર પર્યાયો પરસ્પરમાં તુલ્ય છે. તથા પુલાકના ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર પર્યાયોની અપેક્ષાથી તે અનંતગણા વધારે છે. તથા બકુશના ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર પર્યાયો બકુશ અને પ્રતિસેવના કુશીલના જઘન્ય ચારિત્ર પર્યાયો કરતાં અનંતગણા વધારે છે. 'पडिसेवणाकुसीलस्स उक्कोसगा चरित्तपज्जवा अणंतगुणा' તથા પ્રતિસેવના કુશીલની ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર પર્યાયો બકુશના ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર પર્યાયોની અપેક્ષાથી અનંતગણા વધારે છે. 'कसायकुसीलस्स उक्कोसगा चरित्तपज्जवा अणंतगुणा' કષાય કુશીલની ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર પર્યાયો પ્રતિસેવના કુશીલના ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રના પર્યાયોની અપેક્ષાથી અનંતગણા વધારે છે. 'णियंठस्स सिणायस्स य एएसिं णं अजहण्णमणुक्कोसगा चरित्तपज्जवा दोण्ह वि तुल्ला अणंतगुणा' કષાય કુશીલના ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર પર્યાયોની અપેક્ષાથી નિર્ગ્રન્થ અને સ્નાતકના અજઘન્ય તથા અનુત્કૃષ્ટ ચારિત્ર પર્યાયો અનંતગણા વધારે છે. અને પરસ્પરમાં તુલ્ય છે. ।।સૂ૦ ૮।।

હવે સોળમા યોગદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'पुलाए णं भंते ! किं सजोगी होज्जा, अजोगी होज्जा' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ—હે ભગવન્ પુલાક શું સયોગી હોય છે? અથવા અયોગી હોય છે? ગૌતમસ્વામીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે–'गोयमा ! सजोगी होज्जा, नो अजोगी होज्जा' હે ગૌતમ ! પુલાક સયોગી હોય છે. અયોગી હોતા નથી. 'जइ सजोगी होज्जा, किं मणजोगी होज्जा वइजोगी होज्जा' હે ભગવન્ પુલાક જો યોગવાળા હોય છે તો શું તે મનોયોગવાળા હોય છે? કે વચનયોગવાળા હોય છે, અથવા 'कायजोगी वा होज्जा' કાયયોગવાળા હોય છે? શ્રીગૌતમસ્વામીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! मणजोगी वा होज्जा, वयजोगी वा होज्जा, कायजोगी वा होज्जा' હે ગૌતમ ! તે મનોયોગવાળા પણ હોય છે, વચનયોગવાળા પણ હોય છે. અને કાયયોગવાળા પણ હોય છે. 'एवं जाव णियंठे' આ રીતનું યાવત્ બકુશના પ્રતિસેવનાકુશીલના, કષાય કુશીલના અને નિર્ગ્રન્થના કથન સુધી સમજવું જોઇએ. એટલે કે બકુશથી લઇને નિર્ગ્રન્થ સુધીના સઘળા સાધુઓ ત્રણ પ્રકારના યોગોવાળા હોય છે. 'सिणाए णं पुच्छा' હે ભગવાન્ સ્નાતક સયોગી હોય છે? કે અયોગી હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે–'गोयमा ! सजोगी वा होज्जा, अजोगी वा होज्जा' હે ગૌતમ ! સ્નાતક સયોગી પણ હોય છે, અને અયોગી પણ હોય છે. 'जइ सजोगी होज्जा किं मणजोगी होज्जा सेसं जहा पुलागस्स' હે ભગવન્ જો તે સ્નાતક યોગ સહિત હોય છે, તો શું તે મનોયોગ સહિત હોય છે? અથવા વચનયોગ સહિત હોય છે? અથવા કાયયોગ સહિત હોય છે? આ પ્રમાણે કરેલ પ્રશ્નનો ઉત્તર પુલાકના સંબંધમાં આપેલ ઉત્તરના કથન પ્રમાણે સમજવો જોઇએ. અર્થાત્ તે મનોયોગવાળા પણ હોય છે. વચનયોગવાળા પણ હોય છે. અને કાયયોગવાળા પણ હોય છે. યોગદ્વારનું કથન સમાપ્ત.

સત્રહવેં ઉપયોગ દ્વાર કા નિરૂપણ

સત્તરમાં ઉપયોગદ્વારનું કથન

'पुलाए णं भंते ! किं सागारोवउत्ते होज्जा अणागारोवउत्ते होज्जा' હે ભગવન્ પુલાક સાગરોપયોગવાળા હોય છે? કે અનાકારોપયોગવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा ! सागरोवउत्ते वा होज्जा अणागारोवउत्ते वा होज्जा' હે ગૌતમ ! પુલાક સાકારોપયોગવાળા પણ હોય છે, અને અનાકાર ઉપયોગવાળા પણ હોય છે. 'एवं जाव सिणाए' એજ પ્રમાણે બકુશથી લઇને સ્નાતક સુધીના સઘળા સાધુઓ સાકાર ઉપયોગવાળા પણ હોય છે. અને અનાકાર ઉપયોગવાળા પણ હોય છે. એ રીતે આ ઉપયોગદ્વાર સમાપ્ત.

અઢારવેં કષાય દ્વાર કા નિરૂપણ

અઢારમા કષાયદ્વારનું કથન

'पुलाए णं भंते! सकसाई अकसाई होज्जा' હે ભગવન્ પુલાક કષાયવાળા હોય છે? અથવા કષાય વિનાના હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! सकसाई होज्जा, णो अकसाई होज्जा' હે ગૌતમ ! પુલાક કષાયવાળા હોય છે, કષાય વિનાના હોતા નથી. કેમકે-પુલાકને કષાયોના ક્ષયોપશમને અભાવ રહે છે. તેથી તે કષાય સહિત હોય છે. 'जइ सकसाई से णं भंते! कइसु कसाएसु होज्जा' હે ભગવન્ જો તે કષાય સહિત હોય છે? તો તે કેટલા કષાયોવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! चउसु कोहमाणमायालोभेसु होज्जा' હે ગૌતમ! તે ક્રોધ, માન માયા અને લોભ આ ચાર કષાયોવાળા હોય છે. 'एवं बउसे वि' એજ રીતે બકુશ સાધુ પણ ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ આ ચાર કષાયોવાળા હોય

છે. 'कसायकुसीले णं पुच्छा' હે ભગવન્ કષાય કુશીલ સાધુ કષાયવાળા હોય છે? અથવા કષાય વિનાના હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! सकसाई होज्जा, णो अकसाई होज्जा' હે ગૌતમ ! તે કષાયવાળા હોય છે, કષાય વિનાના હોતા નથી, 'जइ सकसाई होज्जा' હે ભગવન્ જો સકષાયી-કષાયવાળા હોય છે? તો 'कइसु कसाएसु होज्जा' કેટલા કષાયોવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! चउसु वा तिसु वा दोसु वा एगंमि वा होज्जा' હે ગૌતમ ! કષાય કુશીલ સાધુ ચાર કષાયોવાળા પણ હોય છે, ત્રણ કષાયોવાળા પણ હોય છે, બે કષાયોવાળા પણ હોય છે, અને એક કષાયવાળા પણ હોય છે. 'चउसु होज्जमाणे' જ્યારે તે ચાર કષાયવાળા હોય છે, તો 'चउसु संजलणकोहमाणमायालोभेसु होज्जा' સંજવલન કષાય સંબંધી ક્રોધ, માન, માયા અને લોભવાળા હોય છે. 'तिसु होज्जमाणे तिसु संजलणमाणमायालोभेसु होज्जा' જ્યારે ત્રણ કષાયોવાળા તે હોય છે, તો સંજવલન કષાય સંબંધી માન, માયા અને લોભવાળા હોય છે. તેનું કારણ એવું છે કે-ઉપશમશ્રેણી અથવા ક્ષપક શ્રેણીમાં સંજવલન ક્રોધનો ઉપશમ થઈ જાય છે. અને ક્ષય થઈ જાય છે. તેથી એ અપેક્ષા લઈને અહીંયાં તેને ત્રણ કષાયોવાળા કહ્યા છે. 'दोसु होज्जमाणे संजलणमायालोभेसु होज्जा' જ્યારે તે બે કષાયોવાળા હોય છે. ત્યારે સંજવલન સંબંધી માયા અને લોભવાળા હોય છે. તેનું પણ એજ કારણ છે કે-જ્યારે પૂર્વોક્ત શ્રેણીયોમાં માનનું ઉપશમ અથવા ક્ષય થઈ જાય છે, ત્યારે તે બે કષાયોવાળા પણ હોઇ શકે છે. 'एगंमि होज्जमाणे संजलणलोभेसु होज्जा' અને જ્યારે તે એક કષાયવાળો હોય છે, ત્યારે તે સંજવલન સંબંધી લોભકષાયવાળા હોય છે. તેનું કારણ એ છે કે-જ્યારે પૂર્વોક્ત શ્રેણિયોમાં તેઓને માયાનો ઉપશમ અથવા ક્ષય થઈ જાય છે, ત્યારે તે એક સંજવલન સંબંધી લોભવાળા હોય છે. કેમકે દસમા ગુણસ્થાનમાં એક સૂક્ષ્મ લોભ જ બાકી રહે છે. 'णियंठेणं पुच्छा' હે ભગવન્ નિર્ગ્રન્થ સાધુ કષાયવાળા હોય છે? કે કષાય વિનાના હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'णो सकसाई होज्जा, अकसाई होज्जा' હે ગૌતમ ! નિર્ગ્રન્થ કષાયવાળા હોતા નથી. પરંતુ કષાય વિનાના હોય છે. 'जइ अकसाई होज्जा, किं उवसंतकसाई होज्जा, खीणकसाई होज्जा' હે ભગવન્ જો તે કષાય વિનાના હોય છે. તો શું ઉપશાન્ત કષાયવાળા હોય છે? કે ક્ષીણ કષાયવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'उवसंतकसाई वा होज्जा, खीणकसाई वा होज्जा' હે ગૌતમ ! તે ઉપશાંત કષાયવાળા પણ હોય છે અને ક્ષીણકષાય-

વાળા પણ હોય છે. 'सिणाए वि एवं चेव' નિર્ગ્રન્થના કથન પ્રમાણે સ્નાતક પણ કષાય વિનાના હોય છે. 'नवरं' પરંતુ તે 'णो उवसंतकसाई होज्जा, खीणकसाई होज्जा' ઉપશાંત કષાયવાળા હોતા નથી. ક્ષીણ કષાયવાળા જ હોય છે. એ રીતે આ કષાયદ્વાર કહ્યું છે.

ઉન્નીસવેં લેશ્યા દ્વાર કા નિરૂપણ

હવે લેશ્યાદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'पुलाए णं भंते ! किं सलेस्से होज्जा, अलेस्से होज्जा' હે ભગવન્ પુલાક લેશ્યાસહિત હોય છે? અથવા લેશ્યા વિનાના હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે–'गोयमा ! सलेस्से होज्जा णो अलेस्से होज्जा' હે ગૌતમ! પુલાક લેશ્યા સહિત હોય છે લેશ્યા વિનાના હોતા નથી. 'जइ सलेस्से होज्जा, से णं भंते ! कइसु लेस्सासु होज्जा' હે ભગવન્ જો લેશ્યાવાળા હોય તો તે કેટલી લેશ્યાઓવાળા હોય છે? 'गोयमा ! तिसु विसुद्धलेस्सासु होज्जा' હે ગૌતમ! તે ત્રણ વિશુદ્ધલેશ્યાવાળા હોય છે. 'तं जहा' જેમકે 'तेउलेस्साए, पम्हलेस्साए, सुक्कलेस्साए' તે તેજો લેશ્યાવાળા હોય છે. પદ્મલેશ્યાવાળા હોય છે, અને શુકલ લેશ્યાવાળા હોય છે. 'एवं बउसस्स वि' એજ પ્રમાણે લેશ્યા હોવાના સંબંધનું કથન બકુશમાં પણ સમજવું અર્થાત્ બકુશ સાધુ પણ તેજ, પદ્મ અને શુકલ આ ત્રણ લેશ્યાઓવાળા હોય છે. તેથી અલેશ્ય હોતા નથી. 'एवं पडिसेवणाकुसीले वि' એજ પ્રમાણે પ્રતિસેવના કુશીલ સાધુ પણ એજ ત્રણ લેશ્યાઓવાળા હોય છે. આ રીતે પુલાક, બકુશ અને પ્રતિસેવના કુશીલ આ ત્રણે સાધુ એજ ત્રણ લેશ્યાવાળા હોય છે. અર્થાત્ તેજ, પદ્મ અને શુકલ લેશ્યાવાળા હોય છે. આ રીતે પુલાક, બકુશ પ્રતિસેવના કુશીલ આ ત્રણ સાધુ ભાવલેશ્યાની અપેક્ષાથી પ્રશસ્ત ત્રણ લેશ્યાવાળા હોય છે. 'कसायकुसीले णं पुच्छा' હે ભગવન્ કષાય કુશીલ સાધુ શું લેશ્યાવાળા હોય છે? અથવા લેશ્યા વિનાના હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! सलेस्से होज्जा नो अलेस्से होज्जा' હે ગૌતમ! તે લેશ્યાવાળા હોય છે.

લેશ્યા વિનાના હોતા નથી. 'जइ सलेस्से होज्जा' જો કષાયકુશીલ સાધુ લેશ્યાવાળા હોય છે, તો 'से णं भंते! कइसु लेस्सासु होज्जा' હે ભગવન્ તે કેટલી લેશ્યાઓવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે- 'गोयमा! छस्सु लेस्सासु होज्जा' હે ગૌતમ! તે છ લેશ્યાવાળા હોય છે. એ પ્રમાણેનું જે આ કથન કરવામાં આવ્યું છે, તે કષાય સહિતપણાને લઈને જ કહેલ છે. એ પ્રમાણે જણાય છે. નહીં તો જે પૂર્વ પ્રતિપન્ન કષાય કુશીલ હોય છે, તે કોઈ એક જ લેશ્યાવાળા હોય છે. કહ્યું પણ છે કે- 'पुव्वपडिवन्नओ पुण अन्नयरीए उ लेस्साए' 'कण्हलेस्साए जाव सुक्कलेस्साए' કૃષ્ણલેશ્યાથી લઈને તે કષાય કુશીલ સાધુ નીલ લેશ્યાવાળા હોય છે. કાપોતિક લેશ્યાવાળા હોય છે. તૈજસ લેશ્યાવાળા હોય છે. પદ્મલેશ્યાવાળા હોય છે, અને શુક્લલેશ્યાવાળા હોય છે તથા તે કષાયકુશીલ સાધુ કૃષ્ણ, નીલ, કાપોતિક, તૈજસ પદ્મ અને શુકલ એ છ લેશ્યાવાળા હોય છે. 'णियंठे णं भंते! पुच्छा' હે ભગવન્ જે નિર્ગ્રન્થ સાધુ છે, તે લેશ્યાવાળા હોય છે કે લેશ્યા વિનાના હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ! તે લેશ્યા સાથે હોય છે, લેશ્યા વિનાના હોતા નથી. 'जइ सलेस्से होज्जा से णं भंते! कइसु लेस्सासु होज्जा' હે ભગવન્ જો તે લેશ્યાવાળા હોય છે, તો કેટલી લેશ્યાઓવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે- હે ગૌતમ! તે નિર્ગ્રન્થ સાધુ એક શુકલ લેશ્યાવાળા જ હોય છે. 'सिणाए पुच्छा' હે ભગવન્ સ્નાતક શું લેશ્યાવાળા હોય છે? અથવા લેશ્યા વિનાના હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! सलेस्से वा होज्जा, अलेस्से वा होज्जा' હે ગૌતમ! તે સ્નાતક લેશ્યાવાળા પણ હોય છે, અને લેશ્યા વિનાના પણ હોય છે. 'जइ सलेस्से होज्जा से णं भंते! कइसु लेस्सासु होज्जा' હે ભગવન્ જો તે લેશ્યા સહિત હોય છે, તો કઈ લેશ્યાવાળા હોય છે? ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! एगाए परमसुक्कलेस्साए होज्जा' હે ગૌતમ! તે એક પરમ શુકલ લેશ્યાવાળા હોય છે. શુકલધ્યાનના ત્રીજા ભેદના સમયે જે લેશ્યા હોય છે, તે પરમ શુકલલેશ્યા કહેવાય છે. તે સિવાય અન્ય સમયમાં શુકલ લેશ્યા જ હોય છે, પરંતુ તે પણ અન્ય જીવોની લેશ્યાની અપેક્ષાએ સ્નાતકને પરમ શુકલ લેશ્યા કહી છે. એ રીતે આ લેશ્યાદ્વારનું કથન કરેલ છે. ।।સૂ૦ ૯।।

હવે પરિણામદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'पुलाए णं भंते ! किं वड्ढमाणपरिणामे होज्जा' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—'पुलाए णं भंते ! किं वड्ढमाणपरिणामे होज्जा' હે ભગવન્ પુલાક વર્ધમાન પરિણામોવાળા હોય છે-અર્થાત્ શુદ્ધિના ઉત્કર્ષને પ્રાપ્ત કરવાવાળા પરિણામોવાળા ભાવોવાળા હોય છે. 'हीयमाणपरिणामे होज्जा' હીયમાન પરિણામવાળા હોય છે. શુદ્ધિના ઉત્કર્ષથી રહિત ભાવોવાળા હોય છે. અથવા 'अवट्ठियपरिणामे होज्जा' અવસ્થિત પરિણામો વાળા હોય છે? સ્થિરભાવો વાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा वड्ढमाणपरिणामे वा होज्जा, हीयमाणपरिणामे वा होज्जा अवट्ठियपरिमाणे वा होज्जा' હે ગૌતમ! પુલાક વર્ધમાન પરિણામવાળા પણ હોય છે, હીયમાણ પરિણામવાળા પણ હોય છે. અર્થાત્ ઘટતા પરિણામવાળા પણ હોય છે અને અવસ્થિત પરિણામવાળા પણ હોય છે. જ્યારે પુલાકના પરિણામ શુદ્ધિના ઉત્કર્ષ તરફ વધતા રહે છે. ત્યારે તે વર્ધમાન પરિણામોવાળા હોય છે. જ્યારે તેના પરિણામ શુદ્ધિના અપકર્ષની તરફ વધતા રહે છે ત્યારે તે હીયમાન-ઘટતા પરિણામવાળા હોય છે. અને જ્યારે તેની પરિણામપ્રકારતા શુદ્ધિ અશુદ્ધિની તરફ વધતા હોતા નથી. ત્યારે તે અવસ્થિત પરિણામોવાળા હોય છે. 'एवं जाव कसायकुसीले वि' એજ પ્રમાણે વર્ધમાન પરિણામ વિગેરેનું આ કથન યાવત્ બકુશ તથા પ્રતિસેવના કુશીલ અને કષાય કુશીલ સુધીના વિષયમાં સમજવું. અર્થાત્ બકુશથી લઇને કષાય કુશીલ સુધીના સઘળા સાધુ વર્ધમાન પરિણામવાળા પણ હોય છે. અને હીયમાન પરિણામોવાળા પણ હોય છે.

'णियंठे णं भंते ! पुच्छा' હે ભગવન્ નિર્ગ્રન્થ સાધુ શું વર્ધમાન પરિણામવાળા હોય છે? અથવા હીયમાન પરિણામવાળા હોય છે? અથવા સ્થિત-પરિણામવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! वड्ढमाणपरिमाणे होज्जा णो हीयमाणपरिणामे होज्जा अवट्ठियपरिणामे होज्जा' હે ગૌતમ! નિર્ગ્રન્થ વર્ધમાન પરિણામવાળા હોય છે તથા અવસ્થિત પરિણામવાળા પણ હોય છે. પરંતુ તે હીયમાન પરિણામવાળા હોતા નથી, તે હીયમાન પરિણામવાળા એ કારણે હોતા નથી, કે-આ સ્થિતિમાં તે નિર્ગ્રન્થ કહેવડાવી શકતા નથી 'एवं सिणाए वि' નિર્ગ્રન્થની જેમ સ્નાતક પણ વર્ધમાન પરિણામવાળા હોય છે. અને અવસ્થિત પરિણામવાળા પણ હોય છે. પરંતુ ને હીયમાન પરિણામવાળા એ કારણે નથી કે-તેઓના પરિણામોમાં હીનપણુ લાવવાવાળા કારણોનો અભાવ થઇ ચુકયો હોય છે.

'पुलाए णं भंते ! केवइयं कालं वड्ढमाणपरिमाणे होज्जा' હે ભગવન્ પુલાક કેટલા કાળ સુધી વર્ધમાન પરિણામોવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી

કહે છે કે-'गोयमा ! जहण्णेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तम्' હે ગૌતમ ! પુલાક વર્ધમાન પરિણામવાળા ઓછામાં ઓછા એક સમય સુધી રહે છે, અને વધારેમાં વધારે એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી રહે છે. 'केवइयं कालं हीयमाणपरिणामे होज्जा' હે ભગવન પુલાક કેટલા કાળ સુધી હીયમાન પરિણામો વાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' હે ગૌતમ ! પુલાક હીયમાન પરિણામો-વાળા ઓછામાં ઓછા એક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી રહે છે પુલાકને જઘન્યથી એક સમય સુધી વર્ધમાન પરિણામો વાળા જે કહ્યા છે, તેનું કારણ એવું છે કે-પુલાકને પરિણામો જ્યારે વધવામાં હોય છે, ત્યારે તે કાળમાં કષાય વિશેષથી તેના પરિણામો બાધિત થવાથી તે વર્ધમાન પરિણામોનો અનુભવ એક વિગેરે સમય સુધી કરે છે. તેથી જઘન્યથી એક સમય ત્યાં કહ્યો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પરિણામોમાં વર્ધમાનપણુ એક અન્તર્મુહૂર્ત સુધી વસ્તુ-સ્વભાવ એવો જ હોવાને કારણે રહે છે, તે પછી તે નિયમથી વર્ધમાન પરિણામવાળા થઇ જાય છે, 'केवइयं कालं अवट्ठियपरिणामे होज्जा' હે ભગવન્ પુલાક કેટલા કાળ સુધી અવસ્થિત પરિણામવાળા રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं सत्त समया' હે ગૌતમ ! પુલાક જઘન્યથી એક સમય સુધી અવસ્થિત પરિણામોવાળા હોય અને ઉત્કૃષ્ટથી સાત સમય સુધી અવસ્થિત પરિણામવાળા હોય છે. છે. 'एवं जाव कसायकुसीले वि' એજ પ્રમાણે બકુશ, પ્રતિસેવના કુશીલ અને કષાયકુશીલ આ સાધુજનો પણ ઓછામાં ઓછા એક સમય સુધી અને વધારેમાં વધારે એક અન્તર્મુહૂર્ત સુધી વર્ધમાન પરિણામોવાળા અને હીયમાન પરિણામોવાળા હોય છે. તથા આ જઘન્યથી એક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી સાત સમય સુધી અવસ્થિત પરિણામ વાળા હોય છે. બકુશ વિગેરેમાં એક સમય વર્ધમાન પરિણામપણુ મરણથી પણ ઘટિ શકે છે. પરંતુ પુલાકમાં મરણથી એક સમય વર્ધમાન પરિણામપણુ ઘટતું નથી. મરણ સમયે પુલાકનું પરિણમન કષાય કુશીલ વિગેરે રૂપથી થઇ જાય છે. પહેલાં જે પુલાકનું મરણ કહ્યું છે, તે ભૂતકાળની અપેક્ષાથી કહેલ છે. 'णियंठे णं भंते ! केवइयं कालं वड्ढमाणपरिणामे होज्जा' હે ભગવન્ નિર્ગ્રન્થ કેટલા કાળ સુધી વર્ધમાન પરિણામો વાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वि अंतोमुहुत्तं' હે ગૌતમ! નિર્ગ્રન્થ જઘન્યથી પણ એક અન્તર્મુહૂર્ત સુધી વર્ધમાન પરિણામોવાળા હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી વર્ધમાન પરિણામોવાળા હોય છે, કેમકે કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થયા પછી બીજા પરિણામોનો અસદ્ભાવ થઇ જાય છે. 'केवइयं कालं अवट्ठियपरिणामे

होज्जा' હે ભગવન્ નિગ્રંન્થ કેટલા કાળ સુધી અવસ્થિત પરિણામોવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' હે ગૌતમ! નિગ્રંન્થ ઓછામાં ઓછા એક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી સ્થિર પરિણામોવાળા હોય છે. નિગ્રંન્થને જઘન્ય એક સમય મરણ સમયમાં હોય છે. 'सिणाए णं भंते! केवइयं कालं वड्ढमाणपरिणामे होज्जा' હે ભગવન્ સ્નાતક કેટલા કાળ સુધી વર્ધમાન પરિણામો વાળા રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वि अंतोमुहुत्तं' હે ગૌતમ! સ્નાતક જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ એક અન્તર્મુહૂર્ત સુધી વર્ધમાન પરિણામવાળા હોઈ શકે છે. કેમકે-શૈલેશી અવસ્થામાં તેઓને વર્ધમાન પરિણામ એક અન્તર્મુહૂર્ત સુધી રહે છે. 'केवइयं कालं अवट्ठियपरिणामे होज्जा' હે ભગવન્ સ્નાતક કેટલા કાળ સુધી અવસ્થિત પરિણામો વાળા રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी' હે ભગવન્ સ્નાતક જઘન્યથી એક અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી કંઇક ઓછા-નવ વર્ષ કમ-એક પૂર્વકોટી સુધી અવસ્થિત પરિણામવાળા હોય છે, અહિયાં અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ કાળ જઘન્યથી અવસ્થિત પરિણામવાળા હોવાનું જે કહ્યું છે. તે તેની અપેક્ષાથી કહેલ છે જે કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ પછી અંતર્મુહૂર્ત સુધી અવસ્થિત પરિણામવાળા રહીને શૈલેશી અવસ્થાને ધારણ કરી લે છે, કેમકે એક પૂર્વકોટિની આયુષ્યવાળા પુરૂષને જઘન્યથી જ્યારે જન્મથી ૯ નવ વર્ષ વીતી જાય છે, ત્યારે કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે તે જન્મના ૯ નવ વર્ષ કમ એક પૂર્વકોટિ સુધી અવસ્થિત પરિણામવાળા થઈને શૈલેશી અવસ્થામાં વિચરે છે. અને તે શૈલેશી અવસ્થાની પહેલા સુધી અવસ્થિત પરિણામવાળા રહે છે. અને શૈલેશી અવસ્થામાં વર્ધમાન પરિણામવાળા થાય છે તેથી ઉત્કૃષ્ટ કાળ દેશોન પૂર્વકોટિ કહ્યો છે. ॥૨૦॥

એકવીસવેં બન્ધ દ્વાર કા નિરૂપણ

હવે બંધદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'पुलाए णं भंते! कइ कम्मपगडीओ बंधइ' હે ભગવન્ પુલાક કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોનો બંધ કરે છે? અર્થાત્ પુલાકને કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોનો બંધ હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! आउवज्जाओ सत्त कम्मपगडीओ बंधइ' હે ગૌતમ! પુલાક આયુકર્મને છોડીને સાત કર્મ પ્રકૃતિયોનો બંધ કરે છે, કેમકે-પુલાકને આયુનો બંધ હોતો નથી. કારણ કે-તેઓને આયુબન્ધ થવાને યોગ્ય અધ્યવસાય સ્થાનોનો અભાવ રહે છે.

'बउसेणं पुच्छा' હે ભગવન્ બકુશ કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોનો બંધ કરે છે?

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! सत्तविहबंधए वा अट्ठविह बंधए वा' હે ગૌતમ ! બકુશને સાત કર્મ પ્રકૃતિયોનો અથવા આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોનો બંધ હોય છે. 'सत्त बंधमाणे आउयवज्जाओ सत्त कम्मपगडीओ बंधइ' જ્યારે તેને સાત કર્મ પ્રકૃતીયોનો બંધ થાય છે, ત્યારે તે આયુકર્મને છોડીને બાકીની સાત કર્મપ્રકૃતિનો બંધ કરે છે 'अट्ठ बंधमाणे पडिपुन्नाओ अट्ठकम्म-पगडीओ बंधइ' અને જ્યારે તેને આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોનો બંધ થાય છે, ત્યારે તે સમ્પૂર્ણ આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોનો બંધ કરે છે જીવોને આયુનો બંધ ત્રણ ભાગોમાં હોય છે. જો ત્રણ ભાગોમાં આયુનો બંધ ન હોય તો બાકીના ત્રીજા ભાગના બે ભાગ જ્યારે સમાપ્ત થઈ જાય છે, ત્યારે આયુનો બંધ થતો નથી. આજ વિચારને લઈને બકુશને સાત અથવા આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોનો બંધ કરનાર કહેલ છે, 'एवं पडिसेवणाकुसीले वि' એજ પ્રમાણે પ્રતિસેવના કુશીલ પણ સાત અથવા આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોના બંધક હોય છે.

'कसायकुसीले पुच्छा' હે ભગવન્ કષાય કુશીલ સાધુ કેટલી કર્મ પ્રકૃતીયોનો બંધ કરનાર હોય છે ? 'गोयमा ! सत्तविहबंधए वा अट्ठविहबंधए वा छव्विहबंधए वा' હે ગૌતમ ! કષાક કુશીલ સાધુ સાત કર્મ પ્રકૃતિયોનો આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોનો અથવા છ કર્મ પ્રકૃતિયોનો બંધ કરનાર હોય છે. 'सत्त बंधमाणे आउवज्जाओ सत्त कम्मपगड़ीओं बंधइ' જો તે સાત કર્મ પ્રકૃતિયોનો બંધ કરનાર હોય છે, તો તે આયુકર્મને છોડીને બાકીની સાત કર્મ પ્રકૃતિયોનો બંધ કરે છે. અને 'अट्ठ बंधमाणे' જ્યારે તે આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોનો બંધ કરે છે, ત્યારે 'पडिपुन्नाओं अट्ठकम्मपगडीओ बंधइ' તે સમ્પૂર્ણ આઠ જ કર્મ પ્રકૃતિયોનો બંધ કરનાર હોય છે. 'छ बंधमाणे आउय-मोहणिज्जवज्जाओ छ कम्मपगड़ीओ बंधइ' તથા જ્યારે તે છ કર્મ પ્રકૃતિયોનો બંધ કરે છે, ત્યારે આયુકર્મ અને મોહનીય કર્મ પ્રકૃતિયોને છોડીને બાકીની ૬ કર્મ પ્રકૃતિયોનો બંધ કરનાર હોય છે. કેમકે–કષાય કુશીલ સાધુ સૂક્ષ્મ સાંપરાય ગુણસ્થાનમાં આયુનો બંધ કરતા નથી. કેમકે–સાતમા ગુણસ્થાન સુધી જ આયુકર્મનો બંધ થાય છે. તથા બાદર કર્મના અભાવથી આ મોહનીય કર્મનો પણ બંધ કરતા નથી. તેથી તેઓને આયુ અને મોહનીય કર્મ પ્રકૃતિયોને છોડીને છ કર્મ પ્રકૃતિયોનો જ બંધ થાય છે. 'णियंठेणं पुच्छा' હે ભગવન્ નિર્ગ્રન્થ કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોનો બંધ કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोंयमा ! एगं वेयणिज्जं कम्मं बंधइ' હે ગૌતમ ! નિર્ગ્રન્થ એક વેદનીય કર્મનો જ બંધ કરે છે બંધના કારણોમાં એક યોગ માત્રનો જ સદ્ભાવ હોવાને કારણે તેઓને અન્ય કર્મનો બંધ હોતો નથી,

'सिणाए पुच्छा' હે ભગવન્ સ્નાતકને કેટલા કર્મોનો બંધ હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! एगविहबंधए वा अबंधए वा' હે ગૌતમ! તે એક કર્મ પ્રકૃતિનો બંધ કરે છે. અથવા બંધ કરતા નથી. જો સ્નાતકો મનોયોગ વિગેરે યોગોવાળા હોય છે, તેમને કર્મ બંધના કારણભૂત યોગના સદ્ભાવથી કેવળ એક સાતાવેદનીય કર્મનો જ બંધ હોય છે. અને જે સ્નતાક યોગરહિત હોય છે, તે કર્મ બંધના હેતુભૂત યોગનો અભાવ હોવાથી સાતાવેદનીય કર્મનો પણ બંધ કરતા નથી. તેથી તેઓને અબંધક કહ્યા છે. એ રીતે આ બંધદ્વારનું કથન કરેલ છે. બંધદ્વાર સમાપ્ત.

બાવીસવેં વેદ દ્વાર કા નિરૂપણ

હવે વેદદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'पुलाए णं भंते! कइ कम्मपगडीओ वेदेइ' હે ભગવન્ પુલાક કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોનું વેદન અર્થાત્ અનુભવ કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! नियमं अट्ठ कम्मपगडीओ वेदेइ' હે ગૌતમ! તે નિયમથી આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોનું વેદન કરે છે. 'एवं जाव कसायकुसीले' એજ પ્રમાણે બકુશ પ્રતિસેવનાકુશીલ, અને કષાયકુશીલ આ સાધુઓ પણ નિયમથી આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોનું વેદન કરે છે 'णियंठेणं पुच्छा' હે ભગવન્ નિર્ગ્રન્થ કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોનું વેદન કરે છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! मोहणीज्जवज्जाओ सत्त कम्मपगडीओ वेदेइ' હે ગૌતમ! મોહનીય કર્મને છોડીને તે સાત કર્મ પ્રકૃતિયેનું વેદન કરે છે. તે મોહનીય કર્મનું વેદન કરતા નથી તેનું કારણ એ છે કે-તેઓને મોહનીય કર્મ કાંતો ઉપશાંત થઇ ચૂકયું હોય છે, અથવા ક્ષીણ થઇ ચૂકેલ છે.

'सिणाएणं पुच्छा' હે ભગવન્ સ્નાતક કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોનું વેદન કરે છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! वेयणिज्ज आउय नामगोयाओ चत्तारि कम्मपगडीओ वेदेइ' હે ગૌતમ! સ્નાતક, વેદનીય, આયુ, નામ, અને ગોત્ર આ ચાર કર્મ પ્રકૃતિયોનું વેદન કરે છે. સ્નાતકને ચાર ઘાતિયા કર્મોનું એટલે કે-જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ મોહનીય અને અંતરાય આ કર્મોનો સર્વથા અભાવ થઇ જાય છે. તેથી તેઓને તેનું વેદન હોતું નથી. અઘાતિયા રૂપ વેદનીય રૂપ વિગેરે કર્મોનું જ વેદન થાય છે. તેમ સમજવું. વેદનાદ્વાર સમાપ્ત.

હવે ઉદીરણાદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'पुलाए णं भंते ! कइ कम्मपगडीओ उदीरेइ' હે ભગવન્ પુલાક કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! आउयवेयणिज्जवज्जाओ छ कम्मपगडीओ उदीरेइ' હે ગૌતમ ! પુલાક આયુ અને વેદનીય કર્મ પ્રકૃતિયોને છોડીને બાકીની છ કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-પુલાક આયુ અને વેદનીય કર્મની ઉદીરણા કરતા નથી. કેમકે-તેમને એ પ્રકારના અધ્યવસાય સ્થાનો હોતા નથી. પરંતુ તે પહેલા એ બન્નેની ઉદીરણા કરીને પુલાક અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે. તેથી તે પુલાક અહિયાં તે બેની ઉદીરણા કરતા નથી. એજ રીતે આગળ પણ જે જે પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરતા નથી. તે તે કર્મ પ્રકૃતિયોને પહેલા ઉદીરણા કરીને પુલાક વિગેરે અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે, તેમ સમજવું જોઈએ.

'बउसे पुच्छा' હે ભગવન્ બકુશ કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોનો બંધ કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! सत्तविह उदीरए वा अट्ठ-विह उदीरए वा छव्विह उदीरए वा' હે ગૌતમ ! બકુશ સાત કર્મ પ્રકૃતિયોની અથવા આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોની અથવા છ કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે. 'सत्त उदीरेमाणे आउयवज्जाओ सत्त कम्मपगडीओ उदीरेइ' જ્યારે તે સાત કર્મ પ્રકૃતિયોનો ઉદીરક-ઉદીરણા કરવાવાળો હોય છે, ત્યારે તે આયુકર્મને છોડીને બાકીની સાત કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે. 'अट्ठ उदीरेमाणे पडि पुन्नाओ अट्ठ कम्मपगडीओ उदीरेइ' જ્યારે તે આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે, ત્યારે તે સમ્પૂર્ણ જ્ઞાનાદિ આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે. 'छ उदीरेमाणे आउयवेयणिज्जवज्जाओ छ कम्मपगडीओ उदीरेइ' અને જ્યારે તે છ કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે, ત્યારે તે આયુ અને વેદનીય કર્મ પ્રકૃતિયોને છોડીને બાકીની છ કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે. 'पडिसेवणा कुसीले वि एवं चेव' પ્રતિસેવના કુશીલ પણ બકુશના કથન પ્રમાણે સાત, આઠ અથવા છ કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે. જ્યારે તે સાત કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે, ત્યારે તે આયુકર્મને છોડીને બાકીની જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, વેદનીય, મોહનીય, નામ, ગોત્ર, અને અંતરાય આ સાત કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે. અને જ્યારે તે આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા

કરે છે, ત્યારે તે પૂરેપૂરી આઠે કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે.અને જ્યારે છ કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે, ત્યારે તે આયુ અને વેદનીય કર્મ પ્રકૃતિયોને છોડીને બાકીની જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, મોહનીય, નામ, ગોત્ર, અને અંતરાય આ છ કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે. 'कसायकुसीले पुच्छा' હે ભગવન્ કષાય કુશીલ કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! सत्तविह उदीरए वा अट्ठविह उदीरए वा, छव्विह उदीरए वा, पंचविह उदीरए वा' હે ગૌતમ ! કષાય કુશીલ સાત પ્રકારની કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે કે આઠ પ્રકારની કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે, અથવા છ પ્રકારની કર્મ પ્રકૃતિયોની કે પાંચ પ્રકારની કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે. 'सत्त उदीरेमाणे आउयवज्जाओ सत्त कम्मपगडीओ उदीरेइ' જ્યારે તે સાત કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે, ત્યારે તે આયુકર્મને છોડીને સાત કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે 'अट्ठ उदीरेमाणे पडिपुन्नाओ अट्ठ कम्मपगडीओ उदीरेइ' જ્યારે તે આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે, તો જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે આઠે આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે. 'छ उदीरेमाणे आउयवेयणिज्जवज्जाओ छ कम्मपगडीओ उदीरेइ' જ્યારે તે છ કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે; ત્યારે તે આયુ અને વેદનીય એ બે કર્મપ્રકૃતિયોને છોડીને છ કર્મપ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે. અને જ્યારે તે 'पंच उदीरेमाणे आउयवेयणिज्जमोहणिज्जवज्जाओ पंच कम्मपगडीओ उदीरेइ' પાંચ કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે, ત્યારે તે આયુષ્ય, વેદનીય અને મોહનીય એ ત્રણ કર્મ પ્રકૃતિયોને છોડીને બાકીની પાંચ કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે.

'णियंठे णं पुच्छा' હે ભગવન્ નિર્ગ્રન્થ કેટલી કર્મપ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! पंचविह उदीरए वा दुव्विह उदीरए वा' હે ગૌતમ ! નિર્ગ્રન્થ પાંચ અથવા બે કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે. 'पंच उदीरेमाणे आउयवेयणिज्जमोहणिज्जवज्जाओ पंच कम्मपगडीओ उदीरेइ' જો તે પાંચ કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે, ત્યારે આયુ, વેદનીય, મોહનીય, એ ત્રણ કર્મ પ્રકૃતિયોને છોડીને બાકીની પાંચ કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે. અને જ્યારે તે 'दो उदीरेमाणे णामं च गोयं च उदीरेइ' બે કર્મપ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે, ત્યારે તે નામ અને ગોત્ર કર્મ એ બે કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે.

'सिणाए णं पुच्छा' હે ભગવન્ સ્નાતક કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! दुव्विह उदीरए वा अणुदीरए वा' હે ગૌતમ ! સ્નાતક બે કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે પણ છે, અને નથી પણ કરતા જ્યારે તે બે કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે, તો તે

એ કર્મ પ્રકૃતિયો 'णामं गोयं च उदीरेइ' નામ કર્મ અને ગોત્ર કર્મ એ બે કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-સ્નાતક જ્યારે સયોગી અવસ્થામાં વર્તે છે. અર્થાત્ સ્થિત રહે છે, ત્યારે તે આયુ અને વેદનીય એ બે કર્મ પ્રકૃતિયોની પહેલેથી જ ઉદીરણા થઈ જવાને કારણે બાકીની બચેલી આ નામ અને ગોત્ર એ બે જ કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે, અને જ્યારે તે અયોગી અવસ્થામાં આવી જાય છે. ત્યારે તે ત્યાં કોઇપણ કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરતા નથી. તેથી 'उदीरए वा अनुदीरए वा' એ પ્રમાણે સૂત્રકારે કહ્યું છે. એ રીતે આ ઉદીરણા દ્વાર સમાપ્ત ॥સૂ૦ ૧૦॥

ચોઇસવેં ઉપસંપદ્ધાન દ્વાર કા નિરૂપણ

હવે ઉપસંપદ્ધાનદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'पुलाए णं भंते ! पुलायत्तं जहमाणे किं जहइ' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—અહિયાં ઉપસંપદ્ધાનમાં ઉપસંપત્ અને હાન એ બે પદો આવેલા છે. તેમાં પ્રાપ્તિનું નામ ઉપસંપત્ અને ત્યાગનું નામ હાન છે. પુલાક-પુલાકપણા વિગેરેનો ત્યાગ કરીને સકષાયપણા વિગેરેની પ્રાપ્તિ કરે છે. એજ વાત ગૌતમસ્વામીએ આ નીચે પ્રમાણે પૂછી છે. 'पुलाए णं भंते ! पुलायत्तं जहमाणे किं जहइ' હે ભગવન્ પુલાક પુલાકરૂપ અવસ્થાનો ત્યાગ કરીને કોનો પરિત્યાગ કરે છે? અને 'किं उपसंपज्जइ' કોની પ્રાપ્તિ કરે છે? આ પ્રશ્નનાં ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! पुलायत्तं जहइ कसायकुसीलत्तं वा असंजमं वा उपसंपज्जइ' હે ગૌતમ! પુલાક પુલાક ભાવનો પરિત્યાગ કરે છે. અને કષાય કુશીલપણાની અથવા અસંયમ અવસ્થાની પ્રાપ્તિ કરે છે, પુલાક પુલાક ભાવને છોડતો થકો કષાયકુશીલ સંયત જ હોય છે. કેમકે-તેમને કષાયકુશીલની જેવો જ સંયમસ્થાનોનો સદ્ભાવ હોય છે. એ પ્રમાણે જેને જેને સંયમસ્થાનોનો સદ્ભાવ છે, તે કષાયકુશીલ વિગેરે અવસ્થાઓને છોડીને તે તે ભાવને પ્રાપ્ત કરે છે, એજ રીતે બધે ઠેકાણે સમજવું જોઇએ કષાયકુશીલ વિદ્યમાન પોતાની સરખા સંયમસ્થાનવાળા પુલાક વિગેરે ભાવોને પ્રાપ્ત કરે છે. અને અવિદ્યમાન સમાન સંયમસ્થાનવાળા નિર્ગ્રન્થ ભાવને પ્રાપ્ત કરે છે નિર્ગ્રન્થ કષાયકુશીલપણાને અથવા સ્નાતકપણાને પ્રાપ્ત કરે છે. સ્નાતક સિદ્ધગતિને જ પ્રાપ્ત કરે છે. એજ વાતને સૂત્રકાર પ્રગટ કરે છે. આ વિષયમાં ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછયું છે કે—'बउसे णं भंते ! बउसत्तं जहमाणे किं जहइ किं उवसंपज्जइ' હે ભગવન્ બકુશ. બકુશપણાનો પરિત્યાગ કરતો થકો કોને છોડે છે? અને કોને પ્રાપ્ત કરે છે?

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! बउसत्तं जहइ, पडिसेवणाकुसीलत्तं वा कसायकुसीलत्तं वा असंजमं वा संजमासंजमं वा उवसंपज्जइ' હે ગૌતમ ! બકુશ, બકુશ અવસ્થાને છોડે છે. અને પ્રતિસેવનાકુશીલ અવસ્થા, કષાય કુશીલ અવસ્થા, અસંયમ અવસ્થા, અથવા સંયમાસંયમ અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે–બકુશ સાધુ જ્યારે પોતાની બકુશ અવસ્થાનો ત્યાગ કરે છે, ત્યારે અથવા તો તે પ્રતિસેવના કુશીલ થાય છે, અથવા કષાયકુશીલ થાય છે, અથવા અસંયત થાય છે. અથવા સંયતાસંયત થાય છે. 'पडिसेवणाकुसीलेणं भंते ! पडि० पुच्छा' હે ભગવન્ પ્રતિસેવના કુશીલ જ્યારે પોતાના સ્થાનથી પતિત થઇ જાય છે, પ્રતિસેવના કુશીલ અવસ્થાને છોડી દે છે. ત્યારે તે શું છોડે છે ? અને કોને પ્રાપ્ત કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે–'गोयमा ! पडिसेवणा कुसीलत्तं जहइ, बउसत्तं वा कसायकुसीलत्तं वा, असंजमं वा, संजमासंजमं वा उवसंपज्जइ' હે ગૌતમ ! જ્યારે પ્રતિસેવના કુશીલ તે અવસ્થાનો પરિત્યાગ કરે છે, ત્યારે તે બકુશ અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે, અને કષાય કુશીલ અવસ્થા પ્રાપ્ત કરે છે. અથવા અસંયમ અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે. અને સંયમાસંયમ અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે. 'कसायकुसीले पुच्छा' હે ભગવન્ કષાય કુશીલ સાધુ જ્યારે પોતાની કષાય કુશીલ અવસ્થાનો ત્યાગ કરે છે, ત્યારે તે શું છોડે છે ? અને શું પ્રાપ્ત કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે–'गोयमा ! कसायकुसीलत्तं जहइ पुलायत्तं वा बउसत्तं वा, पडिसेवणाकुसीलत्तं वा णियंठत्तं वा असंजमं वा, संजमासंजमं वा उवसंपज्जइ' હે ગૌતમ ! કષાય કુશીલ જ્યારે કષાય કુશીલપણાનો પરિત્યાગ કરે છે, ત્યારે તે પુલાક અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે, અથવા બકુશ અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે. અથવા પ્રતિસેવના કુશીલ અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે. અથવા નિર્ગ્રન્થ અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે. અથવા સંયમાસંયમ અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે.

'णियंठे णं पुच्छा' હે ભગવન્ નિર્ગ્રન્થ, નિર્ગ્રન્થ અવસ્થાનો જ્યારે પરિત્યાગ કરે છે, ત્યારે તે શું છોડે છે ? અને શું પ્રાપ્ત કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! नियंठत्तं जहइ, कसायकुसीलत्तं वा, सिणायत्तं वा असंजमं वा उवसंपज्जइ' હે ગૌતમ ! નિર્ગ્રન્થ જ્યારે નિર્ગ્રન્થ અવસ્થાનો ત્યાગ કરે છે, ત્યારે તે કષાય કુશીલ અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે. અથવા સ્નાતક અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે, અથવા અસંયમ અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે, પણ સંયમાસંયમ અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરતા નથી. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે–ઉપશમ નિર્ગ્રન્થ શ્રેણિથી પડતાં સકષાય–કષાય કુશીલ થાય છે. અને જો તે શ્રેણીના શિખર પર મરે છે, તો દેવની પર્યાયથી ઉત્પન્ન

થઇ જાય છે, એવી અવસ્થામાં તે અસંયત થાય છે. દેશવિરતિવાળા થતા નથી. કેમકે દેવ અવસ્થામાં દેશવિરતિનો અભાવ હોય છે. જો કે શ્રેણીથી પડતા એવા સાધુ ઉપશમ નિર્ગ્રન્થ દેશવિરતિવાળા-સંયમાસંયમવાળા પણ હોય છે, પરંતુ તે સીધા દેશવિરતિવાળા હોતા નથી. પરંતુ કષાય કુશીલ બનીને પછી દેશવિરતિવાળા બને છે.

'सिणाए पुच्छा' હે ભગવન્ સ્નાતક જ્યારે સ્નાતક અવસ્થાનો પરિત્યાગ કરે છે, ત્યારે તે શું છોડે છે? અને શું પ્રાપ્ત કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! सिणायत्तं जहइ, सिद्धिगइं उवसंपज्जइ' હે ગૌતમ! સ્નાતક જ્યારે પોતાની સ્નાતક અવસ્થાનો પરિત્યાગ કરે છે, ત્યારે તે સીધા સિદ્ધિ ગતિને પ્રાપ્ત કરે છે. એ રીતે આ ચોવીસમું ઉપસંપદ્ધાન દ્વારનું કથન છે. ઉપસંપદ્ધાનદ્વારસમાપ્ત ॥૨૪॥

પચીસવેં સંજ્ઞા દ્વાર કા નિરૂપણ

હવે પચીસમા સંજ્ઞાદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'पुलाए णं भंते ! किं सण्णोवउत्ते होज्जा' હે ભગવન્ પુલાક શું સંજ્ઞોપયુક્ત છે? અથવા 'णो सण्णोवउत्ते होज्जा' નોસંજ્ઞોપયુક્ત છે? આહાર વિગેરેની આસક્તિથી યુક્ત થવું તેનું નામ સંજ્ઞોપયુક્ત છે. અને આહાર વિગેરેની આસક્તિથી યુક્ત ન થવું તેનું નામ નોસંજ્ઞોપયુક્ત છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! णोसण्णोवउत्ते होज्जा' હે ગૌતમ! પુલાક નોસંજ્ઞોપયુક્ત હોય છે. આહાર વિગેરેમાં અભિલાષાવાળા થવું તે સંજ્ઞોપયુક્ત શબ્દનો અર્થ છે. અને આહાર વિગેરેમાં સંજ્ઞાથી રહિત થવું અર્થાત્ અભિલાષા રહિત થવું તે નોસંજ્ઞોપયુક્ત શબ્દનો અર્થ છે. પુલાક, નિર્ગ્રન્થ અને સ્નાતક એ નોસંજ્ઞોપયુક્ત હોય છે. આહારના હોવા છતાં પણ તેમાં તેઓને અભિલાષા ઇચ્છા થતી નથી. જો કે નિર્ગ્રન્થ અને સ્નાતક એ વીતરાગ હોવાથી નોસંજ્ઞોપયુક્ત માની શકાય છે. પરંતુ સરાગી હોવાથી પુલાક નોસંજ્ઞોપયુક્ત કેવી રીતે માની શકાય? આ શંકાનું સમાધાન એવું છે કે-સરાગ અવસ્થા હોવા છતાં પણ સર્વથા આસક્તિ રહિતપણુ થઈ જ

શકતુ નથી. એવો નિયમ કહી શકાતો નથી કેમકે-બકુશ વિગેરેમાં સરાગ પણું હોવા છતાં પણ શાસ્ત્રમાં નિઃસંગતાનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે. અથવા 'નો સંજ્ઞા' નું નામ જ્ઞાનસંજ્ઞા એવું પણ છે. તે અપેક્ષાએ જ્ઞાન સંજ્ઞામાં પુલાક, નિર્ગ્રન્થ અને સ્નાતક એ ઉપયુક્ત હોય છે. અર્થાત્ તેમનો ઉપયોગ જ્ઞાનપ્રધાન હોય છે. આહાર વિગેરે સંજ્ઞાપ્રધાન હોતો નથી. બકુશ વિગેરે તો નોસંજ્ઞોપયુક્ત તથા સંજ્ઞોપયુક્ત આ બન્ને પ્રકારના હોય છે, અર્થાત્ તેઓ નો સંજ્ઞા અને સંજ્ઞા બન્નેના ઉપયોગવાળા હોય છે.

'बउसे णं पुच्छा' હે ભગવન્ બકુશ શું સંજ્ઞોપયુક્ત હોય છે? અથવા નો સંજ્ઞોપયુક્ત હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! सन्नोवउत्ते वा होज्जा, नोसन्नोवउत्ते वा होज्जा' હે ગૌતમ ! બકુશ સંજ્ઞોપયુક્ત પણ હોય છે, અને નોસંજ્ઞોપયુક્ત પણ હોય છે. 'एवं पडिसेवणा कुसीले वि' બકુશના કથન પ્રમાણે પ્રતિસેવના કુશીલ પણ સંજ્ઞોપયુક્ત અને નોસંજ્ઞોપયુક્ત હોય છે. 'एवं कसायकुसीले वि' બકુશના કથન પ્રમાણે કષાય કુશીલ પણ સંજ્ઞોપયુક્ત પણ હોય છે, અને નોસંજ્ઞોપયુક્ત પણ હોય છે. 'णियंठे सिणाए जहा-पुलाए' પુલાકના કથન પ્રમાણે નિર્ગ્રન્થ અને સ્નાતક નોસંજ્ઞોપયુક્ત હોય છે. એ રીતે આ સંજ્ઞાદ્વાર કહ્યું છે.

॥ સંજ્ઞાદ્વાર સમાપ્ત ૨૫ ॥

છબ્બીસવે આહાર દ્વાર કા નિરૂપણ

હવે આહારદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.—

'पुलाए णं भंते ! किं आहारए होज्जा, अणाहारए होज्जा' હે ભગવન્ પુલાક આહારક હોય છે? કે અનાહારક હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! आहारए होज्जा णो अणाहारए होज्जा' હે ગૌતમ ! પુલાક આહારક હોય છે. અનાહારક હોતા નથી. 'एवं जाव णियंठे' એજ પ્રમાણે યાવત્-બકુશ, પ્રતિસેવના કુશીલ, કષાય કુશીલ અને નિર્ગ્રન્થ આ સઘળા સાધુ પણ આહારક જ હોય છે, અનાહારક હોતા નથી.

'सिणाए पुच्छा' હે ભગવન્ સ્નાતક સાધુ આહારક હોય છે? કે અનાહારક હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! आहारए वा होज्जा अणाहारए वा होज्जा' હે ગૌતમ ! સ્નાતક આહારક પણ હોય છે, અને અનાહારક પણ હોય છે. પુલાકથી લઇને નિર્ગ્રન્થ સુધીના સાધુને વિગ્રહગતિ વિગેરે રૂપ અનાહારકપણાના કારણોના અભાવથી આહારકપણું જ છે. પરંતુ સ્નાતકને કેવલી સમુદ્ઘાત અવસ્થામાં ત્રીજા ચોથા અને પાંચમા સમયમાં તથા અયોગી અવસ્થામાં અનાહારકપણું છે. અને તેના સિવાય આહારકપણું આવે છે. એ રીતે આ છવ્વીસમું આહારદ્વાર કહ્યું છે.

॥ આહારદ્વાર સમાપ્ત ૨૬ ॥

હવે સત્યાવીસમાં ભવદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'पुलाए णं भंते ! कइ भवग्गहणाइं होज्जा' હે ભગવન્ પુલાક કેટલા ભવોને ગ્રહણ કર્યા પછી સિદ્ધ થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा ! जहन्नेणं एक्कं उक्कोसेणं तिन्नि' હે ગૌતમ ! પુલાક જઘન્યથી એક ભવગ્રહણ કર્યા પછી સિદ્ધ થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ ભવોને ગ્રહણ કર્યા પછી સિદ્ધ થાય છે. અર્થાત્ જઘન્યથી એક ભવમાં પુલાક થઇને કષાય કુશીલ વિગેરે રૂપ સંયત અવસ્થાને એક વાર અથવા અનેકવાર એજ ભવમાં અથવા ભવાન્તરમાં પ્રાપ્ત કરીને સિદ્ધ થાય છે. ભવાન્તરમાં સાતિચાર થઈને મરણ થયા પછી બીજા મનુષ્યભવને પ્રાપ્ત કરીને સિદ્ધ થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી દેવાદિભવોદ્વારા અન્તરિત ત્રણ ભવો સુધી પુલાક અવસ્થા પ્રાપ્ત કરીને સિદ્ધ થાય છે.

'बउसे पुच्छा' હે ભગવન્ બકુશ કેટલા ભવોને ગ્રહણ કરીને સિદ્ધ થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! जहन्नेणं एक्कं उक्कोसेणं अट्ठ' હે ગૌતમ ! બકુશ જઘન્યથી એક ભવ ગ્રહણ કરે છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી આઠ ભવોને ગ્રહણ કરીને તે પછી સિદ્ધ થાય છે. અહિયાં કોઈ એક જ ભવમાં બકુશ અવસ્થાને અથવા કષાયકુશીલ અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરીને સિદ્ધ થઈ જાય છે. અને કોઇ એક ભવમાં બકુશ અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરીને તથા ભવાન્તરમાં બકુશ અવસ્થા પ્રાપ્ત કર્યા વિના પણ સિદ્ધ થઇ જાય છે. તેથી બકુશનો એક ભવગ્રહણ જઘન્યથી કહ્યો છે. તથા ઉત્કૃષ્ટથી જે આઠ ભવગ્રહણ કહ્યા છે, તેનું કારણ એવું છે કે-આઠ ભવ સુધી ઉત્કૃષ્ટપણાથી તેને ચારિત્રની પ્રાપ્તિ હોય છે. તેમાં કોઈ એક આઠ ભવ બકુશપણાથી અને છેલ્લો ભવ કષાય સહિત બકુશપણાથી પૂરો કરે છે. તથા કોઈ એક પ્રત્યેક ભવ પ્રતિસેવનાકુશીલ વિગેરે રૂપથી યુક્ત બકુશપણાથી પૂરો કરે છે. 'एवं पडिसेवणाकुसीले वि' એજ પ્રમાણે પ્રતિસેવના કુશીલ પણ જઘન્યથી એક ભવ ગ્રહણ કરીને સિદ્ધ થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી આઠ ભવોને ગ્રહણ કરીને સિદ્ધ થાય છે. 'एवं कसायकुसीले वि' એજ પ્રમાણે કષાય કુશીલ પણ જઘન્યથી એક ભવ ગ્રહણ કરીને અને ઉત્કૃષ્ટથી આઠ ભવોને ગ્રહણ કરીને સિદ્ધ થાય છે. 'णियंठे जहा पुलाए' નિર્ગ્રન્થ પુલાકના કથન પ્રમાણે જઘન્યથી એક ભવ ગ્રહણ કરીને અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ ભવોને ગ્રહણ કરીને સિદ્ધ થાય છે. 'सिणाए पुच्छा' હે ભગવન્ સ્નાતક કેટલા ભવોને ગ્રહણ કરીને સિદ્ધ થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा ! एक्को' હે ગૌતમ ! સ્નાતક એક ભવ ગ્રહણ કરીને સિદ્ધ થાય છે. ભવદ્વાર સમાપ્ત ર૭ા

હવે અઠયાવીસમાં આકર્ષ દ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'पुलागस्स णं भंते! एकभवग्गहणीया केवइया आगरिसा पन्नत्ता' હે ભગવન્ પુલાકને એક ભવમાં ચારિત્ર પરિણામાત્મક આકર્ષ કેટલા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा! जहन्नेणं एक्को, उक्कोसेणं तिन्नि' હે ગૌતમ! પુલાકને એક ભવમાં જઘન્યથી એક આકર્ષક હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ 'આકર્ષ' હોય છે. 'बउसस्स णं पुच्छा' હે ભગવન્ બકુશને એક ભવમાં ચારિત્ર પરિણામાત્મક 'આકર્ષ' કેટલા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે–'गोयमा! जहन्नेणं एक्को उक्कोसेणं सत्तग्गसो' હે ગૌતમ! બકુશને જઘન્યથી એક 'આકર્ષ' અને ઉત્કૃષ્ટથી શત પૃથકત્વ એટલે કે બસોથી લઈને નવસો સુધી 'આકર્ષ' હોય છે. એજ કહ્યું છે કે–'तिण्हसहस्सपुहुत्तं सय पुहुत्तं च होइ विरईए' एवं पडिसेवणाकुसीले वि' બકુશના કથન પ્રમાણે પ્રતિસેવના કુશીલને પણ એક ભવમાં જઘન્યથી એક જ 'આકર્ષ' હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી બસોથી લઈને નવસો સુધીના 'આકર્ષ' હોય છે. 'एवं कसाय कुसीले वि' એજ પ્રમાણે કષાય કુશીલને પણ એક ભવમાં જઘન્યથી એક જ આકર્ષ હોય છે. અને ઉત્કર્ષથી શત પૃથકત્વ એટલે કે બસોથી લઇને નવસો સુધીના 'આકર્ષ' હોય છે.

'णियंठस्स पुच्छा' હે ભગવન્ નિર્ગ્રન્થને એક ભવમાં કેટલા 'આકર્ષ' હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा! जहण्णेणं एक्को उक्कोसेणं दोण्णि' હે ગૌતમ! નિર્ગ્રન્થને જઘન્યથી એક ભવમાં એક 'આકર્ષ' હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ઉપશમ નિર્ગ્રન્થને બે વાર ઉપશમ શ્રેણી કરવાથી બે 'આકર્ષ' હોય છે. 'सिणायस्स पुच्छा' હે ભગવન્ સ્નાતકને એક ભવમાં કેટલા 'આકર્ષ' હોય છે? ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा! एक्को' હે ગૌતમ! સ્નાતકને એક ભવમાં એક જ આકર્ષ હોય છે.

'पुलागस्स णं भंते! णाणाभवग्गहणीया केवइया आगरिसा पन्नत्ता' હે ભગવન્ પુલાકને અનેક ભવોમાં કેટલા 'આકર્ષ' હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा! जहण्णेणं दोन्नि, उक्कोसेणं सत्त' હે ગૌતમ! પુલાકને અનેક ભવોમાં જઘન્યથી બે આકર્ષ અને ઉત્કૃષ્ટથી સાત 'આકર્ષ' હોય છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે–પુલાકને એક ભવમાં એક અને બીજા ભવમાં બીજું 'આકર્ષ' હોય છે. આ રીતે અનેક ભવોનો આશ્રય કરીને પુલાકને જઘન્યથી બે 'આકર્ષ' કહ્યા છે. પુલાક અવસ્થા ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ ભવોમાં હોય છે. તેમાં એક ભવમાં ઉત્કૃષ્ટથી તે ત્રણ વાર હોય છે. આ રીતે પહેલા ભવમાં એક 'આકર્ષ' અને બે ભવોમાં ત્રણ ત્રણ 'આકર્ષ' થવાથી અનેક ભવોની અપેક્ષાથી ૭ સાત 'આકર્ષ' ઉત્કૃષ્ટપણાથી થાય છે.

'बउसस्स पुच्छा' હે ભગવન્ બકુશને અનેક ભવોમાં કેટલા 'આકર્ષ' હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! जहन्नेणं दोन्नि, उक्कोसेणं सहस्सग्गसो' હે ગૌતમ! બકુશને ઉત્કૃષ્ટથી અનેક ભવોમાં જઘન્યથી બે 'આકર્ષ' અને ઉત્કૃષ્ટથી બે હજારથી લઈને નવ હજાર સુધી 'આકર્ષ' હોય છે. આ કથનનો સારાંશ એવો છે કે-બકુશને ઉત્કૃષ્ટથી આઠ ભવ હોય છે. તેમાંથી પ્રત્યેક ભવમાં વધારેમાં વધારે શતપૃથક્ત્વ 'આકર્ષ' હોય છે. એ રીતે આઠે ભવમાં ઉત્કૃષ્ટથી ૯-૯ નવસો નવસો 'આકર્ષ' થઈ જાય છે. નવસો 'આકર્ષ'ની સાથે ૮ નો ગુણાકાર કરવાથી બધા મળીને કુલ ૭૨૦૦ સાત હજાર બસો થાય છે. તેથી અહિયાં બકુશને ઉત્કૃષ્ટથી ૯ નવ હજાર સુધી 'આકર્ષ' કહ્યા છે.

'णियंठस्स णं पुच्छा' હે ભગવન્ નિર્ગ્રન્થને અનેક ભવોમાં કેટલા આકર્ષ હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! जहण्णेणं दोन्नि उक्कोसेणं पच' હે ગૌતમ! નિર્ગ્રન્થને અનેક ભવોમાં ઓછામાં ઓછા બે આકર્ષ અને વધારેમાં વધારે પાંચ આકર્ષ હોય છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-નિર્ગ્રન્થને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ ભવ હોય છે. તેમાંથી પહેલા ભવમાં બે 'આકર્ષ' બીજા ભવમાં બે 'આકર્ષ' અને ત્રીજા ભવમાં એક આ રીતે ઉત્કૃષ્ટ પણામાં નિર્ગ્રન્થને પાંચ 'આકર્ષ' હોવાનું કહેલ છે. છેલ્લી ક્ષપક નિર્ગ્રન્થ અવસ્થાનું 'આકર્ષ' કરીને તે સિદ્ધ થઈ જાય છે.

'सिणायस्स णं पुच्छा' હે ભગવન્ સ્નાતકને નાના ભવોમાં એટલે કે અનેક ભવોમાં કેટલા 'આકર્ષ' હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा! नत्थि एक्को वि' હે ગૌતમ! સ્નાતકને એકપણ 'આકર્ષ' હોતું નથી. ॥સૂ० ૧૧॥

કાલાદિ દ્વાર કા નિરૂપણ / ઉન્તીસવેં કાલ દ્વાર કા નિરૂપણ

હવે ઓગણત્રીસમા દ્વારથી તેત્રીસમા દ્વાર સુધીના દ્વારોનું કથન કરવામાં આવે છે. 'पुलाए णं भंते!' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—'पुलाए णं भंते! कालओ केवच्चिरं होइ' હે ભગવન્ કાળની અપેક્ષાથી પુલાક કેટલા કાળ સુધી રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं' હે ગૌતમ! પુલાક કાળની અપેક્ષાએ જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી રહે છે. અર્થાત્ જ્યાં સુધીમાં એક અંતર્મુહૂર્ત સમાપ્ત

થતું નથી, ત્યાં સુધી પુલાકપણામાં રહેલા જીવો મરતા નથી, તથા પુલાક અવસ્થાથી પતિત પણ થતા નથી. તે કારણથી જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતર્મુહૂર્તકાળ તેમનો કહેલ છે.

'बउसे पुच्छा' હે ભગવન્ બકુશ કાળની અપેક્ષાથી કેટલા કાળ સુધી રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी' હે ગૌતમ ! કાળની અપેક્ષાથી બકુશ જઘન્યથી એક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી કંઇક ઓછો એક પૂર્વકોટી સુધી રહે છે. અહિયાં બકુશનો જઘન્યથી એક સમયનો કાળ કહ્યો છે, તેનું કારણ એ છે કે-બકુશને ચારિત્ર પ્રાપ્તિ પછી તરત જ મરણ થવાની સંભાવના રહે છે, અને પૂર્વકોટીની આયુષ્યવાળા આઠ વર્ષને અન્તે ચારિત્રગ્રહણ કરી લે છે. તે અપેક્ષાથી કંઇક કમ એક પૂર્વકોટીનો કહ્યો છે, 'एवं पडिसेवणा कुसीले वि कसायकुसीले वि' આજ પ્રમાણેનું કથન પ્રતિસેવનાકુશીલ અને કષાય કુશીલના સમ્બન્ધમાં પણ જાણવું જોઇએ અર્થાત્ એ બન્ને પણ જઘન્યથી એક અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી કંઈક કમ એક પૂર્વકોટી સુધી રહે છે. 'णियंठे णं पुच्छा' હે ભગવન્ નિર્ગ્રન્થ કાળની અપેક્ષાથી કેટલા કાળ સુધી રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' હે ગૌતમ ! નિર્ગ્રન્થ જઘન્યથી એક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી અંતર્મુહૂર્ત સુધી રહે છે અહિયાં નિર્ગ્રન્થને રહેવાનો કાળ જે જઘન્યથી એક સમયનો કહ્યો છે, તેનું કારણ એવું છે કે-ઉપશાન્ત મોહવાળા નિર્ગ્રન્થના મરણની સંભાવના પ્રથમ સમયના સમનન્તર જ -તુરત જ થાય છે. તથા નિર્ગ્રન્થ અવસ્થાનો ઉત્કૃષ્ટ કાળ એક અંતર્મુહૂર્તનો હોય છે. તેથી ઉત્કૃષ્ટથી તેને એટલો કહેલ છે. 'सिणाए पुच्छा' હે ભગવન્ સ્નાતક કાળની અપેક્ષાથી કેટલા કાળ સુધી રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी' હે ગૌતમ ! સ્નાતક જઘન્યથી એક અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી કંઈક ઓછા એક પૂર્વકોટિ વર્ષ સુધી રહે છે. જઘન્યથી જે અન્તર્મુહૂર્તનો કાળ કહ્યો છે, તે આયુષ્યના છેલ્લા અંતર્મુહૂર્તમાં કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થયા પછી કહેલ છે.

હવે સૂત્રકાર પુલાક વિગેરેના બહુપણાને લઈને પૃથક્ રૂપથી તેઓનું કાળમાન કહે છે-આમાં શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછયું છે કે-'पुलाया णं भंते ! कालओ केवच्चिरं होंति' હે ભગવન્ સઘળા પુલાકો કાળની અપેક્ષાથી કેટલા કાળ સુધી રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! जहन्नेणं एक्कं समयं' હે ગૌતમ ! સઘળા પુલાકો કાળની અપેક્ષાએ જઘન્યથી

એક સમય સુધી રહે છે. અને 'उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' ઉત્કૃષ્ટથી એક અંત-મુંહૂર્ત સુધી રહે છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે–એક પુલાકનો જે અન્તમુંહૂર્ત સમય હોય છે. તેના અન્ય સમયમાં બીજો પુલાક થઇ જાય છે. આ રીતે બે પુલાકોનો સદ્‌ભાવ એક સમયમાં થઇ જાય છે. આ સદ્‌ભાવથી અનેક પુલાકોનો જઘન્ય કાળ એક થઈ જાય છે તથા અનેક પુલાકોનો ઉત્કૃષ્ટ સમય જે અંતર્મુહૂર્તનો કહ્યો છે, તેનું કારણ એ છે કે–અનેક પુલાકો એક સમયમાં ઉત્કૃષ્ટથી સહસ્ર પૃથક્ત્વ સુધી થઇ જાય છે. જો કે આ રીતે આ ઘણા હોય છે, તો પણ આનો કાળ અન્તર્મુહૂર્તનો જ હોય છે. આ અનેક પુલાકોની સ્થિતિનું અંતર્મુહૂર્ત એક પુલાકની સ્થિતિના અંતર્મુહૂર્તથી મોટું હોય છે.

'बउसेणं पुच्छा' હે ભગવન્ અનેક બકુશો કેટલા કાળ સુધી રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! सव्वद्ध' હે ગૌતમ! અનેક બકુશો સઘળા કાળ રહે છે. કેમકે–બકુશ વિગેરેની સ્થિતિનો કાળ સર્વાદ્ધા છે. કારણ કે બકુશ વિગેરેમાંથી દરેક બકુશો બહુસ્થિતિવાળા હોય છે. 'एवं जाव कसायकुसीला' એજ પ્રમાણે પ્રતિસેવનાકુશીલ અને કષાયકુશીલનો સ્થિતિકાળ પણ સર્વાદ્ધા છે. કેમકે તેઓમાંથી દરેક બહુસ્થિતિવાળા હોય છે. 'णियंठा जहा पुलागा' પુલાકોના કથન પ્રમાણે નિર્ગ્રન્થોનો સ્થિતિકાળ પણ જઘન્યથી એક સમય રૂપ અને ઉત્કૃષ્ટથી અંતર્મુહૂર્ત રૂપ હોય છે. 'सिणाया जहा बउसा' બકુશોના કથન પ્રમાણે સ્નાતકોનો સ્થિતિકાળ પણ સર્વાદ્ધા રૂપ હોય છે. ॥ ૨૯ મા દ્વારનું કથન સમાપ્ત ॥

તીસવેં અંતર દ્વાર કા નિરૂપણ

હવે અન્તર્દ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે

'पुलागस्स णं भंते ! केवइयं कालं अंतरं होइ' હે ભગવન્ પુલાકને કેટલા કાળનું અંતર હોય છે? અર્થાત પુલાક, પુલાક થઇને તે પછી કેટલા કાળ પછી તે ફરીથી પુલાક થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं' હે ગૌતમ! પુલાક પુલાક થઇને ફરીથી ઓછામાં ઓછા એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી પુલાક અવસ્થાથી રહિત થયા પછી ફરીથી પુલાક થઈ જાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી અનન્તકાળ પછી તે ફરીથી પુલાક થઈ જાય છે. આ રીતે આ અંતર–વિરહ કાળ પુલાકનો કહ્યો છે. 'अणंताओ ओसप्पिणी उस्सप्पिणीओ कालओ' અનન્ત અવસર્પિણી ઉત્સર્પિણીનું અંતર થઈ જાય છે. 'खेत्तओ' ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી 'अवड्ढपोग्गलपरियट्टं देसूणं' કંઇક ઓછા અપાર્ધ પુદ્‌ગલ પરાવર્તનું અંતર થઈ જાય છે. પુદ્‌ગલ પરાવર્તનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે–કોઈ પ્રાણી આકાશના પ્રત્યેક પ્રદેશમાં મરતો થકો જેટલા સમયમાં પોતાના મરણથી સઘળા લોકા-

કાશના પ્રદેશોને વ્યાપ્ત કરી દે છે. તે ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી એક પુદ્ગલ પરાવર્ત છે, એવો આ પુદ્ગલ પરાવર્ત અહીંયાં પૂરેપૂરો લીધેલ નથી પરંતુ અર્ધો ગ્રહણ કરેલ છે. અને અર્ધાથી કંઈક કમ અર્ધો લીધેલ છે. 'एवं जाव णियंठस्स' એજ રીતે વિરહકાળનું કથન બકુશ પ્રતિસેવના કુશીલ, કષાય કુશીલ, અને નિર્ગ્રન્થ સુધીના સાધુઓમાં પણ સમજવું જોઈએ. તથા બકુશ પ્રતિસેવના કુશીલ કષાય કુશીલ અને નિર્ગ્રન્થોમાં જઘન્ય અન્તર એક અન્તર્મુહૂર્તનું છે. અને ઉત્કૃષ્ટ અંતર અનંત કાળનું છે. તથા ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી અંતર કંઇક કમ અપાર્ધ-અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્તનું છે.

'सिणायस्स पुच्छा' હે ભગવન્ સ્નાતકને કેટલા કાળનું અંતર હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! नत्थि अंतरं' હે ગૌતમ! સ્નાતકને અંતર હોતું નથી. કેમકે-તેનો પ્રતિપાત હોતો નથી. આ રીતે આ અન્તર કથન પુલાક વિગેરેના એકપણાથી કહેલ છે. હવે તેઓના અનેકપણાને લઇને અન્તર કથન કરવામાં આવે છે. તે આ પ્રમાણે છે. આમાં ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-'पुलाए णं भंते ! केवइयं कालं अंतरं होइ' હે ભગવન્ પુલાકોનું અંતર કેટલા કાળનું હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं संखेज्जाइं वासाइं' હે ગૌતમ! પુલાકોનું અંતર જઘન્યથી એક સમયનું અને ઉત્કૃષ્ટથી અંતર સંખ્યાત વર્ષોનું વ્યવધાન થઇ જાય છે. 'बउसेणं भंते ! पुच्छा' હે ભગવન્ બકુશોનું અંતર કેટલા કાળનું હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'नत्थि अंतरं' હે ગૌતમ! વ્યવધાનના કારણોનો અભાવ હોવાથી બકુશોમાં અંતર હોતું નથી. 'एवं जाव कसायकुसीलाणं' આજ પ્રમાણે પ્રતિસેવના કુશીલ અને કષાયકુશીલમાં પણ અંતર હોતું નથી. 'णियंठाणं पुच्छा' હે ભગવન્ નિર્ગ્રન્થોમાં કેટલા કાળનું અંતર હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! जहण्णेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं छम्मासा' હે ગૌતમ! નિર્ગ્રન્થોનું અંતર જઘન્યથી એક સમયનું અને ઉત્કૃષ્ટથી છ માસ સુધીનું હોય છે. 'सिणायाणं जहा बउसाणं' હે ભગવન્ સ્નાતકોનું અંતર કેટલા કાળનું હોય છે? આના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ! સ્નાતકોનું અંતર કથન પુલાકોના અંતર કથન પ્રમાણેનું છે. અર્થાત્ સ્નાતકોમાં વ્યવધાનના કારણોના અભાવથી અંતર હોતું નથી. એ રીતે આ અંતરદ્વાર કહ્યું છે.

અંતરદ્વાર સમાપ્ત.

હવે ૩૧ માં સમુદ્ઘાતદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'पुलागस्स णं भंते ! कइ समुग्घाया पन्नत्ता' હે ભગવન્ પુલાકોને કેટલા સમુદ્ઘાતો હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! तिन्नि समुग्घाया पन्नत्ता' હે ગૌતમ ! પુલાકને ત્રણ સમુદ્ઘાતો હોય છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે-'वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए मारणंतियसमुग्घाए' વેદનાસમુદ્ઘાત, કષાયસમુદ્ઘાત, અને મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત પુલાકને સંજ્વલન કષાયનો ઉદય થાય છે. તેથી કષાયસમુદ્ઘાત થઈ શકે છે. કેમકે-ચારિત્રવાળાઓને સંજ્વલન કષાયનો ઉદય થવાથી કષાય સમુદ્ઘાત થાય છે. જો કે પુલાકને મરણ હોતું નથી. તો પણ અહિયાં મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતનું કથન વિરૂદ્ધ પડતું નથી. કેમકે-સમુદ્ઘાતથી નિવૃત્ત થયા પછી કષાય કુશીલ વિગેરેના પરિણામ થયા પછી તેનું મરણ થાય છે.

'बउसस्स णं भंते ! पुच्छा' હે ભગવન્ બકુશોને કેટલા સમુદ્ઘાતો હોય છે? આના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! पंचसमुग्घाया पन्नत्ता' હે ગૌતમ ! બકુશને પાંચ સમુદ્ઘાતો હોય છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. વેદનાસમુદ્ઘાત ૧ કષાયસમુદ્ઘાત ૨ મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત ૩ વૈક્રિયસમુદ્ઘાત ૪ અને તૈજસસમુદ્ઘાત ૫ 'एवं पडिसेवणाकुसीले वि' એજ પ્રમાણે પ્રતિસેવના કુશીલને પણ એજ પાંચ સમુદ્ઘાતો હોય છે. 'कसायकुसीलस्स पुच्छा' કષાય કુશીલ સાધુને કેટલા સમુદ્ઘાતો હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा छ समुग्घाया पन्नत्ता' હે ગૌતમ ! કષાયકુશીલ સાધુને ૬ છ સમુદ્ઘાતો હોય છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે-વેદનાસમુદ્ઘાત ૧ કષાય સમુદ્ઘાત ૨ મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત ૩ વૈક્રિયસમુદ્ઘાત ૪ તૈજસસમુદ્ઘાત ૫ અને આહારક સમુદ્ઘાત ૬ 'णियंठस्स णं पुच्छा' હે ભગવન્ નિર્ગ્રંથને કેટલા સમુદ્ઘાતો હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! नत्थि एक्को वि' હે ગૌતમ ! નિર્ગ્રન્થને એક પણ સમુદ્ઘાત હોતો નથી. કેમ કે-નિર્ગ્રન્થનો સ્વભાવ જ એવો હોય છે. 'सिणायस्स पुच्छा' હે ભગવન્ સ્નાતકને કેટલા સમુદ્ઘાતો હોય છે? ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा !' હે ગૌતમ ! સ્નાતકને 'एगे केवलि समुग्घाए' કેવળ એક કેવલી સમુદ્ઘાત જ હોય છે. બીજા સમુદ્ઘાતો હોતા નથી. એ રીતે આ સમુદ્ઘાતદ્વાર સમાપ્ત।

હવે ૩૨ મા ક્ષેત્રદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

ક્ષેત્રથી અહિયાં અવગાહના ક્ષેત્ર કે જે આકાશ પ્રદેશ રૂપ હોય છે. તેનું ગ્રહણ થયેલ છે. 'पुलाए णं भंते ! लोगस्स किं संखेज्जइभागे होज्जा, असंखेज्जइभागे होज्जा' શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે-હે ભગવન્ પુલાક લોકના સંખ્યાતમા ભાગમાં રહે છે? અથવા અસંખ્યાતમાં ભાગમાં રહે છે? અથવા 'संखेज्जेसु भागेसु होज्जा' સંખ્યાતભાગોમાં રહે છે? અથવા 'असंखेज्जेसु भागेसु होज्जा' અસંખ્યાત ભાગોમાં અથવા 'सव्वलोए होज्जा' સઘળા લોકમાં રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે- 'गोयमा ! णो संखेज्जइभागे होज्जा' હે ગૌતમ! પુલાક લોકનાં સંખ્યાતમાં ભાગમાં રહેતા નથી. 'असंखेज्जभागे होज्जा' પરંતુ લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહે છે. એજ રીતે 'णो संखेज्जेसु भागेसु होज्जा, णो असंखेज्जेसु भागेसु होज्जा' લોકના સંખ્યાતમા ભાગોમાં પણ રહેતા નથી. અને લોકના અસંખ્યાતમા ભાગોમાં પણ રહેતા નથી. પુલાક લોકાકાશના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહે છે. એવું જે કહેલ છે. તે પુલાકના શરીરને લઈને કહેલ છે. કેમકે પુલાકનું શરીર લોકાકાશના અસંખ્યાતમા ભાગ માત્રમાં અવગાહના-વાળું હોય છે 'एवं जाव णियंठे' એજ પ્રમાણેનું કથન બકુશ, પ્રતિસેવના કુશીલ, કષાય કુશીલ, અને નિર્ગ્રન્થના સંબંધમાં પણ સમજવું. તથા બકુશથી લઈને નિર્ગ્રન્થ સુધીના સઘળા સાધુ લોકાકાશના અસંખ્યાતમા ભાગમાં અવ-ગાહનાવાળા હોય છે. 'सिणाएणं पुच्छा' હે ભગવન્ સ્નાતક લોકના સંખ્યાતમા ભાગમાં રહે છે? અથવા અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહે છે? અથવા લોકના સંખ્યાત ભાગોમાં રહે છે? અથવા લોકના અસંખ્યાત ભાગોમાં રહે છે? અથવા સંપૂર્ણ લોકમાં રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે- 'गोयमा ! णो संखेज्जइभागे होज्जा, असंखेज्जइभागे होज्जा' હે ગૌતમ! સ્નાતક લોકાકાશના સંખ્યાતમા ભાગમાં રહેતા નથી પરંતુ તે લોકાકાશના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહે છે. એજ રીતે તે લોકના સંખ્યામા ભાગોમાં પણ રહેતા નથી. પરંતુ લોકાકાશના અસંખ્યાતમા ભાગોમાં રહે

છે. 'सव्वलोए वा होज्जा' અથવા સંપૂર્ણ લોકાકાશમાં રહે છે. સ્નાતક કેવલી સમુદ્ઘાત અવસ્થામાં જ્યારે દણ્ડકપાટ કરવાની અવસ્થામાં હોય છે. ત્યારે તે લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહે છે. કેમકે-તેનું શરીર લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં વૃત્તિવાળું હોય છે. તથા જ્યારે તે મન્થાનાવસ્થામાં હોય છે, ત્યારે તેના દ્વારા લોકનો ઘણો વધારે ભાગ વ્યાપ્ત કર્યો હોય છે, અને ઘણો થોડો ભાગ તેના દ્વારા અવ્યાપ્ત રહે છે. તેથી તે લોકના અસંખ્યાત ભાગોમાં વ્યાપ્ત કહેલ છે, અને જ્યારે તે સ્નાતક સમ્પૂર્ણ લોકને વ્યાપ્ત કરી લે છે, ત્યારે તે સમગ્ર લોકમાં રહે છે. તેમ સમજવું. એ રીતે આ ક્ષેત્રદ્વાર કહ્યું છે. ક્ષેત્રદ્વાર સમાપ્ત ॥સૂ૦ ૧૨॥

તેંતીસ સે છત્તીસ તક કે દ્વારો કા નિરૂપણ / તેંતીસવેં સ્પર્શના દ્વાર કા નિરૂપણ

હવે ૩૩ મા સ્પર્શના દ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે-

'पुलाए णं भंते ! लोगस्स किं संखेज्जइभागं फुसइ असंखेज्जइभागं फुसइ' ઈ૦

ટીકાર્થ—આ સૂત્રદ્વારા શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે- 'पुलाए णं भंते ! लोगस्स किं संखेज्जइभागं फुसइ असंखेज्जइभागं फुसइ' હે ભગવન્ પુલાક લોકના સંખ્યાતમા ભાગની સ્પર્શના કરે છે? અથવા અસંખ્યાતમા ભાગની સ્પર્શના કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'एवं ओगाहणा भणिया तहा फुसणा वि भाणियव्वा' હે ગૌતમ! જે પ્રમાણે અવગાહનાના સમ્બન્ધમાં કથન કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણે સ્પર્શનાના સંબંધમાં પણ કથન સમજવું.

અવગાઢ ક્ષેત્ર વિષયક અવગાહના હોય છે. જેથી ક્ષેત્રદ્વાર જ અવગાહનાદ્વાર છે. તેથી સ્પર્શના પણ તે પ્રમાણેજ કહેવી જોઈએ. અને આ અવગાહના પ્રકરણ અહિયાં 'जाव सिणाए' આ સૂત્રપાઠ સુધી ગ્રહણ થયેલ છે તેમ સમજવું જોઈએ. તથા પુલાકથી લઈને નિર્ગ્રન્થ સુધીના સાધુ લોકના અસંખ્યાતમા ભાગ સુધીની જ સ્પર્શના કરે છે. અને સ્નાતક સાધુ લોકના અસંખ્યાત ભાગોની પણ સ્પર્શના કરે છે, અને સમસ્ત લોકની પણ સ્પર્શના કરે છે. એ પ્રમાણેનું કથન આ સ્પર્શના પ્રકરણમાં કહ્યું છે. તેમ સમજવું.

શંકા—અવગાહના અને સ્પર્શનામાં શું અંતર છે?

ઉત્તર—ક્ષેત્રનો જેટલો ભાગ અવગાઢ-આશ્રિત હોય છે. તે અવગાહના છે. તથા અવગાહનાવાળું ક્ષેત્ર અને તેની આજુબાજુનું જે ક્ષેત્ર-અર્થાત્ પાર્શ્વવર્તી ક્ષેત્ર હોય છે. તેની સ્પર્શના થાય છે. એ રીતે આ સ્પર્શના દ્વાર સંબંધી કથન કહેલ છે. સ્પર્શના દ્વાર સમાપ્ત ॥૩૩॥

ચોતીસવેં ભાવ દ્વાર કા નિરૂપણ

હવે ચોત્રીસમા ભાવદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'पुलाए णं भंते ! कयरंमि भावे होज्जा' ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછયું કે હે ભગવન્ પુલાક કયા ભાવમાં વર્ત્તમાન હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा ! खओवसमिए भावे होज्जा' હે ગૌતમ ! પુલાક ક્ષાયોપશમિકભાવમાં વર્તમાન હોય છે. 'एवं जाव कसायकुसीले' એજ પ્રમાણે કષાયકુશીલ સુધીના સાધુ ક્ષાયોપશમિક ભાવમાં વર્તમાન હોય છે. 'णियंठे णं पुच्छा' હે ભગવન્ નિર્ગ્રન્થ કયા ભાવમાં વર્તમાન હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! उवसमिए वा भावे होज्जा खाइए वा भावे होज्जा' હે ગૌતમ! નિર્ગ્રન્થ ઔપશમિક ભાવમાં વર્તમાન હોય છે. અથવા ક્ષાયિક ભાવમાં વર્તમાન હોય છે.

'सिणाए पुच्छा' હે ભગવન્ સ્નાતક કયા ભાવમાં વર્તમાન હોય છે? ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! खाइए भावे होज्जा' હે ગૌતમ ! સ્નાતક ક્ષાયિકભાવમાં વર્તમાન હોય છે. અહિયાં ઔદયિક પારિણામિક વિગેરે ભાવો કહ્યા નથી. કેમકે-પુલાકપણા આદિના કારણભૂત ચારિત્રમોહના ક્ષયોપશમ વિગેરેની જ અહિયાં વિવક્ષા થઇ છે. એ રીતે ભાવદ્વારનું કથન કહેલ છે.

ભાવદ્વાર સમાપ્ત ।

પૈતીસવેં પરિણામ દ્વાર કા નિરૂપણ

હવે પાંત્રીસમાં પરિમાણદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.-

'पुलाया णं भंते ! एगसमएणं केवइया होज्जा' શ્રીગૌતમસ્વામીએ આ સૂત્રપાઠદ્વારા પ્રભુશ્રીને એવું પૂછયું છે કે-હે ભગવન એક સમયમાં કેટલા પુલાક હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! पडिवज्जमाणए पडुच्च सिय अत्थि सिय नत्थि' હે ગૌતમ ! પ્રતિપદ્યમાન-એજ કાળમાં પુલાક ભાવને પ્રાપ્ત કરવાવાળા પુલાકની અપેક્ષાથી એક સમયમાં પુલાક કોઈ વાર

હોય પણ છે. અને કોઇવાર નથી પણ હોતા, 'जइ अत्थि जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा' જો હોય છે, તો કોઈવાર એક પણ હોઈ શકે છે, કોઇ વાર બે હોય છે, અને કોઈવાર ત્રણ પણ હોઈ શકે છે. આ કથન જઘન્યની અપેક્ષાથી કહેલ છે. 'उक्कोसेणं सयपुहुत्तं' ઉત્કૃષ્ટથી એક સમયમાં શતપૃથક્ત્વ પુલાક હોઇ શકે છે. એટલે કે-બસોથી લઈને નવસો સુધી હોઇ શકે છે. 'पुव्वपडिवन्नए पडुच्च सिय अत्थि सिय नत्थि' તથા પૂર્વ પ્રતિપન્ન પુલાકોની અપેક્ષાથી જેણે પહેલેથી પુલાક અવસ્થા ધારણ કરી છે, એવા પુલાકોની અપેક્ષાથી કોઈવાર પુલાક હોય છે, અને કોઇવાર નથી પણ હોતા 'जइ अत्थि' જો હોય છે, તો 'जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा' જઘન્યથી એક સમયમાં એક અથવા બે અથવા ત્રણ સુધી હોય છે. 'उक्कोसेणं सहस्सपुहुत्तं' અને ઉત્કૃષ્ટથી બે હજારથી લઇને ૯ નવ હજાર સુધી એક સમયમાં હોય છે. તેમ સમજવું.

'बउसाणं भंते ! पुच्छा' હે ભગવન્ એક સમયમાં કેટલા બકુશો હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! पडिवज्जमाणए पडुच्च सिय अत्थि सिय नत्थि' હે ગૌતમ ! પ્રતિપદ્યમાનક બકુશોની અપેક્ષાથી કોઇ-વાર બકુશ હોય છે, અને કોઇવાર નથી હોતા. 'जइ अत्थि' જો બકુશ હોય છે, તો 'जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा' જઘન્યથી તેઓ એક સમયમાં એક અથવા બે અથવા ત્રણ સુધી હોય છે અને 'उक्कोसेणं सयपुहुत्त' ઉત્કૃષ્ટથી એક સમયમાં બસોથી લઈને નવસો સુધી હોય છે. 'पुव्वपडिवन्नए पडुच्च जहन्नेणं कोडिसयपुहुत्तं' તથા પૂર્વ પ્રતિપન્ન બકુશોની અપેક્ષાથી જઘન્યપણાથી અને ઉત્કૃષ્ટપણાથી બે કરોડથી લઇને નવ કરોડ સુધી હોય છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-આટલા બકુશો એક કાળમાં હોય છે. 'एवं पडिसेवणाकुसीले वि' આજ પ્રમાણેનું કથન પ્રતિપદ્યમાન પ્રતિસેવના કુશીલોની અપેક્ષા લઈને અને પ્રતિપન્ન પ્રતિસેવના કુશીલોની અપેક્ષા લઇને જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી કહેવું જોઈએ તથા પ્રતિપદ્યમાન પ્રતિસેવના કુશીલોની અપેક્ષાથી જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ એક સમયમાં હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી એક સમયમાં કોટિશત પૃથક્ત્વ પ્રમાણ હોય છે. 'कसायकुसीले णं पुच्छा' હે ભગવન્ કષાયકુશીલ એક સમયમાં કેટલા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! पडिवज्जमाणए पडुच्च सिय अत्थि सिय नत्थि' હે ગૌતમ ! પ્રતિપદ્યમાન કષાયકુશીલોની અપેક્ષાથી કષાયકુશીલ કોઈવાર હોય પણ છે, અને કોઇવાર નથી પણ હોતા. 'जइ अत्थि जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा' જો કષાયકુશીલ એક સમયમાં

હોય તો જઘન્યથી એક પણ હોઈ શકે છે. બે પણ હોઈ શકે છે, અને ત્રણ પણ હોઈ શકે છે. અને 'उक्कोसेणं सहस्सपुहुत्तं' ઉત્કૃષ્ટથી એક સમયમાં બે હજારથી લઇને ૯ નવ હજાર સુધી હોય છે. 'पुव्वपडिवन्नए पडुच्च' તથા પૂર્વ પ્રતિપન્ન કષાયકુશીલોની અપેક્ષાથી 'जहन्नेणं कोडिसयपुहुत्तं' જઘન્ય રૂપથી કષાયકુશીલો બે કરોડથી લઈને નવ કરોડ સુધી એક સમયમાં હોય છે. 'उक्कोसेण वि कोडिसयपुहुत्तं' અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ તેઓ એક સમયમાં ૨ બે કરોડથી લઈને નવ કરોડ સુધી હોય છે.

શંકા—સઘળા સંયતોનું કોટિ સહસ્ર પૃથકૃત્વ બીજા શાસ્ત્રોમાં સાંભળવામાં આવે છે. પરંતુ અહિયાં તો કેવળ કષાયકુશીલોને જ કોટિસહસ્ર પૃથકૃત્વ કહેલ છે. અને જ્યારે તેઓમાં પુલાક વિગેરેની સંખ્યા મેળવવામાં આવે છે. તો સ્વભાવથી જ આ સંખ્યા તેનાથી પણ વધારે થઈ જાય છે. જેથી કોટિસહસ્ર પૃથકૃત્વનું કથન વિરૂદ્ધ થઈ જાય છે.

ઉત્તર—આ શંકા ઉચિત નથી. કેમકે કષાયકુશીલોને જે કોટિ સહસ્ર પૃથકૃત્વ કહ્યા છે તેને બે ત્રણ કોટિ સહસ્રપણામાં કલ્પના કરીને તેઓમાં પુલાક વિગેરેની સંખ્યા મેળવવામાં આવે છે. આ રીતે સર્વ સંયતોનું જે પ્રમાણ કહ્યું છે, તે અધિક થતું નથી.

'णियंठेणं पुच्छा' હે ભગવન્ એક સમયમાં નિર્ગ્રન્થ કેટલા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! पडिवज्जमाणए पडुच्च सिय अत्थि सिय नत्थि' હે ગૌતમ ! પ્રતિપદ્યમાનક નિર્ગ્રન્થોનો આશ્રય કરીને એક સમયમાં નિર્ગ્રન્થ હોય પણ છે, અને કોઈવાર નથી પણ હોતા. 'जइ अत्थि जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा' જો એક સમયમાં નિર્ગ્રન્થ હોય છે. તો ઓછામાં ઓછા એક અથવા બે અથવા ત્રણ હોય છે. અને 'उक्कोसेणं बावट्ठं सयं' ઉત્કૃષ્ટથી ૧૬૨ એક સો બાસઠ થઈ જાય છે. તેઓમાં 'अट्ठसयं खवगाणं चउवन्नं उवसामगाणं' ૧૦૮ એક સો આઠ ક્ષપક શ્રેણીવાળા નિર્ગ્રન્થ હોય છે. અને 'चउवन्नं उवसामगाणं' ૫૪ ચોપન ઉપશમ શ્રેણીવાળા નિર્ગ્રન્થો હોય છે. 'पुव्वपडिवन्नए पडुच्च सिय अत्थि सिय नत्थि' તથા પૂર્વ પ્રતિપન્નક નિર્ગ્રન્થોનો આશ્રય કરીને નિર્ગ્રન્થ એક સમયમાં કોઈવાર હોય છે, અને કોઈવાર નથી પણ હોતા જો તેઓ હોય છે. તો 'जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा' જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ હોય છે, અને 'उक्कोसेणं' ઉત્કૃષ્ટથી 'सयपुहुत्तं' બસોથી લઈને ૯ નવસો સુધી હોય છે. આ સઘળું કથન એક સમયમાં તેઓને હોય છે.

'सिणाया णं पुच्छा' હે ભગવન્ એક સમયમાં સ્નાતક કેટલા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-गोयमा ! पडिवज्जमाणए पडुच्च

सिय अत्थि सिय नत्थि' હે ગૌતમ! પ્રતિપદ્યમાન સ્નાતકોની અપેક્ષાથી એક સમયમાં સ્નાતકો કોઈવાર હોય પણ છે, અને કોઈવાર નથી પણ હોતા 'जइ अत्थि' જો તેઓ હોય છે, 'जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा' ઓછામાં ઓછા એક સાથે એક અથવા બે અથવા ત્રણ હોય છે. 'उक्कोसेणं अट्ठसयं' ઉત્કૃષ્ટથી ૧૦૮ એકસો આઠ સુધી એકી સાથે હોય છે. તથા 'पुव्वपडिवन्नए पडुच्च' પૂર્વપ્રતિપન્ન સ્નાતકોની અપેક્ષાથી સ્નાતક સુધી એક સમયમાં 'जहन्नेणं कोडिपुहुत्तं उक्कोसेण वि कोडिपुहुत्तं' ઓછામાં ઓછા બે કરોડથી લઈને ૯ નવ કરોડ સુધી એકી સાથે હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ એટલા જ કાળ સુધી એક સમયમાં એકી સાથે હોય છે. આ રીતે પરિમાણદ્વાર કહ્યું છે.

પરિમાણદ્વાર સમાપ્ત

છત્તીસવેં અલ્પ બહુત્વ દ્વાર કા નિરૂપણ

હવે છત્રીસમા અલ્પબહુત્વ દ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.—

'एएसि णं भंते! पुलागबउसपडिसेवणाकुसील-कसायकुसीलनियंठसिणायाणं कयरे कयरे जाव विसेसाहिया वा' હે ભગવન્ ઉપર જેઓનું સ્વરૂપ કહેલ છે, એવા આ પુલાક, બકુશ, પ્રતિસેવનાકુશીલ કષાયકુશીલ નિર્ગ્રન્થ અને સ્નાતક આ સાધુઓમાં કયા સાધુ કયા સાધુથી અલ્પ છે? કોણ કોનાથી વધારે છે? કયા સાધુ કોની બરોબર છે? અને કોણ કોનાથી વિશેષાધિક છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा! सव्वत्थोवा नियंठा, पुलागा, संखेज्जगुणा' હે ગૌતમ! નિર્ગ્રન્થો સૌથી ઓછા છે. તેનાથી સંખ્યાતગણા વધારે પુલાકો છે. 'सिणाया संखेज्जगुणा' પુલાકથી સંખ્યાતગણા વધારે સ્નાતક છે. કેમકે તેઓનું પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટથી કોટિ પૃથક્ત્વનું કહ્યું છે. 'बउसा संखेज्जगुणा' બકુશ સ્નાતકોની અપેક્ષાથી સંખ્યાતગણા વધારે હોય

છે. કેમકે-તેઓનું પ્રમાણુ ઉત્કૃષ્ટથી કોટિશત પૃથક્ત્વ છે. 'पडिसेवणाकुसीला संखेज्जगुणा' પ્રતિસેવના કુશીલ બકુશે કરતાં સંખ્યાતગણા વધારે છે.

શંકા—બકુશ અને પ્રતિસેવના કુશીલ આ બેઉનું ઉત્કૃષ્ટ પ્રમાણુ કોટિશત પૃથક્ત્વનું કહ્યું છે, તો પછી બકુશો કરતાં પ્રતિસેવના કુશીલોનું પ્રમાણુ સંખ્યાતગણુ વધારે તેમની અપેક્ષાથી કેમ કહ્યું છે?

ઉત્તર—બકુશોનું જે કોટિશત પૃથક્ત્વ પ્રમાણુ કહ્યું છે, તે બે ત્રણુ વિગેરે સો કરોડ રૂપ કહેલ છે અને પ્રતિસેવના કુશીલોનું જે કોટિશત પૃથક્ત્વ પ્રમાણુ કહ્યું છે, તે ચાર, છ કરોડ રૂપ કહેલ છે, આ રીતે બકુશો કરતાં પ્રતિસેવના કુશીલોનુ પ્રમાણુ સંખ્યાતગણુ વધારે જે કહ્યું છે, તે કથન વિરૂદ્ધ થતું નથી. કેમકે સંખ્યાત અનેક પ્રકારનું હોય છે. 'कसायकुसीला संखेज्जगुणा' પ્રતિસેવના કુશીલોની અપેક્ષાથી કષાયકુશીલ ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાતગણુા વધારે હોય છે. કેમકે કષાય કુશીલોનું પ્રમાણુ કોટિસહસ્ર પૃથક્ત્વ કહેવામાં આવેલ છે.

'सेवं भंते ! सेवं भंते त्ति जाव विहरइ' હે ભગવન્ પ્રજ્ઞાપનાથી લઇને પરિમાણદ્વાર સુધીના ૩૫ પાંત્રીસ દ્વારોમાં પુલાક વિગેરેને ઉદ્દેશીને આપ દેવાનુપ્રિયે જે કથન કર્યું છે, તે સઘળું કથન સર્વથા સત્ય જ છે. આપ દેવાનુપ્રિયનું કથન નિર્દોષ હોવાથી સર્વથા સત્ય જ છે. કેમકે આપ્ત પુરૂષોના જે વાકયો હોય છે, તે સર્વ પ્રકારે પ્રમાણ રૂપ જ હોય છે. આ પ્રમાણે કહીને શ્રીગૌતમસ્વામીએ ભગવાન્ મહાવીર પ્રભુને વંદના કરી અને નમસ્કાર કર્યા વન્દના નમસ્કાર કરીને તે પછી તપ અને સંયમથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થયા. ।।સૂ૦ ૧૩।।

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકરપૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત "ભગવતીસૂત્ર"ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના પચીસમા શતકનો છઠ્ઠો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ।।૨૫-૬।।

સંયતો કે પ્રજ્ઞાપનાદિ ૩૬ છત્તીસ દ્વારો કા નિરૂપણ

સાતમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

છઠ્ઠા ઉદ્દેશામાં સંયતોનું સ્વરૂપ કહેવામાં આવેલ છે, હવે આ સાતમા ઉદ્દેશામાં પણ એજ વિષયના સંબંધમાં કથન કરવામાં આવશે. જેથી એ સંબંધને લઇને આ સાતમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે. આ ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ કરતાં સૂત્રકાર અહિયાં પ્રજ્ઞાપના વિગેરે દ્વારોનું કથન કરશે જેથી પહેલાં પ્રજ્ઞાપના

દ્વારને લઈને શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછયું છે કે-'कइ णं भंते ! संजया पन्नत्ता' હે ભગવન્ સંયતો કેટલા પ્રકારના કહેલા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा! पंच संजया पन्नत्ता' હે ગૌતમ! સંયતો પાંચ પ્રકારના કહેલા છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'सामाइय संजए १ छेदोवट्ठावणियसंजए २ परिहारविसुद्धियसंजए ३ सुहुमसंपरायसंजमे ४ अहक्खायसंजए ५' સામાયિક સંયત ૧ છેદોપસ્થાપનીય સંયત ૨ પરિહાર-વિશુદ્ધિક સંયત ૩ સૂક્ષ્મસાંપરાય સંયત ૪ અને યથાખ્યાત સંયત ૫, ચારિત્ર વિશેષ જે સંયતનું પ્રધાન (મુખ્ય) હોય છે. તે સામાયિક સંયત કહેવાય છે, અથવા સામાયિક રૂપ ચારિત્રવિશેષથી જે સંયત હોય છે, તે સામાયિક સંયત કહેવાય છે. છેદોપસ્થાપનીય સંયત, પરિહારવિશુદ્ધિક સંયત વિગેરેનું સ્વરૂપ ગાથાઓથી કહેવામાં આવશે.

હવે શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-'सामाइयसंजए णं भंते! कइविहे पन्नत्ते' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત કેટલા પ્રકારના કહેવામાં આવ્યા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! दुविहे पन्नत्ते' હે ગૌતમ! સામાયિક સંયત બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'इत्तरिए य आवकहिए य' ઈત્વરિક અને યાવત્કથિક જે સામાયિકમાં ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યા પછી ભવિષ્યમાં છેદોપસ્થાપનીય સંયતપણાનો વ્યપદેશ-વ્યવહાર થાય છે, તે ઈત્વરિક-અલ્પકાળવાળા સામાયિકસંયત કહેવાય છે. અને સામાયિક ચારિત્ર લીધા પછી જેમાં બીજો વ્યપદેશ થતો ન હોય તે યાવત્કથિત સામાયિક સંયત કહેવાય છે. ઈત્વરિક સામાયિક સંયત આગળ જેઓમાં મહાવ્રતોનો આરોપ થવાનો હોય છે. એવો હોય છે એવા આ પહેલા અને છેલ્લા તીર્થંકરના સાધુ હોય છે. તથા યાવત્કથિતમાં સામાયિક યાવત્ જીવ વિદ્યમાન હોય છે. એવો આ સાધુ મધ્યમ તીર્થંકરોના અને મહાવિદેહમાં રહેનારા તીર્થંકરોના સાધુ હોય છે.

'छेदोवट्ठवणियसंजए णं पुच्छा' હે ભગવન્ છેદોપસ્થાપનીય સંયતોના કેટલા ભેદો કહ્યા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! दुविहे पन्नत्ते' હે ગૌતમ! છેદોપસ્થાપનીય સંયતના બે પ્રકાર કહ્યા છે, 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. સાતિચાર અને નિરતિચાર અતિચારવાળા સાધુની દીક્ષાપર્યાયને છેદીને ફરીથી તેઓમાં મહાવ્રતોનું જે આરોપણ કરવામાં આવે છે તે સાતિચાર છેદોપસ્થાપનીય સંયત કહેવાય છે. તથા પહેલા દીક્ષિત થયેલા સાધુને તથા પાર્શ્વનાથના તીર્થમાંથી મહાવીર સ્વામીના તીર્થમાં પ્રવેશ કરવાવાળા સાધુ માટે ફરીથી જે મહાવ્રતોનું પ્રદાન કરવામાં આવે છે, તે નિરતિચાર છેદોપસ્થાપનીય સંયત કહેવાય છે. છેદોપસ્થાપનીય સાધુ પહેલા તીર્થંકર અને છેલ્લા તીર્થંકરના તીર્થમા જ હોય છે.

'परिहारविसुद्धियसंजए पुच्छा' હે ભગવન્ પરિહારવિશુદ્ધિક સંયત કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! दुविहे

पन्नत्ते' હે ગૌતમ! પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત બે પ્રકારના કહ્યા છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'णिव्विस्समाणए य निव्विट्ठकाइए य' નિર્વિશ્યમાનક અને નિર્વિષ્ટકાયિક તેમાં જે પરિહારક સંબંધી તપો તપે છે, તે નિર્વિશ્યમાન છે, અને નિવિશ્યમાનની વૈયાવૃત્તિ-સેવા કરવાવાળા જેઓ હોય છે, તે નિર્વિષ્ટ-કાયિક કહેવાય છે.

'सुहुमसंपरायपुच्छा' હે ભગવન્ સૂક્ષ્મ સંપરાયવાળા સંયત કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! दुविहे पन्नत्ते' હે ગૌતમ! સૂક્ષ્મ સંપરાયવાળા સંયત બે પ્રકારના કહ્યા છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'संकिलिस्समाणए य विसुद्धमाणए य' સંકિલશ્ય માનક અને વિશુદ્ધમાનક, ઉપશમશ્રેણીથી જેઓ પડે છે, તે સંકિલશ્ય માનક હોય છે, અને જે ઉપશમશ્રેણી પર અથવા ક્ષપકશ્રેણી પર ચઢે છે, તે વિશુદ્ધ માનક કહેવાય છે.

'अहक्खायसंजमे पुच्छा' હે ભગવન્ યથાખ્યાત સંયત કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! दुविहे पन्नत्ते' હે ગૌતમ! યથાખ્યાત સંયત બે પ્રકારના કહ્યા છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'छउमत्थे य केवली य' છદ્મસ્થ અને કેવલી આ સામાયિક સંયત વિગેરેનું સ્વરૂપ જે ગાથાઓ દ્વારા બતાવેલ છે, તે ગાથા આ પ્રમાણે છે-'सामा-इयंमि उ कए' ઈત્યાદિ

સામાયિકનો સ્વીકાર કર્યા પછી ચાર મહાવ્રત રૂપ પ્રધાન-મુખ્ય ધર્મનું અર્થાત્ શ્રમણ ધર્મનું મન, વચન અને કાયથી જે પાલન કરે છે. તે સામા-યિક સંયત છે. અહિયાં એવી શંકા થાય છે કે-મહાવ્રતરૂપ ધર્મ તો પાંચ પ્રકારનો કહેલ છે, તો પછી અહિયાં ચાતુર્યામ ધર્મનું કથન કેવી રીતે સંગત-યુક્ત માની શકાય? આ શંકાનું સમાધાન એવું છે કે-અજીતનાથથી લઈને પાર્શ્વનાથ સુધીના ૨૨ બાવીસ તીર્થંકરોના તીર્થકાળમાં ચાતુર્યામરૂપ ધર્મની જ પ્રરૂપણા થઈ છે. તથા પહેલા તીર્થંકર અને છેલ્લા તીર્થંકરના શાસનમાં પાંચ મહાવ્રત ધર્મની પ્રરૂપણા થઇ છે. આ રીતે બન્નેનો સમા-વેશ સંગત થઈ જાય છે.

'छेत्तूण उ परियागं' ઈત્યાદિ

પહેલા ધારણ કરેલ ચાર મહાવ્રતરૂપ પર્યાયનું છેદન કરીને પોતાને જે પાંચ મહાવ્રતરૂપ ધર્મમાં સ્થાપિત કરે છે. તે છેદોપસ્થાપનીય સંયત છે. વ્રતોમાં જ્યાં પૂર્વ-પહેલાના પર્યાયોનું છેદન કરીને નવા રૂપથી ઉપસ્થાપન થાય છે, તે છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર છે. આ ચારિત્રના યોગથી સાધુ પણ છેદોપસ્થાપનીય કહેવાય છે.

'परिहरइ जो विसुद्धं' ઈત્યાદિ

સર્વથા દોષરહિત એવા પાંચ મહાવ્રત રૂપ લોકોત્તર ધર્મનું મન, વચન અને કાયાથી સેવન કરતા થકા નિર્વિશમાનક વિગેરે ભેદોથી તપનું આચરણ કરે છે, તે પરિહાર વિશુદ્ધ સંયત કહેવાય છે.

'लोभाणू वेययंतो जो' ઈત્યાદિ

લોભના અણુઓનું-સૂક્ષ્મ લોભ કષાયનું વેદન કરતા થકા ચારિત્ર મોહનીય કર્મનો ઉપશમ અથવા ક્ષય કરે છે, તે સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત કહેવાય છે. આ યથાખ્યાત સંયતથી કંઈક ન્યૂન હોય છે.

'उवसंते खीणंमि' ઈત્યાદિ

જેઓ મોહનીય કર્મના ઉપશાન્ત અથવા ક્ષીણ થવાથી છદ્મસ્થ અથવા જીન હોય છે, તે યથાખ્યાત સંયત કહેવાય છે. ।।સૂ૦ ૧।।

પહેલા પ્રજ્ઞાપનાદ્વારનું કથન સમાપ્ત

હવે બીજા વેદદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.—

'सामाइयसंजए णं भंते ! किं सवेयए होज्जा, अवेयए होज्जा' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ—શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછયું છે કે-'सामाइय संजए णं भंते ! किं सवेयए होज्जा अवेयए होज्जा' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત વેદવાળા હોય છે? અથવા વેદ વિનાના હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ ગૌતમસ્વામીને કહ્યું છે કે-'गोयमा ! सवेयए वा होज्जा, अवेयए वा होज्जा' હે ગૌતમ! સામાયિક સંયત વેદવાળા પણ હોય છે, અને વેદ વિનાના પણ હોય છે. સામાયિક સંયત નવમાં ગુણસ્થાનક સુધીનાઓ કહેવાય છે. વેદનાઓનો નવમા ગુણસ્થાનકમાં ઉપશમ અથવા ક્ષય થાય છે. નવમાંથી નીચેના ગુણસ્થાનોમાં જ્યારે સામાયિક સંયત રહે છે, ત્યારે તે વેદવાળા કહેવાય છે. અને નવમામાં તે વેદનો ઉપશમ અથવા ક્ષય કરી નાખવાથી અવેદક કહેવાય છે. તેથી જ અહિયાં ઉત્તર વાકયમાં પ્રભુશ્રીએ એવું કહ્યું છે કે-તે સવેદ પણ હોય છે. અને અવેદ પણ હોય છે.

'जइ सवेयए एवं जहा कसायकुसीले तहेव निरवसेसं' જો તે સવેદ-વેદસહિત હોય તો તે સંબંધમાં સઘળું કથન કષાય કુશીલના કથન પ્રમાણે સમજવું. જો તે સવેદ હોય તો તે સ્ત્રીવેદવાળા પણ હોય છે, અને પુરૂષ વેદવાળા પણ હોય છે, તથા નપુંસક વેદવાળા પણ હોય છે. અને જો તે વેદ વિનાના હોય તો તે ઉપશાન્ત વેદવાળા હોઈ શકે છે. અને ક્ષીણ વેદવાળા હોઈ શકે છે. 'एवं छेदोवट्ठावणियसंजए वि' એજ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય સંયતપણ વેદસહિત હોય છે. અને વેદરહિત પણ હોય છે. તેમ સમજવું. જો તે વેદસહિત હોય તો તે ત્રણે વેદવાળા હોઈ શકે છે. અને જો વેદ વિનાના હોય તો તે નવમા ગુણસ્થાનમાં અવેદક પણ હોય છે. 'परिहारविसुद्धिकसंजओ जहा पुलाए' પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયતમાં વેદનું કથન પુલા-

કેના સંબંધમાં કહેલ વેદના કથન પ્રમાણે સમજવું જોઈએ. અર્થાત્ પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત, પુરૂષ વેદક પણ હોય છે, અને પુરૂષ નપુંસક વેદક પણ હોય છે. પુરૂષ નપુંસક એટલે કૃત્રિમ નપુંસક એ પ્રમાણે સમજવું. 'सुहुम संपरायसंजओ अहक्खायसंजओ य जहा णियंठे' નિર્ગ્રન્થના કથન પ્રમાણે સૂક્ષ્મ સંપરાય સંયત અને યથાખ્યાત સંયત અવેદકજ હોય છે. કેમકે તેઓ ઉપશાંત વેદવાળા અને ક્ષીણ વેદવાળા હોય છે.

બીજું વેદદ્વાર સમાપ્ત ॥

ત્રીજા રાગદ્વારનું કથન

'सामाइयसंजए णं भंते ! किं सरागे होज्जा, वीयरागे होज्जा' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત શું સરાગ હોય છે? અથવા વીતરાગ હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! सरागे होज्जा, नो वीयरागे होज्जा' હે ગૌતમ! સામાયિક સંયત સરાગ હોય છે, વીતરાગ હોતા નથી. 'एवं जाव सुहुमसंपरायसंजमे' એજ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય સંયત, પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત અને નિર્ગ્રન્થ સંયત એ સઘળા સરાગ હોય છે. વીતરાગ હોતા નથી. 'अहक्खायसंजए जहा णियंठे' યથાખ્યાત સંયત નિર્ગ્રન્થના કથન પ્રમાણે વીતરાગ જ હોય છે. રાગદ્વાર સમાપ્ત.

હવે ચોથા કલ્પદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'सामाइयसंजए णं भंते ! किं ठियकप्पे होज्जा अट्ठियकप्पे होज्जा' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત શું સ્થિત કલ્પવાળા હોય છે? અથવા અસ્થિત કલ્પવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा ! ठियकप्पे वा होज्जा, अट्ठियकप्पे वा होज्जा' હે ગૌતમ! સામાયિક સંયત સ્થિતકલ્પવાળા પણ હોય છે, અને અસ્થિત કલ્પવાળા પણ હોય છે.

'छेदोवट्ठावणियसंजए पुच्छा' હે ભગવન્ છેદોપસ્થાપનીય સંયત શું સ્થિતકલ્પવાળા હોય છે? કે અસ્થિત કલ્પવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! ठियकप्पे होज्जा, नो अट्ठियकप्पे होज्जा' હે ગૌતમ! છેદોપસ્થાનીય સંયત સ્થિતકલ્પવાળા હોય છે, અસ્થિત કલ્પવાળા હોતા નથી. અસ્થિતકલ્પ મધ્યના અજીતનાથથી લઈને પાર્શ્વનાથ સુધી બાવીસ જીનોને અને મહાવિદેહ જીનના તીર્થમાં હોય છે. અને ત્યાં છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર હોતું નથી. તેથી છેદોપસ્થાનીય સંયતને અસ્થિત કલ્પ હોતું નથી. 'एवं परिहारविसुद्धियसंजए' એજ પ્રમાણે પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત પણ સ્થિતકલ્પવાળા જ હોય છે. અસ્થિત કલ્પવાળા હોતા નથી. 'सेसा जहा सामाइयसंजए' સૂક્ષ્મ સંપરાય સંયત અને યથાખ્યાત સંયત એ બન્ને સામાયિક સંયત પ્રમાણે સ્થિતકલ્પવાળા પણ હોય છે, અને અસ્થિતકલ્પવાળા પણ હોય છે.

'सामाइयसंजए णं भंते ! किं जिणकप्पे होज्जा, थेरकप्पे होज्जा' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત જીનકલ્પવાળા હોય છે? અથવા સ્થવિર કલ્પવાળા હોય છે? અથવા 'कप्पातीते होज्जा' કલ્પથી અતીત હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! जिणकप्पे वा होज्जा, जहा कसायकुसीले तहेव निरवसेसं' હે ગૌતમ ! સામાયિક-સંયત જીનકલ્પવાળા પણ હોય છે. ઇત્યાદિ સઘળું કથન કષાય કુશીલના કથન પ્રમાણે સમજવું જોઇએ. તથા સામાયિક સંયત કષાય કુશીલ પ્રમાણે જીનકલ્પવાળા પણ હોય છે. સ્થવિર કલ્પવાળા પણ હોય છે. અને કલ્પાતીત પણ હોય છે 'छेदोवट्ठावणियो परिहारविसुद्धिसो य जहा बउसो' છેદોપસ્થાપનીય સંયત અને પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત બકુશના કથન પ્રમાણે જીન કલ્પવાળા પણ હોય છે, સ્થવિર કલ્પવાળા પણ હોય છે. પરંતુ કલ્પાતીત હોતા નથી. આ બાબતનું વિશેષ કથન પુલાકના પ્રકરણવાળા છટ્ઠા ઉદ્દેશામાં જોઈ લેવું જોઈએ. 'सेसा जहा णियंठे' સૂક્ષ્મ સાંપરાય સંયત અને યથાખ્યાત સંયત નિર્ગ્રન્થના કથન પ્રમાણે કલ્પાતીત જ હોય છે. તેઓ સ્થવિર કલ્પવાળા હોતા નથી. અને જીનકલ્પવાળા પણ હોતા નથી.

ચોથું કલ્પદ્વાર સમાપ્ત ॥

હવે પાંચમું ચારિત્રદ્વાર કહેવામાં આવે છે.

'सामाइयसंजमे णं भंते ! किं पुलाए होज्जा, बउसे जाव सिणाए होज्जा' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત શું પુલાક હોય છે? અથવા બકુશ હોય છે? અથવા યાવત્ સ્નાતક હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે–'गोयमा ! पुलाए वा होज्जा, बउसे जाव कसायकुसीले वा होज्जा, नो नियंठे होज्जा नो सिणाए होज्जा' હે ગૌતમ ! સામાયિક સંયત પુલાક પણ હોઇ શકે છે, બકુશ પણ હોઈ શકે છે, કષાયકુશીલ પણ હોઈ શકે છે, પરન્તુ નિર્ગ્રન્થ હોઇ શકતા નથી. તથા સ્નાતક પણ હોઈ શકતા નથી. 'एवं छेदोवट्ठावणिए वि' સામાયિક સંયતની જેમજ છેદોપસ્થાપનીય સંયત પણ પુલાક હોઈ શકે છે. બકુશ હોઇ શકે છે, પ્રતિસેવના કુશીલ હોઇ શકે છે. કષાય કુશીલ પણ હોઈ શકે છે. પરંતુ તેઓ નિર્ગ્રન્થ અથવા સ્નાતક થઇ શકતા નથી. 'परिहारविसुद्धियसंजएणं पुच्छा' હે ભગવન્ પરિહાર વિશુદ્ધિવાળા સંયતો શું પુલાક હોઇ શકે છે? યાવત્ સ્નાતક હોઇ શકે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે–'गोयमा ! नो पुलाए नो बउसे नो पडिसेवणाकुसीले होज्जा' હે ગૌતમ ! પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત પુલાક હોતા નથી, તેમ બકુશ પણ હોતા નથી તથા પ્રતિસેવના કુશીલ પણ

હોતા નથી. પરંતુ તે 'कसायकुसीले होज्जा' કષાયકુશીલ હોય છે. 'णो णियंठे होज्जा, णो सिणाए होज्जा' તે નિર્ગ્રન્થ હોતા નથી તથા સ્નાતક પણ હોતા નથી. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત પુલાક રૂપ હોતા નથી. તથા બકુશ રૂપ પણ હોતા નથી. તેમજ પ્રતિસેવના કુશીલ રૂપ હોતા નથી. અને નિર્ગ્રન્થ રૂપ હોતા નથી. તથા સ્નાતક રૂપ પણ હોતા નથી. પરંતુ કેવળ કષાય રૂપ જ હોય છે, 'एवं सुहुमसंपराए वि' પરિહાર વિશુદ્ધિ સંયત પ્રમાણે જ સૂક્ષ્મ સંપરાય સંયત પણ પુલાક, બકુશ, પ્રતિ-સેવના કુશીલ નિર્ગ્રન્થ અને સ્નાતક રૂપ હોતા નથી પરંતુ કષાય કુશીલ રૂપ જ હોય છે. 'अहक्खायसंजए पुच्छा' હે ભગવન્ યથાખ્યાત સંયત શું પુલાક હોય છે? અથવા બકુશ રૂપ હોય છે? અથવા પ્રતિસેવના કુશીલ રૂપ હોય છે? અથવા કષાય કુશીલ રૂપ હોય છે? અથવા નિર્ગ્રન્થ હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! नो पुलाए होज्जा जाव नो कसायकुसीले होज्जा' હે ગૌતમ ! યથાખ્યાત સંયત પુલાક રૂપ હોતા નથી. તથા બકુશ રૂપ હોતા નથી અને પ્રતિસેવના કુશીલ રૂપ હોતા નથી. અને કષાય કુશીલ રૂપ પણ હોતા નથી. પરંતુ તેઓ નિર્ગ્રન્થ રૂપ જ હોય છે. અથવા સ્નાતક રૂપ હોય છે. આ રીતે આ ચારિત્રદ્વાર કહ્યું છે.

ચારિત્રદ્વાર સમાપ્ત ૫ ॥

હવે છઠ્ઠા પ્રતિસેવના દ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'सामाइयसंजए णं भंते ! હે ભગવન્ સામાયિક સંયત 'किं पडिसेवए होज्जा, अपडिसेवए होज्जा' પ્રતિસેવક હોય છે? કે અપ્રતિસેવક હોય છે? પ્રતિસેવકનો અર્થ ચારિત્રની વિરાધના કરવાવાળો એ પ્રમાણે છે. અને અપ્રતિસેવકનો અર્થ ચારિત્રની વિરાધના ન કરવાવાળો અર્થાત્ આરાધક એ પ્રમાણે છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! पडिसेवए वा होज्जा, अपडिसेवए वा होज्जा' હે ગૌતમ ! સામાયિક સંયત ચારિત્રના વિરાધક પણ હોય છે. અને આરાધક પણ હોય છે અર્થાત્ બન્ને પ્રકારના હોય છે. 'जइ पडिसेवए होज्जा, किं मूलगुणपडिसेवए होज्जा' જો તે પ્રતિસેવક હોય છે, તો શું તે ચારિત્રના મૂળગુણ જે પ્રાણાતિપાત વિરમણ વિગેરે પાંચ મહાવ્રત છે, તેનો વિરાધક હોય છે? અથવા ચારિત્રના જે ઉત્તરગુણ રૂપ પ્રત્યાખ્યાન વિગેરે છે, તેનો વિરાધક હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'सेसं जहा पुलागस्स' હે ગૌતમ ! આ સંબંધમાં બાકીનું કથન પુલાકના પ્રકરણમાં જે પ્રમાણે કહ્યું છે, એજ પ્રમાણે સમજી લેવું, ત્યાંનું તે પ્રકરણ આ પ્રમાણે છે-શ્રીગૌતમસ્વામી પૂછે છે કે-હે ભગવન્ સામાયિક સંયત પ્રતિસેવક હોય છે? અથવા અપ્રતિસેવક હોય છે? જો તે પ્રતિસેવક હોય છે, તો શું તે મૂળગુણોના

પ્રતિસેવક હોય છે ? કે ઉત્તરગુણોના પ્રતિસેવક હોય છે ? જો તે મૂલગુણોના એટલે કે પ્રાણાતિપાત વિરમણ વિગેરેના વિરાધક હોય છે, તો તે પ્રાણાતિપાત વિગેરે પાંચ આસ્રવો પૈકી કોઈ એક આસ્રવના સેવનારા હોય છે. અને જો તે ઉત્તર-ગુણોના વિરાધક હોય છે, તો એ સ્થિતિમાં તે દસ પ્રકારના પ્રત્યાખ્યાન પૈકી કોઈપણ એક પ્રત્યાખ્યાનના પ્રતિસેવક હોય છે. 'जहा सामाइयसंजए एवं छेदोव-ट्ठावणिए वि' સામાયિક સંયતના કથન પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય સંયત પણ ચારિત્રના પ્રતિસેવક હોય છે, અને અપ્રતિસેવક પણ હોય છે, જો તે પ્રતિસેવક હોય છે, તો તે મૂલગુણોના પણ પ્રતિસેવક હોય છે, અને ઉત્તર ગુણોના પણ પ્રતિસેવક હોય છે. અર્થાત્ વિરાધક હોય છે. મૂલગુણોના વિરાધક થાય ત્યારે તે પાંચ આસ્રવ પૈકી કોઈ એક આસ્રવના સેવનાર હોય છે. અને ઉત્તરગુણોની વિરાધનામાં તે દસ પ્રકારના પ્રત્યાખ્યાન પૈકી કોઈ પણ એક પ્રત્યાખ્યાનના વિરાધક હોય છે. 'परिहारविसुद्धिसंजए पुच्छा' હે ભગવન્ પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત શું ચારિત્રના વિરાધક હોય છે ? અથવા અવિરાધક-આરાધક હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે- 'गोयमा ! नो पडिसेवए होज्जा, अपडिसेवए होज्जा' હે ગૌતમ ! પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત ચારિત્રના વિરાધક હોતા નથી. પરંતુ તે અવિરાધક અર્થાત્ ચારિત્રના આરાધક હોય છે.

'एवं जाव अहक्खायसंजए' એજ પ્રમાણે યથાખ્યાત સંયત પણ ચારિત્રના વિરાધક હોતા નથી. પરંતુ અવિરાધક હોય છે. અહિયાં યાવ-ત્પદથી સૂક્ષ્મ સંપરાય સંયત ગ્રહણ થયેલ છે. કેમકે સૂક્ષ્મ સંપરાય સંયત પણ પોતાના ચારિત્રના વિરાધક હોતા નથી, પરંતુ અવિરાધક-આરાધક જ હોય છે. એ રીતે આ પ્રતિસેવના દ્વાર કહ્યું છે. પ્રતિસેવનાદ્વાર સમાપ્ત.

હવે સાતમા જ્ઞાનદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'सामाइयसंजमे णं भंते ! कइसु नाणेसु होज्जा' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત કેટલા જ્ઞાનોમાં હોય છે ? અર્થાત્ સામાયિક સંયતને કેટલા જ્ઞાન હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'दोसु वा तिसु वा चउसु वा नाणेसु होज्जा' હે ગૌતમ ! સામાયિક સંયતને બે ત્રણ અથવા ચાર જ્ઞાન હોય છે. 'एवं जहा कसायकुसीलस्स तहेव चत्तारि नाणाइं भयणाए' આ રીતે કષાય કુશીલના કથન પ્રમાણે ચાર જ્ઞાન ભજનાથી એટલે કે-વિકલ્પથી ચાર જ્ઞાન હોય છે. સામાયિક સંયત જો બે જ્ઞાનોવાળા હોય છે, તો મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન એ બે જ્ઞાનવાળા હોય છે. અને જો ત્રણ જ્ઞાનોવાળા હોય તો મતિ-જ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન આ ત્રણ જ્ઞાનોવાળા હોય છે. તથા જો ચાર જ્ઞાનોવાળા હોય તો મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન અને મનઃપર્યવ-

જ્ઞાન એ ચાર જ્ઞાનોવાળા હોય છે. 'एवं जाव सुहुमसंपराए' સામાયિક સંયતના કથન પ્રમાણે યાવત્ સૂક્ષ્મ સંપરાય સંયત પણ બે જ્ઞાનોવાળા હોય છે, અથવા ત્રણ જ્ઞાનોવાળા અથવા ચાર જ્ઞાનોવાળા હોય છે. તેમ સમજવું અહિયાં યાવત્ પદથી છેદોપસ્થાપનીય સંયત, પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત આ બે સંયતો ગ્રહણ કરાયા છે. તથા છેદોપસ્થાપનીય સંયત, પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત અને સૂક્ષ્મ સાંપરાયિક સંયત આ સઘળા ભજનાથી–વિકલ્પથી બે જ્ઞાનવાળા અથવા ત્રણ જ્ઞાનવાળા, અથવા ચાર જ્ઞાનવાળા હોય છે. 'जहक्खायसंजयस्स पंच नाणाइं भयणाए जहा नाणुद्देसए' યથાખ્યાત સંયતને પાંચ જ્ઞાન ભજનાથી હોય છે. જેમકે–જ્ઞાનોદ્દેશમાં કહેવામાં આવેલ છે. આ જ્ઞાનોદ્દેશક આઠમા શતકના બીજા ઉદ્દેશાનું અવાન્તર પ્રકરણ છે. તેમાં જ્ઞાનના સંબંધમાં વિચારણા કરવામાં આવેલ છે. જે કેવલી યથાખ્યાત સંયત છે, તેઓને કેવળ એક કેવળજ્ઞાન જ હોય છે, અને જે છદ્મસ્થ વીતરાગ યથાખ્યાત સંયત હોય છે, તેઓને ભજનાથી બે જ્ઞાન પણ હોઇ શકે છે, ત્રણ જ્ઞાન પણ હોઇ શકે છે, અને ચાર જ્ઞાન પણ હોઇ શકે છે.

'सामाइय संजमेणं भंते! केवइयं सुयं अहिज्जेज्जा' હે ભગવન્ સામાયિક સંયતને કેટલા શ્રુતનું અધ્યયન હોય છે? અર્થાત્ સામાયિક સંયત કેટલા શાસ્ત્રોનું અધ્યયન કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે–'गोयमा! जहन्नेणं अट्ठ पवयणमायाओ' હે ગૌતમ! સામાયિક સંયત જઘન્યથી તો આઠ પ્રવચન માતૃકા રૂપ શાસ્ત્રોનું અધ્યયન કરે છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ચૌદ પૂર્વરૂપ શાસ્ત્રનું અધ્યયન કરે છે. એજ વાત અહિયાં 'जहा कसायकुसीले' આ સૂત્રપાઠથી પ્રગટ કરેલ છે. 'एवं छेदोवट्ठावणिए वि' એજ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય સંયત પણ જઘન્યથી આઠ પ્રવચન માતૃકારૂપ શાસ્ત્રનું અધ્યયન કરે છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ચૌદ પૂર્વનું અધ્યયન કરે છે. 'परिहारविसुद्धियसंजए पुच्छा' હે ભગવન્ પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત કેટલા શ્રુતનું અધ્યયન કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा! जहन्नेणं नवमस्स पुव्वस्स तइयं आयारवत्थु' હે ગૌતમ! પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત જઘન્યથી નવમા પૂર્વની ત્રીજી આચાર વસ્તુ સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી 'असंपुन्नाइं दसपुव्वाइं अहिज्जेज्जा' અસંપૂર્ણ દશપૂર્વ સુધીના શાસ્ત્રનું અધ્યયન કરે છે. 'सुहुमसंपरायसंजमे जहा सामाइयसंजए' સામાયિક સંયતના કથન પ્રમાણે સૂક્ષ્મ સંપરાય સંયત ઓછામાં ઓછા આઠ પ્રવચન માતારૂપ શ્રુતનું અધ્યયન કરે છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ચૌદ પૂર્વનું અધ્યયન કરે છે. 'अहक्खायसंजए पुच्छा' હે ભગવન્ યથાખ્યાત સંયત કેટલા શ્રુતનું અધ્યયન કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा! जहन्नेणं अट्ठपवयणमायाओ, उक्कोसेणं चोद्दसपुव्वाइं अहिज्जेज्जा' હે ગૌતમ!

યથાખ્યાત સંયત જઘન્યથી આઠ પ્રવચન માતારૂપ શ્રુતનું અધ્યયન કરે છે. અથવા તે 'सुयवइरित्ते वा होज्जा' શ્રુતનું અધ્યયન કરતા નથી. કેમકે તે કેવલી થાય છે, તાત્પર્ય આ કથનનું એ છે કે-યથાખ્યાત સંયત જો નિર્ગ્રન્થ થાય છે, તો તે ઓછામાં ઓછા આઠ પ્રવચન માતારૂપ શ્રુતના અને વધારેમાં વધારે ચૌદ પૂર્વરૂપ શ્રુતના પાઠી હોય છે. અને જો યથાસંખ્યાત સ્નાતક હોય તો તે શ્રુત વ્યતિરિક્ત કેવલી હોય છે.

સાતમું દ્વાર સમાપ્ત ।।૭।।

હવે આઠમા દ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'सामाइयसंजए किं तित्थे होज्जा, अतित्थे होज्जा' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત તીર્થમાં હોય છે? કે તીર્થના અભાવમાં હોય છે? સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, અને શ્રાવિકા, નો જે સંઘ છે તેનું નામ તીર્થ કહેવાય છે. અને એવા તીર્થના અભાવનું નામ અતીર્થ છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! तित्थे वा होज्जा, अतित्थे वा होज्जा' હે ગૌતમ! સામાયિક સંયત તીર્થમાં પણ હોય છે અને અતીર્થમાં પણ હોય છે, 'जहा कसाय कुसीले' ઇત્યાદિ સઘળું કથન કષાય કુશીલના કથન પ્રમાણે સમજવું જોઇએ. જો તે અતીર્થમાં હોય છે, તો શું તે તીર્થંકર હોય છે? અથવા પ્રત્યેક બુદ્ધ હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ કહ્યું કે હે ગૌતમ! તે તીર્થંકર પણ હોય છે, અને પ્રત્યેક બુદ્ધ પણ હોય છે, 'छेदोवट्ठावणिए परिहारविसुद्धिए य जहा पुलाए' છેદોપસ્થાપનીય સંયત અને પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત પુલાકના કથન પ્રમાણે તીર્થમાં હોય છે? કે અતીર્થમાં હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ! તે એક તીર્થના સદ્‌ભાવમાં જ હોય છે. અતીર્થમાં હોતા નથી. 'सेसा जहा सामाइयसंजए' સૂક્ષ્મ સંપરાય સંયત અને યથાખ્યાત સંયત એ તીર્થમાં પણ હોય છે અને અતીર્થમાં પણ હોય છે, જો તે અતીર્થમાં હોય છે તો કાંતો તેઓ તીર્થંકર હોય છે, અથવા પ્રત્યેક બુદ્ધ હોય છે, એ રીતે આ આઠમું દ્વાર કહ્યું છે.

આઠમું દ્વાર સમાપ્ત ।।૮।।

હવે નવમા દ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'सामाइयसंजए णं भंते! किं सलिंगे होज्जा अन्नलिंगे होज्जा' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત સ્વલિંગમાં હોય છે? કે અન્ય લિંગમાં હોય છે? જીન શાસનનું જે લિંગ-વેષ છે, તે સ્વલિંગ કહેવાય છે, અને તાપસ વિગેરેનો જે વેષ છે, તે અન્ય લિંગ છે, અથવા 'गिहिलिंगे होज्जा' ગૃહસ્થલિંગમાં હોય છે? આ પ્રશ્નનો આશય એવો છે કે-સામાયિક સંયત સ્વલિંગવાળા હોય છે? અથવા પરલિંગવાળા હોય છે? અથવા ગૃહસ્થલિંગવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'जहा पुलाए' હે ગૌતમ! પુલાકના પ્રકરણમાં જે પ્રમાણેનું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણેનું કથન

અહિયાં પણ સમજવું જોઇએ. તે પ્રકરણ આ પ્રમાણે છે.-દ્રવ્યલિંગની અપેક્ષાથી તે સ્વલિંગમાં પણ હોય છે, પરલિંગમાં પણ હોય છે, અને ગૃહસ્થલિંગમાં પણ હોય છે. પરંતુ ભાવલિંગની અપેક્ષાથી તે નિયમથી સ્વલિંગમાં જ હોય છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે-લિંગ બે પ્રકારનું હોય છે. એક દ્રવ્યલિંગ અને બીજું ભાવલિંગ-જ્ઞાનાદિરૂપ ભાવલિંગ છે, તે જ્ઞાનાદિ રૂપ ભાવ અર્હન્ત પ્રભુના અનુયાયિઓમાં જ હોય છે. તેથી તેમને સ્વલિંગ પણ કહેલ છે. સ્વલિંગ અને પરલિંગના ભેદથી દ્રવ્યલિંગ બે પ્રકારના હોય છે. તેમાં રજોહરણ, સદોરક મુખવસ્ત્રિકા વિગેરે દ્રવ્યથી સ્વલિંગ કહેવાય છે. તથા પરલિંગ-કુતીર્થિકલિંગ અને ગૃહસ્થલિંગના ભેદથી બે પ્રકારના હોય છે, તેમાં સામાયિક સંયતોને ત્રણે દ્રવ્યલિંગ હોય છે, કેમકે-ચારિત્રપરિણામથી એક પ્રકારવાળા દ્રવ્યલિંગની અપેક્ષા હોય છે. 'एवं छेदोवट्ठावणिए वि' સામાયિક સંયતના કથન પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય સંયતના સંબંધમાં પણ સમજવું. 'परिहारविसुद्धियसंजए णं भंते! किं पुच्छा' હે ભગવન્ પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત શું સ્વલિંગમાં હોય છે? અથવા અન્યલિંગમાં હોય છે? અથવા ગૃહસ્થલિંગમાં હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! दव्वलिंगं पि भावलिंगं पि पडुच्च सलिंगे होज्जा' હે ગૌતમ! દ્રવ્યલિંગ અને ભાવલિંગનો આશ્રય કરીને પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત સ્વલિંગમાં હોય છે. 'नो अन्नलिंगे होज्जा, नो गिहिलिंगे होज्जा' અન્યલિંગમાં પણ હોતા નથી, અને ગૃહસ્થલિંગમાં હોતા નથી. 'सेसा जहा सामाइयसंजए' છેદોપસ્થાપનીય, પરિહાર વિશુદ્ધિક, સૂક્ષ્મ સંપરાય, અને યથાખ્યાત સંયતનું લિંગ સંબંધી કથન સામાયિક સંયતના કથન પ્રમાણે સમજવું એ રીતે આ નવમું દ્વાર કહેલ છે.

નવમું દ્વાર સમાપ્ત

હવે દસમા શરીરદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'सामाइयसंजए णं भंते! कईसु सरीरेसु होज्जा' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત કેટલા શરીરોવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा! तिसु वा चउसु वा पंचसु वा जहा कसायकुसीले' હે ગૌતમ! સામાયિક સંયત કષાય કુશીલના કથન પ્રમાણે ત્રણ શરીરોવાળા પણ હોય છે, ચાર શરીરોવાળા પણ હોય છે, અને પાંચ શરીરોવાળા પણ હોય છે, કષાયકુશીલ પ્રકરણ આ પ્રમાણે છે.-કષાયકુશીલ સાધુ જો ત્રણ શરીરોવાળા હોય છે, તો તે ઔદારિક તૈજસ અને કાર્મણ આ ત્રણ શરીરોવાળા હોય છે, અને જો તે ચાર શરીરોવાળા હોય છે તો તે ઔદારિક વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ એ ચાર શરીરોવાળા હોય છે. અને જો તે પાંચ શરીરોવાળા હોય છે, તો ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક, તૈજસ અને કાર્મણ એ પાંચ

શરીરોવાળા હોય છે. 'एवं छेदोवट्ठावणिए वि' સામાયિક સંયતના કથન પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય સંયત પણ ત્રણ શરીરોવાળા અને પાંચ શરીરોવાળા હોય છે. 'सेसा जहा पुलाए' તથા પરિહાર વિશુદ્ધિક સૂક્ષ્મ સંપરાય અને યથાખ્યાત સંયત પુલાકના કથન પ્રમાણે જ ઔદારિક, તૈજસ, અને કાર્મણ એ ત્રણ શરીરોવાળા જ હોય છે. એ રીતે આ દસમું દ્વાર કહ્યું છે. ॥૧૦॥

હવે અગીયારમા ક્ષેત્રદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'सामाइय संजए णं भंते ! किं कम्मभूमिए होज्जा, अकम्मभूमिए होज्जा' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત કર્મભૂમિમાં હોય છે ? કે અકર્મભૂમિમાં હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! जंमणं संतिभावं पडुच्च' હે ગૌતમ ! જન્મ અને સદ્ભાવને લઈને 'कम्मभूमिए नो अकम्मभूमिए' સામાયિક સંયત કર્મભૂમિમાં જ હોય છે, અકર્મભૂમિમાં હોતા નથી. એજ વાત 'यथा बउसे' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પુષ્ટ કરેલ છે. 'एवं छेदोवट्ठावणिए वि' સામાયિક સંયતના કથન પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય સંયત પણ જન્મ અને સદ્ભાવની અપેક્ષાથી કર્મભૂમિમાં જ હોય છે, અકર્મભૂમિમાં હોતા નથી. પરંતુ સંહરણની અપેક્ષાથી તે કર્મભૂમિમાં પણ હોય છે. અને અકર્મભૂમિમાં પણ હોય છે. 'परिहारविसुद्धिए जहा पुलाए' પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત જન્મ અને સદ્ભાવની અપેક્ષાથી પુલાકના કથન પ્રમાણે કર્મભૂમિમાં જ હોય છે. અકર્મભૂમિમાં હોતા નથી. 'सेसा जहा सामाइयसंजए' સૂક્ષ્મસંપરાય અને યથાખ્યાત સંયત સામાયિક સંયતના કથન પ્રમાણે જન્મ અને સદ્ભાવની અપેક્ષાથી કર્મભૂમિમાં જ હોય છે. અકર્મભૂમિમાં હોતા નથી. પરંતુ સંહરણની અપેક્ષાથી કર્મભૂમિમાં પણ હોય છે, અને અકર્મભૂમિમાં પણ હોય છે. તેમ સમજવું ॥ સૂ૦ ૨॥

'सामाइयसंजए णं भंते ! किं ओसप्पिणी काले' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ—'सामाइयसंजए णं भंते !' સામાયિક સંયત 'किं ओसप्पिणी काले होज्जा, उस्सप्पिणी काले होज्जा' શું અવસર્પિણી કાળમાં હોય છે કે ઉત્સર્પિણી કાળમાં હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! ओसप्पिणीकाले जहा बउसो' હે ગૌતમ ! સામાયિક સંયત બકુશના કથન પ્રમાણે અવસર્પિણી કાળમાં પણ હોય છે, ઉત્સર્પિણી કાળમાં પણ હોય છે. અને નો અવસર્પિણી નો ઉત્સર્પિણી કાળમાં પણ હોય છે. અર્થાત્ સામાયિક સંયત સઘળા કાળમાં હોય છે. હે ભગવન્ જો સામાયિક સંયત અવસર્પિણી કાળમાં હોય છે, તો શું તે સુષમસુષમા કાળમાં હોય છે ? અથવા સુષમા કાળમાં હોય છે ? અથવા સુષમ દુષ્ષમા કાળમાં હોય છે ? અથવા દુઃષમ સુષમા કાળમાં હોય છે ? અથવા દુઃષમા કાળમાં હોય છે ?

અથવા દુઃષમ દુષ્ષમા કાળમાં હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–હે ગૌતમ ! જન્મ અને સદ્ભાવનો આશ્રય કરીને સામાયિક સંયત સુષમ સુષમા કાળ અર્થાત્ પહેલા આરામાં હોતા નથી. સુષમા કાળ એટલે કે–બીજા આરામાં પણ હોતા નથી. પરંતુ સુષમ દુઃષમા કાળ અર્થાત્ ત્રીજા આરામાં હોય છે. દુઃષમ સુષમા કાળમાં હોય છે. દુઃષમા કાળમાં હોય છે, પરંતુ તે દુઃષમ દુઃષમા કાળમાં હોતા નથી. સંહરણની અપેક્ષાથી તો તે દરેક કાળમાં હોઈ શકે છે. જો તે ઉત્સર્પિણી કાળમાં હોય છે, તો શું તે દુષ્ષમ દુષ્ષમા કાળમાં હોય છે? ૧ અથવા દુઃષમા કાળમાં હોય છે? ૨ અથવા દુઃષમ સુષમા કાળમાં હોય છે? ૩ અથવા સુષમ દુષ્ષમા કાળમાં હોય છે? ૪ અથવા સુષમા કાળમાં હોય છે? ૫ અથવા સુષમ સુષમા કાળમાં હોય છે? ૬ આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–હે ગૌતમ ! જન્મની અપેક્ષાથી તે સામાયિક સંયત દુષ્ષમ દુષ્ષમા કાળમાં હોતા નથી. પરંતુ દુષ્ષમા કાળમાં હોય છે, દુષ્ષમ સુષમા કાળમાં હોય છે, સુષમ દુષ્ષમા કાળમાં હોય છે. તે સુષમા કાળમાં હોતા નથી. તેમજ સુષમ સુષમા કાળમાં પણ હોતા નથી. પરંતુ સંહરણની અપેક્ષાથી તે કોઇ પણ કાળમાં હોઈ શકે છે. જો તે નો અવસર્પિણી નો ઉત્સર્પિણી કાળમાં હોય છે? તો શું તે સુષમ સુષમા સમાન કાળમાં હોય છે? અથવા સુષમ દુષ્ષમા સમાન કાળમાં હોય છે? અથવા દુષ્ષમ સુષમા સમાન કાળમાં હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–હે ગૌતમ ! જન્મ અને સદ્ભાવને લઇને તે સામાયિક સંયત સુષમ સુષમા કાળમાં હોતા નથી. સુષમા કાળમાં હોતા નથી. સુષમ દુષ્ષમા કાળમાં હોતા નથી. પરંતુ દુષ્ષમ સુષમા કાળમાં હોય છે, તથા સંહરણની અપેક્ષાથી તે બધા જ કાળમાં હોઈ શકે છે. 'एवं छेदोवट्ठावणिए वि' એજ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય સંયત પણ બકુશના કથન પ્રમાણે જ જન્મ અને સદ્ભાવની અપેક્ષાથી અને સંહરણની અપેક્ષાથી અવસર્પિણી વિગેરે કાળોમાં યથાયોગ્ય રીતથી હોય છે. એટલા માત્રથી કાળની અપેક્ષાથી બકુશની બરોબર છેદોપસ્થાપનીય સંયત કહ્યા છે. અહિયાં બકુશનો ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી કાળથી બીજા કાળમાં જન્મની અપેક્ષાથી અને સદ્ભાવની અપેક્ષાથી સુષમ સુષમાદિના સમાન ત્રણે કાળમાં દેવકુરૂ વિગેરેમાં નિષેધ વર્ણવેલો છે. અને દુષ્ષમ સુષમા સમાન કાળવાળા મહાવિદેહમાં તેનું અસ્તિત્વ કહેલ છે. પરંતુ છેદોપસ્થાપનીય સંયતનો ત્યાં પણ

નિષેધ કહેલ છે. એજ વાત સૂત્રકારે 'णत्ररं जंमणसंतिभाव पडुच्च चउसु वि पलिभागेसु नत्थि' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કરેલ છે, કે-જન્મ અને સદ્ભાવની અપેક્ષાથી ચાર પલિભાગમાં-સુષમસુષમા, સુષમા, સુષમદુઃષમા, અને દુઃષમ સુષમાના સમાનકાળમાં તે છેદોપસ્થાપનીય સંયત હોતા નથી. 'साहरणं पडुच्च अन्नयरे पलिभागे होज्जा' સંહરણની અપેક્ષાથી આ ચારે પૈકી કોઈ એક પ્રતિભાગ-સમાનકાળમાં હોય છે. બકુશના કથન કરતાં છેદોપસ્થાપનીયના કથનમાં એટલું જ જુદાપણું છે.

અહિયાં જે કહ્યું છે કે સુષમસુષમાદિ ચારે કાળ પૈકી કોઈ એક કાળમાં સંહરણની અપેક્ષાથી થાય છે પણ સઘળા કાળમાં થતા નથી તેનું કારણ એ છે કે-છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર મહાવિદેહમાં ન હોવાથી સુષમસુષમાદિ આરાઓમાં સંહરણની અપેક્ષાએ પણ મળતા નથી. કેમકે એ સમયમાં તો છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રનો જ અભાવ થઇ જાય છે. તેથી સંહરણ થઈ જ શકતું નથી. 'सेसं तं चेव नवरं' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા કથન કરેલ વિષય સિવાય બાકીનું સઘળું કથન બકુશના સંબંધમાં જે પ્રમાણે કહેલ છે, એજ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય સંયતના સંબંધમાં કહેલ છે. 'परिहारविसुद्धिए पुच्छा' હે ભગવન્ પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયતો શું અવસર્પિણી કાળમાં હોય છે? અથવા ઉત્સર્પિણી કાળમાં હોય છે? અથવા નો અવસર્પિણી કાળમાં હોય છે? અથવા નો ઉત્સર્પિણી કાળમાં હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा! ओसप्पिणी काले वा होज्जा, उस्सप्पिणी काले वा होज्जा, नो ओसप्पिणी नो उस्सप्पिणी काले नो होज्जा' હે ગૌતમ! પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત અવસર્પિણી કાળમાં પણ હોય છે. ઉત્સર્પિણી કાળમાં પણ હોય છે. પરંતુ નો અવસર્પિણી નોઉત્સર્પિણી કાળમાં હોતા નથી. 'जइ ओसप्पिणी काले होज्जा जहा पुलाओ' જો અવસર્પિણી કાળમાં હોય છે, તો તે હે ગૌતમ! આ વિષયમાં સઘળું કથન પુલાકના કથન પ્રમાણે સમજવું. જેમકે-જ્યારે ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું કે હે ભગવન્ જો પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત અવસર્પિણી કાળમાં હોય છે, તો શું તે સુષમ સુષમા કાળમાં હોય છે? ૧ અથવા સુષમા કાળમાં હોય છે? ૨ અથવા સુષમ દુષ્ષમ કાળમાં હોય છે? ૩ અથવા દુઃષમા કાળમાં હોય છે? ૪ અથવા દુષ્ષમ સુષમા કાળમાં હોય છે? ૫ અથવા દુષ્ષમ દુષ્ષમા કાળમાં હોય છે? ૬ આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ! જન્મની અપેક્ષાથી તે સુષમ સુષમા કાળમાં હોતા નથી. સુષમા કાળમાં પણ હોતા નથી. પરંતુ સુષમ દુષ્ષમા કાળમાં હોય છે, તથા દુષ્ષમ સુષમા કાળમાં હોય છે. તથા દુષ્ષમા કાળમાં અને દુષ્ષમ દુષ્ષમા કાળમાં પણ તે હોતા નથી. તથા સદ્ભાવની અપેક્ષાથી પણ તે સુષમ સુષમા કાળમાં હોતા નથી. સુષમા કાળમાં પણ હોતા નથી, પરંતુ સુષમ દુષ્ષમા કાળમાં હોય છે. દુષ્ષમ સુષમા

કાળમાં હોય છે. દુષ્ષમા કાળમાં અને દુષ્ષમ દુષ્ષમા કાળમાં પણ હોતા નથી. જે પ્રમાણે ઉત્સર્પિણી કાળમાં પુલાકના જન્મ વિગેરેની અપેક્ષાથી સદ્ભાવ કહ્યો છે, એજ પ્રમાણે આ પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયતનો પણ ઉત્સર્પિણી કાળમાં જન્મ વિગેરેની અપેક્ષાથી સદ્ભાવ સમજી લેવો, 'सुहुमसंपरायो जहा णियंठो' સૂક્ષ્મ સાંપરાય સંયતનું કથન નિર્ગ્રન્થના કથન પ્રમાણે સમજવું નિર્ગ્રન્થના પ્રકરણમાં પુલાકનો અતિદેશ-ભલામણ કરેલ છે તેથી પુલાકના કથન પ્રમાણે જ સઘળુ સૂક્ષ્મ સાંપરાયના સંબંધી કથન કાલદ્વારનો આશ્રય કરીને કહેવું જોઇએ. 'एवं अहक्खाओ वि' સૂક્ષ્મ સાંપરાયના કથન પ્રમાણે યથાખ્યાત સંયતના સંબંધમાં કાળદ્વારના આશ્રયથી કથન કરવું જોઈએ. એ રીતે આ કાળદ્વાર કહ્યું છે.

કાલદ્વાર સમાપ્ત ॥૧૨॥

હવે ગતિદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે. 'सामाइयसंजएणं भंते ! कालगए समाणे किं गइं गच्छइ' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત મરીને કઈ ગતિમાં જાય છે? 'देवगइं गच्छमाणे किं भवणवासिसु उववज्जेज्जा, वाणमंतरेसु उववज्जेज्जा' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત મરણ પામ્યા પછી દેવગતિ પ્રાપ્ત કરે છે, તો શું તે ભવનવાસીઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે? અથવા વાનવ્યન્તરોમાં ઉત્પન્ન થાય છે? અથવા 'जोइसिएसु उववज्जेज्जा' જ્યોતિષ્ક દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે? અથવા 'वेमाणिएसु उववज्जेज्जा' વૈમાનિક દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે? આ પ્રશ્નનું તાત્પર્ય એ છે કે-સામાયિક સંયત કાળ કરીને દેવગતિ પૈકી કઇ દેવગતિમાં ગમન કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! नो भवणवासीसु उववज्जेज्जा जहा कसायकुसीले' હે ગૌતમ! ભવનવાસી, વાનવ્યન્તર અને જ્યોતિષ્કોમાં ઉત્પન્ન થતા નથી. કષાય કુશીલના પ્રકરણના કથન પ્રમાણે જ સામાયિક સંયતનું કથન પણ સમજી લેવું. જેમકે હે ગૌતમ! કાળ કરીને દેવોમાં ઉત્પન્ન થનારો તે સામાયિક સંયત ભવનપતિયોમાં ઉત્પન્ન થતો નથી. જ્યોતિષ્કોમાં ઉત્પન્ન થતો નથી. વાનવ્યન્તરોમાં પણ ઉત્પન્ન થતો નથી. પરંતુ વૈમાનિકોમાં તે ઉત્પન્ન થાય છે. વૈમાનિકોમાં ઉત્પન્ન થવા છતાં પણ તે જઘન્યથી સૌધર્મ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ઉત્કૃષ્ટથી અનુત્તર વિમાનોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. 'एवं छेदोवट्ठावणिए वि' એજ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય સંયત પણ કાલ કરીને દેવલોકમાંજ ઉત્પન્ન થાય છે. પરંતુ દેવોમાં પણ તે ભવનપતિ. અથવા વાનવ્યન્તર, અથવા જ્યોતિષ્ક દેવોમાં ઉત્પન્ન થતા નથી. પરંતુ વૈમાનિક દેવોમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. તથા વૈમાનિક દેવોમાં પણ તે જઘન્યથી પહેલા સૌધર્મ દેવલોક અને ઉત્કૃષ્ટથી અનુત્તરવિમાનોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ઇત્યાદિ 'परिहारविसुद्धिए जहा पुलाए' પરિહારવિશુદ્ધિક પુલાકના કથન પ્રમાણે સમજવા. પરિહારવિશુદ્ધિક જઘન્યથી

સૌધર્મકલ્પ અને ઉત્કૃષ્ટથી સહસ્રાર કલ્પમાં ઉત્પન્ન થાય છે. 'सुहुमसंपराए जहा णियंठे' સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત અને યથાખ્યાત સંયત નિર્ગ્રન્થ પ્રમાણે સમજવા, અર્થાત્ એ બન્ને કાળ કરીને હે ભગવન્ કયાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રમાણેના ગૌતમસ્વામીના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–હે ગૌતમ ! તે બન્ને કાલ કરીને દેવગતિમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. અને દેવગતિમાં પણ ભવનવાસી વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક એ દેવોમાં ઉત્પન્ન થતા નથી. પરંતુ વૈમાનિક દેવોમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. તથા વૈમાનિકોમાં પણ તેઓ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ વિના અનુત્તર વિમાનોમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. 'अहक्खाए पुच्छा' હે ભગવન્ યથાખ્યાત સંયત કાળ કરીને કયાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–હે ગૌતમ ! તે કાળ કરીને અજઘન્ય અનુત્કૃષ્ટ સ્થિતિથી અનુત્તર વિમાનોમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. अत्थेगइए सिज्झइ जाव अंतं करेइ' આમાં કેટલાક જીવો સંસાર ગતિને છોડીને સિદ્ધ થઇ જાય છે. બુદ્ધ થઈ જાય છે. સમસ્ત કર્મોથી રહિત થઇ જાય છે, પરિનિર્વાત થઇ જાય છે. અને સમસ્ત દુઃખોનો અન્ત કરે છે.

'सामाइयसंजए णं भंते ! देवलोगेसु उववज्जमाणे किं इंदत्ताए उववज्जेज्जा पुच्छा' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત દેવલોકોમાં ઉત્પન્ન થતા થકા શું ઇન્દ્રની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા સામાનિક દેવની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા ત્રાયસ્ત્રિંશત્ દેવોની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા લોકપાલની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા અહમિન્દ્રની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! अविराहणं पडुच्च एवं जहा कसायकुसीले' હે ગૌતમ ! સંયમની અવિરાધનાથી અર્થાત્ આરાધકપણાથી તે સામાયિક સંયત ઇન્દ્રપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે. સામાયિક દેવપણાથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે. ત્રાયસ્ત્રિંશત્ દેવપણાથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે. લોકપાલપણાથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે. અને અહમિંદ્રપણાથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે. અને જ્યારે તે પોતાના સંયમની વિરાધના કરે છે, ત્યારે તે ભવનપતિ વિગેરે કોઈપણ એક દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. 'एवं छेदोवट्ठावणिए वि' એજ પ્રમાણે સામાયિક સંયતના કથન પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય સંયત પણ અવિરાધનાની અપેક્ષાથી યાવત્ અહમિન્દ્રપણાની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થઇ જાય છે. અને સંયમ વિગેરેની વિરાધનાને લઇને તે ભવનપતિ વિગેરે કોઇ પણ એક દેવલોકના પર્યાયોથી ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. 'परिहारविसुद्धिए जहा पुलाए' પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત પુલાકના કથન પ્રમાણે દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અર્થાત્ તે કાળ કરીને અવિરાધનાની અપેક્ષાથી દેવગતિમાં

જાય છે. ત્યાં તે જઘન્યથી સૌધર્મ સ્વર્ગમાં દેવ થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી સહસ્રાર દેવલોકમાં દેવ થાય છે. ત્યાં તે ઇન્દ્રાદિપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે. પરંતુ અહમિંદ્રપણાથી ઉત્પન્ન થતા નથી. 'सेसा जहा णियंठे' સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત અને યથાખ્યાત સંયત, નિર્ગ્રન્થો પ્રમાણે દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે, અર્થાત્ આ બન્ને પણ કાળધર્મ પામીને દેવગતિમાં જાય છે. અને દેવગતિમાં પણ તેઓ વૈમાનિક દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને ત્યાં તેઓ અજઘન્યાનુત્કૃષ્ટપણાથી કેવળ અનુત્તરવિમાનોમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. એ બન્ને અવિરાધનાની અપેક્ષાથી ત્યાં ઇન્દ્રાદિપણાથી ઉત્પન્ન થતા નથી પરંતુ અહમિંદ્રપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે.

'सामाइयसंजयस्स णं भंते ! देवलोगेसु उववज्जमाणस्स केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता' હે ભગવન્ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થનારા સામાયિક સંયતોની સ્થિતિ કેટલા કાળની હોય છે? અર્થાત્ તે ત્યાં કેટલા કાળ સુધી સ્થિર રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! जहण्णेणं दो पलिओवमाइं, उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं' હે ગૌતમ! ત્યાં તેમની જઘન્ય સ્થિતિ બે પલ્યોપમની હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમની હોય છે. 'एवं छेदोवट्ठावणिए वि' એજ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય સંયતની સ્થિતિ પણ હોય છે. અર્થાત્ છેદોપસ્થાપનીય સંયતની સ્થિતિ પણ જઘન્યથી બે પલ્યોપમની અને ઉત્કૃષ્ટથી તેત્રીસ સાગરોપમની હોય છે, તેમ સમજવું. 'परिहारविसुद्धियस्स पुच्छा' હે ભગવન્ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થનારા પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયતની સ્થિતિ કેટલા કાળની હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'जहन्नेणं दो पलिओवमाइं उक्कोसेणं अट्ठारससागरोवमाइं' હે ગૌતમ! દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થનારા પરિહારવિશુદ્ધિક સંયતની જઘન્ય સ્થિતિ બે પલ્યોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૧૮ સાગરોપમની હોય છે. 'सेसाणं जहा णियंठस्स' નિર્ગ્રન્થના કથન પ્રમાણે સૂક્ષ્મસંપરાય અને યથાખ્યાત સંયતની દેવલોકમાં અજઘન્ય અનુત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમની હોય છે. એ રીતે આ તેરમું ગતિદ્વાર કહ્યું છે.

૧૩ મું ગતિદ્વાર સમાપ્ત

હવે સંયમસ્થાનદ્વાર નામના ચૌદમા દ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે. 'सामाइयसंजमस्स णं भंते ! केवइया संजमट्ठाणा पन्नत्ता' હે ભગવન્ સામાયિક સંયતને સંયમસ્થાન કેટલા કહ્યા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! असंखेज्जा संजमट्ठाणा पन्नत्ता' હે ગૌતમ! સામાયિક સંયતના અસંખ્યાત સંયમ સ્થાનો કહ્યા છે. 'एवं जाव परिहारविसुद्धियस्स' સામાયિક સંયતના કથન પ્રમાણે જ યાવત્ છેદોપસ્થાપનીય સંયતથી લઇને પરિહારવિશુદ્ધિક સંયત સુધીના સંયતોને પણ અસંખ્યાત સંયમ સ્થાનો હોય

છે. તેમ કહ્યું છે. અહીં યાવત્ પદથી છેદોપસ્થાપનીય, સંયત ગ્રહણ થયેલ છે, 'सुहुमसंपरायसंजयस्स पुच्छा' હે ભગવન્ સૂક્ષ્મસંપરાય સંયતને કેટલા સંયમસ્થાનો હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! असंखेज्जा अंतोमुहुत्तिया संजमट्ठाणा पन्नत्ता' હે ગૌતમ! એક અંતર્મુહૂર્તમાં તેઓને અસંખ્યાત સંયમસ્થાનો હોય છે. કેમકે-અહિયાં તેમની સ્થિતિ એક અંતર્મુહૂર્તની છે. તેથી પ્રતિસમય ચારિત્ર વિશુદ્ધિના સદ્ભાવથી અસંખ્યાત સંયમસ્થાનો હોય છે, અને એ બધા અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણવાળા હોય છે. 'अहक्खाय संजयस्स पुच्छा' હે ભગવન્ યથાખ્યાત સંયતને સંયમસ્થાનો કેટલા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! एगे अजहण्णमणुक्कोसए संजमट्ठाणे पन्नत्ते' હે ગૌતમ! યથાખ્યાત સંયતને જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ વિના કેવળ એકજ સંયમસ્થાન હોય છે. કેમકે તે કાળની તેની ચારિત્રવિશુદ્ધિ એક પ્રકારવાળી જ હોય છે.

'एएसि णं भंते ! सामाइयछेदोवट्ठावणिय परिहारविसुद्धिय सुहुमसंपराय-अहक्खायसंजयाणं संजमट्ठाणाणं कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત, છેદોપસ્થાપનીય સંયત પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત, સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત અને યથાખ્યાત સંયત આ બધાના સંયમ સ્થાનોમાં કયું સ્થાન કોની અપેક્ષાથી અલ્પ છે? કોણ કોનાથી વધારે છે? કયું સ્થાન કયા સ્થાનની બરોબર છે? અને કયું સ્થાન કોનાથી વિશેષાધિક છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा ! सव्वत्थोवे अहक्खाय-संजयस्स एगे अजहण्णमणुक्कोसए, संजमट्ठाणे' હે ગૌતમ! સૌથી ઓછું યથાખ્યાત સંયતનું જે એક અજઘન્ય અનુત્કૃષ્ટ સંયમસ્થાન છે, તે છે, કેમકે-યથાખ્યાત સંયતને એકજ સંયમસ્થાન હોય છે. 'सुहुमसंपरायसंजयस्स अंतोमुहुत्तिया संजमट्ठाणा असंखेज्जगुणा' તેના કરતાં સૂક્ષ્મસંપરાય સંયતને અંતર્મુહૂર્ત સુધી રહેવાવાળા સંયમસ્થાનો અસંખ્યાતગણા છે. 'परिहारविसुद्धियसंजयस्स संजमट्ठाणा असंखेज्जगुणा' સૂક્ષ્મસંપરાય સંયતના સંયમસ્થાનો કરતાં પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયતના સંયમસ્થાનો અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'सामाइयसंजमस्स छेदोवट्ठावणियसंजमस्स एएसि णं संजमट्ठाणा दोण्ह वि तुल्ला असंखेज्जगुणा' સામાયિક સંયત અને છેદોપસ્થાપનીય સંયત આ બન્નેના સંયમસ્થાનો પરસ્પરમાં બરોબર છે. તથા પરિહારવિશુદ્ધિક સંયતના સંયમસ્થાનોની અપેક્ષાથી તે અસંખ્યાતગણા વધારે છે. એ રીતે આ ચૌદમું સંયમસ્થાન દ્વાર કહ્યું છે. ॥સૂ૦ ૩॥

ચૌદમું સંયમસ્થાનદ્વાર સમાપ્ત

ટીકાર્થ-હવે પંદરમાં સન્નિકર્ષ આદિ દ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે, 'सामाइयसंजयस्स णं भंते! केवइया चरित्तपज्जवा पण्णत्ता' હે ભગવન્ સામાયિક સંયતને કેટલી ચારિત્રની પર્યાયો હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! अणंता! चरित्तपज्जवा पण्णत्ता' હે ગૌતમ! સામાયિક સંયતને અનન્ત ચારિત્રના પર્યાયો હોય છે. 'एवं जाव अहक्खायसंजयस्स' એજ પ્રમાણે યાવત્ યથાખ્યાત સંયતની ચારિત્રપર્યાયો અનંત હોય છે. અહિયાં યાવત્પદથી છેદોપસ્થાપનીય સંયત, પરિહારવિશુદ્ધિક સંયત અને સૂક્ષ્મસાંપરાય સંયત ગ્રહણ કરાયા છે. તથા છેદોપસ્થાપનીય સંયતથી લઈને યથાખ્યાત સંયત સુધીના સાધુઓના ચારિત્રપર્યાયો અનંત જ હોય છે. કેમકે તેઓનો સ્વભાવ જ એવો હોય છે. 'सामाइयसंजएणं भंते! सामाइयसंजयस्स सट्ठाणसंन्निगासेणं चरित्तपज्जवेहिं किं हीणे, तुल्ले, अब्भहिए' હે ભગવન્ એક સામાયિક સંયત બીજા સામાયિક સંયતના સજાતીય ચારિત્રપર્યાયની અપેક્ષાથી શું હીન હોય છે? અથવા અધિક હોય છે? કે તુલ્ય હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'सिय हीणे छट्ठाणवडिए' હે ગૌતમ! સામાયિક સંયત બીજા સામાયિક સંયતના સજાતીય ચારિત્રપર્યાયોથી કોઈવાર હીન હોય છે. કોઈવાર તુલ્ય હોય છે. અને કોઈવાર વધારે હોય છે. આ રીતે તે છ સ્થાનથી પતિત હોય છે. જો તે હીન હોય છે, તો અનંતમા ભાગથી હીન હોય છે, અસંખ્યાત ભાગથી હીન હોય છે. સંખ્યાત ભાગથી હીન હોય છે. સંખ્યાતગુણુ હીન હોય છે અસંખ્યાતગુણુ હીન હોય છે. અને અનંતગુણુ હીન હોય છે. જો અધિક હોય તો તે સંખ્યાતગુણુ અધિક હોય છે, અસંખ્યાતગુણુ અધિક હોર છે. અને અનંતગુણુ અધિક હોય છે. અનંતમા ભાગથી અધિક હોય છે, અસંખ્યાત ભાગ અધિક હોય છે. સંખ્યાત ભાગથી અધિક હોય છે, અને અનંતગુણુ અધિક હોય છે આ રીતે એક સામાયિક સંયત બીજા સામાયિક સંયતના સજાતીય ચારિત્રપર્યાયોથી ષટ્ગુણુ હીન અને અધિક હોય છે.

'सामाइयसंजएणं भंते! छेदोवट्ठावणियस्स परट्ठाणसंनिगासेणं चारित्तपज्जवेहिं पुच्छा' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત છેદોપસ્થાપનીય સંયતની વિજાતીય ચારિત્રપર્યાયની અપેક્ષાથી શું હીન હોય છે? અથવા તુલ્ય હોય છે? અથવા અધિક હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-गोयमा! હે ગૌતમ! 'सिय हीणे छट्ठाणवडिए' કદાચિત્ હીન હોય છે, તો તે છ સ્થાન પતિત હોય છે. 'एवं परिहारविसुद्धियस्स वि' એજ પ્રમાણે પરિહાર વિશુદ્ધિકનું કથન પણ

જાણવું જોઈએ. 'एवं सामाइयसंजए णं भंते ! सुहुमसंपरायसंजयस्स०' ઈત્યાદિ રીતથી સામાયિક સંયત, સૂક્ષ્મસંપરાયિક વિજાતીય ચારિત્ર પર્યાયોની અપેક્ષાથી હીન હોય છે ? પૃચ્છા નામ એ પ્રમાણે પ્રશ્ન છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! हीणे' હે ગૌતમ ! સામાયિક સંયત છેદોપસ્થાપનીય સંયતના વિજાતીય ચારિત્ર પર્યાયોની અપેક્ષાથી હીન હોય છે. 'नो तुल्ले नो अब्भहिए' તુલ્ય અથવા અધિક હોતા નથી. જો તે હીન હોય છે, તો 'अणंतगुण हीणे' અનંતગુણ હીન હોય છે. 'एवं अहक्खायसंजयस्स वि' એજ પ્રમાણે સામાયિકસંયત યથાખ્યાત સંયતના વિજાતીય ચારિત્રપર્યાયોની અપેક્ષાથી હીન હોય છે. તુલ્ય અથવા અધિક હોતા નથી, જો તે હીન હોય છે. તો અનંતગુણ હીન હોય છે. 'एवं छेदोवट्ठावणिए वि हेट्ठिल्लेसु तिसु वि समं छट्ठाणवडिए' એજ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય સંયત પણ સામાયિકસંયત અને પરિહારવિશુદ્ધિક સંયતની ચારિત્રપર્યાયોની અપેક્ષાથી છસ્થાનથી પતિત હોય છે. 'उवरिल्लेसु दोसु तहेव हीणे' અને ઉપરના બે કે જે સૂક્ષ્મસંપરાય અને યથાખ્યાત સંયત છે તેમની ચારિત્રપર્યાયોની અપેક્ષાથી પણ અનંતગણા હોય છે. અર્થાત્ તે ષટ્સ્થાન પતિત હોય છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-છેદોપસ્થાપનીય સંયત પહેલાના અને પછીના સંયતોના ચારિત્રપર્યાયોની અપેક્ષાથી ષટ્ સ્થાન પતિત હોય છે, 'जहा छेदोवट्ठावणिए तहा परिहारविसुद्धिए वि' છેદોપસ્થાપનીય સંયતના કથન પ્રમાણે પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત પણ પહેલા અને પછીના બન્ને સંયતોના ચારિત્ર પર્યાયોની અપેક્ષાથી ષટ્ સ્થાન પતિત હોય છે.

'सुहुमसंपरायसंजए णं भंते ! सामाइयसंजयस्स परट्ठाण पुच्छा' હે ભગવન્ સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત સામાયિક સંયતના વિજાતીય ચારિત્રપર્યાયોની અપેક્ષાથી શું હીન હોય છે ? અથવા તુલ્ય હોય છે ? અથવા અધિક હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा ! णो हीणे, णो तुल्ले, अब्भहिए' હે ગૌતમ ! સૂક્ષ્મસાંપરાય સંયત સામાયિકસંયતના વિજાતીય ચારિત્રપર્યાયોની અપેક્ષાથી હીન હોતા નથી તુલ્ય પણ હોતા નથી, પરંતુ અધિક હોય છે જો તે અધિક હોય છે, તો 'अणंतगुणमब्भहिए' અનંતગણા અધિક જ હોય છે, 'एवं छेदोवट्ठावणियपरिहारविसुद्धिएसु वि समं' એજ પ્રમાણે સૂક્ષ્મસાંપરાય સંયતના કથન પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય અને પરિહારવિશુદ્ધિ સંયત વિજાતીય ચારિત્રપર્યાયોની અપેક્ષાથી હીન હોતા નથી. તુલ્ય પણ હોતા નથી પરંતુ અધિક હોય છે. તથા અધિકપણામાં પણ તે અનંતગણા અધિક હોય છે. 'सट्ठाणे सिय हीणे, णो तुल्ले, सिय अब्भहिए' એજ પ્રમાણે તે સ્વસ્થાનમાં સજાતીય ચારિત્રપર્યાયોની અપેક્ષાથી કોઈવાર હીન પણ હોય છે. કોઈવાર અધિક પણ હોય છે. પરંતુ તુલ્ય હોતા

નથી. જો તે હીન હોય તો અનંતગુણ હીન હોય છે, અને અધિક હોય તો અનંતગણા અધિક હોય છે.

'सुहुमसंपरायसंजयस्स अहक्खायसंजयस्स परट्ठाणे पुच्छा' હે ભગવન્ સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત અને યથાખ્યાત સંયતની વિજાતીય ચારિત્રપર્યાયોની અપેક્ષાથી સામાયિક સંયત શું હીન હોય છે? અથવા તુલ્ય હોય છે? અથવા અધિક હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'हीणे, णो तुल्ले णो अब्भहिए' હે ગૌતમ! આ બન્નેના ચારિત્રપર્યાયોની અપેક્ષાથી સામાયિક સંયત તુલ્ય હોતા નથી. તેમ અધિક પણ હોતા નથી, પરંતુ હીન હોય છે, 'अणंतगुणहीणे' હીન હોય ત્યારે તે અનંતગણા હીન હોય છે. અસંખ્યાત અથવા સંખ્યાતગણા હીન હોતા નથી. 'अहक्खाए हेट्ठिल्लाणं चउण्ह वि हीणे, णो तुल्ले अब्भहिए' યથાખ્યાત સંયત નીચેના ચારેની અપેક્ષાથી હીન હોતા નથી, તુલ્ય પણ હોતા નથી, પરંતુ અધિક હોય છે. અધિકમાં પણ તે 'अणंतगुणमब्भहिए' અનંતગણા અધિક હોય છે. કહેવાનો ભાવ એવો છે કે-યથાખ્યાતસંયત બાકીના ચારેના વિજાતીય ચારિત્રપર્યાયોની અપેક્ષાથી અનંતગણા વધારે ચારિત્રપર્યાયોવાળા હોય છે. 'सट्ठाणे, णो हीणे, तुल्ले अब्भहिए' પરંતુ તે યથાખ્યાત સંયત સ્વસ્થાનની અપેક્ષાથી પોતાના સજાતીય ચારિત્રોથી હીન હોતા નથી. પરંતુ તુલ્ય હોય છે અધિક પણ હોતા નથી.

'एएसि णं भंते! सामाइयछेदोवट्ठावणियपरिहारविसुद्धिय-सुहुमसंपराय अहक्खायसंजयाणं जहन्नुक्कोसगाणं चरित्तपज्जवाणं कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત, છેદોપસ્થાપનીય સંયત, પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત, સૂક્ષ્મસાંપરાય સંયત, અને યથાખ્યાત સંયત આ બધાના જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટચારિત્રપર્યાયોમાં કોણ કોના કરતાં યાવત્ વિશેષાધિક છે? અહિયાં યાવત્પદથી સ્તોક, બહુ અને તુલ્ય એ પદો ગ્રહણ કરાયા છે, અર્થાત્ કોણ કોનાથી અલ્પ છે? કોણ કોનાથી અધિક છે? કોણ કોની બરોબર છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-सामाइयसंजयस्स छेदोवट्ठावणियसंजयस्स य एएसि णं जहन्नगा चरित्तपज्जवा दोण्ह वि तुल्ला सव्वत्थोवा' હે ગૌતમ! સામાયિક સંયત અને છેદોપસ્થાપનીય સંયત આ બન્નેની જઘન્ય ચારિત્રપર્યાયો પરસ્પરમાં તુલ્ય છે. પરંતુ તે સૌથી થોડા છે. 'परिहारविसुद्धियसंजयस्स जहन्नगा चरित्तपज्जवा अणंतगुणा' તેની અપેક્ષાથી પરિહારવિશુદ્ધિક સંયતના જઘન્ય ચારિત્રપર્યાયો અનંતગણા વધારે છે. અને તેના કરતાં તેના જ ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રપર્યાયો અનંતગણા વધારે છે. 'सामाइय

संजयस्स, छेदोवट्ठावणियसंजयस्स य एएसि णं उक्कोसगा चरित्तपज्जवा दोण्ह वि तुल्ला अणंतगुणा' તેના કરતાં સામાયિક સંયત અને છેદોપસ્થાપનીય સંયતના ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રપર્યાયો અનંતગણા વધારે છે. અને પરસ્પરમાં તુલ્ય છે. 'सुहुम संपरायसंजयस्स जहन्नगा चरित्तपज्जवा अणंतगुणा' અને સૂક્ષ્મસંપરાય સંયતના જઘન્ય ચારિત્રપર્યાયો અનંતગણા વધારે છે. 'तस्स चेव उक्कोसगा चरित्तपज्जवा अणंतगुणा' અને સૂક્ષ્મસંપરાય સંયતના જ ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રપર્યાયોની અપેક્ષા સૂક્ષ્મસંપરાય સંયતના જ ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રપર્યાયો અનંતગણા અધિક છે. 'अहक्खायसंजयस्स अजहण्णमणुक्कोसगा चरित्तपज्जवा अणंतगुणा' સૂક્ષ્મસંપરાયના ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રપર્યાયોની અપેક્ષાથી યથાખ્યાત સંયતના અજઘન્ય અનુત્કૃષ્ટ ચારિત્રપર્યાયો અનંતગણા વધારે છે. એ રીતે આ પંદરમા સન્નિકર્ષદ્વારનું કથન કરેલ છે ૧૫।।

હવે સોળમા દ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.—'सामाइयसंजए णं भंते ! किं सजोगी होज्जा, अजोगी होज्जा' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત યોગવાળા હોય છે? કે યોગ વિનાના હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा ! सजोगी होज्जा जहा पुलाए' હે ગૌતમ ! સામાયિક સંયત પુલાકના કથન પ્રમાણે યોગવાળા હોય છે, યોગ વિનાના હોતા નથી. જો તે યોગ સહિત હોય છે, તો શું તે મનોયોગવાળા હોય છે? અથવા વચન યોગવાળા હોય છે? અથવા કાયયોગવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-હે ગૌતમ ! તે ત્રણે પ્રકારના યોગવાળા હોય છે. 'एवं जाव सुहुमसंपरायसंजए' એજ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય સંયત, પરિહારવિશુદ્ધિક સંયત અને સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત એ ત્રણે પ્રકારના સંયતો ત્રણે યોગવાળા હોય છે. 'अहक्खाए जहा सिणाए' યથાખ્યાત સંયત સ્નાતકના કથન પ્રમાણે સયોગી પણ હોય છે, અને અયોગી પણ હોય છે, હે ભગવન્ જો તે સયોગી હોય છે, તો શું તે મનોયોગવાળા પણ હોય છે? અથવા વચનયોગવાળા હોય છે? કે કાયયોગવાળા હોય છે? હે ગૌતમ ! તે મનોયોગવાળા પણ હોય છે. વચનયોગવાળા પણ હોય છે, અને કાયયોગવાળા પણ હોય છે. આ રીતે આ સોળમા દ્વારનું કથન છે. સોળમું દ્વાર સમાપ્ત ૧૬ ।।

હવે સત્તરમા સાકાર અનાહાર દ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'सामाइयसंजमेणं भंते ! किं सागारोवउत्ते होज्जा अणागारोवउत्ते होज्जा' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત સાકારોપયોગવાળા હોય છે? કે અનાકારોપયોગ વાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा ! सागा-

रोवउत्तो जहा पुलाए' હે ગૌતમ ! સામાયિક સંયત પુલાકના કથન પ્રમાણે સાકારોપયોગવાળા પણ હોય છે, અને અનાકારોપયોગવાળા પણ હોય છે. 'एवं जाव अहक्खाए' આજ પ્રમાણે યાવત્ છેદોપસ્થાપનીય, પરિહારવિશુદ્ધિક સૂક્ષ્મસંપરાય અને યથાખ્યાત સંયતના સંબંધમાં પણ સમજી લેવું. અર્થાત્ છેદોપસ્થાપનીય સંયતથી લઈને યથાખ્યાત સંયત સુધીના સઘળા સાધુઓ સાકારઉપયોગવાળા પણ હોય છે. અને અનાકાર ઉપયોગવાળા હોય છે. 'णवरं सुहुमसंपराए सागारोवउत्ते होज्जा, णो अणागारोवउत्ते होज्जा' પરંતુ સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત સાકારઉપયોગવાળા હોય છે. પણ અનાકારઉપયોગવાળા હોતા નથી. પુલાકના પ્રકરણના કથન કરતાં આજ આ પ્રકરણમાં વિશેષપણું છે, એ રીતે આ સત્તરમું સાકાર અનાહારક દ્વાર કહ્યું છે.

સાકાર અનાહાર દ્વાર સમાપ્ત ।।

હવે અઢારમાં કષાયદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.-

'सामाइयसंजमेणं भंते ! किं सकसाई होज्जा, अकसाई होज्जा' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત શું કષાય સહિત હોય છે ? કે કષાય રહિત હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'गोयमा ! सकसाई होज्जा' હે ગૌતમ ! સામાયિક સંયત કષાય સહિત હોય છે, णो अकसाई होज्जा' કષાય વિનાના હોતા નથી.-'जहा कसायकुसीले' જે પ્રમાણે કષાયકુશીલ હોય છે, કષાય કુશીલના કથન કરતાં એટલું જ અંતર છે કે કષાયકુશીલ દસમા ગુણસ્થાન પર્યન્ત હોવાથી તે એક કષાયવાળા પણ હોય છે અને સામાયિક સંયતો નવમાં ગુણસ્થાન સુધી હોય છે. તેથી તેને બે કષાયોનો ઉદય અવશ્ય રહે છે, તે આ પ્રમાણે છે-હે ભગવન્ જો તે કષાય સહિત હોય છે, તો કેટલા કષાયોવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! તે ચાર કષાયોવાળા પણ હોય છે, બે કષાયોવાળા પણ હોય છે, અને એક કષાયવાળા પણ હોય છે. જ્યારે તે ચાર કષાયોવાળા હોય છે. તો સંજવલન સંબંધી ક્રોધ કષાય, માનકષાય માયાકષાય અને લોભ-કષાય એ ચાર કષાયોવાળા હોય છે, અને જ્યારે તે ત્રણ કષાયોવાળા હોય છે, ત્યારે તે સંજવલન સંબંધી માનકષાય, માયાકષાય અને લોભકષાય એ ત્રણ કષાયોવાળા હોય છે. અને જ્યારે તે બે કષાયોવાળા હોય છે, ત્યારે સંજવલન સંબંધી માયાકષાય અને લોભકષાય એ બે કષાયોવાળા હોય છે.

'एवं छेदोवट्ठावणिए वि' એજ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય સંયત પણ કષાય સહિત જ હોય છે. કષાયરહિત હોતા નથી કષાય સહિત-પણામાં તેમને ચાર કષાયો પણ હોય છે, ત્રણ કષાયો પણ હોય છે, બે કષાયો પણ હોય છે. અને એક કષાય પણ હોય છે. ચાર કષાયો

હોવાના સંબંધમાં સંજવલન સંબંધી ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભ એ ચાર કષાયો હોય છે. અને જ્યારે ત્રણ કષાયો હોય છે, ત્યારે સંજવલન સંબંધી માન માયા અને લોભ એ ત્રણ કષાયોવાળા હોય છે. અને જ્યારે બે કષાયોવાળા હોય છે, ત્યારે તે સંજવલન સંબંધી માયા અને લોભ એ બે કષાયોવાળા હોય છે. તથા જ્યારે એક કષાયવાળા હોય છે, ત્યારે કેવળ એક સંજવલન સંબંધી લોભ કષાયવાળા જ હોય છે 'परिहारविसुद्धिए जहा पुलाए' પુલાકના કથન પ્રમાણે પરિહારવિશુદ્ધિક સંયત પણ કષાય સહિત જ હોય છે, કષાય વિનાના હોતા નથી. કષાય સહિત હોવામાં તે સંજવલન સંબંધી ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ કષાયવાળા હોય છે. અને ત્રણ કષાયોવાળા હોય ત્યારે તે સંજવલન સંબંધી માન માયા અને લોભવાળા હોય છે. બે કષાયોવાળા હોય ત્યારે તે સંજવલન સંબંધી માયા અને લોભ કષાયવાળા હોય છે. અને એક કષાયવાળા હોય ત્યારે કેવળ એક સંજવલન સંબંધી લોભ કષાયવાળા જ હોય છે.

'सुहुमसंपरायसंजए पुच्छा' હે ભગવન્ સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત શું કષાય સહિત હોય છે? અથવા કષાય વિનાના હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा ! सकसाई होज्जा, नो अकसाई होज्जा' હે ગૌતમ! તે કષાય સહિત હોય છે, કષાય વિનાના હોતા નથી. 'जइ सकसाई होज्जा से णं भंते ! कइसु कसाएसु होज्जा' હે ભગવન્ જો તે કષાય સહિત હોય છે, તો તે કેટલા કષાયોવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! एगंमि संजलणलोहे होज्जा' હે ગૌતમ! તે કેવળ એક સંજવલન લોભવાળા જ હોય છે. 'अहक्खायसंजए जहा णियंठे' હે ગૌતમ! યથાખ્યાત સંયત કષાયદ્વારના સંબંધમાં નિર્ગ્રન્થ પ્રમાણે સમજવા. અર્થાત્ યથાખ્યાત સંયત નિર્ગ્રન્થના કથન પ્રમાણે અકષાયી હોય છે. કષાય સહિત હોતા નથી. અકષાયી અવસ્થામાં તે ઉપશાંત કષાયવાળા હોય છે. અથવા ક્ષીણકષાય વાળા હોય છે. ॥સૂ૦ ૪॥

હવે ઓગણીસમા લેશ્યાદિદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

ટીકાર્થ—'सामाइयसंजए णं भंते ! किं सलेस्से होज्जा, अलेस्से होज्जा' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત લેશ્યાવાળા હોય છે? અથવા લેશ્યાવિનાના હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! अलेस्से होज्जा, जहा कसायकुसीले' હે ગૌતમ! સામાયિક સંયત લેશ્યાવાળા હોય છે જે રીતે કષાયકુશીલ લેશ્યાવાળા હોય છે. તેમ હે ભગવન્ જો તે લેશ્યાવાળા હોય છે, તો કેટલી લેશ્યાઓવાળા હોય છે? હે ગૌતમ! તે કૃષ્ણલેશ્યાથી

લઈને શુકલલેશ્યા સુધીની છ લેશ્યાઓવાળા હોય છે. 'एवं छेदोवट्ठावणिए वि' સામાયિક સંયતના કથન પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય સંયત પણ લેશ્યા-વાળા જ હોય છે. લેશ્યા વિનાના હોતા નથી અને લેશ્યાવાળા હોવામાં પણ તે એક બે વિગેરે લેશ્યાવાળા હોતા નથી પરંતુ કૃષ્ણલેશ્યાથી લઇને શુકલ લેશ્યા સુધીની છએ લેશ્યાવાળા હોય છે.

'परिहारविसुद्धिए जहा पुलाए' પરિહારવિશુદ્ધિક સંયત પુલાકના કથન પ્રમાણે શુદ્ધ ત્રણ લેશ્યાઓવાળા હોય છે. જેમકે-તેજોલેશ્યાવાળા હોય છે. પદ્મલેશ્યાવાળા હોય છે, અને શુકલલેશ્યાવાળા હોય છે. 'सुहुमसंपरायसंजए' સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત નિર્ગ્રન્થના કથન પ્રમાણે એક શુકલલેશ્યાવાળા જ હોય છે. 'अहक्खाए जहा सिणाए' યથાખ્યાત સંયત સ્નાતકના કથન પ્રમાણે લેશ્યાવાળા પણ હોય છે. અને લેશ્યા વિનાના પણ હોય છે. 'णवरं' જો તે લેશ્યાવાળા હોય તો કેવળ એક શુકલલેશ્યાવાળા જ હોય છે. પરંતુ સ્નાતક જો લેશ્યાવાળા હોય છે, તો તે પરમ શુકલ લેશ્યાવાળા હોય છે, એજ યથાખ્યાત સંયત કરતાં સ્નાતકમાં વિશેષપણું છે. અને યથાખ્યાત સંયત નિર્ગ્રન્થની અપેક્ષાથી શુકલ લેશ્યાવાળા હોય છે.

ઓગણીસમા લેશ્યાદ્વારનું કથન સમાપ્ત

હવે વીસમા પરિહાર દ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'सामाइयसंजए णं भंते ! किं वड्ढमाणपरिणामे होज्जा, हीयमाणपरिणामे होज्जा' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત શું વર્ધમાન પરિણામવાળા હોય છે? અથવા હીયમાન પરિણામવાળા હોય છે? અથવા 'अवट्ठियपरिणामे होज्जा' અવસ્થિત પરિણામવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ-સ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा ! वड्ढमाणपरिणामे होज्जा जहा पुलाए' હે ગૌતમ! સામાયિક સંયત પુલાકના કથન પ્રમાણે વર્ધમાન પરિણામવાળા પણ હોય છે, હીયમાન પરિણામવાળા પણ હોય છે, તથા સ્થિર પરિણામવાળા પણ હોય છે. 'एवं जाव परिहारविसुद्धिए' એજ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય અને પરિહારવિશુદ્ધિક સંયત પણ વર્ધમાન પરિણામવાળા પણ હોય છે, હીયમાન પરિણામવાળા પણ હોય છે, અને અવસ્થિત પરિણામવાળા પણ હોય છે.

'सुहुमसंपराए पुच्छा' હે ભગવન્ સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત શું વર્ધમાન પરિણામવાળા હોય છે? અથવા હીયમાન પરિણામવાળા હોય છે? અથવા સ્થિર પરિણામવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે-'गोयमा ! वड्ढमाणपरिणामे वा होज्जा, हीयमाणपरिणामे वा होज्जा णो अवट्ठियपरिणामे होज्जा' હે ગૌતમ! સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત વર્ધમાન

પરિણામવાળા પણ હોય છે, હીયમાન પરિણામવાળા પણ હોય છે, પરંતુ તે અવસ્થિત (સ્થિર) પરિણામવાળા હોતા નથી. સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત શ્રેણી પર આરોહણ કરતી વખતે વર્ધમાન પરિણામવાળા હોય છે, અને જ્યારે તે શ્રેણીથી પતિત થાય છે, તો તે હીયમાન પરિણામવાળા હોય છે. કેમકે આ ગુણસ્થાનનો સ્વભાવ જ એવો હોય છે. તેથી તે અવસ્થિત પરિણામવાળા હોતા નથી. 'अहक्खाए जहा णियंठे' યથાખ્યાત સંયત નિર્ગ્રન્થના કથન પ્રમાણે વર્ધમાન પરિણામવાળા પણ હોય છે, અવસ્થિત પરિણામવાળા પણ હોય છે, પરંતુ તે હીયમાન પરિણામવાળા હોતા નથી.

વીસમા પરિહાર દ્વારનું કથન સમાપ્ત

હવે એકવીસમા પરિણામ-સ્થિતિદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે, 'सामाइयसंजए णं भंते! केवइयं कालं वड्ढमाणपरिणामे होज्जा' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત કેટલા કાળ સુધી વર્ધમાન પરિણામોવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं एगं अंतोमुहुत्तं' હે ગૌતમ! સામાયિક સંયત જઘન્યથી એક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતમુહૂર્ત સુધી વર્ધમાન પરિણામોવાળા રહે છે. 'जहा पुलाए' જેમ પુલાક રહે છે, તેમ 'एवं जाव परिहारविसुद्धिए' એજ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય સંયત અને પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત આ બેઉ જઘન્યથી એક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી વર્ધમાન પરિણામવાળા રહે છે. 'सुहुमसंपरायसंजए णं भंते!' હે ભગવન્ સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત 'केवइयं कालं वड्ढमाणपरिणामे होज्जा' કેટલા કાળ સુધી વર્ધમાન પરિણામોવાળા રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! जहन्नेणं एक्कं समयं' હે ગૌતમ! સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત જઘન્યથી એક સમય સુધી વર્ધમાન પરિણામોવાળા રહે છે. કારણ કે પ્રતિપત્તિના એક સમય પછી તેમનું મરણ થઈ જાય છે, તથા 'उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી વર્ધમાન પરિણામોવાળા રહે છે. કારણ કે-આ ગુણસ્થાનનું પ્રમાણ એટલું જ હોય છે. 'केवइयं कालं हीयमाणपरिणामे' હે ભગવન્ સૂક્ષ્મસંપરાય સંયતો કેટલા કાળ સુધી હીયમાણ પરિણામોવાળા રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'एवं चेव' હે ગૌતમ! સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત વર્ધમાન પરિણામોના સમયની જેમ જઘન્યથી એક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી હીયમાન પરિણામોવાળા રહે છે. અહિયાં પણ તેમ થવામાં પૂર્વોક્ત કારણ જ છે. તેમ સમજવું 'अहक्खायसंजए णं भंते! केवइयं कालं वड्ढमाणपरिमाणे होज्जा' હે ભગવન્ યથાખ્યાતસંયત કેટલા કાળ સુધી વર્ધમાન પરિણામોવાળા રહે છે? આ પ્રશ્નના

ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं' હે ગૌતમ! જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી યથાખ્યાત સંયત વર્ધમાન પરિણામોવાળા હોય છે. કારણ કે-યથાખ્યાત સંયત કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરશે તેથી જે યથાખ્યાત સંયત શૈલેશી અવસ્થાવાળા હોય છે, તેમને વર્ધમાન પરિણામ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણનું હોય છે. કારણ કે-તેમના ઉત્તર કાળમાં તે અવસ્થાનો વ્યવચ્છેદ (નાશ) થઇ જાય છે. 'केवइयं कालं अवट्ठियपरिणामे होज्जा' હે ભગવન્ યથાખ્યાત સંયત કેટલા કાળ સુધી અવસ્થિત પરિણામોવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! जहण्णेणं एक्कं समयं' હે ગૌતમ! યથાખ્યાત સંયત જઘન્યથી એક સમય સુધી અવસ્થિત પરિણામોવાળા હોય છે. કેમકે-ઉપશમ કાળના પહેલા સમય પછી જ તેમનું મરણ થઈ જાય છે. અને 'उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी' ઉત્કૃષ્ટથી કંઈક કમ એક પૂર્વકોટિ સુધી અવસ્થિત પરિણામોવાળા રહે છે. એ વાત પહેલાં કહેલ છે. તેથી અહિયાં પણ તે પ્રમાણે સમજી લેવું.

હવે બંધદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'सामाइयसंजए णं भंते! कइ कम्मपगडीओ बंधइ' હે ભગવન્ સામાયિકસંયત કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોનો બંધ કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! सत्तविहबंधए वा अट्ठविहबंधए वा' હે ગૌતમ! સામાયિક સંયત સાત પ્રકારની કર્મપ્રકૃતિયોનો અથવા આઠ કર્મપ્રકૃતિયોનો બંધ કરે છે, 'जहा बउसो' જે રીતે બકુશ સાત અને આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોનો બન્ધ કરે છે, તેમ જ્યારે તે સાત પ્રકારની કર્મ પ્રકૃતિયોનો બન્ધ કરે છે, તે સમયે તે આયુકર્મ પ્રકૃતિને છોડીને બાકીની સાત કર્મ પ્રકૃતિયોનો બન્ધ કરે છે. અને જ્યારે તે આઠ પ્રકારની કર્મ પ્રકૃતિયોનો બંધ કરે છે, ત્યારે તે સંપૂર્ણપણાથી આઠે આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોનો બન્ધ કરે છે. 'एवं जाव परिहार विसुद्धिए' એજ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય સંયત અને પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત પણ સાત પ્રકારની અને આઠ પ્રકારની કર્મ પ્રકૃતિયોનો બંધ કરે છે. જ્યારે તે સાત પ્રકારની કર્મ પ્રકૃતિયોનો બંધ કરે છે, ત્યારે તે આયુષ્ય કર્મ પ્રકૃતિનો બંધ કરતા નથી. અને જ્યારે આઠ પ્રકારની કર્મ પ્રકૃતિયોનો બંધ કરે છે, ત્યારે તે સંપૂર્ણ જ્ઞાનાવરણીયાદિ આઠે કર્મપ્રકૃતિયોનો બંધ કરે છે. 'सुहुमसंपरायसंजए पुच्छा' હે ભગવન્ સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત કેટલી કર્મપ્રકૃતિયોનો બંધ કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! आउयमोहणिज्जवज्जाओ छ कम्मपगडीओ बंधइ' હે ગૌતમ! આયુષ્ય અને

મોહનીય કર્મ પ્રકૃતિયોને છોડીને સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત છ કર્મ પ્રકૃતિયોનો બંધ કરે છે. તે આયુષ્ય કર્મ પ્રકૃતિયોનો બંધ કરનાર એ માટે હોતા નથી કે—તે અપ્રમત્ત અવસ્થાની પહેલા જ આયુષ્ય કર્મનો બંધ કરે છે. તથા મોહનીય કર્મ પ્રકૃતિનો બંધ બાદર કષાયના અભાવપણાને લઇને તેને હોતો નથી. 'अहक्खायसंजए जहा सिणाए' હે ભગવન્ યથાખ્યાત સંયત કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોનો બંધ કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—હે ગૌતમ! યથાખ્યાત સંયત એક પ્રકારની કર્મ પ્રકૃતિનો બંધ કરે છે, અથવા નથી પણ કરતા જ્યારે તે એક પ્રકારની કર્મ પ્રકૃતિનો બંધ કરે છે, ત્યારે તે કેવળ એક વેદનીય કર્મ પ્રકૃતિનો જ બંધ કરે છે. 'सामाइय संजए णं भंते! कइकम्मपगडीओ वेदेइ' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત કેટલી કર્મપ્રકૃતિયોનું વેદન—અનુભવન કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा! णियमं अट्ठ कम्मपगडीओ वेदेइ' હે ગૌતમ! તે સામાયિક સંયત નિયમથી આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોનું વેદન કરે છે. 'एवं जाव सुहुमसंपराए' એજ પ્રમાણે સામાયિક સંયતના કથન પ્રમાણે યાવત્ છેદોપસ્થાપનીય સંયત પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત અને સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત નિયમથી આઠ કર્મ-પ્રકૃતિયોનું વેદન કરે છે. 'अहक्खाए पुच्छा' હે ભગવન્ યથાખ્યાત સંયત કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોનું વેદન કરે છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'सत्तविहवेयए वा, चउव्विहवेयए वा' હે ગૌતમ! યથાખ્યાત સંયત સાત કર્મ પ્રકૃતિયોનું વેદન કરે છે, અથવા ચાર કર્મ પ્રકૃતિયોનું વેદન કરે છે. 'सत्त वेएमाणे मोहणीज्जवज्जाओ सत्त कम्मपगडीओ वेदेइ' જ્યારે તે સાત કર્મ-પ્રકૃતિયોનું વેદન કરે છે, ત્યારે તે મોહનીય કર્મપ્રકૃતિને છોડીને સાત કર્મ-પ્રકૃતિયોનું વેદન કરે છે. કારણ કે યથાખ્યાતસંયત નિર્ગ્રન્થ અવસ્થામાં મોહના ઉપશાંત થઈ જવાથી અથવા ક્ષીણ થઈ જવાથી મોહનીય કર્મ પ્રકૃતિયોને છોડીને સાત કર્મ પ્રકૃતિયોનું જ વેદન કરનારા હોય છે. 'चत्तारि वेएमाणे वेयणिज्जाउयनामगोयाओ चत्तारि कम्मपगडीओ वेएइ' અને જ્યારે તે યથા-ખ્યાત સંયત ચાર કર્મ પ્રકૃતિયોનું વેદન કરે છે, ત્યારે તે સમયે તે વેદનીય આયુષ્ય, નામ, અને ગોત્ર રૂપ ચાર અઘાતિયારૂપ કર્મ પ્રકૃતિયોનું વેદન કરે છે. કેમકે—તે અવસ્થામાં જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, મોહનીય, અને અંત, રાય આ ચાર ઘાતિયા કર્મ પ્રકૃતિયો મૂળથી ક્ષીણ થઈ જાય છે.

બંધદ્વાર સમાપ્ત

હવે ઉદીરણાદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે—

'सामाइयसंजए णं भंते! कइ कम्मपगडीओ उदीरेइ' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી

કહે છે કે-'गोयमा! सत्तविह जहा बउसो' હે ગૌતમ! સામાયિક સંયત બકુશના કથન પ્રમાણે સાત કર્મપ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે. અથવા આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે. અથવા છ કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે, જ્યારે તે સાત કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે, ત્યારે તે આયુષ્ય કર્મને છોડીને સાત કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે. અને જ્યારે તે આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે. ત્યારે તે પૂરેપૂરી આઠે કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે. જ્યારે તે છ કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે, ત્યારે આયુષ્ય અને વેદનીય એ બે કર્મ પ્રકૃતિયોને છોડીને જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે છ કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે. 'एवं जाव परिहारविसुद्धिए' એજ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય સંયત અને પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત પણ સાત-આઠ અને છ કર્મ પ્રકૃતિયોના ઉદીરક હોય છે. 'सुहुमसंपराए पुच्छा' હે ભગવન્ સૂક્ષ્મ સંપરાય સંયત કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'छव्विहउदीरए वा पंचविह उदीरए वा' હે ગૌતમ! સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત છ કર્મ પ્રકૃતિયોની અથવા પાંચ કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે. 'छ उदीरेमाणे आउयवेयणिज्जवज्जाओ छ कम्मपगडीओ उदीरेइ' જ્યારે તે છ કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે, ત્યારે તે આયુષ્ય અને વેદનીય કર્મોને છોડીને બાકીની છ કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે. 'पंचउदीरेमाणे आउयवेयणिज्जमोहणिज्जवज्जाओ पंचकम्मपगडीओ उदीरेइ' પાંચ કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે, ત્યારે તે આયુ વેદનીય, અને મોહનીય કર્મ પ્રકૃતિયોને છોડીને બાકીની પાંચ કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે. 'अहक्खायसंजए पुच्छा' હે ભગવન્ યથાખ્યાત સંયત કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! पंचविह उदीरए वा दुव्विह उदीरए वा' હે ગૌતમ! યથાખ્યાત સંયત પાંચ કર્મપ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે, અથવા બે કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે. જ્યારે તે પાંચ કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે, ત્યારે તે આયુ, વેદનીય, અને મોહનીય એ ત્રણ કર્મ પ્રકૃતિયોને છોડીને બાકીની પાંચ કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે. જે પ્રમાણે નિર્ગ્રન્થ હોય છે. અને જ્યારે તે બે કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે, ત્યારે તે કેવળ નામ અને ગોત્ર કર્મ આ બે કર્મ પ્રકૃતિયોની જ ઉદીરણા કરે છે. અથવા 'अणुदीरए वा' આ યથાખ્યાત સંયત કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરતા નથી. અર્થાત્ અનુદીરક હોય છે.

ઉદીરણાદ્વારનું કથન સમાપ્ત

હવે ઉપસંપદ્ધાન દ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'सामाइयसंजए णं भंते! सामाइयसंजयत्तं जहमाणे किं जहइ' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત સામાયિકપણાને છોડતો થકો શેનો ત્યાગ કરે છે? 'किं उपसंपज्जइ' અને શેની પ્રાપ્તિ કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે–'सामाइयसंजयत्तं जहइ' હે ગૌતમ! સામાયિક સંયત, સામાયિક સંયત અવસ્થાનો ત્યાગ કરે છે અને 'छेदोवट्ठावणियसंजयत्तं वा सुहुमसंपरायसंजयत्तं वा असंजमं वा संजमासंजमं वा उवसंपज्जइ' છેદોપસ્થાપનીય સંયત અવસ્થા પ્રાપ્ત કરે છે. સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત અવસ્થાનું ઉપાદાન–પ્રાપ્ત કરે છે, અસંયત અવસ્થા પ્રાપ્ત કરે છે. અને સંયતા સંયત અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે. સામાયિક સંયત છેદોપસ્થાપનીય સંયત અવસ્થા પ્રાપ્ત કરે છે, તેમ જે કહેવામાં આવ્યું છે, તે પાર્શ્વનાથના શિષ્ય જેમ ચાતુર્યામ ધર્મમાંથી પંચયામ ધર્મનું સંક્રમણ (પ્રાપ્તિ) કરે છે, એજ પ્રમાણે આ સામાયિક સંયત પણ છેદોપસ્થાપનીય સંયત અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે. અથવા શિષ્ય અવસ્થાથી જ્યારે તે મહાવ્રતીની અવસ્થામાં પ્રવેશ કરે છે, ત્યારે તેમાં મહાવ્રતોનું આરોપણ થાય છે. તથા જ્યારે તે શ્રેણી પર આરોહણ કરે છે, તે સમયે તે સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત અવસ્થા પ્રાપ્ત કરે છે અને જ્યારે તે ઉપશમ શ્રેણીથી પતિત થાય છે, તો તે સ્થિતિમાં તે ભાવચારિત્રથી પતિત થઈ જવાથી અસંયતપણાને પ્રાપ્ત કરે છે. 'छेदोवट्ठावणिए पुच्छा' હે ભગવન્ છેદોપસ્થાપનીય સંયત જ્યારે છેદોપસ્થાપનીય સંયત અવસ્થાનો ત્યાગ કરે છે. ત્યારે તે શેનો ત્યાગ કરે છે? અને શેની પ્રાપ્તિ કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે–'गोयमा! छेदोवट्ठावणियसंजयत्तं जहइ' હે ગૌતમ! જ્યારે છેદોપસ્થાપનીય સંયત, છેદોપસ્થાપનીય સંયત અવસ્થાનો ત્યાગ કરે છે, ત્યારે તે સામાયિક સંયત અવસ્થાને, પરિહારવિશુદ્ધિક સંયત અવસ્થાને સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત અવસ્થાને, અસંયત અવસ્થાને અથવા સંયમાસંયમ અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે. છેદોપસ્થાપનીય સંયત છેદોપસ્થાપનીયપણાનો પરિત્યાગ કરતો થકો આદિનાથના સાધુ પ્રમાણે અજીતનાથના તીર્થનો સ્વીકાર કરતા થકા પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત અવસ્થાનો સ્વીકાર કરે છે. કેમકે છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રવાળા જ પરિહારવિશુદ્ધિને યોગ્ય હોય છે. 'परिहारविसुद्धिए पुच्छा' હે ભગવન્ પરિહારવિશુદ્ધિક સંયત પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત અવસ્થાનો પરિત્યાગ કરતા થકા કયા ધર્મનો પરિત્યાગ કરે છે? અને કઇ અવસ્થાની પ્રાપ્તિ કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा! परिहारविसुद्धिसंजयत्तं जहइ' હે ગૌતમ! પરિ-

હારવિશુદ્ધિક સંયત જ્યારે પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયતપણાનો ત્યાગ કરે છે, ત્યારે તે પોતાની વૃત્તિ જેવા ધર્મથી દૂર થઇ જાય છે. તે પછી તે ફરીથી ગચ્છ વિગેરેના આશ્રયણથી છેદોપસ્થાપનીય અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરી લે છે, અથવા દેવાદિકોમાં ઉત્પન્ન થયા પછી તે અસંયમ અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરી લે છે. 'सुहुमसंपराए पुच्छा' હે ભગવન્ સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત જ્યારે પોતાની અવસ્થાનો ત્યાગ કરે છે, ત્યારે તે કઈ અવસ્થાનો ત્યાગ કરે છે? અને કઈ અવસ્થાની પ્રાપ્તિ કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-"गोयमा ! सुहुमसंपरायसंजयत्तं जहइ सामाइयसंजयं वा, छेदोवट्ठावणियसंजयं वा अहक्खायसंजयं वा, असंजयं वा उवसंपज्जइ' હે ગૌતમ! સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત જ્યારે પોતાની સૂક્ષ્મસંપરાય અવસ્થાનો ત્યાગ કરે છે, ત્યારે તે કાં તો સામાયિક સંયતપણાને પ્રાપ્ત કરે છે, અથવા છેદોપસ્થાપનીય સંયત અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે, અથવા યથાખ્યાત સંયત અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે. અથવા અસંયત અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે. સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત શ્રેણીથી પતિત થઈ જવાથી તે પોતાની સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત અવસ્થાનો ત્યાગ કરે છે. અને સામાયિક સંયત અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે. કદાચ જો તે પહેલાં સામાયિક સંયત થઇ જાય છે, તો તે છેદોપસ્થાપનીય સંયતપણાને પ્રાપ્ત કરી લે છે. અને કદાચ તે પહેલાં છેદોપસ્થાપનીય સંયત અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરી લે છે, તો તે યથાખ્યાત સંયત અવસ્થાની શ્રેણી પર આરોહણ કરવાથી તેને પ્રાપ્ત કરે છે.

'अहक्खायसंजए पुच्छा' હે ભગવન્ યથાખ્યાત સંયત, યથાખ્યાતસંયત અવસ્થાનો ત્યાગ કરતા થકા શેનો ત્યાગ કરે છે? અને શેની પ્રાપ્તિ કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! अहक्खायसंजयत्तं जहइ, सुहुमसंपरायसंजयत्तं वा, असंजयं वा, सिद्धिगइं वा उवसंपज्जइ' હે ગૌતમ! યથાખ્યાત સંયત જ્યારે શ્રેણીથી પતિત થાય છે, ત્યારે તે પોતાની યથાખ્યાત સંયત અવસ્થાનો ત્યાગ કરે છે. એ પરિસ્થિતિમાં કાંતો તે સૂક્ષ્મ સંપરાય સંયત અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે, અથવા અસંયમ અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે, કેમકે તે જો ઉપશાંત મોહાવસ્થામાં મરણને પ્રાપ્ત કરે છે, તો તે દેવગતિને પ્રાપ્ત કરી લે છે, અને ત્યાં સંયમ હોતો નથી, તેથી તે અસંયમ-અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરનાર કહેલ છે. અને જો સ્નાતક અવસ્થામાં તેનું મરણ થાય છે, તો તે સિદ્ધિગતિને પ્રાપ્ત કરે છે. એ રીતે આ ઉપસંપદ્ધાનદ્વાર કહ્યું છે. ।।સૂ.પ।।

ઉપસંપદ્ધાનદ્વાર સમાપ્ત

હવે સંજ્ઞા ઉપયોગ વિગેરે દ્વારોનું કથન કરવામાં આવે છે.
'सामाइयसंजए णं भंते ! किं सन्नोवउत्ते होज्जा' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ—'सामाइयसंजए णं भंते! किं सन्नोवउत्ते होज्जा' હે ભગવન્ સામાયિકસંયત આહાર વિગેરે સંજ્ઞાઓવાળા હોય છે? અથવા 'नो सन्नोवउत्ते होज्जा' આહાર વિગેરે સંજ્ઞાઓથી યુક્ત હોતા નથી? આહાર વિગેરે સંજ્ઞાઓમાં આસક્ત થવું તેનું નામ સંજ્ઞોપયુક્ત છે, અને આહાર વિગેરેમાં આસક્તિ રહિત થવું તેનું નામ નો સંજ્ઞોપયુક્ત છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा! सन्नोवउत्ते, जहा बउसे' હે ગૌતમ! સામાયિક સંયત બકુશના કથન પ્રમાણે આહાર વિગેરે સંજ્ઞાઓ વાળા હોય છે. નોસંજ્ઞોપયુક્ત હોતા નથી. 'एवं जाव परिहारविसुद्धिए' એજ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય સંયત અને પરિહારવિશુદ્ધિક સંયત આ બન્ને પણ આહાર વિગેરે સંજ્ઞાવાળા હોય છે, નોસંજ્ઞોપયુક્ત હોતા નથી. 'सुहुमसंपराए अहक्खाए य जहा पुलाए' સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત અને યથાખ્યાતસંયત આ બન્ને પુલાકના કથન પ્રમાણે નોસંજ્ઞોપયુક્ત હોય છે. સંજ્ઞોપયુક્ત હોતા નથી. આ રીતે પચીસમા સંજ્ઞા આદિ દ્વારનું કથન સમાપ્ત.

હવે આહાર દ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.-

'सामाइयसंजए णं भंते! किं आहारए होज्जा, अणाहारए होज्जा' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત શું આહારક હોય છે? અથવા અનાહારક હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'जहा पुलाए' હે ગૌતમ! પુલાકના કથન પ્રમાણે સામાયિક સંયત પણ આહારક જ હોય છે. અનાહારક હોતા નથી. તે સ્થૂલ શરીરને ધારણ કરતાં સુધી આહારક જ હોય છે. અનાહારક હોતા નથી. કેમકે-તેઓનો સ્વભાવ જ એવો હોય છે. 'एवं जाव सुहुमसंपराए' એજ પ્રમાણે યાવત્ સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત સુધીના સઘળા આહારક જ હોય છે અનાહારક હોતા નથી. અહિયાં યાવત્ પદથી છેદોપસ્થાપનીયસંયત, પરિહારવિશુદ્ધિક સંયત આ બે ગ્રહણ થયા છે. એટલે કે છેદોપસ્થાપનીય સંયત પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત અને સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત આ બધા આહારક જ હોય છે. અનાહારક હોતા નથી. 'अहक्खाय संजए जहा सिणाए' યથાખ્યાત સંયત સ્નાતકના કથન પ્રમાણે આહારક પણ હોય છે અને અનાહારક પણ હોય છે. એ રીતે આ છવ્વીસમા આહારદ્વારનું કથન સમાપ્ત.

હવે સત્યાવીસમાં ભવદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'सामाइयसंजए णं भंते! कइ भवग्गहणाइं होज्जा' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત કેટલા ભવોને ગ્રહણ કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा! जहन्नेणं एक्कं उक्कोसेणं अट्ठ' હે ગૌતમ! સામાયિક સંયત જઘન્યથી એક ભવગ્રહણ કરે છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી આઠ ભવોને ગ્રહણ કરે છે. 'एवं छेदोवट्ठावणिए वि' એજ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય સંયત પણ જઘન્યથી એક ભવ ગ્રહણ કરે છે અને ઉત્કૃષ્ટથી આઠ ભવોને ગ્રહણ કરે છે.

'परिहारविसुद्धिए पुच्छा' હે ભગવન્ પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત કેટલા ભવો ગ્રહણ કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! जहन्नेणं एक्कं उक्कोसेणं तिन्नि' હે ગૌતમ! પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત જઘન્યથી એક ભવ ગ્રહણ કરે છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ ભવોને ગ્રહણ કરે છે. 'एव जाव अहक्खायस्स' એજ પ્રમાણે સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત અને યથાખ્યાત સંયત આ બન્નેને જઘન્યથી એક ભવ ગ્રહણ થાય છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ ભવ ગ્રહણ કરે છે. એ રીતે આ સત્યાવીસમા ભવદ્વારનું કથન સમાપ્ત.

હવે અઠયાવીસમાં આકર્ષ દ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'सामाइयसंजए णं भंते! एकभवग्गहणीया केवइया आगरिसा पन्नत्ता' હે ભગવન્ સામાયિક સંયતને એક ભવમાં ગ્રહણ કરવા લાયક કેટલા આકર્ષ હોય છે? અર્થાત્ એક ભવમાં તે કેટલીવાર સામાયિક સંયતપણું પ્રાપ્ત કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! जहण्णेणं जहा बउसस्स' હે ગૌતમ! સામાયિક સંયતને એક ભવમાં ઓછામાં ઓછા બકુશના કથન પ્રમાણે એક આકર્ષ હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી શતપૃથકૃત્વ-એટલે કે-બસોથી લઈને નવસો સુધીના આકર્ષ હોય છે. 'छेदोवट्ठावणियस्स पुच्छा' હે ભગવન્ છેદોપસ્થાપનીય સંયતને એક ભવમાં કેટલા આકર્ષકો હોય છે? આ પ્રશ્નના પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! जहन्नेणं एक्को उक्कोसेणं वीसपुहुत्तं' હે ગૌતમ! છેદોપસ્થાપનીય સંયતને એક ભવમાં જઘન્યથી એક આકર્ષ અને ઉત્કૃષ્ટથી વીસ પૃથકત્વ એટલે કે બે વીસથી લઈને નવ વીસ સુધીના આકર્ષો હોય છે. 'परिहारविसुद्धिए पुच्छा' હે ભગવન્ પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયતને એક ભવમાં કેટલા આકર્ષકો હોય છે? 'गोयमा! जहन्नेणं एक्को उक्कोसेणं तिन्नि' હે ગૌતમ! પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયતને એક ભવમાં જઘન્યથી એક આકર્ષ અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ આકર્ષ હોય છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયતને એક ભવમાં ઓછામાં ઓછા એક જ વાર પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયમની પ્રાપ્તિ થાય છે. અને વધારેમાં વધારે ત્રણ વખત સુધી પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયતપણાની પ્રાપ્તિ થાય છે.

'सुहुमसंपरायस्स पुच्छा' હે ભગવન્ સૂક્ષ્મસંપરાય સંયતને એક ભવમાં કેટલા આકર્ષ હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! जहण्णेणं एक्को उक्कोसेणं चत्तारि' હે ગૌતમ! સૂક્ષ્મસંપરાય સંયતને સૂક્ષ્મ

સંપરાય સંયતની પ્રાપ્તિ ઓછામાં ઓછી એકવાર હોય છે. અને વધારેમાં વધારે ચારવાર હોય છે. આનું તાત્પર્ય એ છે કે-સૂક્ષ્મસંપરાય સંયતને એક ભવમાં બે વાર ઉપશમ શ્રેણીનો સંભવ હોય છે. તેથી પ્રત્યેક શ્રેણીમાં સંકિલશ્યમાન અને વિશુદ્ધયમાન એવા બે સૂક્ષ્મસંપરાય હોવાથી ચાર વાર સૂક્ષ્મસંપરાયની પ્રાપ્તિ થાય છે. 'अहक्खायस्स पुच्छा' હે ભગવન્ યથાખ્યાત સંયતને એક ભવમાં કેટલા આકર્ષ હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा! जहण्णेणं एक्को उक्कोसेणं दोन्नि' હે ગૌતમ! જઘન્યથી એક અને ઉત્કૃષ્ટથી બે આકર્ષ એક ભવમાં યથાખ્યાત સંયતને હોય છે. યથાખ્યાતસંયતને એક ભવમાં બે વાર ઉપશમ શ્રેણીનો સંભવ હોય છે. તેથી અહિયાં ઉત્કૃષ્ટથી તેને બે આકર્ષ કહ્યા છે.

'सामाइयसंजयस्स णं भंते! नाणाभवग्गहणोया केवइया आगरिसा पन्नत्ता' હે ભગવન્ સામાયિક સંયતને અનેક ભવો ગ્રહણ કરવા યોગ્ય એવા કેટલા આકર્ષો હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा! जहा बउसे' હે ગૌતમ! બકુશના કથન પ્રમાણે અનેક ભવગ્રહણવાળા આકર્ષો કહ્યા છે, એ પ્રમાણે એટલા જ આકર્ષો સામાયિક સંયતના સંબંધમાં પણ સમજવા. એટલે કે જઘન્યથી બે આકર્ષ અને ઉત્કૃષ્ટથી બે હજારથી લઇને નવ હજાર આકર્ષ સામાયિક સંયતોને અનેક ભવોમાં હોય છે. 'छेदोवट्ठावणियस्स पुच्छा' હે ભગવન્ છેદોપસ્થાપનીય સંયતને અનેક ભવોમાં કેટલા આકર્ષો હોય છે? ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! जहन्नेणं दोन्नि उक्कोसेणं उवरिं नवण्हं सयाणं अंतो सहस्सस्स' હે ગૌતમ! છેદોપસ્થાપનીય સંયતને નાના ભવોમાં જઘન્યથી બે આકર્ષો હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ૯૦૦ નવ સોથી ઉપર અને એક હજારની અંદર બે આકર્ષ હોય છે, આ આકર્ષો આ પ્રમાણે હોય છે, એક ભવગ્રહણમાં ૧૨૦ એકસો વીસ આકર્ષ હોય છે. ૧૨૦ એકસો વીસમાં ૮ આઠ ભવોને ગુણવાથી ૯૬૦ નવસો સાઈઠ થઈ જાય તેમ કહેવું જોઈએ. 'परिहारविसुद्धियस्स जहन्नेणं दोन्नि उक्कोसेणं सत्त' પરિહારવિશુદ્ધિક સંયતને અનેક ભવોમાં જઘન્યથી બે આકર્ષ હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટથી સાત આકર્ષ હોય છે. તે આ પ્રમાણે હોય છે.- તેના એક ભવમાં ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ વાર આકર્ષ હોય છે. અર્થાત્ આ પરિહારવિશુદ્ધિક સંયતને એક ભવમાં ઉત્કૃષ્ટથી પરિહારવિશુદ્ધ ચારિત્રની પ્રાપ્તિ ત્રણ વાર થાય છે. બીજા ભવમાં બે વાર થાય છે. તથા ત્રીજા ભવમાં પણ બે વાર થાય છે. આ રીતે ૭ સાત વાર અનેક ભવોમાં પરિહારવિશુદ્ધિક સંયતને

પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્રની પ્રાપ્તિ થાય છે 'सुहुमसंपरायसंजयस्स जहन्नेणं दोन्नि उक्कोसेणं णव' સૂક્ષ્મસંપરાય સંયતને જઘન્યથી અનેક ભવોમાં સૂક્ષ્મસંપરાય ચારિત્રની પ્રાપ્તિ બે વાર થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી નવ વાર થાય છે. આ રીતે તેને અનેક ભવોમાં જઘન્યથી બે અને ઉત્કૃષ્ટથી નવ આકર્ષ હોય છે. સૂક્ષ્મસંપરાય સંયતને એક ભવમાં ચાર આકર્ષ કહ્યા છે. અને તેના ૩ ત્રણ ભવ બતાવ્યા છે. તેથી એક ભવમાં ચાર અને બીજા ભવમાં પણ ચાર તથા ત્રીજા ભવમાં એક એ ક્રમથી ૯ આકર્ષ હોય છે. 'अहक्खायस्स जहन्नेणं दोन्नि उक्कोसेणं पंच' યથાખ્યાત સંયતને જઘન્યથી અનેક ભવોમાં બે આકર્ષો હોય છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી પાંચ આકર્ષ હોય છે. તેને પાંચ આકર્ષ આ પ્રમાણે હોય છે—પહેલા ભવમાં બે બીજા ભવમાં બે અને ત્રીજા ભવમાં એક એ રીતે અનેક ભવોમાં ૫ પાંચ આકર્ષો થઇ જાય છે.

અઠયાવીસમું આકર્ષદ્વાર સમાપ્ત ॥૨૮॥

હવે ઓગણત્રીસમા કાળ દ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે. 'सामाइय-संजएणं भंते ! कालओ केवच्चिरं होइ' હે ભગવન્ જીવો સામાયિક સંયત કેટલા કાળ સુધી રહે છે ? ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं देसूणएहिं नवहिं वासेहिं ऊणिया पुव्वकोडी' હે ગૌતમ ! જીવ સામાયિક સંયત જઘન્યથી એક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી કંઈક કમ નવ વર્ષ ઓછા એક પૂર્વકોટિ સુધી રહે છે. સામાયિક સંયતનો જે કાળ જઘન્યથી એક સમયનો કહ્યો છે, તેનું કારણ એ છે કે—સામાયિક ચારિત્રની પ્રાપ્તિ પછીના અનંતર સમયમાં જ તેમનું મરણ થઈ જાય છે. તથા તેનો જે ઉત્કૃષ્ટ કાળ કહેલ છે, તે ગર્ભ સમયથી લઈને કહ્યો છે. તેમ સમજવું. અથવા આઠ વર્ષ કમ પૂર્વકોટિનો સમજવો જોઈએ. જો જન્મ દિવસથી તેમની ગણુના કરવામાં આવે તો 'एवं छेदोवट्ठावणिए वि' એજ પ્રમાણે છેદો-પસ્થાપનીય સંયતના સંબંધમાં પણ કાળની અપેક્ષાથી કથન સમજવું જોઈએ. અર્થાત્ છેદોપસ્થાપનીય સંયત પણ કાળની અપેક્ષાથી એક સમય સુધી જઘન્યથી અને દેશોન નવ વર્ષ ઓછા એક પૂર્વકોટિ સુધી ઉત્કૃષ્ટથી છેદો-પસ્થાપનીયપણામાં રહે છે, 'परिहारविसुद्धिए जहण्णेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं देसूणएहिं एगूणतीसाए वासेहिं ऊणिया पुव्वकोडी' પરિહારવિશુદ્ધિક સંયત જઘન્યથી એક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી કંઈક ઓછા ૨૯ ઓગણત્રીસ વર્ષ હીન પૂર્વકોટિ વર્ષ સુધી પરિહારવિશુદ્ધિક સંયતપણામાં રહે છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે—કંઈક ઓછા નવ વર્ષના જન્મ પર્યાયવાળા કોઈ પૂર્વકોટિની આયુષ્યવાળા જીવને દીક્ષા ગ્રહણથી દીક્ષા પર્યાયના વીસ વર્ષ જ્યારે તેના પૂરા થઈ જાય ત્યાં સુધીમાં તે દ્રષ્ટિવાદનું અધ્યયન કરી લે છે.

તે પછી તે પરિહારવિશુદ્ધિક ચારિત્રનો સ્વીકાર કરી લે છે. અને આ ચારિત્રને તેના પ્રમાણુ પ્રમાણે તે ૧૮ અઢાર માસ સુધી પાલન કરીને પણ જીંદગી પર્યન્ત અવિચ્છિન્નપણાથી એજ પરિણામનું પાલન કરે છે. આ ક્રમથી કંઇક ઓછા ૨૯ ઓગણત્રીસ વર્ષ હીન એક પૂર્વકોટિ સુધી પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત, પરિહારવિશુદ્ધિક ચારિત્રને પાળે છે. તેથી આટલો ઉત્કૃષ્ટ પણાથી તેનો પાલનકાળ અહિયાં બતાવેલ છે. 'सुहुमसंपराए जहा णियंठे' સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત નિર્ગ્રન્થ પ્રમાણે જઘન્યથી એક સમય સુધી રહે છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી રહે છે. 'अहक्खाए जहा सामाइय संजए' સામાયિક સંયતના કથન પ્રમાણે યથાખ્યાતસંયત જઘન્યથી એક સમય સુધી યથાખ્યાત સંયતપણામાં રહે છે. કેમકે યથાખ્યાતના ઉપશમ અવસ્થામાં મરણની અપેક્ષાથી જઘન્ય એક સમય હોય છે. તેમ કહ્યું છે. તથા ઉત્કૃષ્ટથી તે દેશોન પૂર્વકોટિ સુધી યથાખ્યાત સંયત સ્નાતક યથાખ્યાત સમયની અપેક્ષાથી રહે છે. 'सामाइयसंजयाणं भंते ! कालओ केवच्चिरं होंति' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત કાળની અપેક્ષાથી ક્યાં સુધી તે અવસ્થામાં રહે છે? આના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! सव्वद्धं' હે ગૌતમ ! સામાયિક સંયતપણાથી જીવ સર્વકાળ રહે છે. એવો કોઈ પણ કાળ નથી કે જેમાં કોઈને કોઈ જીવ સામાયિક સંયતપણાથી વર્તમાન ન હોય ?

'छेदोवट्ठावणिएसु पुच्छा' હે ભગવન્ છેદોપસ્થાપનીય સંયત કાળની અપેક્ષાથી કેટલા કાળ તે અવસ્થામાં રહે છે? ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે- 'गोयमा ! जहन्नेणं अड्ढाइज्जाइं वाससयाइं' હે ગૌતમ ! છેદોપસ્થાપનીય સંયતપણાથી જીવ જઘન્યની અપેક્ષાથી ૨૫૦) અઢીસો વર્ષ સુધી રહે છે, અને 'उक्कोसेणं पन्नासं सागरोवमकोडिसयसहस्साइं' ઉત્કૃષ્ટથી ૫૦ પચાસ લાખ કરોડ સાગરોપમ કાળ સુધી રહે છે. ઉત્સર્પિણી કાળમાં પહેલા તીર્થંકર પદ્મનાભના તીર્થ સુધી છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર હોય છે. અને તેમનું તીર્થ ૨૫૦) અઢિસો વર્ષ સુધી રહે છે. તેથી છેદોપસ્થાપનીય સંયતનો કાળની અપેક્ષાથી જઘન્ય કાળ ૨૫૦) અઢિસો વર્ષનો કહ્યો છે. તથા તેને રહેવાનો કાળ ઉત્કૃષ્ટથી જે કહ્યો છે, તે અવસર્પિણી કાળમાં આદિનાથ તીર્થંકરના તીર્થ સુધી છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર રહે છે. અને તેમનું તીર્થ પચાસ લાખ કરોડનું હોય છે. તેથી 'उक्कोसेणं पन्नासं०' એ પ્રમાણે કહ્યું છે.

'परिहारविसुद्धिएसु पुच्छा' હે ભગવન્ અનેક જીવોની પરિહારવિશુદ્ધિક અવસ્થા કેટલા કાળ સુધી રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે- 'गोयमा ! जहन्नेणं देसूणाइं दो वाससयाइं' હે ગૌતમ ! પરિહારવિશુદ્ધિક, સંયત અવસ્થા ઓછામાં ઓછા કંઇક ઓછા બસો વર્ષ સુધી રહે છે. જે રીતે ઉત્સર્પિણી કાળમાં પહેલા તીર્થંકરની સમીપે ૧૦૦) સો વર્ષની આયુ-

ષ્યવાળો કોઇ મનુષ્ય પરિહારવિશુદ્ધિક સંયમને અર્થાત્ પરિહારવિશુદ્ધિક ચારિત્રને સ્વીકારે છે. તથા તેના જીવનના અંતમાં એજ તીર્થંકરની સમીપે બીજો કોઇ ૧૦૦) સો વર્ષની આયુષ્યવાળો જીવ પરિહારવિશુદ્ધિક ચારિત્રને સ્વીકારે છે. તે પછી તેની પાસે કોઇ પણ આ ચારિત્ર સ્વીકારતા નથી, એ રીતે આ બસો વર્ષ થઈ જાય છે. પરંતુ દરેકને ઓગણત્રીસ વર્ષ વીતી જાય ત્યારે જ ચારિત્રની પ્રાપ્તિ થાય છે. ત્યારે ૫૮ અઠાવન વર્ષ કમ બસો વર્ષ આ જઘન્ય કાળ થાય છે. તથા પરિહારવિશુદ્ધિક અવસ્થાનો ઉત્કૃષ્ટ કાળ 'देसूणाओ दो पुव्वकोडीओ' કંઈક કમ બે પૂર્વકોટિનો છે. જેમકે-અવસર્પિણી કાળમાં પહેલા તીર્થંકરની પાંસે એક પૂર્વકોટિની આયુષ્યવાળો કોઇ જીવ પરિહારવિશુદ્ધ સંયમને ધારણ કરી લે છે, અને એટલા જ આયુષ્યવાળો કોઈ જીવ તેના આયુષ્યના અંતમાં પરિહારવિશુદ્ધ સંયમને ધારણ કરે છે. તે પછી કોઇ જીવ આ ચારિત્રને પ્રાપ્ત કરતા નથી, આ સ્થિતિમાં બે કરોડ વર્ષ સુધી ઉત્કૃષ્ટથી આ ચારિત્રનો સદ્ભાવ આવી જાય છે. પરંતુ આ બન્ને જીવ પોતાના આયુષ્યના ૨૯ વર્ષ નીકળી ગયા પછી જ આ ચારિત્રને પ્રાપ્ત કરે છે. તેથી બે પૂર્વકોટિ ૫૮ અઠાવન વર્ષથી ન્યૂન થઇ જાય છે. તેથી જ તેનો ઉત્કૃષ્ટ કાળ કંઇક ઓછા બે પૂર્વકોટિનો કહેલ છે. 'सुहुमसंपरायसंजयाणं भंते ! पुच्छा' હે ભગવન્ સૂક્ષ્મસંપરાય સંયતનો અનેક જીવોની અપેક્ષાથી કેટલો કાળ છે ? ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' હે ગૌતમ ! સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત જઘન્યથી એક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી રહે છે. 'अहक्खायसंजया जहा सामाइयसंजया' યથાખ્યાત સંયતનો કાળ સામાયિક સંયતની જેટલો જ છે, જેથી યથાખ્યાત સંયત સર્વ કાળમાં રહેતા હોય છે.

ઓગણત્રીસમા કાળદ્વારનું કથન સમાપ્ત

હવે ત્રીસમા અન્તર્દ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'सामाइयसंजयस्स णं भंते ! केवइयं कालं अंतरं होइ' હે ભગવન્ એક સામાયિક સંયતને ફરીથી સામાયિક સંયત થવામાં કેટલા કાળનું અંતર રહે છે ? વ્યવધાન રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! जहण्णेणं जहा पुलागस्स' હે ગૌતમ ! પુલાકના કથન પ્રમાણે અહિયાં જઘન્યથી અંતર-વ્યવધાન એક અંતર્મુહૂર્તનું છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી અનંતકાળ સુધીનું અંતર છે. કાળની અપેક્ષાથી અનંત અવસર્પિણી અનંત ઉત્સર્પિણીનું અંતર રહે છે. અને ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી દેશોન અપાર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્તનું અંતર રહે છે. કોઈ પ્રાણી લોકાકાશના દરેક પ્રદેશમાં ક્રમથી જન્મમરણ કરતા થકા સંપૂર્ણ લોકાકાશના સઘળા પ્રદેશોને જેટલા સમયમાં પોતાના જન્મમરણથી વ્યાપ્ત કરી લે છે. એટલા કાળનું નામ ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી એક બાદર પુદ્ગલ પરા-

વર્ત હોય છે. 'एवं जाव अहक्खायसंजयस्स' એજ પ્રમાણે યાવત્ એક યથાખ્યાત સંયતનું એક બીજા યથાખ્યાત સંયતથી એક છેદોપસ્થાપનીયનું બીજા છેદોપસ્થાપનીયથી અને પરિહારવિશુદ્ધિકનું બીજા પરિહારવિશુદ્ધિક સંયતથી અંતર-વ્યવધાન રહે છે.

'सामाइयसंजयाणं भंते ! पुच्छा' હે ભગવન્ અનેક સામાયિક સંયતોને કેટલા કાળનું અંતર હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે- 'गोयमा ! नत्थि अंतरं' હે ગૌતમ! અનેક સામાયિક સંયતોનું અંતર હોતું નથી. કેમકે તેઓમાં કોઇને કોઈ સામાયિક સંયત સદા વિદ્યમાન રહે છે. 'छेदोवट्ठावणिए पुच्छा' હે ભગવન્ છેદોપસ્થાપનીય સંયતોનું અંતર કેટલા કાળનું હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! जहण्णेणं तेवट्ठिं वाससहस्साइं उक्कोसेणं अट्ठारससागरोवमकोड़ाकोडीओ' હે ગૌતમ! છેદોપસ્થાપનીયનું જઘન્યથી અંતર ૬૩ ત્રેસઠ હજાર વર્ષનું અને ઉત્કૃષ્ટ અંતર અઢાર કોડાકોડી સાગરોપમનું હોય છે. અવસર્પિણી કાળમાં દુષ્ષમા નામના પાંચમા આરા સુધી છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર હોય છે. તે પછી છઠ્ઠા આરામાં ૨૧ એકવીસ હજાર વર્ષ અને ઉત્સર્પિણીના ૨૧ હજાર વર્ષ પ્રમાણ પહેલા આરામાં અને ૨૧ એકવીસ હજાર વર્ષ પ્રમાણ બીજા આરામાં છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રનો અભાવ થઈ જાય છે. આ રીતે ૬૩ તેસઠ હજાર વર્ષ પ્રમાણ છેદોપસ્થાપનીય સંયતોનું જઘન્યથી અંતર થઇ જાય છે. તેનું ઉત્કૃષ્ટ અંતર આ પ્રમાણે છે-ઉત્સ-ર્પિણીના ૨૪ ચોવીસમા ભદ્ર કીર્તિજીનના તીર્થ સુધી છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર હોય છે, તે પછી બે સાગરોપમ કોડાકોડી પ્રમાણવાળા ચોથા આરામાં ત્રણ સાગરોપમ કોડાકોડી પ્રમાણવાળા ચોથા આરામાં ત્રણ સાગરોપમ કોડા-કોડી પ્રમાણવાળા પાંચમા આરામાં અને ચાર સાગરોપમ કોડાકોડી પ્રમાણ-વાળા છઠ્ઠા આરામાં તથા અવસર્પિણીના ૪ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ-વાળા પહેલા આરામાં ૩ ત્રણ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણવાળા બીજા આરામાં અને બે કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણવાળા ત્રીજા આરામાં છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર હોતું નથી. તે પછી અવસર્પિણીના ચોથા આરામાં પહેલા જીનના તીર્થમાં છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર હોય છે, એ રીતે ઉત્કૃષ્ટ અંતર છેદોપસ્થાપનીય સંયતોનું જણાઇ આવે છે. અહિયાં ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય અંતરની સંકલના કરવાથી ઉત્કૃષ્ટ પક્ષમાં કંઈક કાળ ઓછો રહે છે. અને જઘન્ય પક્ષના અંતરમાં કઇક કાલ વધે છે, તો પણ તે અલ્પ હોવાથી વિવક્ષિત થયો નથી. 'परिहारविसुद्धियस्स पुच्छा' હે ભગવન્ પરિહારવિશુદ્ધિક સંયતોનું અંતર કેટલા કાળનું હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! जहन्नेणं चउरासीइं वाससहस्साइं उक्कोसेणं अट्ठारससाग-

रोवमकोडाकोडीओ' હે ગૌતમ ! પરિહારવિશુદ્ધિક સંયતોનું અંતર જઘન્યથી ચોરાશી હજાર વર્ષનું હોય છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી ૧૮ અઢાર કોડાકોડી સાગરોપમનું અંતર હોય છે. અવસર્પિણી કાળના દુષ્ષમામાં અને દુષ્ષમદુષ્ષમા કાળમાં અને ઉત્સર્પિણી કાળના દુષ્ષમ દુષ્ષમા કાળમાં અને દુષ્ષમા કાળમાં દરેકમાં ૨૧-૨૧ એકવીસ, એકવીસ હજાર વર્ષનું અંતર રહે છે. કેમકે-આ કાળમાં પરિહારવિશુદ્ધિક સંયતો હોતા નથી. તેથી આ કારણને લઈને પરિહારવિશુદ્ધિક સંયતનું અંતર ૮૪ ચોર્યાશી હજાર વર્ષ પ્રમાણ જઘન્યથી થઈ જાય છે. અહિયાં છેલ્લા તીર્થંકરની પછી પાંચમા આરામાં પરિહાર વિશુદ્ધિક ચારિત્રનો કાળ અને ઉત્સર્પિણીના ત્રીજા આરામાં પરિહારવિશુદ્ધિક ચારિત્રને સ્વીકાર કર્યા પહેલાનો કાળ અલ્પ હોવાથી વિવક્ષિત થયો નથી. ઉત્સર્પિણીમાં ચોવીસમા તીર્થંકરના તીર્થમાં પરિહારવિશુદ્ધિક સંયમ હોય છે, તેથી સુષમદુષ્ષમ વિગેરે ત્રણ આરાઓમાં ક્રમથી ત્રણ અને ચાર સાગરોપમ કોટાકોટિ પ્રમાણ કાળ વીત્યા પછી અને અવસર્પિણીના સુષમ વિગેરે ત્રણ કાળોમાં ૪-૩-૨ કોટાકોટિસાગરોપમ કાળ વ્યતીતપ્રાય થઇ જાય ત્યારે પહેલા જીનના તીર્થમાં પરિહાર વિશુદ્ધિક ચારિત્ર પ્રાપ્ત થાય છે. આ ક્રમથી પરિહારવિશુદ્ધિકનું અંતર ઉત્કૃષ્ટથી ૧૮ અઢાર કોટિકોટિ સાગરોપમનું આવી જાય છે. 'सुहुमसंपरायाणं जहा णियंठाणं' સૂક્ષ્મસંપરાય સંયતોનું અંતર નિર્ગ્રન્થોના કથન પ્રમાણે જઘન્યથી એક સમયનું અને ઉત્કૃષ્ટથી ૬ છ માસનું હોય છે. 'अहक्खायाणं जहा सामाइयसंजयाणं' યથાખ્યાતસંયતોનું અંતર સામાયિક સંયતોના અંતર પ્રમાણે જઘન્યથી એક સમયનું અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત વર્ષોનું હોય છે. એ રીતે આ ત્રીસમા અન્તરદ્વારનું કથન સમાપ્ત.

હવે એકત્રીસમા સમુદ્ઘાતદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.-

'सामाइयसंजयस्स णं भंते ! कइ समुग्घाया पन्नत्ता' હે ભગવન્ સામાયિકસંયતને કેટલા સમુદ્ઘાત કહ્યા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! छ समुग्घाया पण्णत्ता' હે ગૌતમ! સામાયિક સંયતને છ સમુદ્ઘાતો કહ્યા છે. 'जहा कसायकुसीलस्स' જે પ્રમાણે કષાય કુશીલને છ સમુદ્ઘાતો કહ્યા છે. તે પ્રમાણે વેદના સમુદ્ઘાતથી લઇને આહારક સમુદ્ઘાત સુધીના સઘળા સમુદ્ઘાતો સામાયિક સંયતને હોય છે. 'एवं छेदोवट्ठावणियस्स वि' સામાયિક સંયતના કથન પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય સંયતને પણ વેદના સમુદ્ઘાતથી લઇને આહારક સમુદ્ઘાત સુધીના છ સમુદ્ઘાતો હોય છે. 'परिहारविसुद्धियस्स जहा पुलागस्स' પરિહારવિશુદ્ધિક સંયતને પુલાકના કથન પ્રમાણે વેદના, કષાય અને મારણાન્તિક આ ત્રણ સમુદ્ઘાતો હોય છે,

'सुहुमसंपरायस्स जहा णियंठस्स' સૂક્ષ્મસંપરાય સંયતને નિર્ગ્રન્થના કથન પ્રમાણે એક પણ સમુદ્ઘાત હોતો નથી. 'अहक्खायस्स जहा सिणायस्स' યથાખ્યાત સંયતને સ્નાતકના કથન પ્રમાણે કેવળ એક કેવલીસમુદ્ઘાત જ હોય છે. એ રીતે આ એકત્રીસમા સમુદ્ઘાતદ્વારનું કથન સમાપ્ત ાસૂ૦ ૬ા

હવે બત્રીસમા ક્ષેત્રદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'सामाइयसंजए णं भंते !' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત 'लोगस्स संखेज्जइभागे होज्जा, असंखेज्जइभागे होज्जा पुच्छा' લોકના સંખ્યાતમા ભાગમાં હોય છે? કે અસંખ્યાતમા ભાગમાં હોય છે? અથવા સંખ્યાત ભાગોમાં હોય છે? અથવા અસંખ્યાત ભાગોમાં હોય છે? અથવા સઘળા લોકમાં હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! णो संखेज्जइभागे जहा पुलाए' હે ગૌતમ ! સામાયિક સંયત લોકના સંખ્યાતમા ભાગમાં હોતા નથી. પરંતુ લોકના અસંખ્યાત ભાગમાં હોય છે. તે લોકના સંખ્યાત ભાગોમાં હોતા નથી અને અસંખ્યાત ભાગોમાં પણ હોતા નથી, તથા તે સર્વલોકમાં પણ હોતા નથી, આ ક્રમથી પુલાકના પ્રકરણ પ્રમાણે અહિયાં ઉત્તર વાકય સમજવું. 'एवं जाव सुहुमसंपराए' સામાયિક સંયતના કથન પ્રમાણે યાવત્ સૂક્ષ્મસંપરાય સંયતનું કથન પણ સમજવું. અહિયાં યાવત્પદથી છેદોપસ્થાપનીય સંયત અને પરિહારવિશુદ્ધિક સંયત આ બન્ને ગ્રહણ કરાયા છે. તથા છેદોપસ્થાપનીય સંયતથી લઈને સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત સુધીના જીવો લોકના સંખ્યાતમા ભાગોમાં લોકના અસંખ્યાત ભાગોમાં અને સર્વલોકમાં હોતા નથી. પણ તે બધા લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં જ હોય છે. 'अहक्खायसंजए जहा सिणाए' યથાખ્યાત સંયત સ્નાતકના કથન પ્રમાણે લોકના સંખ્યાતમા ભાગમાં હોતા નથી. સંખ્યાત ભાગોમાં હોતા નથી. પરંતુ તે લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં હોય છે, અસંખ્યાત ભાગોમાં હોય છે, અને સર્વ લોકમાં પણ હોવાનું કથન કેવલિસમુદ્ઘાતની અપેક્ષાથી છે, તેમ સમજવું,

બત્રીસમા ક્ષેત્રદ્વારનું કથન સમાપ્ત

હવે તેત્રીસમા સ્પર્શના દ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'सामाइयसंजए णं भंते !' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત 'लोगस्स किं संखेज्जइभागं फुसइ०' લોકના સંખ્યામા ભાગનો સ્પર્શ કરે છે? અથવા અસંખ્યાતમા ભાગનો સ્પર્શ કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'जहेव होज्जा तहेव फुसइ' હે ગૌતમ ! સામાયિક સંયત લોકના સંખ્યાતમા ભાગનો સ્પર્શ કરતા નથી. લોકના અસંખ્યાત ભાગોનો સ્પર્શ કરતા નથી. અને તે સર્વ લોકનો પણ સ્પર્શ કરતા નથી પરંતુ લોકના અસંખ્યાતમા ભાગનો જ સ્પર્શ કરે છે. આ પ્રમાણેનું કથન યાવત્ યથાખ્યાત સંયત સુધી સમજવું. એ રીતે આ તેત્રીસમા સ્પર્શના દ્વારનું કથન સમાપ્ત ાા

હવે ચોત્રીસમા ભાવદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'सामाइयसंजए णं भंते ! कयरंमि भावे होज्जा' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત કયા ભાવમાં હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! ओवसमिए भावे होज्जा' હે ગૌતમ! સામાયિક સંયત ઔપશમિક ભાવવાળા હોય છે. 'एवं जाव सुहुमसंपराए' સામાયિક સંયત પ્રમાણે જ યાવત્ સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત પણ ઔપશમિક ભાવવાળા જ હોય છે. અહિયાં યાવત્ પદથી છેદોપસ્થાપનીય સંયત અને પરિહારવિશુદ્ધિક સંયત આ બન્ને ગ્રહણ કરાયા છે. એટલે કે આ બન્ને સંયતો કેવળ ઔપશમિક ભાવવાળા જ હોય છે.

'अहक्खायसंजए पुच्छा' હે ભગવન્ યથાખ્યાત સંયત કયા ભાવમાં હોય છે? અર્થાત્ યથાખ્યાત સંયત કયા ભાવવાળા હોય છે? આના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! उवसमिए खाइए वा होज्जा' હે ગૌતમ! યથાખ્યાત સંયત ઔપશમિક ભાવવાળા પણ હોય છે. અને ક્ષાયિક ભાવવાળા પણ હોય છે. એ રીતે આ ચોત્રીસમા ભાવદ્વારનું કથન સમાપ્ત ॥

હવે પાંત્રીસમાં પરિમાણદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.–

'सामाइयसंजया णं भंते ! एगसमएणं केवइया होज्जा' હે ભગવન્ સામાયિકસંયત એક સમયમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! पडिवज्जमाणए य पडुच्च जहा कसायकुसीला तहेव निरवसेसं' હે ગૌતમ! જે પ્રમાણે કષાય કુશીલના સંબંધમાં કહ્યું છે, એજ પ્રમાણે સમગ્ર રીતે અહિયાં સામાયિક સંયતના સંબંધમાં પણ કથન સમજવું. આ રીતે પ્રતિપદ્યમાન સામાયિક સંયતોની અપેક્ષાથી સામાયિક સંયત એક સમયમાં હોય પણ છે, અને નથી પણ હોતા જો તે એક સમયમાં હોય છે, તો ઓછામાં ઓછા એક પણ હોય છે, બે પણ હોય છે, અને ત્રણ પણ હોય છે, અને વધારેમાં વધારે તેઓ બે હજારથી લઇને ૯ નવ હજાર સુધી પણ એક સમયમાં હોય છે. અને જ્યારે પૂર્વ પ્રતિપદ્યમાન સામાયિકનો વિચાર એક સમયમાં હોવાના સંબંધમાં કરવામાં આવે તો તેઓ જઘન્યથી કોટિ સહસ્ર પૃથક્ત્વ પણ હોઇ શકે છે. અર્થાત્ બે કોટિ સહસ્રથી લઈને નવ કોટિસહસ્ર સુધી હોઈ શકે છે. 'छेदोवट्ठावणिए पुच्छा' હે ભગવન્ છેદોપસ્થાપનીય સંયત એક સમયમાં કેટલા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा !' હે ગૌતમ! 'पडिवज्जमाणए' વર્તમાન કાળમાં છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રને પ્રાપ્ત કરવાવાળા છેદોપસ્થાપનીય સંયતોની અપેક્ષાથી 'सिय अत्थि सिय नत्थि' તેઓ કદાચિત એક સમયમાં હોય પણ છે, અને કદાચિત્ નથી પણ હોતા 'जइ अत्थि'

જો હોય છે, તો જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી 'सयपुहुत्तं' શતપૃથક્ત્વ હોય છે, એટલે કે બસોથી લઇને નવસો સુધી એક સમયમાં હોય છે. તથા 'पुव्वपडिवन्नए पडुच्च' પૂર્વ પ્રતિપન્નની અપેક્ષાથી-પૂર્વકાળમાં છેદોપસ્થાપનીય પ્રાપ્ત થયેલા પુરૂષોની અપેક્ષાથી 'सिय अत्थि सिय नत्थि' એક સમયમાં કોઈવાર હોય પણ છે, અને કોઈવાર નથી પણ હોતા. 'जइ अत्थि' જો તેઓ હોય છે, તો 'जहन्नेणं कोडीसयपुहुत्तं' જઘન્યથી કોટિ શતપૃથક્ત્વ હોય છે. 'उक्कोसेण वि कोडीसयपुहुत्तं' ઉત્કૃષ્ટથી પણ કોટિ શતપૃથક્ત્વ હોય છે. 'परिहारविसुद्धिया जहा पुलागा' પુલાકોના કથન પ્રમાણે એક સમયમાં પરિહારવિશુદ્ધિક સંયતો હોય છે. અર્થાત્ જ્યારે ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે-હે ભગવન્ પરિહારવિશુદ્ધિક સંયત એક સમયમાં કેટલા હોય છે? ત્યારે પ્રભુશ્રીએ ઉત્તરમાં એવું કહ્યું કે-હે ગૌતમ! પ્રતિપદ્યમાન પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયતોની અપેક્ષાથી એટલે કે વર્તમાન કાળમાં પરિહારવિશુદ્ધિક સંયમપણાને પ્રાપ્ત કરનારા પુરૂષોની અપેક્ષાથી તેઓ કોઇવાર હોય પણ છે, અને કોઈવાર નથી પણ હોતા જો હોય છે તો જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ હોય છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી શતપૃથક્ત્વ હોય છે, અર્થાત્ બસોથી લઈને નવસો સુધી હોય છે. તથા પૂર્વપ્રતિપન્ન પુરૂષોની અપેક્ષાથી એટલે કે પૂર્વકાળમાં પરિહારવિશુદ્ધિક સંયમને પ્રાપ્ત થયેલ પુરૂષોની અપેક્ષાથી તેઓ એક સમયમાં હોય પણ છે, અને નથી પણ હોતા. જો હોય છે, તો જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી સહસ્રપૃથક્ત્વ હોય છે. 'सुहुमसंपराया जहा नियंठा' નિર્ગ્રન્થોના કથન પ્રમાણે સૂક્ષ્મસંપરાય સંયતોનું પરિમાણ છે. અર્થાત્ વર્તમાન કાળમાં સૂક્ષ્મસંપરાય સંયમને પ્રાપ્ત કરવાવાળા જીવોની અપેક્ષાથી સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત એક સમયમાં હોય પણ છે અને નથી પણ હોતા જો હોય છે, તો જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ હોય છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી ૬૨ બાસઠ હોય છે. તથા પૂર્વપ્રતિપદ્યમાનોનો આશ્રય કરીને સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત કોઈવાર હોય પણ છે, અને કોઈવાર નથી પણ હોતા. જો હોય છે, તો જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી શતપૃથક્ત્વ હોય છે.

'अहक्खायसंजयाणं पुच्छा' હે ભગવન્ યથાખ્યાત સંયત એક સમયમાં કેટલા હોય છે? ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! पडिवज्जमाणए पडुच्च सिय अत्थि सिय नत्थि' હે ગૌતમ! પ્રતિપદ્યમાન યથાખ્યાત સંયતોનો આશ્રય કરીને તેઓ કદાચિત્ એક સમયમાં હોય પણ છે, અને કદાચિત્ નથી પણ હોતા 'जइ अत्थि जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा' જો તેઓ એક સમયમાં હોય છે, તો જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ હોય છે, અને 'उक्कोसेणं बावट्ठसयं' ઉત્કૃષ્ટથી ૧૬૨ એકસો બાસઠ હોય છે. તેમાં 'अट्ठुत्तरसयं खवगाणं चउवन्नं उवसामगाणं' તેઓમાં ૧૦૮ એકસો આઠ ક્ષપક

અને ૫૪ ચોપન ઉપશમક હોય છે, 'पुव्वपडिवन्नए पडुच्च' તથા પૂર્વપ્રતિપન્નક યથાખ્યાત સંયતોને લઇને તેઓ એક સમયમાં જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ બન્ને પ્રકારથી બે કરોડથી લઈને નવ કરોડ સુધી હોય છે. એ રીતે આ પાંત્રીસમું પરિમાણદ્વાર કહ્યું છે. પરિમાણદ્વાર સમાપ્ત ॥

હવે છત્રીસમા અલ્પબહુત્વ દ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'एएसि णं भंते! सामाइय छेदोवट्ठावणियपरिहारविसुद्धियसुहुमसंपराय· अहक्खायसंजयाणं०' હે ભગવન્ આ ઉપર વર્ણવેલા સામાયિક સંયત, છેદોપસ્થાપનીય સંયત પરિહારવિશુદ્ધિક સંયત સૂક્ષ્મસાંપરાય સંયત અને યથાખ્યાત સંયતોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ છે? કોણ કોનાથી વધારે છે? કોણ કોની બરોબર છે? અને કોણ કોનાથી વિશેષાધિક છે? અહિયાં યાવત્પદથી 'अप्पा वा बहुका वा तुल्ला वा' આ પદો ગ્રહણ કરાયા છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! सव्वत्थोवा सुहुमसंपरायसंजया' હે ગૌતમ! સૌથી ઓછા સૂક્ષ્મસંપરાય સંયતો છે. કેમકે સૂક્ષ્મસંપરાય સંયતનો કાળ થોડો હોય છે. તથા તેઓ નિર્ગ્રન્થોની બરોબર હોવાથી એક સમયમાં બસોથી લઈને ૯૦૦ નવસો સુધી હોઈ શકે છે. 'परिहारविसुद्धियसंजया संखेज्जगुणा' તેના કરતાં પરિહારવિશુદ્ધિક સંયત સંખ્યાતગણા વધારે છે. તેનું કારણ સૂક્ષ્મસંપરાય સંયતોના કાળથી વધારે હોય છે. અને તેઓ પુલાકો પ્રમાણે સહસ્ર પૃથક્ત્વ અર્થાત્ બે હજારથી લઇને નવ હજાર સુધી હોય છે. પરિહારવિશુદ્ધિક સંયતોની અપેક્ષાથી 'अहक्खायसंजया संखेज्जगुणा' યથાખ્યાત સંયતો સંખ્યાતગણા અધિક છે. તેનું કારણ એ છે કે-તેઓનું પરિણામ કોટિ પૃથક્ત્વ કહેલ છે. 'छेदोवट्ठावणियसंजया संखेज्जगुणा' યથાખ્યાત સંયતોની અપેક્ષાથી છેદોપસ્થાપનીય સંયત સંખ્યાતગણા વધારે છે, કેમકે તેઓનું પ્રમાણ કોટિશતપૃથક્ત્વનું કહેલ છે. 'सामाइयसंजया संखेज्जगुणा' સામાયિક સંયત, છેદોપસ્થાપનીય સંયતો કરતાં સંખ્યાતગણા વધારે છે, કેમકે તેઓનું પ્રમાણ કષાય કુશીલોના કથન પ્રમાણે કોટિસહસ્ર પૃથક્ત્વરૂપ છે. આ રીતે સૌથી ઓછા સૂક્ષ્મસાંપરાય સંયતો છે. અને સૌથી વધારે સામાયિક સંયતો છે. અને બાકીનાઓ અપેક્ષાથી અલ્પ પણ છે, અને અધિક પણ હોય છે. ॥સૂ૦ ૭॥

આ રીતે સંયતોનું કથન કરીને હવે સૂત્રકાર તેઓમાં કેટલાક સાધુઓ પ્રતિસેવનાવાળા પણ હોય છે, તેથી તે પ્રતિસેવનાના ભેદોને અને પ્રતિસેવનાની આલોચનાના દોષોને તથા આલોચક (આલોચના કરવાવાળા)ના ગુણોને બતાવવા માટે નીચે પ્રમાણે સંગ્રહગાથા કહે છે. 'पडिसेवणा' ઈત્યાદિ

અતિચાર વિગેરેના સેવનનું નામ પ્રતિસેવના છે. ૧ આલોચનાના દસ પ્રકારના જે દોષો છે, તે અહિયાં દોષ શબ્દથી કહ્યા છે. ૨ દોષોની આલોચના ૩, આલોચના દેવાને યોગ્ય ગુરૂ ૪, સામાચારી ૫, પ્રાયશ્ચિત્ત ૬, અને તપ ૭, આ સાત વિષયોને લઈને હવે સૂત્રકાર આ નીચેના પ્રકરણનો પ્રારંભ કરે છે–'कइविहाणं भंते ! पडिसेवणा पन्नत्ता' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ—'कइविहाणं भंते ! पडिसेवणा पन्नत्ता' હે ભગવન્ પ્રતિસેવના કેટલા પ્રકારની કહી છે? આ પ્રશ્નના ઉતરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે–'गोयमा ! दसविहा पडिसेवणा पण्णत्ता' હે ગૌતમ ! પ્રતિસેવના ૧૦ દસ પ્રકારની કહી છે, પ્રતિકૂલ સેવનાનું નામ પ્રતિસેવના છે. તથા પ્રતિસેવનાનું બીજું નામ સંયમ વિરાધના છે. આ સંયમ વિરાધના રૂપ પ્રતિસેવના સંયમના દોષ રૂપ હોય છે. જેથી સંયમના દોષો કેટલા હોય છે? આ રીતનો આ પ્રશ્નનો હેતુ છે અને સંયમના દોષ દસ છે એ પ્રમાણેનો પ્રભુશ્રીએ ઉત્તર કહેલ છે તે દસ દોષો આ પ્રમાણે છે. 'दप्पप्पमाद अणाभोगे आउरे आवईय, संकिते सहसक्कारे भयप्पओसाय वीमंसा' અહિયાં દર્પ વિગેરે પદોમાં સપ્તમી વિભક્તિ થઈ છે, તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે.–દર્પ–અહંકાર થાય ત્યારે પ્રતિસેવના થાય છે. દર્પ અહંકાર–અભિમાનને કહે છે. અર્થાત્ અભિમાન રૂપ દર્પ થાય ત્યારે જે સંયમની વિરાધના થાય છે, તે દર્પ પ્રતિસેવના કહેવાય છે. ૧ 'पमाद' મદ્યપાન (દારૂ વિગેરે) વિષય, કષાય, નિદ્રા અને વિકથા રૂપ પ્રમાદ હોય છે આ પ્રમાદથી જે સંયમની વિરાધના થાય છે. તે પ્રમાદ વિરાધના કહેવાય છે. ૨ 'अनाभोग' અજ્ઞાન વિગેરેને અનાભોગ કહે છે. તે અજ્ઞાન વિગેરે રૂપ અનાભોગ થાય ત્યારે જે સંયમની વિરાધના થાય છે, તે અનાભોગ પ્રતિસેવના કહેવાય છે, ૩ 'आउरे' ગ્લાન વિગેરે અવસ્થામાં થવાવાળી જે સંયમની વિરાધના છે તે આતુર પ્રતિસેવના કહેવાય છે, 'आवईय' આપત્તિ આવી પડે ત્યારે સંયમની જે વિરાધના થાય છે, તે આપદ્પ્રતિસેવના કહેવાય છે. ૫ દ્રવ્ય વિગેરેના ભેદથી આપત્તિ ચાર પ્રકારની હોય છે. પ્રાસુક દ્રવ્ય વિગેરેની અપ્રાપ્તિનું નામ દ્રવ્ય આપત્તી કહેવાય છે. ૧ વન વિગેરે વિષમ ક્ષેત્રમાં રોકાઈ જવું (અટકી પડવું) તેનું નામ ક્ષેત્રાપત્તિ છે. ૨ દુકાળ વિગેરે કાળનું નામ કાલાપત્તિ છે. ૩ અને ગ્લાન અવસ્થાનનું નામ ભાવાપત્તિ છે. ૪ સ્વપક્ષ અને પરપક્ષ સંમિશ્રિત ક્ષેત્ર થઈ જાય ત્યારે સંયમની જે વિરાધના થાય છે. તે સંકીર્ણતા પ્રતિસેવના કહેવાય છે. ૬ આકસ્મિત ક્રિયારૂપ સહકારથી થવાવાળી જે વિરાધના છે, તે આકસ્મિત

પ્રતિસેવના છે. કહ્યું પણ છે-'पुव्वि अपासिऊणं' ઇત્યાદિ કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-પહેલા ગુરૂ વિગેરેને ન દેખવાથી કોઈ શિષ્યે પગ પસાર્યા હોય અને તે પછી પોતાના ગુરૂને જોઈ લીધા હોય તો એ પરિસ્થિતિમાં પણ તે પસારેલા પગોને સંકોચી શકતો નથી. તે સહસાકાર કહેવાય છે, કેમકે શિષ્ય દ્વારા આ જે ક્રિયા થઇ છે, તે અકસ્માત થઇ છે. ૭ 'भयप्पओसायत्ति' હિંસા વિગેરે થવાના ભયથી જે પ્રતિસેવના થાય છે તે તથા ક્રોધ વિગેરેના ભયથી જે પ્રતિસેવના થાય છે તે પ્રદ્વેષ પ્રતિસેવના છે. ૯ 'विमंसात्ति' વિમર્શથી શિષ્ય વિગેરેની પરીક્ષા કરવાથી જે પ્રતિસેવના થાય છે. તે વિમર્ષ પ્રતિસેવના કહેવાય છે. ૧૦ આ રીતે કારણના ભેદથી દસ પ્રકારની પ્રતિસેવના થાય છે. 'दस आलोयणा दोसा पन्नत्ता' દસ પ્રકારના આલોચના દોષો કહ્યા છે, જે આ પ્રમાણે છે.-'आकंपइत्ता अणुमाणइत्ता' ઇત્યાદિ પ્રસન્ન થયેલા ગુરૂ થોડું પ્રાયશ્ચિત્ત આપશે એ અભિપ્રાયથી ગુરૂને સેવા વિગેરેથી પ્રસન્ન કરીને તેમની પાસે દોષોની જે આલોચના કરવામાં આવે છે, તે 'અકમ્પ્ય' નામનો પહેલો આલોચનાનો દોષ છે. ૧ જો હું મારા અપરાધને આચાર્ય-ગુરૂ પાંસે થોડા પ્રમાણમાં પ્રગટ કરૂં તો તેઓ મને થોડું પ્રાયશ્ચિત્ત આપશે એવું અનુમાન કરીને પોતે જ પોતાના અપરાધની આલોચના કરી લે છે, તે અનુમાન નામનો આલોચનાનો બીજો દોષ છે, ૨ 'जं दिट्ठं' જે અપરાધ, દોષને કરતી વખતે આચાર્યે જોયેલ હોય એજ દોષની ગુરૂ પાંસે આલોચના કરવી તે 'દૃષ્ટ' નામનો આલોચનાનો ત્રીજો દોષ છે. ૩ 'बायर' જે મોટા અપરાધોની આલોચના કરે છે, અને નાના નાના અપરાધોની આલોચના કરતા નથી. તે 'બાદર' નામનો આલોચનાનો ચોથો દોષ છે. ૪ 'सुहुमं वा' જે પોતાના સૂક્ષ્મ અપરાધોની આલોચના કરે છે, તે મોટા અપરાધોની આલોચના કેમ નહીં કરે ? અર્થાત્ જરૂર કરશે જ આચાર્ય પાંસે એવો વિચાર કરાવીને કેવળ સૂક્ષ્મ જ અતિચારોની આલોચના કરવી તે સૂક્ષ્મ નામનો આલોચનાનો પાંચમો દોષ છે. ૫ 'छन्नं' અત્યંત શરમ આવવાથી એવા ઢંગથી અતિચારોની આલોચના કરવી કે જેથી તેને બીજો સાંભળી ન શકે કેવળ પોતે જ કહે અને પોતે જ સાંભળી શકે તે છન્ન-પ્રચ્છન્ન નામનો આલોચનાનો છઠ્ઠો દોષ છે. ૬ 'सद्दाउलय' બીજાઓ પણ સાંભળે એ રીતે જોર જોરથી બીજાઓને સંભળાવતા થકા અર્થાત્ અગીતાર્થોને સંભળાવતા સંભળાવતા અતિચારોની આલોચના કરવી તે શબ્દાકુલક નામનો આલોચનાનો ૭ સાતમો દોષ છે. ૭ 'बहुजणत्ति' એકજ અતિચાર રૂપ દોષની અનેક ગુરૂઓની પાસે આલોચના કરવી તે બહુજન નામનો આલોચનાનો આઠમો દોષ છે. ૮ 'अवत्तत्ति' અગીતાર્થ આચાર્યની પાંસે આલોચના કરવી તે અવ્યક્ત નામનો આલોચનાનો નવમો દોષ છે. ૯ 'तस्सेवी' જે દોષની આલોચના કરે છે, તે જ દોષનું સેવન કરનારા આચા-

ર્યની પાંસે તે દોષની આલોચના કરવી તે 'તત્સેવી' નામનો આલોચનાનો દસમો દોષ છે ૧૦ 'दसहिं ठाणेहिं संपन्ने अणगारे अरिहत्ति अत्तदोसं आलो-इत्तए' આ દસ કારણોથી યુક્ત અનગાર પોતાના દોષોની આલોચના કરવાને યોગ્ય હોય છે. તે દસ ગુણો આ પ્રમાણે છે. 'जातिसंपन्ने' આલોચક અર્થાત્ આલોચના કરવાવાળા એ જાતિસંપન્ન હોવું જોઇએ કેમકે–એવા સાધુ પ્રાયઃ અકૃત્યનું સેવન કરતા નથી. તેથી આલોચકનો 'જાતિસંપન્ન' એ વિશેષણરૂપ ગુણ કહેલ છે. ૧ 'कुलसंपन्ने' આલોચકે કુલ સંપન્ન હોવું જોઇએ કેમકે એવા કુલસંપન્ન સાધુ અંગીકૃત (સ્વીકારેલા) પ્રાયશ્ચિત્તના નિર્વાહક હોય છે. ૨ 'विणयसंपन्ने' આલોચકે વિનયસંપન્ન ૩ 'णाणसंपन्ने' જ્ઞાનસંપન્ન ૪ 'दंसणसंपन्ने' દર્શનસંપન્ન ૫ 'चरित्तसंपन्ने' ચારિત્રસંપન્ન ૬ એટલા માટે હોવું જોઈએ કે એવા સાધુઓ સારી રીતે પ્રાયશ્ચિત્તને સ્વીકારી લે છે. 'खंते' આલોચક ક્ષમા શીલ હોવા જોઈએ કેમકે તેઓ ગુરૂદ્વારા ધમકાવવા છતાં ક્રોધ કરતા નથી. ૭ 'दंते' આલોચકને દાન્ત (ઇન્દ્રિયોનું દમન કરવાવાળા) એ માટે હોવું જોઇએ કે એવા સાધુ સારી રીતે શુદ્ધીને ધારણ કરે છે. ૮ 'अमाई' આલોચકે અમાયી (માયા–કપટ) હોવું જોઇએ. કારણ કે–એવા સાધુ પોતાના અપરાધોને છુપાવ્યા વગર જ તેની સારી રીતે આલોચના કરે છે. ૯ 'अपच्छाणुतावी' આલોચકે પશ્ચાત્તાપ વગરના એ માટે હોવું જોઇએ કે–એવા આલોચક આલોચના લીધા પછી પશ્ચાત્તાપ કરતા નથી. અને કર્મ નિર્જરાના પાત્ર હોય છે. ૧૦ 'अट्ठहिं ठाणेहिं अणगारे अरिहइ आलोयणं पडिच्छित्तए' આઠ ગુણોથી યુક્ત અનગાર-સાધુ આલોચના આપવાને યોગ્ય હોય છે. ૧ એજ રીતે 'आयारवं' આચાર-વાન્ જ્ઞાનાદિ પાંચ પ્રકારના આચારોથી જે યુક્ત હોય છે તે આચારવાન્ સાધુ આલોચના સાંભળવા યોગ્ય હોય છે. ૧ એજ રીતે 'आहारवं' આધાર-વાન્ આલોચિત અપરાધોની અવધારણા કરવાવાળા હોય છે. ૨ 'ववहारवं' આગમશ્રુત વિગેરે પાંચ પ્રકારના વ્યવહારવાળા હોય છે. ૩ 'अपव्रीड़क' શરમથી પોતાના અતિચારોને ઢાંકવાવાળા શિષ્યને પોતાના મીઠા વચનોથી જ સમ-જાવીને શરમનો ત્યાગ કરાવીને સારી રીતે આલોચના કરાવવાવાળા હોય છે. ૪ 'पकुव्वए' પ્રકુર્વક–આલોચના કરેલ અપરાધનું પ્રાયશ્ચિત્ત આપીને અતિચા-રોની શુદ્ધિ કરાવવામાં સમર્થ હોય છે. ૫ 'अपरिस्रावी' સાંભળેલા–શિષ્ય દ્વારા પ્રગટ કરેલ અતિચારોને જેઓ બીજાની આગળ પ્રગટ કરતા નથી ૬ 'निर्यापक' ૭ અશક્ત શિષ્યને અર્થાત્ પ્રાયશ્ચિત્ત લેવામાં અશક્તિવાળા શિષ્યને થોડુ પ્રાયશ્ચિત્ત આપીને તેનો જ નિર્વાહ કરવાવાળા હોય છે. ૭ 'अवायदंसी'

અપાયદર્શી–આલોચના ન લેવાવાળા શિષ્યને જેઓ નારક વિગેરે ગતિયોનો ભય બતાવનારા હોય છે. ૮ એવા ગુરૂજી આલોચના આપવામાં સમર્થ હોય છે. આ રીતે આ આઠ ગુણો ગુરૂના કહ્યા છે. આલોચના આપવાવાળા ગુરૂ સામાચારીના પ્રવર્તક હોય છે. તેથી હવે સૂત્રકાર સામાચારીનું કથન કરે છે. 'दसविहा सामायारी पन्नत्ता' સામાચારી દસ પ્રકારની કહી છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે–'इच्छामिच्छा' ઈત્યાદિ ઈચ્છાકાર–પોતાના અથવા પારકાના કૃત્યમાં પ્રવૃત્ત થવામાં ઈચ્છા કરવી તેનું નામ ઈચ્છાકાર છે આપનું ઈચ્છિત આ કાર્ય હું મારી ઈચ્છાથી કરૂં છું. તેનું નામ આત્મસારણુ છે. મારા પાત્રોના પ્રતિલેખન વિગેરે તથા સૂત્રપ્રદાન વિગેરે કાર્ય પોતે પોતાની ઈચ્છાથી કરે તેનું નામ પરસારણુ છે. ૧ મિથ્યાકાર અતિચાર વિગેરે થઈ જવાથી 'मिथ्यामे दुष्कृतं भवतु' આ રીતે મિથ્યા દુષ્કૃત આપવું તેનું નામ મિથ્યાકાર છે, ૨ તથાકાર–ગુરૂજનોને વાચના વિગેરે આપતી વખતે આ આમજ છે. આ રીતે સ્વીકાર કરવો તેનું નામ તથાકાર છે. ૩ આવશ્યકી–કોઈ એવું કાર્ય આવી જાય કે જે કારણે સાધુને ઉપાશ્રયથી બહાર જવું પડે તો તે સાધુએ 'आवश्यकी कुर्यात्' આવશ્ય કી સામાચારી કરવી ૪ નૈષેધિકી જ્યારે ઉપાશ્રયમાં પ્રવેશ કરે ત્યારે નૈષેધિકી સામાચારી કરે ૫ આપૃચ્છના–જે કામ પોતાની આપે જ કરવા યોગ્ય હોય તેમાં 'આ હું કરૂં કે નહીં' આ રીતે પૂછવા રૂપ આપ્રચ્છના સામાચારી કરવી ૬ પ્રતિપૃચ્છના–સામાન્ય એવો નિયમ છે કે–સાધુ ચાહે તો પોતાનું કામ કરે અથવા બીજા કોઈ સાધુનું કામ કરે તો તેનું કર્તવ્ય છે કે તે પહેલાં તે કાર્ય કરવા માટે ગુરૂની આજ્ઞા મેળવે. ગુરૂ જ્યારે તેને તે કાર્ય કરવાની આજ્ઞા આપે તો તે પછી તે કાર્ય કરતી વખતે શિષ્યે ફરીથી તે માટે ગુરૂની આજ્ઞા લેવી તેનું નામ પ્રતિપૃચ્છા છે. ૭ 'છન્દના'–પહેલા ધારણ કરેલ અશન વિગેરે સામગ્રીથી બીજા મુનિયોને આમંત્રણ આપવું તેનું નામ છંદના છે. ૮ નિમંત્રણ–જ્યારે આહાર લેવા માટે તૈયાર થયેલા સાધુજન બીજા સાધુઓને એવું પૂછે કે–શું આપને માટે આહાર લાવીએ ? તેનું નામ નિમંત્રણ છે. ૯ ઉપસંપત–જ્ઞાનદર્શન અને ચારિત્રની પ્રાપ્તિ માટે બીજા ગણના આચાર્યની પાસે રહેવું તેને ઉપસંપત્ સામાચારી કહે છે. ૧૦ આ રીતે દસ પ્રકારની સામાચારી થાય છે. ॥સૂ૦ ૮॥

પ્રાયશ્ચિત કે પ્રકાર કા નિરૂપણ

સામાચારીના વિશેષ રૂપ જ પ્રાયશ્ચિત્ત વિગેરે હોય છે. તેથી હવે સૂત્રકાર પ્રાયશ્ચિત વિગેરેનું કથન કરે છે. 'दसविहे पायच्छित्ते पन्नत्ते' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ—'दसविहे पायच्छित्ते पन्नत्ते' પ્રાયશ્ચિત્ત દસ પ્રકારના કહ્યા છે. પ્રાયશ્ચિત્ત આ શબ્દ અપરાધ અને અપરાધની શુદ્ધિના અર્થમાં વપરાયેલ જોવામાં આવે છે. પરંતુ અહિયાં આ શબ્દ અપરાધ અર્થમાં વપરાયેલ છે. પ્રાયશ્ચિત્ત દસ પ્રકારના કહ્યા છે. 'तं जहा' તે દસ પ્રકારો આ પ્રમાણે છે. 'आलोयणारिहे, पडिक्कमणारिहे, तदुभयारिहे, विवेगारिहे, विउस्सग्गारिहे, तवारिहे, छेदारिहे, मूलारिहे, अणवट्ठप्पारिहे, पारंचियारिहे' આલોચના યોગ્ય ૧, પ્રતિક્રમણયોગ્ય ૨, આલોચના પ્રતિક્રમણ બન્નેની યોગ્ય ૩, વિવેકયોગ્ય ૪, વ્યુત્સર્ગયોગ્ય ૫, તપોયોગ્ય ૬, છેદયોગ્ય ૭, મૂલયોગ્ય ૮, અનવસ્થાયોગ્ય ૯, અને પારાંચિત યોગ્ય ૧૦, સંયમમાં લાગેલા દોષો ગુરૂ સમક્ષ વચનથી પ્રગટ કરવા તેનું નામ આલોચના છે. જે અતિચારો રૂપ પ્રાયશ્ચિત્ત આ આલોચનાથી શુદ્ધ થવાને યોગ્ય હોય તે આલોચનાર્હ પ્રાયશ્ચિત કહેવાય છે. ૧, પ્રતિક્રમણ—દોષોથી પાછા હઠવું અને આગળ ઉપર પાછા દોષો ન કરવા રૂપ મિથ્યાદુષ્કૃત આપવું તેનું નામ પ્રતિક્રમણ છે. આ પ્રતિક્રમણને યોગ્ય જે પ્રાયશ્ચિત્ત હોય છે, તે પ્રતિક્રમણાર્હ પ્રાયશ્ચિત્ત છે. જે પ્રાયશ્ચિત્ત મિથ્યાદુષ્કૃત માત્રથી જ શુદ્ધ થઇ જાય છે. તેને ગુરૂ સમક્ષ બતાવવાની જરૂર પડતી નથી, એવું તે પ્રાયશ્ચિત્ત કેવળ પ્રતિક્રમણને જ યોગ્ય હોવાથી તેને પ્રતિક્રમણ યોગ્ય કહેલ છે. 'तदुभयारिहे' જે પ્રાયશ્ચિત્ત આલોચના અને મિથ્યાદુષ્કૃત રૂપ પ્રતિક્રમણ આ બન્ને પ્રકારથી શુદ્ધ થવાને યોગ્ય હોય છે તે પ્રાયશ્ચિત્ત કહેવાય છે. વિવેકાર્હ—જે પ્રાયશ્ચિત્ત આધાકર્મ વિગેરે આહારના ત્યાગ કરવાથી શુદ્ધિને પ્રાપ્ત કરે છે, તે વિવેકયોગ્ય હોવાથી વિવેકાર્હ પ્રાયશ્ચિત્ત છે. વ્યુત્સર્ગાર્હ—કાયચેષ્ટાના નિરોધથી ધ્યેય વસ્તુમાં ઉપયોગ રાખવાથી જે દોષ શુદ્ધ થાય છે, તે વ્યુત્સર્ગ યોગ્ય હોવાથી વ્યુત્સર્ગાર્હ પ્રાયશ્ચિત્ત કહેવાય છે. 'तवारिहे' નિર્વિકૃતિક વિગેરે તપસ્યાનું નામ તપ છે. જે પ્રાયશ્ચિત્ત નિર્વિકૃતિક વિગેરે તપથી શુદ્ધ થાય છે, તે પ્રાયશ્ચિત્ત તપ યોગ્ય હોવાથી 'તપોર્હ' પ્રાયશ્ચિત્ત કહેલ છે. પ્રવ્રજ્યા પર્યાયનું કમ કરવું તેનું નામ છેદ છે. જે પ્રાયશ્ચિત્ત ચારિત્રપર્યાયના છેદમાત્રથી શુદ્ધ થાય છે, તે છેદ યોગ્ય હોવાથી છેદાર્હ પ્રાયશ્ચિત્ત કહેવાય છે, જે પ્રાયશ્ચિત્ત સઘળા વ્રતપર્યાયોને છેદીને ફરીથી મહાવ્રતોની પ્રાપ્તિથી શુદ્ધ થાય છે, તે મૂળ યોગ્ય હોવાથી 'મૂલાર્હ' પ્રાયશ્ચિત્ત કહેવાય છે. જ્યાં સુધી અમુક પ્રકારનું વિશેષ પ્રકારનું તપ કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી મહાવ્રતમાં અથવા વેષમાં તેને રાખવા યોગ્ય હોઈ શકતા નથી તેથી અનવસ્થાપણાવાળા હોવાથી 'અનવસ્થાપ્યાર્હ' પ્રાયશ્ચિત્ત થાય છે. 'पारांचिकार्ह' સાધ્વી રાજ્ઞી વિગેરેના શીલનો ભંગ કરવા રૂપ મહાદોષના કારણે વેષ અને ક્ષેત્રનો ત્યાગ કરીને મહાતપ કરવાવાળા

મહાસત્વશાળી આચાર્યને જ ૬ છમાસથી લઈને ૧૨ બાર માસ સુધીનું આ પ્રાયશ્ચિત્ત થાય છે. બીજાને થતું નથી. ઉપાધ્યાયને નવમા પ્રાયશ્ચિત્ત સુધીનું જ પ્રાયશ્ચિત હોય છે. તથા સામાન્ય સાધુઓને મૂળ પ્રાયશ્ચિત્ત સુધીનું જ હોય છે. જ્યાં સુધી ચૌદ પૂર્વને ધારણ કરનાર અને પહેલા સંહનને ધારણ કરવાવાળા હોય છે. ત્યાં સુધી દસ જ પ્રાયશ્ચિત્ત હોય છે. તેઓના વિચ્છેદ પછી મૂળથી અન્ત સુધીના આઠ જ પ્રાયશ્ચિત્ત હોય છે. પ્રાયશ્ચિત્ત એ તપ રૂપ કહેલ છે. તેથી હવે સૂત્રકાર તેના ભેદો સહિત તપનું કથન કરે છે.– 'दुविहे तवे पण्णत्ते' તપ બે પ્રકારનું કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'बाहिरए अब्भितरए य' બાહ્ય તપ અને આભ્યન્તર તપ અનશન વિગેરે બાહ્ય તપ શરીરને તપાવવાવાળા હોવાથી મિથ્યાદૃષ્ટિયો દ્વારા પણ તેને તપ રૂપથી સ્વીકારાયેલ છે. તેથી અનશન વિગેરેને બાહ્ય તપ કહેલ છે. તથા પ્રાયશ્ચિત્ત વિગેરે આભ્યન્તર તપ કાર્મણ શરીરને તપાવવાવાળા જ હોય છે. અને તેને સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ જ તપે છે. તેથી પ્રાયશ્ચિત્ત વિગેરે તપોને આભ્યન્તર તપ કહેલ છે. 'से किं तं बाहिरए तवे' હે ભગવન્ બાહ્ય તપ કેટલા પ્રકારના હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે–'बाहिरए तवे छव्विहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ! બાહ્ય તપ છ પ્રકારના હોય છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે– 'अणसणं' અનશન 'ओमोयरिया' અવમોદરિકા 'भिक्खायरिया' ભિક્ષાચર્યા 'रसपरिच्चाओ' રસપરિત્યાગ 'कायकिलेसो' કાયક્લેશ 'पडिसंलीणता' પ્રતિ-સંલીનતા અનશન–અશનપાન, ખાદિમ, અને સ્વાદિમ વિગેરે ચાર પ્રકારના આહારનો ત્યાગ કરવો તેનું નામ અનશન છે. ભૂખથી ઓછો આહાર કરવો તેનું નામ 'અવમોદરિકા' છે. 'ऊनस्य उदरस्य करणम्, इति अवमोदरिका' આ પ્રમાણે તેની વ્યુત્પત્તિ થાય છે. ઉપકરણ વિગેરેની ન્યૂનતા કરવી તેનું નામ પણ અવમોદરિકા છે. 'से किं तं अणसणे' હે ભગવન્ અનશન તપ કેટલા પ્રકારનું કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'अणसणे दुविहे पन्नत्ते' હે ગૌતમ! અનશન તપ બે પ્રકારનું કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે–'इत्तरिए य आवकहिए य' ઇત્વરિક અને યાવત્કથિત, થોડા સમય માટે આહારનો ત્યાગ કરવો તેનું નામ ઈત્વરિક છે. અને જીવનપર્યન્તને માટે આહારનો ત્યાગ કરવો તેનું નામ યાવત્કથિત છે. 'से किं तं इत्तरिए' હે ભગવન્ ઈત્વરિક અનશન કેટલા પ્રકારનું કહેલ છે? ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'इत्तरिए अणेगविहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ! ઇત્વરિક અનશન અનેક પ્રકારનું કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'चउत्थे भत्ते, छट्ठे भत्ते, अट्ठमे भत्ते,

दसमे भत्ते, दुवालसमे भत्ते, चोद्दसमे भत्ते, अद्धमासिए भत्ते, मासिए भत्ते, दो मासिए भत्ते, तेमासिए भत्ते, जाव छम्मासिए भत्ते से त्तं इत्तरिए' ચતુર્થભક્ત-એક ઉપવાસ ષષ્ઠભક્ત-બે ઉપવાસ અષ્ટમભક્ત-ત્રણ ઉપવાસ દશમભક્ત-ચાર ઉપવાસ દ્વાદશભક્ત-પાંચ ઉપવાસ ચતુર્દશભક્ત-છ ઉપવાસ અર્ધમાસિકભક્ત-પંદર દિવસ (પક્ષ)નો ઉપવાસ માસિકભક્ત-એક મહિનાનો ઉપવાસ દ્વિમાસિકભક્ત-બે માસનો ઉપવાસ ત્રિમાસિકભક્ત-ત્રણ માસનો ઉપવાસ યાવત્ ષટ્માસિક-ભક્ત-છ માસનો ઉપવાસ આ બધા ઇત્વરિક અનશન રૂપ બાહ્ય તપ છે. ચતુર્થભક્તમાં ચાર વખતના આહારનો ત્યાગ કરવામાં આવે છે. તે એવી રીતે કે-પહેલે દિવસે એક વારનું અને બીજે દિવસે બે વારનું અને ત્રીજા દિવસે એકવારનું આ રીતે ચાર વખતના આહારનો ત્યાગ કરવાથી 'ચતુર્થભક્ત' એક ઉપવાસ કહેવાય છે. એજ રીતે ષષ્ઠભક્ત વિગેરેમાં પણ સમજવું જોઇએ અહિયાં યાવત્ પદથી 'ચતુર્માસિક અને પંચમાસિક' એ બે ભક્તોને ગ્રહણ કરેલ છે.

'से किं तं आवकहिए' હે ભગવન્ યાવત્ કથિક તપ કેટલા પ્રકારનું કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'आवकहिए दुविहे पण्णत्ते' યાવત્કથિક તપ બે પ્રકારનું કહેલ છે, 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'पाओवगमणे य भत्तपच्चक्खाणे य' પાદપોપગમન અને ભક્તપ્રત્યાખ્યાન જે તપસ્યામાં તપ કરવાવાળા જીવ કપાયેલા ઝાડની માફક સ્થિર થઈને રહે છે. તે તપ પાદપોપગમન કહેવાય છે. 'से किं तं पाओवगमणे' હે ભગવન્ આ પાદપોપગમન તપ કેટલા પ્રકારનું કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'पाओवगमणे दुविहे पन्नत्ते' હે ગૌતમ! પાદપોપગમન તપ બે પ્રકારનું કહ્યું છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'णीहारिमेय अणीहारिमेय' નિર્હારિમ અને અનિર્હારિમ ઉપાશ્રયના એક ભાગમાં જે પાદપોપગમન કરવામાં આવે છે, તે નિર્હારિમ કહેવાય છે. કેમકે-આમાં મરેલાનું શરીર ઉપાશ્રયથી બહાર કહાડવામાં આવે છે. અને જેમાં મરેલાનું શરીર ઉપાશ્રયની બહાર કહાડવામાં હારવિશુદ્ધિક સંયત જ્યારે પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયતપણાનો ત્યાગ કરે છે, ત્યારે તે પોતાની વૃત્તિ જેવા ધર્મથી દૂર થઇ જાય છે. તે પછી તે ફરીથી ગચ્છ વિગેરેના આશ્રયણથી છેદોપસ્થાપનીય અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરી લે છે, અથવા દેવાદિકોમાં ઉત્પન્ન થયા પછી તે અસંયમ અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરી લે છે. 'सुहुमसंपराए पुच्छा' હે ભગવન્ સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત જ્યારે પોતાની અવસ્થાનો ત્યાગ કરે છે, ત્યારે તે કઈ અવસ્થાનો ત્યાગ કરે છે? અને કઈ અવસ્થાની પ્રાપ્તિ કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-"गोयमा! सुहुमसंपरायसंजयत्तं जहइ सामाइयसंजयं वा, छेदोवट्ठावणियसंजयं वा अहक्खायसंजयं वा, असंजयं वा उवसंपज्जइ' હે ગૌતમ! સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત જ્યારે પોતાની સૂક્ષ્મસંપરાય અવસ્થાનો ત્યાગ કરે છે, ત્યારે તે કાં તો સામાયિક સંયતપણાને પ્રાપ્ત કરે છે, અથવા છેદોપસ્થાપનીય સંયત અવ-

યાવત્કથિત છે. તેનું કથન કરેલ છે, આ રીતે બાહ્ય તપ રૂપ અનશન તપનું સંપૂર્ણ કથન અહિયાં સમાપ્ત થયું છે.

'से किं तं ओमोदरिया' હે ભગવન્ અવમોદરિકા નામનું તપ કેટલા પ્રકારનું કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'ओमोदरिया दुविहा पन्नत्ता' હે ગૌતમ! અવમોદરિક તપ બે પ્રકારનું કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે—'दव्वोमोयरिया भावोमोयरिया' દ્રવ્ય અવમોદરિકા અને ભાવન્યૂનોદરિકા આ પ્રકારના ભેદથી તે બે પ્રકારે કહેલ છે. 'से किं तं दव्वोमोयरिया' હે ભગવન્ દ્રવ્ય અવમોદરિકા કેટલા પ્રકારની કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'दव्वोमोयरिया दुविहा पन्नत्ता' હે ગૌતમ! દ્રવ્ય અવમોદરિકા બે પ્રકારની કહેલ છે, 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે—'उवगरणदव्वोमोयरिया य भत्तपाण-दव्वोमोयरिया य' ઉપકરણ દ્રવ્ય અવમોદરિકા અને બીજી ભક્તપાન દ્રવ્યાવ-મોદરિકા આ રીતે ઉપકરણ દ્રવ્ય અવમોદરિકા અને ભક્તપ્રત્યાખ્યાન દ્રવ્ય અવમોદરિકાના ભેદથી દ્રવ્ય અવમોદરિકા નામનું તપ બે પ્રકારનું કહેલ છે. 'से किं तं उवगरणदव्वोमोयरिया' હે ભગવન્ ઉપકરણ દ્રવ્ય અવમોદરિકા કેટલા પ્રકારની કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'उवगरणदव्वोमोय-रिया तिविहा पन्नत्ता' હે ગૌતમ! ઉપકરણ દ્રવ્ય અવમોદરિકા ત્રણ પ્રકારની કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે—'एगे वत्थे एगे पाए चियत्तोवगरणसाइज्जणया' એક વસ્ત્ર, એક પાત્ર, અને એક ત્યક્તોપકરણ સ્વદનતા—એટલે કે ગૃહસ્થોએ ભોગવીને અર્થાત્ ઉપયોગ કરીને ત્યાગ કરેલા વસ્ત્ર પાત્ર વિગેરેનો ઉપભોગ કરવો અથવા 'जं वत्थं धारेइ तंमि वि ममत्तं नत्थि, जइ कोइ मग्गइ तस्स देइ' જે વસ્ત્રને પોતાના શરીર ઉપર તેણે ધારણ કરેલા છે, તેમાં પણ તેને મમત્વ હોતું નથી. જો તેને કોઇ માગે તો તે સાધર્મીને તે આપી દે છે. આ કથન પ્રમાણે પોતે પહેરેલા વસ્ત્રને પણ બીજાઓને આપી દેવામાં મમત્વ વગરનું થવું તેની પ્રતીતિ થાય છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે—ઉપકરણ વિગેરેમાં સર્વથા જેઓ મમત્વ વગરના હોય છે, તે ઉપકરણ, દ્રવ્ય અવ-મોદરિકા છે. આ રીતે ત્રણ પ્રકારની ઉપકરણ દ્રવ્ય અવમોદરિકા તપના સ્વરૂપને પ્રગટ કરીને હવે સૂત્રકાર ભક્તપાન દ્રવ્ય અવમોદરિકાનું સ્વરૂપ બતાવે છે—આમાં શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે—'से किं तं भत्त-पाणदव्वोमोयरिया' હે ભગવન્ ભક્તપાન દ્રવ્ય અવમોદરિકાનું શું સ્વરૂપ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'भत्तपाणदव्वोमोयरिया अट्ठकुक्कुडि अंडगप्पमाणमेत्ते कवले आहारं आहारेमाणे अप्पाहारे' કુકડીના ઇંડા જેવડા આઠ કોળીયાનો જે આહાર લે છે, તે મુનિ અલ્પ આહારી કહેવાય છે. 'दुवालस०

जहा सत्तमसए पढमोद्देसए जाव नो पकामरसभोइत्ति वत्तव्वं सिया' તથા જે બાર કોળીયાનો આહાર કરે છે, અર્થાત્ કુકડીના બાર ઇંડાના પ્રમાણ જેટલા કોળીયાઓનો જે આહાર કરે છે, તે મુનિ મધ્યમ આહારવાળા કહેવાય છે. જે પ્રમાણે સાતમા શતકના પહેલા ઉદ્દેશામાં કહેલ છે તે પ્રમાણે યાવત્ પ્રકામ-ભોજી કહેવાતા નથી. તે પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે.—એજ રીતે અહિયાં પણ કહેવું જોઈએ. 'से त्तं भत्तपाणदव्वोमोयरिया' આ પ્રમાણે આ ભક્તપાન દ્રવ્ય અવમોદરિકાનું કથન કરેલ છે.

'से किं तं भावोमोयरिया' હે ભગવન્ ભાવ અવમોદરિકા કેટલા પ્રકારની કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—'भावोमोयरिया अणेगविहा पन्नत्ता' હે ગૌતમ! ભાવ અવમોદરિકા અનેક પ્રકારની કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે.—'अप्पकोहे जाव अप्पलोहे' અલ્પ ક્રોધવાળા અને યાવત્ અલ્પ માનવાળા, અલ્પ માયાવાળા અને અલ્પ લોભ-વાળા મનુષ્ય ભાવની અપેક્ષાથી અવમોદરિકા કહેવાય છે. અહિયાં માન, માયા એ પદો યાવત્ શબ્દથી ગ્રહણ કર્યા છે. 'अप्पसद्दे, अप्पझंझे, अप्प तुमं तुमे, से त्तं भावोमोयरिया' આ રીતે રાત્રી વિગેરેમાં અસંયત પુરૂષોના જાગી જવાના ભયથી જેઓ થોડું બોલે છે, ક્રોધથી જોર જોરથી બોલાયેલ વાણીને ઝંઝા કહે છે. અથવા નિરર્થક વધારે પડતો બકવાદ કરવો તેને 'ઝંઝા' કહે છે. એવી વાણી જે બોલતો નથી તે 'અલ્પ ઝંઝા' કહેવાય છે. અથવા જે કોઇ એવા શબ્દો બોલવાથી ગણ અગર સંઘનો વિચ્છેદ થઈ જાય એવા શબ્દોનો પ્રયોગ જેઓ કરતા નથી. તે અલ્પ ઝંઝાવાળા કહેવાય છે. 'अप्प-तुमं तुमे' હૃદયમાં રહેલ ક્રોધ વિગેરેને તુમંતુમ કહે છે. હૃદયમાં રહેલ ક્રોધને કમી કરે છે, તે અલ્પ તુમંતુમ કહેવાય છે. આ રીતે થોડું બોલવું, ધીરે ધીરે બોલવું ક્રોધથી અર્થ વગરનો બકવાદ ન કરવો અને હૃદયમાં ક્રોધ ઓછો કરવો આ તમમ ભાવ અવમોદરિકાના પ્રકારો છે. આ રીતે આ અવમોદરિકાનું કથન આટલા સુધી કરેલ છે.

'से किं तं भिक्खायरिया' હે ભગવન્ ભિક્ષાચર્યા કેટલા પ્રકારની કહી છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—'भिक्खायरिया अणेगविहा पण्णत्ता' હે ગૌતમ! ભિક્ષાચર્યા અનેક પ્રકારની કહી છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'दव्वाभिग्गहचरए' દ્રવ્યાભિગ્રહ ચરક—અહિયાં ભિક્ષાચર્યા અને ભિક્ષાચર્યા કરવાવાળામાં અભેદની વિવક્ષા કરી છે. તેથી દ્રવ્યાભિગ્રહ ચરકને ભિક્ષાચર્યા શબ્દથી કહેલ છે. દ્રવ્યાભિગ્રહ લેપકૃત વિગેરે દ્રવ્ય વિષય-વાળા હોય છે. 'जहा उववाइए जाव सुद्धेसणिए संखादत्तिए' ઔપપાતિક સૂત્રમાં જે પ્રમાણે ઔપપાતિક સૂત્રના પૂર્વાર્ધના ત્રીસમા સૂત્રમાં યાવત્ શુદ્ધૈષણીય સંખ્યાદત્તિક સુધી તેનું વર્ણન કરેલ છે. જેથી તે વર્ણન ત્યાંથી જોઈ લેવું

આહાર વિગેરેને પાત્રમાં એકવાર નાખવામાં આવે છે, તેને દત્તિ કહેવાય છે, અભિગ્રહમાં દત્તિની સંખ્યાનો નિયમ હોય છે. 'जहा उववाइए' આ પદથી સૂત્રકારે સૂચિત કર્યું છે કે-'खेत्ताभिग्गहचरए कालाभिग्गहचरए भावाभिग्गहचरए' ઇત્યાદિ જેઓ શુદ્ધ એષણાવાળા હોય છે, તેઓ શુદ્ધૈષણિક કહેવાય છે. એષણા વિગેરેની શુદ્ધિ શંકિત વિગેરે દોષોના પરિહારથી થાય છે 'संखादत्तिए' એક વિગેરે દત્તિથી ભિક્ષા કરવી તેનું નામ સંખાદત્તિ છે. આ સંખ્યાદત્તિવાળા જે હોય છે, તે સંખ્યાદત્તિક કહેવાય છે. 'से त्तं भिक्खायरिया' આ રીતે આ ભિક્ષાચર્યાના સંબંધમાં કથન કરેલ છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે-દ્રવ્યાભિગ્રહચર ભિક્ષામાં અમુક ચીજોને જ ગ્રહણ કરવાનો નિયમ હોય છે. અમુક ક્ષેત્રના અભિગ્રહપૂર્વક ભિક્ષા કરવાનું હોય છે, વિગેરે સઘળું વર્ણન ઔપપાતિક સૂત્રમાં 'શુદ્ધ નિર્દોષ ભિક્ષા કરવી દત્તિની સંખ્યા કરવી' આ પ્રકરણ સુધી કહેલ છે. તે સઘળું કથન અહિયાં પણ તે પ્રમાણે જ સમજી લેવું.

'से किं तं रसपरिच्चाए' હે ભગવન્ રસપરિત્યાગ કેટલા પ્રકારનો કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'रसपरिच्चाए अणेगविहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ! રસપરિત્યાગ અનેક પ્રકારના કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે-निव्विगिइए' ઘી વિગેરે વિકૃતિયોનો (વિગય પદાર્થોનો) ત્યાગ કરવો. 'पणीयरसविवज्जिए' સ્નિગ્ધ રસવાળો આહાર ન કરવો 'जहा उववाइए जाव लूहाहारे' ઇત્યાદિ ઔપપાતિક સૂત્રમાં જે પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણે અહિયાં યાવત્ રૂક્ષાહાર કરવો આ પ્રકરણ સુધી સમજવું જોઇએ. આ કથનથી એ પણ સમજાય છે કે-આયંબિલ કરવું સ્નિગ્ધ ભોજન કરવું, અરસ આહાર કરવો, વિરસ આહાર કરવો, અન્ત આહાર કરવો, પ્રાન્ત આહાર કરવો, આ સઘળાનો સમાવેશ આ રસ પરિત્યાગ વ્રતમાં થઇ જાય છે. 'से त्तं रसपरिच्चाए' આ રીતે આ રસ પરિત્યાગનું કથન કરેલ છે. 'से किं तं कायकिलेसे' હે ભગવન્ કાયકલેશ કેટલા પ્રકારના હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'कायकिलेसे अणेगविहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ! કાયકલેશ અનેક પ્રકારના કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'ठाणाइए' કાયોત્સર્ગ વિગેરે આસનથી રહેવું 'उक्कुडयासणिए' ઉત્કુટુક આસનથી રહેવું. 'जहा उववाइए' 'जाव सव्वगायपरिकम्मविभूसविप्पमुक्के' ઇત્યાદિ ઔપપાતિક સૂત્રમાં આ સંબંધમાં જે પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે, એજ પ્રમાણે અહિયાં પણ સમજી લેવું. યાવત્ શરીરના દરેક પ્રકારના સંસ્કારોનો અને તેને સુશોભિત કરવાનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. 'जहा उववाइए' આ પદ એ બતાવે છે કે-'पडिमट्ठाई, वीरासणिए नेसज्जिए' ઇત્યાદિ-માસિકી વિગેરે પ્રતિમાઓનું પાલન કરવું. વીરાસન કરવું. નિષદ્યા આસનથી બેસવું વિગેરે તમામ કાયકલેશ કહેવાય છે. કોઈ પુરૂષને નીચે પગ રખાવીને સિંહાસન પર બેસાડવામાં આવે અને પછી તેની નીચેથી સિંહાસન ખસેડી લેવામાં તો

તે અવસ્થામાં જે રીતે તે પુરૂષનો આકાર થાય છે, એ આકારનું જે આસન હોય તેને વીરાસન કહે છે. વીરાસનથી ધ્યાન ધરવું બન્ને નિતમ્બો (બેઠકનો ભાગ) જમીનને સ્પર્શ ન કરે એવા આસનથી બેસીને ધ્યાન કરવું તેને નિષદ્યા કહે છે. 'से त्तं कायकिलेसे' આ સઘળા કાયક્લેશ કહેવાય છે.

'से किं तं पडिसंलीणया' હે ભગવન્ પ્રતિસંલીનતા કેટલા પ્રકારની છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે–'पडिसंलीणया चउव्विहा पण्णत्ता' હે ગૌતમ! પ્રતિસંલીનતા ચાર પ્રકારની કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'इंदियपडिसंलीणया' ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ કરવો તેનું નામ ઇન્દ્રિય પ્રતિ-સંલીનતા છે. 'कसायपडिसंलीणया' ક્રોધ વિગેરે કષાયોનો નિગ્રહ કરવો તેનું નામ કષાય પ્રતિસંલીનતા છે. 'जोगपडिसंलीणया' મનવચન અને કાયાના હલનચલન રૂપ વ્યાપાર રૂપ યોગનો નિગ્રહ કરવો તેનું નામ યોગ પ્રતિસંલીનતા છે. 'विवित्तसयणासणसेवणया' સ્ત્રી પશુપંડક વિનાની વસતીમાં નિર્દોષ શય્યા વિગેરેનું સેવન કરવું તેનું નામ 'વિવિક્ત શયનાસન પ્રતિ-સંલીનતા છે.' આ પ્રકારની આ પ્રતિસંલીનતા ચાર પ્રકારની છે. 'से किं तं इंदियपडिसंलीणया' ઇન્દ્રિય પ્રતિસંલીનતા કેટલા પ્રકારની કહી છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે–'इंदियपडिसंलीणया पंचविहा पण्णत्ता' ઈન્દ્રિય પ્રતિસંલીનતા પાંચ પ્રકારની કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'सोइंदियविसयप्पयारणिरोहो वा' શ્રોત્રેન્દ્રિયનો ઈષ્ટ કે અનિષ્ટ શબ્દ રૂપ વિષ-યોમાં સાંભળવાની વૃત્તિ રૂપ જે વ્યાપાર છે, તેનો નિરોધ કરવો તેનું નામ શ્રોત્રેન્દ્રિય પ્રચાર નિરોધ છે. તથા 'सोइंदियविसप्पत्तेसु वा अत्थेसु रागदोस-विणिग्गहो' શ્રોત્રેન્દ્રિયના વિષય રૂપથી પ્રાપ્ત થયેલા ઈષ્ટ અનિષ્ટ શબ્દોમાં રાગદ્વેષનો નિરોધ કરવો 'एवं चक्खिंदियविसयप्पयारणिरोहो वा' એજ પ્રમાણે ચક્ષુઈન્દ્રિયોના વિષયોમાં–વર્ણોમાં જોવાની પ્રવૃત્તિ રૂપ જે વ્યાપાર છે, તેનો નિરોધ કરવો તથા ચક્ષુઇન્દ્રિયના વિષય રૂપ વ્યાપારવાળા ઈષ્ટ અનિષ્ટ વર્ણોમાં રાગદ્વેષનો નિરોધ કરવો 'एवं जाव फासिंदियविसयप्पयारनिरोहो वा, फासिंदिय-विसयप्पत्तेसु वा अत्थेसु रागदोसविणिग्गहो जिब्भिदियविसप्पयारनिरोहो, जिब्भिदय-विसयपत्तेसु वा अत्थेसु रागदोसविणिग्गहो वा' એજ પ્રમાણે યાવત્ સ્પર્શ ઇન્દ્રિયના વિષયભૂત ઇષ્ટ અનિષ્ટ પદાર્થોમાં સ્પર્શેન્દ્રિયની પ્રવૃત્તિનો નિરોધ કરવો તથા સ્પર્શની ઈન્દ્રિયના વિષયભૂત પદાર્થોમાં ઘ્રાણઇન્દ્રિય અને જીહ્વાઇંદ્રિયના વિષયભૂત વિષયોમાં પણ એજ રીતે તેઇન્દ્રિયોના વ્યાપારનો અથવા થવાવાળા રાગદ્વેષનો નિરોધ કરવો આ બધાને ઇન્દ્રિય સંલીનતા કહે છે.

'से किं तं कसायपडिसंलीणया' હે ભગવન્ કષાય પ્રતિસંલીનતા કેટલા પ્રકારની કહી છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'कसायपडिंसलीणया चउव्विहा पण्णता' હે ગૌતમ! કષાય પ્રતિસંલીનતા ચાર પ્રકારની કહેલ છે.

'कोहोदयणिरोहो वा उदयपत्तस्स वा कोहस्स विफलीकरणं' ક્રોધના ઉદયનો નિરોધ કરવો અથવા ઉદયમાં આવેલા ક્રોધને તેના કાર્યથી નિષ્ફળ બનાવવો 'एवं जाव लोभोदयनिरोहो वा उदयपत्तस्स वा लोभस्स विफलीकरणं' એજ રીતે યાવત્ લોભના ઉદયનો નિરોધ કરવો-લોભને પોતાનામાં થવા ન દેવો અથવા ઉદયમાં આવેલા લોભને તેના કાર્યથી નિષ્ફળ બનાવવો તથા યાવત્પદથી માનના ઉદયનો નિરોધ કરવો અને ઉદયમાં આવેલા માનને તેના કાર્યથી નિષ્ફળ બનાવવો એજ પ્રમાણે માયાના ઉદયનો નિરોધ કરવો. અને ઉદયમાં આવેલ માયા કષાયને તેના કાર્ય કરવાથી રોકવો આ બધાને કષાય પ્રતિસંલીનતા કહે છે. 'से किं तं जोगपडिसंलीणया' હે ભગવન્ યોગ પ્રતિસંલીનતા કેટલા પ્રકારની કહી છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ! યોગ પ્રતિસંલીનતા ત્રણ પ્રકારની કહી છે. તે આ પ્રમાણે છે. 'अकुसलमणणिरोहो वा १ कुसलमणउदीरणं वा' २ અકુશલ મનનો નિરોધ કરવો અને કુશળ મનને કાર્યમાં લગાવવું. 'मणस्स वा एगत्तीभावकरणं' અથવા મનની એકાગ્રતા કરવી આત્માની સાથે નિરાલંબન રૂપમાં મનને સ્થાપવું 'अकुसलवइणिरोहो वा, कुसलवइउदीरणं वा वइए वा एगत्तीभावकरणं वा' અકુશલ વચનનો નિરોધ કરવો, કુશલ વચનને કાર્યમાં લગાવવું. અથવા વચનની એકાગ્રતા કરવી તે મન વચન યોગની પ્રતિસંલીનતા છે. 'से किं तं कायपडिसंलीणया' હે ભગવન્ કાયપ્રતિસંલીનતાનું શું સ્વરૂપ છે? અર્થાત્ કાય પ્રતિસંલીનતા કોને કહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'कायपडिसंलीणया जण्णं सुसमाहिय पसंतसाहरियपाणिपाए' સારી રીતે સમાધીપૂર્વક શાન્ત થઈને હાથ અને પગોને સંકોચીને 'कुम्मोइव गुत्तिंदिए, अल्लीणे पल्लीणे चिट्ठइ' કાચબાની માફક પોતાની ઈન્દ્રિયોને ગુપ્ત કરીને પોતાનામાં જ સ્થિર રહેવું તે કાયપ્રતિસંલીનતા છે. બહારની વૃત્તિથી રહિત થવું તેનું નામ સુસમાહિત સમાધિ પ્રાપ્ત છે. અને અન્તર્વૃત્તિથી રહિત થવું તેનું નામ પ્રશાન્ત છે. આ રીતે મન, વચન અને કાયાની સંભાળપૂર્વક રહેવું તે યોગસંલીનતા છે.

'से किं तं विवित्तसयणासणसेवणया' હે ભગવન્ વિવિક્ત શયનાસન સેવનતા કેવી હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'विवित्तसयणासणसेवणया जण्णं आरामेसु उज्जाणेसु वा जहा सोमिलुद्देसए जाव सेज्जासंथारगं उवसंपज्जित्ताणं विहरइ' જે નગરોના ઉપવનોમાં એટલે કે બગીચાઓમાં વિગેરે સોમિલના ઉદ્દેશામાં કહ્યા પ્રમાણે યાવત્ શય્યા અને સંથારાને લઈને વિહાર કરે છે. આ વિવક્તશયનાસન સેવનતા છે. સોમિલોદ્દેશક આ ભગવતીસૂત્રના ૧૮ અઢારમા શતકનો દશમો ઉદ્દેશો છે. તેમાં આ રીતે 'से त्तं पडिसंलीणया' પ્રતિસંલીનતાનું કથન કરેલ છે. 'से त्तं बाहिरए तवे' આ રીતે અનશનથી લઈને પ્રતિસંલીનતા સુધી આ સઘળું બાહ્ય તપ સંક્ષેપ અને વિસ્તારથી નિરૂપિત કરેલ છે. ॥સૂ૦ ૯॥

હવે આભ્યન્તર તપનું નિરૂપણ કરવામાં આવે છે.

'से किं तं अब्भिंतरए तवे' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ—'से किं तं अब्भिंतरए तवे' હે ભગવન્ આભ્યન્તર તપનું શું સ્વરૂપ છે? અને તેના કેટલા ભેદો છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'अब्भिंतरए तवे छव्विहे पन्नत्ते' જે તપમાં બાહ્ય ક્રિયાની અપેક્ષા હોતી નથી તે આભ્યન્તર તપ કહેવાય છે. આ આભ્યન્તર તપ ૬ છ પ્રકારનું કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'पायच्छित्तं' પ્રાયશ્ચિત્ત ૧ અહિયાં પ્રાયશ્ચિત્ત શબ્દથી અપરાધની શુદ્ધિ ગ્રહણ કરેલ છે. કેમકે પ્રાયસ્ શબ્દનો અર્થ 'પાપ' થાય છે. અને ચિત્ત શબ્દનો અર્થ શુદ્ધિ છે. તેજ કહ્યું છે કે-'પ્રાયઃપાપં विजानीयात् चित्तं तस्य विशोधनम्' આ રીતે જેનાથી પાપની શુદ્ધિ થાય છે એવું જે તપ તે આભ્યન્તર તપનો પહેલો ભેદ છે. ૧ આભ્યન્તરનો બીજો ભેદ વિનય છે. ૨ જે તપથી આત્મા વિશેષપણાથી મોક્ષની નજીક જાય છે તે વિનય છે. તેનો ત્રીજો ભેદ વૈયાવત્ય છે ૩ ગુરૂજન વિગેરેની ભક્તપાન વિગેરેથી સેવા કરવી તેનું નામ વૈયાવત્ય છે. 'सज्झाओ' સ્વાધ્યાય એ આભ્યન્તર તપનો ચોથો ભેદ છે. ૪ મૂલસૂત્રને ભણવું તેનું નામ સ્વાધ્યાય છે. ૫ 'झाणं' ધ્યાન એ તેનો પાંચમો ભેદ છે. એકાગ્રતા થવા માટે મનને સ્થિર કરવું તે ધ્યાન છે તથા સૂત્રાર્થનું ચિંતન કરવું તે. પણ ધ્યાન કહેવાય છે. ૫ 'विउस्सग्गो' વ્યુત્સર્ગ એ તેનો છઠ્ઠો ભેદ છે. ૬ વ્યુત્સર્ગ એટલે શરીરમાં મમત્વનો ત્યાગ કરવો અર્થાત્ કાયોત્સર્ગ કરવો. આ રીતે આ છ આભ્યન્તર તપ કહેલ છે.

'से किं तं पायश्चित्ते' હે ભગવન્ પ્રાયશ્ચિત્ત કેટલા પ્રકારનું કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'पायच्छित्ते दसविहे पन्नत्ते' હે ગૌતમ! પ્રાયશ્ચિત્ત દશ પ્રકારનું કહ્યું છે. 'तं जहा' તે દસ પ્રકાર આ પ્રમાણે છે. 'आलोयणारिहे जाव पारंचियारिहे' આલોચના યોગ્ય યાવત્પદથી બાહ્યતપના પ્રકરણમાં કહેલ-પ્રતિક્રમણને યોગ્ય, તદુભય યોગ્ય, વિવેકને યોગ્ય, વ્યુત્સર્ગને યોગ્ય અનવસ્થાપ્યને યોગ્ય અને પારાચિતને યોગ્ય આ બધાનું લક્ષણ ત્યાંજ સૂત્ર નવમાંથી સમજવું. 'से त्तं पायच्छित्ते' આ રીતે આ આભ્યન્તર પદનો

પહેલો ભેદ પ્રાયશ્ચિત્ત છે. 'से किं तं विणए' હે ભગવન્ વિનય તપ કેટલા પ્રકારનું કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'विणए सत्तविहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ ! વિનય સાત પ્રકારનો કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'नाणविणए' જ્ઞાનવિનય, મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન વિગેરે જ્ઞાનોનું શ્રદ્ધાન કરવું તેની ભક્તિ કરવી તેનું બહુમાન કરવું તેમાં પ્રતિપાદન કરેલ અર્થની ભાવના કરવી વિધિગ્રહણુ અને અભ્યાસ કરવો તે બધાને જ્ઞાન વિનય સમજવો. 'दंसणविणए' દર્શનવિનય સમ્યગ્દર્શન ગુણુથી યુક્ત પુરૂષોની સેવા શુશ્રૂષા વિગેરે કરવી 'चरित्तविणए' ચારિત્રવિનય-સામાયિક વિગેરે ચારિત્રોમાં શ્રદ્ધા કરવી અને યથાર્થ રૂપથી તેની પ્રરૂપણુા કરવી તે ચારિત્ર વિનય છે. 'मणविणए' મનોવિનય મનથી બહુમાન કરવું તે મનોવિનય છે. 'वयविणए' વચનથી વિનય કરવો તે વચન વિનય છે. 'कायविणए' કાયથી નમસ્કાર વિગેરે પ્રકારે બહુમાન કરવું તે કાયવિનય છે. 'लोगोवयारविणए' લોકોપચાર વિનય-લોકોના વ્યવહારરૂપ વિનયને લોકપચારવિનય કહે છે. આ રીતે વિનય સાત પ્રકારનો થાય છે. 'से किं तं णाणविणए' હે ભગવન્ જ્ઞાનવિનય કેટલા પ્રકારનો કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'नाणविणए पंचविहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ ! જ્ઞાનવિનય પાંચ પ્રકારનો કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે.-'आभिणिबोहियनाणविणए' આભિનિબોધિકજ્ઞાન વિનય૧ 'जाव केवलनाणविणए' યાવત્ શ્રુતજ્ઞાન વિનય૨ અવધિજ્ઞાન વિનય૩ મનઃપર્યવજ્ઞાન વિનય૪ અને કેવળજ્ઞાન વિનય૫ 'सेत्तं नाणविणए' આ રીતે જ્ઞાનવિનય પાંચ પ્રકારનો થાય છે. 'से किं तं दंसणविणए' હે ભગવન્ દર્શનવિનય કેટલા પ્રકારનો છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'दंसणविणए दुविहे पन्नत्ते' હે ગૌતમ ! દર્શનવિનય બે પ્રકારનો કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'सुस्सूसणाविणए य अणच्चासायणाविणए' સુશ્રૂષણા વિનય અને અનત્યાશાતના રૂપ વિનય ગુરૂ વિગેરેની વિધિ પ્રમાણે સેવાશુશ્રષા કરવી તે શુશ્રૂષા વિનય છે. અને જે વિનયથી સમ્યક્ત્વ વિગેરેનો લાભ થાય છે, તે અનત્યાશાતના વિનય કહેવાય છે. 'से किं तं सुस्सूसणाविणए' હે ભગવન્ શુશ્રૂષણા વિનય કેટલા પ્રકારનો કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'सुस्सूसणाविणए अणेगविहे पन्नत्ते' હે ગૌતમ ! શુશ્રૂષણા વિનય અનેક પ્રકારનો કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'सक्कारेइ' વિનય કરવા યોગ્ય પુરૂષોનો સત્કાર વિગેરે કરવો. 'सम्माणेइ वा' ગુરૂજન વિગેરેનું પ્રશસ્ત આહાર વિગેરેથી સન્માન કરવું. 'जहा चउद्दसमसए तइए उद्देसए जाव पडिसंसाहरणया' જેમકે ભગવતીસૂત્રના ચૌદમા શતકના ત્રીજા ઉદ્દેશામાં સત્કારથી લઈને યાવત્ પ્રતિસંસાધનતાના કથન સુધીમાં કહેવામાં આવેલ છે, એજ પ્રમાણે અહિયાં પણ

શુશ્રૂષણા વિનયના સમ્બન્ધમાં સમજવું જોઇએ. 'से त्तं सुस्सूसणा विणए' આ રીતે આ શુશ્રૂષણા વિનય કહેલ છે. 'से किं तं अणच्चासायणाविणए' હે ભગવન્ અનત્યાશાતના વિનય કેટલા પ્રકારનો કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'अणच्चासायणाविणए पणयालीसइविहे पन्नत्ते' હે ગૌતમ! અનત્યાશાતના વિનય ૪૫ પિસ્તાળીસ પ્રકારનો કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે.–'अरहंताणं अणच्चासायणया' અરિહંત પ્રણીત પાંચમહાવ્રત રૂપ ધર્મની અનત્યાશાતના ૨ 'आयरियाणं अणच्चासायणया' આચાર્યોની અનત્યાશાતના ૩ 'आचिनोति च शास्त्रार्थमाचारे स्थापयत्यपि स्वयमाचरते यस्मात् तस्मादाचार्य उच्यते' જેઓ શાસ્ત્રના અર્થના જાણકાર હોય છે. અને તે પ્રમાણે જ પોતે પાંચ આચારને પાળે અને પળાવવાની પ્રવૃત્તિ કરે છે, તેનું નામ આચાર્ય છે. 'उवज्झायाणं अणच्चासायणया' મુનીજનો જેની પાસે સૂત્રોનું અધ્યયન કરે છે, એવા ઉપાધ્યાયોની અનત્યાશાતના ૪ 'थेराणं अणच्चासायणया'૫ સ્થવિરોની (વૃદ્ધોની) અનત્યાશાતના૫ 'कुलस्स अणच्चासायणया ૬ એક આચાર્યના સમુદાયરૂપ કુળની અનત્યાશાતના ૬ 'गणस्स अणच्चासायणया' પરસ્પર સાપેક્ષ–અપેક્ષાવાળા અનેક સાધુ સમૂહની અનત્યાશાતના ૭ 'संघस्स अणच्चासायणया' ચતુર્વિધ સંઘની અનત્યાશાતના ૮ 'किरियाए अणच्चासायणया' ક્રિયાની–એટલે કે–પરલોક છે. શરીર અને ઇન્દ્રિયથી જુદો આત્મા છે, તથા સકલ કલેશોથી નિષ્કલંક એવું સિદ્ધિ પદ છે. વિગેરે રૂપ પ્રરૂપણાની અનત્યાશાતના ૯ અથવા ઐર્યાપથિક વિગેરે ક્રિયાઓની અનત્યાશાતના ૯ 'संभोगस्स अणच्चासायणया' ગુણગુણીના અભેદથી સંભોગ અર્થાત્ એક સામાચારીવાળા સાધુની અથવા એક સામાચારીવાળા સાધુઓના આહારાદિ દેવા લેવા રૂપ સંભોગની અનત્યાશાતના ૧૦ 'आभिणिबोहियनाणस्स अणच्चासायणया' મતિજ્ઞાન–આભિનિબોધિક જ્ઞાનની અનત્યાશાતના ૧૧ 'जाव केवलनाणस्स अणच्चासायणया' યાવત્ કેવળજ્ઞાનની અનત્યશાતના ૧૫ યાવત્ પદથી શ્રુતજ્ઞાનની અનત્યાશાતના ૧૨ અવધિજ્ઞાનની અનત્યાશાતના ૧૩ મનઃપર્યવજ્ઞાનની અનત્યાશાતના ૧૪ આ રીતે આ અનત્યાશાતનાના પંદર ભેદો થાય છે. એજ પ્રમાણે 'एएसिं चेव भत्तिबहुमाणेणं' તેમની ભક્તિ અને બહુમાનને લઇને બીજા પંદર ભેદો અનત્યાશાતનાના થઈ જાય છે. ભક્તિથી બાહ્ય સેવા ગ્રહણ થાય છે. અને બહુમાનથી તેમની અંદરનો પ્રીતિયોગ ગ્રહણ થાય છે. તથા અર્હંતની ભક્તિ અને અર્હંત પ્રત્યે બહુમાન યાવત્ કેવળજ્ઞાન ભક્તિ અને કેવળજ્ઞાન બહુમાન કરવું. આ રીતે ભક્તિ અને બહુમાનનો આશ્રય કરીને તેના

આ પંદર ભેદો થઈ જાય છે. 'एएसिं चेव वण्णसंजलणयाए' તથા અરિહંતથી લઈને યાવત્ કેવળજ્ઞાનના ગુણુ વર્ણનથી કીર્તિ કરવી તે રીતે પંદર ભેદો થઈ જાય છે. 'से त्तं अणच्चासायणा विणए-से त्तं दंसणविणए' આ જ અનત્યાશાતના વિનયનું સ્વરૂપ છે. આ રીતે આ કથનથી દર્શનવિનયનું કથન સમાપ્ત થઈ જાય છે.

'से किं तं चारित्तविणए' હે ભગવન્ ચારિત્રવિનય કેટલા પ્રકારનો કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'चारित्तविणए पंचविहे पन्नत्ते, હે ગૌતમ! ચારિત્ર વિનય પાંચ પ્રકારનો કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે.-'सामाइयचारित्तविणए, जाव अहक्खायचारित्तविणए' સામાયિકચારિત્રવિનય,૧ છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર વિનય ૨, પરિહારવિશુદ્ધિક ચારિત્રવિનય ૩ સૂક્ષ્મ સંપરાય ચારિત્ર વિનય ૪ અને યથાખ્યાત ચારિત્ર વિનય ૫ આ રીતે ચારિત્ર વિનયના પાંચ ભેદો કહ્યા છે.

'से कि तं मणविणए' હે ભગવન્ મનોવિનય કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'मणविणए दुविहे पन्नत्ते' હે ગૌતમ! મનોવિનય બે પ્રકારનો કહ્યો છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'पसत्थमणविणए अपसत्थमणविणए' પ્રશસ્ત મનોવિનય અને અપ્રશસ્તમનોવિનય પ્રશસ્ત વિચાર ધારામાં મનની જે પ્રવૃત્તિ થાય છે, તે પ્રશસ્ત મનોવિનય કહેવાય છે. આ પ્રશસ્ત મનોવિનય આત્માથી કર્મોને હટાવવામાં ઉપાય રૂપ છે. અપ્રશસ્ત મનની નિવૃત્તિ કરવા રૂપ અપ્રશસ્ત મનોવિનય છે. 'से कि तं पसत्थमणविणए' હે ભગવન્ પ્રશસ્ત મનોવિનય કેટલા પ્રકારનો કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'पसत्थमणविणए सत्तविहे पन्नत्ते' હે ગૌતમ! પ્રશસ્ત મનોવિનય સાત પ્રકારનો કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે.-'अपावए, असावज्जे, अकिरिए, निरुवक्केसे, अणण्हवकरे, अभूयाभिसंकणे' પાપરહિત ૧ સામાન્યપણાથી પાપરહિત અને અસાવદ્યપણા વિશેષપણાથી પાપરહિત ૨ અક્રિય-કાયિકી વિગેરે ક્રિયાઓમાં આસક્તિરહિત ૩ નિરૂપકલેશ-અંતર્ગત શોકવિનાના ૪ અનાસ્રવકર-પ્રાણાતિપાત વિગેરે આસ્રવ કરવાથી રહિત ૫ અક્ષપિકર-સ્વ અને પરને પીડા કરવાથી નિવૃત્ત રહેવું ૬ તથા અભૂતાભિશંકન-પ્રાણી ભય રહિત ૭ 'से किं तं अपसत्थमणविणए' હે ભગવન્ અપ્રશસ્ત મનોવિનય કેટલા પ્રકારનો કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી

કહે છે કે-'अपसत्थमणविणए सत्तविहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ ! અપ્રશસ્ત મનોવિનય સાત પ્રકારનો કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'पावए' પાપરૂપ સામાન્યથી પાપથી યુક્ત ૧ 'सावज्जे' વિશેષપણાથી પાપયુક્ત ૨ 'सकिरिए' કાયની પ્રથમ ક્રિયામાં આસક્તિ સહિત ૩ 'सउवक्केसे' સ્વગત-પોતાનામાં રહેલ શોક વિગેરે ઉપકલેશયુક્ત ૪ 'अण्हयकरे' પ્રાણાતિપાત વિગેરે આસ્રવ કરવાવાળા ૫ 'छविकरे' સ્વ અને પર ને આયાસ (પીડા) કરવાવાળા અને 'भूयाभिसंकणे' જીવોને ભય ઉત્પન્ન કરાવવાવાળા, એવા 'से त्तं अपसत्थमण-विणए' આ બધો અપ્રશસ્ત મનોવિનય છે. 'से तं मणविणए' આ રીતે આટલા સુધી મનોવિનયના સંબંધમાં કથન કરેલ છે.

હવે વચન વિનયનું કથન કરવામાં આવે છે-આ સંબંધમાં શ્રીગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછયું છે કે-'से किं तं वइविणए' હે ભગવન્ વચન વિનય કેટલા પ્રકારના છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'वइविणए दुविहे पन्नत्ते' હે ગૌતમ ! વચનવિનય બે પ્રકારનો કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'पसत्थवइविणए य अपसत्थवइविणए य' પ્રશસ્ત વચનવિનય અને અપ્રશસ્ત વચન વિનય 'से किं तं पसत्थवइविणए' હે ભગવન્ પ્રશસ્ત વચન વિનય કેટલા પ્રકારના કહેલ છે? ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'पसत्थवइविणए सत्तविहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ ! પ્રશસ્ત વચન વિનય સાત પ્રકારનો કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'अपावए' પાપ વિનાના વચનની પ્રવૃત્તિરૂપ વાગ્-વચન વિનય અપાપક કહેવાય છે ૧ 'असा-वज्जे' વિશેષરૂપથી પાપ વિનાના વચનનો પ્રયોગ કરવો તે અસાવદ્ય વચન કહેવાય છે. ૨ 'जाव अभूयाभिसंकणे' યાવત્ જીવોને ભય ન ઉપજાવનારા વચન અહિયાં યાવત્પદથી 'अक्रिय निरुपक्लेश, अनास्रवकर अक्षपिकर' આ પદોનો સંગ્રહ થયો છે. 'से त्तं पसत्थवइविणए' આ રીતે સાત પ્રકારનો પ્રશસ્ત વચન વિનય કહેલ છે. 'से किं तं अपसत्थवइविणए' હે ભગવન્ અપ્રશસ્ત વચન વિનય કેટલા પ્રકારનો કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'अपसत्थवइविणए सत्तविहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ ! અપ્રશસ્ત વચન વિનય સાત પ્રકારનો કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે.- 'पावए सावज्जे जाव भूयाभिसंकणे' પાપરહિત વચન બોલવું ૧ સાવદ્ય વચન બોલવું ૨ યાવત્ જીવોને ભય ઉત્પન્ન થાય તેવા વચન બોલવા આ સઘળો અપ્રશસ્ત વચન વિનય કહેલ છે. અહિયાં યાવત્પદથી 'सक्रियः सोपक्लेशः, आस्रवकरः क्षपिकरः' આ પદોનો સંગ્રહ થયો છે. 'से त्तं वइविणए' આ પ્રશસ્ત વચનવિનય અને અપ્રશસ્ત વચન વિનયના કથનથી વચન વિનયનું કથન સમાપ્ત થાય છે.

'से किं तं कायविणए' હે ભગવન્ કાયવિનય કેટલા પ્રકારનો કહેલ

છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'कायविणए दुविहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ! કાયવિનય બે પ્રકારનો કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'पसत्थकायविणए य अपसत्थकायविणए य' પ્રશસ્તકાય વિનય અને અપ્રશસ્ત કાયવિનય 'से किं तं पसत्थकायविणए' હે ભગવન્ પ્રશસ્ત કાયવિનય કેટલા પ્રકારનો કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'पसत्थ कायविणए सत्तविहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ! પ્રશસ્ત કાયવિનય સાત પ્રકારનો કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'आउत्तं गमणं' યતનાપૂર્વક ઉપયોગથી જવર અવર કરવી ૧ 'आउत्तं ठाणं' યતનાપૂર્વક-ઉપયોગથી ઉભું રહેવું ૨ 'आउत्तं निसीयणं' ઉપયોગ સહિત યતનાપૂર્વક બેસવું, ૩ 'आउत्तं तुयट्टणं' યતનાપૂર્વક કરવટ (પડખા) બદલવા. ૪ 'आउत्तं उल्लंघणं' ઉપયોગપૂર્વક યતનાસહિત બારણા વિગેરેનું કે સાંકળનું ઉલ્લઘન કરવું. ૫ 'आउत्तं पलंघणं' ઉપયોગપૂર્વક યતનાથી મોટા ખાડા વિગેરેનું ઉલ્લંઘન કરવું. ૬ 'आउत्तं सव्विंदियजोगजुंजणया' યતનાપૂર્વક સઘળી ઇન્દ્રિયોને પોતપોતાના વિષયમાં પ્રવૃત્તિ કરાવવી. ૭ 'से त्तं पसत्थकायविणए' આ રીતે આ તમામ પ્રશસ્ત કાયવિનય કહેવાય છે. 'आउत्त' એ શબ્દનો અર્થ સાવધાનતાપૂર્વક-અથવા ઉપયોગ પૂર્વક એ પ્રમાણે છે. 'से किं तं अपसत्थकायविणए' હે ભગવન્ અપ્રશસ્તકાય વિનય કેટલા પ્રકારનો કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'अपसत्थकायविणए सत्तविहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ! અપ્રશસ્તકાય વિનય સાત પ્રકારનો કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'अणाउत्तं गमणं' ઉપયોગપૂર્વક અવરજવર ન કરવી. 'जाव अणाउत्तं सव्वेंदियजोगजुंजणया' યાવત્ ઉપયોગ વિના સઘળી ઇન્દ્રિયોને પોતપોતાના વિષયોમાં લગાવવી. અહિયાં યાવત્પદથી 'अनायुक्तं स्थानम्, अनायुक्तम् निषीदनम्, अनायुक्तम् त्वग्वर्तनम् अनायुक्तमुल्लंघनम् अनायुक्तं प्रलंघनम्' આ પદો ગ્રહણ કરાયા છે. આ રીતે અનાયુક્તગમન વિગેરેના ભેદથી અપ્રશસ્તકાય વિનય સાત પ્રકારનો કહેલ છે. 'से त्तं कायविणए' આ રીતે પ્રશસ્ત અને અપ્રશસ્તના ભેદથી કાયવિનયનું સ્વરૂપ કહેલ છે.

હવે વિનયની અંતર્ગત લોકોપચાર વિનયનું કથન કરવામાં આવે છે. 'से किं तं लोगोवयारविणए' હે ભગવન્ લોકોપચાર વિનય કેટલા પ્રકારનો કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'लोगोवयारविणए सत्तविहे पण्णत्ते' લોકોપચાર વિનય સાત પ્રકારનો કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે

છે–'अब्भासवत्तियं' ગુરૂ વિગેરે મહાપુરૂષોની સમીપ રહેવું. ૧ 'परच्छंदाणुवत्तियं' ગુરૂ વિગેરે મહાપુરૂષોની ઈચ્છાનુસાર ચાલવું. ૨ 'कज्जहेउ' જ્ઞાન વિગેરે કાર્ય નિમિત્તે આહાર વિગેરેની વ્યવસ્થા કરવી. ૩ 'कयपडिकइया' કરેલા ઉપકારનો બદલો વાળવો અર્થાત્ આમણે મને પહેલાં જ્ઞાનવિગેરેનું શિક્ષણ આપેલ છે, તેથી આહાર વિગેરે દ્વારા તેઓની સેવા કરવી જોઈએ. આ પ્રકારના વિચારથી જે વિનય કરવામાં આવે છે, તે કૃતપ્રતિકૃતિતા રૂપ લોકોપચાર વિનય છે. ૪ અથવા આ સમયે હું ગુરૂને આસન–ભકત આપીને ગુરૂને પ્રસન્ન કરી લઉં તો આગળ ઉપર મેં કરેલ સેવા કાર્યના બદલામાં મને શ્રુતનો અભ્યાસ કરાવશે આ બુદ્ધિથી તેઓની જે સેવા કરવામાં આવે છે, તે પણ લોકોપચાર વિનય કહેવાય છે. 'अत्तगवेसणया' રોગ વિગેરેથી દુઃખીત સાધર્મીઓને ઔષધ વિગેરે આપવાનું કહેવું. ૫ 'देसकालन्नया' અવસરને યોગ્ય પ્રવૃત્તિ કરવી:૬ 'सव्वत्थेसु अपडिलोमया' આરાધ્ય ગુરૂ વિગેરેઓના સઘળા કાર્યોમાં અવસર પ્રમાણે અનુકૂળ પણાથી પ્રવૃત્તિ કરવી અર્થાત્ ગુરૂ વિગેરે પૂજ્યોની સેવા વિગેરે કાર્યોમાં તેઓને અનુકૂળ રહીને પ્રવૃત્તિ કરવી. 'से त्तं विणए' આ રીતે અહિં સુધી વિનયનું કથન કરેલ છે.

હવે વૈયાવૃત્યના વિષયમાં કથન કરવામાં આવે છે 'से किं तं वेयावच्चे' હે ભગવન્ વૈયાવૃત્યના કેટલા પ્રકારો કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'वेयावच्चे दसविहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ! વૈયાવૃત્ય દસ પ્રકારનું કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'आयरियवेयावच्चे' આચાર્યની સેવા કરવા રૂપ વૈયાવૃત્ય ૧ 'उवज्झाय वेयावच्चे' સ્થવિર–વયોવૃદ્ધ સાધુની અથવા દીક્ષાપર્યાયથી મોટા સાધુની વૈયાવૃત્ય ૨ 'थेरवेयावच्चे' સ્થવિર વૈયાવૃત્ય' એટલે કે સ્થવિર–વયોવૃદ્ધ સાધુની અથવા દીક્ષાપર્યાયથી જયેષ્ઠની વૈયાવૃત્ય ૩ 'तवस्सिवेयावच्चे' અઠ્ઠમ વિગેરે કરવાવાળા તપસ્વીની વૈયાવૃત્ય ૪ 'गिलाणवेयावच्चे' રોગવાળા સાધુની વૈયાવૃત્ય ૫ 'सेहवेयावच्चे' નવીન દીક્ષાવાળા શિષ્યની વૈયાવૃત્ય ૬ 'कुलवेयावच्चे' એક આચાર્યના પરિવાર રૂપ શિષ્યોની વૈયાવૃત્ય ૭ 'गणवेयावच्चे' પરસ્પર સાપેક્ષ અનેક આચાર્યના સાધુસમુદાયની વૈયાવૃત્ય ૮ 'संघवेयावच्चे' ચાર પ્રકારના સંઘની વૈયાવૃત્ય ૯ 'साहम्मियवेयावच्चे' સરખી સામાચારીવાળા સાધુઓની વૈયાવૃત્ય આ રીતે 'से त्तं वेयावच्चे' આ સઘળું વૈયાવૃત્યનું સ્વરૂપ કહેલ છે.

'से किं तं सज्झाए' હે ભગવન્ સ્વાધ્યાય કેટલા પ્રકારનો કહેલ છે? સૂત્રના મૂળપાઠનો અભ્યાસ કરવો તેનું નામ સ્વાધ્યાય છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'सज्झाए पंचविहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ! સ્વાધ્યાય

પાંચ પ્રકારનો કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે.-'वायणा' ગુરૂમુખથી શાસ્ત્રો સાંભળવા૧ 'पडिपुच्छना' પ્રતિપૃચ્છના ભૂલેલા વિષયને ગુરૂને પૂછવો. 'परियट्टणा' પુનરાવર્તન-ભણેલા શાસ્ત્રનો વારંવાર અભ્યાસ કરવો. 'अणुप्पेहा' અનુત્પ્રેક્ષા-ભણેલા વિષયનું વારંવાર ચિંતન કરવું 'धम्मकहा' અને ધર્મકથા 'से त्तं सज्झाए' આ રીતે આ પાંચ પ્રકારનો સ્વાધ્યાય કહેલ છે. ॥સૂ૦ ૧૦॥

ધ્યાનકે સ્વરૂપ કા નિરૂપણ

આની પહેલાના સૂત્રમાં આભ્યન્તર તપના ચાર ભેદો કહેવામાં આવ્યા છે. હવે અહિયાં આભ્યન્તર તપનો પાંચમો અને છઠ્ઠો ભેદ જે ધ્યાન અને વ્યુત્સર્ગ છે. તેનું કથન કરવામાં આવે છે.-

'से किं तं झाणे' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—'से किं तं झाणे' હે ભગવન્ ધ્યાન કેટલા પ્રકારનું કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'झाणे चउव्विहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ! ધ્યાન ચાર પ્રકારનું કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે-'अट्टे झाणे रोद्दे झाणे धम्मे झाणे सुक्के झाणे' આર્તધ્યાન૧, રૌદ્રધ્યાન૨, ધર્મધ્યાન૩, અને શુકલધ્યાન૪ ધ્યાન માનસ ક્રિયા રૂપ હોય છે, એનું બીજુ નામ ચિન્તન છે. 'अट्टे झाणे चउव्विहे पण्णत्ते' આર્તધ્યાન ચાર પ્રકારનું કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે-'अमणुन्नसंपओगसंपउत्ते तस्स विप्पओग सति समन्नागए यावि भवइ' અમનોજ્ઞ શબ્દાદિરૂપ વિષયનો સંબંધ થાય ત્યારે-ન ઇચ્છેલા પદાર્થનો સંબંધ થાય ત્યારે તેનાથી દૂર થવાનો વારંવાર વિચાર કરવો તે પહેલું આર્તધ્યાન છે૧ मणुन्नसंपओगसंपउत्ते तस्स अविप्पओगसति समन्नागए भवइ' મનોજ્ઞ અભિલષિત ધનાદિના સંપર્કથી સંબંધવાળા માણસનો મનોજ્ઞ શબ્દ વિગેરેનો વિયોગ ન થવા રૂપ ઇષ્ટ પદાર્થનો વિયોગ ન થવા સંબંધી વારંવાર જે ચિંતન થાય છે,-તેનો મને કોઈપણ સમયે વિયોગ ન થાય એવું જે ધ્યાન છે, તે આર્તધ્યાનનો બીજો ભેદ છે, આ બીજા આર્તધ્યાનવાળી વ્યકિત કોઈપણ વખતે ઇષ્ટ પદાર્થનો વિયોગ ઇચ્છતી નથી. 'आयंकसंपओगसंपउत्ते तस्स विप्पओगसतिसमन्नागए यावि भवइ' આતંકરોગનો સંપર્ક થાય ત્યારે અર્થાત્ કોઈ રોગ થાય ત્યારે-તેના વિયોગનો અર્થાત્ તેમાંથી છૂટવાનો વારંવાર જે વિચાર ચિંતન કરવું, તે આર્તધ્યાનનો ત્રીજો ભેદ છે. परिज्झुसियकामभोगसंपओगसंपउत्ते तस्स अविप्पओग सतिसमन्नागए यावि भवइ' અત્યંત સેવેલા પ્રિય એવા શબ્દાદિ વિષયભોગોનો વિયોગ ન થાય તે પ્રમાણે વારંવાર ચિન્તન કરવું આ આર્ત્તધ્યાનનો ચોથો

ભેદ છે. 'अट्टस्स णं झाणस्स चत्तारि लक्खणा पण्णत्ता' આ રીતે આ આર્ત્ત-ધ્યાનના ચાર લક્ષણો કહેલા છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે-'कंदनया' ક્રંદનતા જોરજોરથી રડવું. 'सोयणया' શોચનતા-દીનતા બતાવવી 'तिप्पणया' તેપનતા-આંસુ વહેવડાવવા 'परिदेवणया' પરિદેવનતા વારંવાર વિલાપ કરવો આ રીતે આ ભેદસહિત, લક્ષણુ સહિત આર્તધ્યાનનું લક્ષણુ કહેલ છે.

હવે રૌદ્રધ્યાનના લક્ષણુ કહેવામાં આવે છે-તે આ પ્રમાણે છે.-'रोद्दे झाणे चउव्विहे पण्णत्ते' રૌદ્રધ્યાન ચાર પ્રકારનું કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે-'हिंसाणुबंधी' પ્રાણિયોના વધ વિરાધના-બન્ધન વિગેરે પ્રકારોથી તેમને પીડા ઉત્પન્ન કરવાનો વિચાર કરે છે, અર્થાત્ તેઓને હમ્મેશાં પીડા કરવાનો જ ઉદ્યમ કરે છે. એવા પ્રાણિયોનું જે ધ્યાન છે, અર્થાત વિચારધારા છે-અર્થાત્ તે તરફ લાગેલી ચિત્તની જે એકાગ્રતા છે તે હિંસાનુબંધી રૌદ્રધ્યાન કહેવાય છે. અથવા જે ધ્યાનમાં હિંસાનો જ સંબંધ છે, તે ધ્યાન હિંસાનુબંધી છે, આ રૌદ્રધ્યાનનો પહેલો ભેદ છે. 'मोसाणुबंधी' મૃષાનુબંધી જે ધ્યાનમાં જુઠુ બોલવાનું જ હમેશાં ચિન્તન-વિચાર રહ્યા કરે છે. એવું જે ધ્યાન તે રૌદ્રધ્યાનનો બીજો ભેદ છે. ૨ 'तेयाणुबंधी' જે ધ્યાનમાં ચોરી કરવાના સંબંધમાં જ કાયમ ચિંતવન રહ્યા કરે તે ધ્યાન સ્તેયાનુબંધી રૌદ્ર ધ્યાન કહેવાય છે. આ રૌદ્રધ્યાનનો ત્રીજો પ્રકાર છે. ૩ 'सारक्खणाणुबंधी' સંરક્ષણાનુબંધી રૌદ્રધ્યાન એ છે કે-જેમાં વિષયોના સાધનભૂત ધનના સંરક્ષણનું નિરન્તર ચિંતવન રહ્યા કરે છે. ૪ જીવમાં રૌદ્રધ્યાન છે ? કે નથી ? આ વિષયને સમજવાના આ ચાર લક્ષણો છે. એજ વાત 'रोद्दस्स णं झाणस्स चत्तारि लक्खणा पन्नत्ता' આ સૂત્રદ્વારા સૂત્રકારે પ્રગટ કરેલ છે. 'तं जहा' તે ચાર લક્ષણો આ પ્રમાણે છે-'ओसन्नदोसे' હિંસા, જુઠું, અદત્તાદાન, સંરક્ષણ આ પૈકી કોઈપણુ એક દોષનું હોવું તેનું નામ ઓસન્ન દોષ છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે-જેમાં આ દોષો પૈકી કોઇ એક દોષ હોય તે તે તેનો પહેલો ભેદ છે. 'बहुलदोसे' જેમાં હિંસા, અસત્ય, અદત્તાદાન, સંરક્ષણ આ દોષો પ્રવૃત્તિ કરવા રૂપ દોષ હોય તે તેનો બીજો ભેદ છે. 'अण्णाणदोसे' અજ્ઞાન રૂપી જે દોષ છે, તે અજ્ઞાન દોષ કહેવાય છે, અર્થાત્ કુશાસ્રોના અભ્યાસથી થવાવાળા સંસ્કાર વશાત્ અધર્મ. હિંસા, અસત્ય વિગેરે દોષોમાં ધર્મબુદ્ધિથી જે પ્રવૃત્તિ થાય છે, તે અજ્ઞાન દોષ નામનો રૌદ્રધ્યાનનો ત્રીજો ભેદ છે. 'आमरणंतदोसे' કાલશૌકરિકની માફક મરણુ પર્યન્તના પશ્ચાત્તાપ કર્યા વિના જ હિંસા વિગેરેમાં પ્રવૃત્તિ કર્યા કરવી તે રૌદ્રધ્યાનનો ચોથો પ્રકાર છે.

ઉપર પ્રમાણે આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાનનું નિરૂપણુ કરીને હવે સૂત્રકાર ધર્મધ્યાનનું નિરૂપણુ કરે છે-'धम्मे झाणे चउव्विहे चउप्पडोपयारे पण्णत्ते'

ધર્મધ્યાન ચાર પ્રકારનું અને ચતુષ્પ્રત્યવતારવાળું કહેલ છે. ભેદ, લક્ષણ, આલમ્બન, અને અનુપ્રેક્ષા આ ચાર બાબતોમાં તે વિચારણીય હોવાથી અવતાર માનેલ છે. તેથી તેને ચતુષ્પ્રત્યવતારવાળું કહેલ છે. તેના ચાર ભેદો આ પ્રમાણે છે-'आणाविचए' આજ્ઞાવિચય-જે ધ્યાનમાં તીર્થંકરોની પ્રવચન રૂપ આજ્ઞાનું પર્યાલોચન થાય છે, તે આજ્ઞાવિચય નામનું પહેલું ધ્યાન છે. 'अवायविचए' અપાયવિચય રાગદ્વેષથી થવાવાળા જે અનર્થ છે. તેનું નામ અપાય છે. જે ધ્યાનમાં આ અપાયોનો નિર્ણય થાય છે, તે અપાયવિચય નામનો ધ્યાનનો બીજો ભેદ છે.૨ 'विवागविचए' વિપાકવિચય-શુભ અને અશુભ કર્મોના ફલરૂપ વિપાકનો નિર્ણય થાય છે તે વિપાકવિચય નામનો ધર્મધ્યાનનો ત્રીજો ભેદ કહ્યો છે. 'संठाणविचए' લોક, દ્વીપ, સમુદ્ર વિગેરેની આકૃતિયો રૂપ સંસ્થાનોનું જે ધ્યાનમાં ચિંતન થાય છે, તે ધર્મ-ધ્યાનનો સંસ્થાન વિચય નામનો ચોથો ભેદ છે. 'तं जहा' આ ધર્મધ્યાનનું લક્ષણ આ પ્રમાણે છે-એજ વાત 'धम्मस्स णं झाणस्स चत्तारि लक्खणा पन्नत्ता' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કરેલ છે. 'आणारूई' સર્વજ્ઞના વચન રૂપ આજ્ઞામાં જે રૂચિ-પ્રીતી થવી અથવા સર્વજ્ઞના વચનથી, તત્વોમાં જે શ્રદ્ધા છે. તે આજ્ઞારૂચિ નામનું ધર્મધ્યાનનું પહેલું લક્ષણ છે. 'निसग्गरूई' સ્વભાવથી તત્વોમાં જે રૂચિ પ્રીતિ થાય છે, તત્વોમાં શ્રદ્ધા થાય છે. તે ધર્મધ્યાનનું બીજું લક્ષણ છે.૨ 'सुत्तरूई' આગમોનો અભ્યાસ કરીને તત્વોમાં જે રૂચિ થાય છે, તત્વોમાં શ્રદ્ધા થાય છે, તે સૂત્રરૂચિ નામનું ધર્મધ્યાનનું ત્રીજું લક્ષણ છે. 'ओगाढरूई' દ્વાદશાંગમાં સવિસ્તર અવગાહનથી જે તત્વાર્થ શ્રદ્ધા ન થાય છે, તે અવગાઢ રૂચિ નામનો ધર્મધ્યાનનો ચોથો ભેદ છે. અથવા અવગાઢ એ સાધુની સમીપપણાને કહે છે. એટલે કે તેઓના ઉપદેશથી તત્વોમાં જે શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થાય છે, તે અવગાઢરૂચિ કહેવાય છે.

હવે ધર્મધ્યાનનું અવલમ્બન શું છે? એ વાત સૂત્રકાર પ્રગટ કરે છે. 'धम्मस्स णं झाणस्स चत्तारि आलंबणा पन्नत्ता' આ સૂત્રપાઠથી સૂત્રકાર એ કહે છે કે-ધર્મધ્યાન રૂપી પ્રાસાદ (મહેલ) પર ચઢવા માટે આલમ્બન-આધાર રૂપ જે હોય તે ધર્મધ્યાનના આલમ્બન આધાર કહેવાય છે. અને તેવા આધાર ચાર પ્રકારના છે. તેમાં પહેલું આલમ્બન 'वायणा' વાચના છે. આગમોનું વારંવાર પરિશીલન કરવું તેનું નામ વાચના છે. 'पडिपुच्छणा' અધ્યયન કરેલા સૂત્રની સ્મૃતિ-યાદદાસ્ત કાયમ રહે તે માટે વારંવાર અધ્યયન કરવું તેનું નામ પરિવર્તના છે. 'धम्मकहा' ધર્મનો ઉપદેશ કરવો તેનું નામ ધર્મકથા છે. 'धम्मस्स णं झाणस्स चत्तारि अणुप्पेहाओ पन्नत्ताओ' એ રીતે

ધર્મધ્યાનની ચાર અનુપ્રેક્ષા કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે.-ધર્મધ્યાન પછી જેનું પર્યાલોચન થાય છે, તેનું નામ અનુપ્રેક્ષા છે. વારંવાર ધર્મધ્યાનનું ચિંતવન કરવું એજ તેનો ભાવાર્થ છે. તેમાં પહેલી અનુપ્રેક્ષા આ પ્રમાણે છે.-'एगत्ताणुप्पेहा' આત્માનું એકત્વરૂપ જે ચિંતવન છે, તેનું નામ એકત્વાનુપ્રેક્ષા છે. 'अणिच्चाणुप्पेहा' શરીર વિગેરેના અનિત્યપણાનું ચિંતવન કરવું તેનું નામ અનિત્યાનુપ્રેક્ષા છે. 'असरणाणुप्पेहा' જગતમાં મારી રક્ષા કરવાવાળું કોઈ નથી. હું અશરણ છું વિગેરે પ્રકારથી વિચાર કરવો તે અશરણાનુપ્રેક્ષા છે. 'संसाराणुप्पेहा' ચતુર્ગતિ રૂપ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરવાનો વારંવાર વિચાર કરવો તે સંસારાનુપ્રેક્ષા છે.

હવે ચોથા શુકલધ્યાનનું નિરૂપણ કરવામાં આવે છે-'सुक्के झाणे चउव्विहे चउप्पडोयारे पण्णत्ते' શુકલધ્યાન ચાર પ્રકારનું અને ચાર લક્ષણોમાં અવતારવાળું કહેલ છે. શુકલધ્યાનનો પહેલો પ્રકાર 'पुहुत्तवियक्कसवियारि' પૃથક્ત્વવિતર્ક સવિચાર છે. એક દ્રવ્યના ઉત્પાદ વિગેરે પર્યાયોના ભેદથી પૂર્વગત શ્રુતાનુસારી જે વિકલ્પ છે, એવો વિકલ્પ જે ધ્યાનમાં હોય તે પૃથક્ત્વ વિતર્ક કહેવાય છે, તથા અર્થથી શબ્દમાં, અને શબ્દથી અર્થમાં તથા મન, વચન, કાયના યોગમાંથી કોઈપણ એક યોગમાં જે વિચરણ છે, તેનું નામ વિચાર છે. એક અર્થથી બીજા અર્થમાં અને એક યોગથી બીજા યોગમાં જે અનુસરણ છે, તે વિચાર છે. આ વિચાર સહિત જે ધ્યાન હોય છે, તે સવિચારી પૃથક્ત્વ વિતર્ક નામનો શુકલ ધ્યાનનો પહેલો ભેદ છે. ૧

બીજુ શુકલધ્યાન એકત્વ વિતર્ક અવિચારિ છે. તેનું તાત્પર્ય એવું છે કે-ઉત્પાદ વિગેરે પર્યાયોના અભેદપણાથી-એટલે કે ઉત્પાદ વિગેરે પર્યાયો પૈકી કોઈપણ એક પર્યાયના અવલમ્બનથી પૂર્વગત શ્રુતના આશ્રયવાળા જે વ્યંજન (પદ) રૂપ અથવા અર્થરૂપ વિકલ્પ છે, તે એકત્વ વિતર્ક કહેવાય છે. તથા એક અર્થથી અર્થાન્તર રૂપ એક વ્યંજનથી વ્યંજનાન્તર રૂપ અને એક યોગથી યોગાન્તરરૂપ સંક્રમણનો જે ધ્યાનમાં અભાવ હોય તે અવિચારી કહેવાય છે. એવું જે ધ્યાન હોય તે એકત્વ વિતર્ક અવિચારી ધ્યાન છે. ૨

ત્રીજું શુકલધ્યાન આ પ્રમાણે છે. 'सुहुमकिरिय अनियट्टी' સૂક્ષ્મક્રિયા અનિવૃત્તિ' આનુ તાત્પર્ય એ છે કે-મનોયોગ અને વચનયોગનો સર્વથા નિરોધ થઈ જવાથી તથા બાદરકાયનો કાયયોગમાં નિરોધ થવાથી જે સૂક્ષ્મ ક્રિયાવાળું ધ્યાન હોય છે, અને જે વર્ધમાન પરિણામ હોવાથી 'अनियट्टी-अनिवृत्ति' પછીથી છૂટતું નથી તેથી અનિવૃત્તિ રૂપ કહેવાય છે, એવું જે ધ્યાન છે, તે સૂક્ષ્મક્રિયાવાળું અનિવૃત્તિ ધ્યાન કહેવાય છે. આ ધ્યાન નિર્વાણ (મોક્ષ) જવાના સમયમાં કેવળજ્ઞાનવાળાઓને જ થાય છે. 'समुच्छिन्न किरियअप्पडिवाई' શુકલધ્યાનનો ચોથો ભેદ સમુચ્છિન્ન ક્રિયા અપ્રતિપાતિ

છે. તેનું તાત્પર્ય એવું છે કે-અહિયાં કાયયોગનો સર્વથા નિરોધ થઈ જવાથી કાયિકી ક્રિયાનો સર્વથા ઉચ્છેદ થઇ જાય છે. અને શૈલેશી અવસ્થા પ્રાપ્ત થઇ જાય છે. જેથી આ સ્થિતિનું ધ્યાન છે, તે સમુચ્છિન્ન ક્રિયા અપ્રતિ-પાતિ શુકલધ્યાન છે કેમકે આ ધ્યાન પણ અપ્રતિપાતિ હોય છે 'सुक्कस्स णं झाणस्स चत्तारि लक्खणा पण्णत्ता' આ શુકલધ્યાનના પણ ચાર લક્ષણો કહેલા છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે.-'खंती मुत्ती, अज्जवे, मद्दवे' ક્ષાન્તિ ક્ષમા, મુકિત, નિર્લોભપણું આર્જવ-સરલપણું અને માર્દવ-મૃદુ કોમળપણું 'सुक्कस्स णं झाणस्स चत्तारि आलंबणा पण्णत्ता' શુકલધ્યાનના ચાર આલમ્બન કહ્યા છે. 'अव्वहे' ૧ અવ્યથા-એટલે કે-દેવાદિકોથી ઉપસર્ગથી થવાવાળા ભયનું હોવું અથવા ઉપસર્ગથી ચલાયમાન થવું, તેનું નામ વ્યથા છે. તે વ્યથા જેમાં ન હોય તે અવ્યથા છે. ૧ 'असंमोहे' ભ્રાંતિનો અભાવ-અર્થાત્ દેવાદિકો દ્વારા કરેલી માયાથી થવાવાળી ભ્રાંતિ અને સૂક્ષ્મ પદાર્થ સંબંધી મૂઢતાનો અભાવ 'विवेगे' દેહથી આત્માનો અથવા આત્માથી સર્વ સંયોગોનો વિવેચન બુદ્ધિ દ્વારા પૃથક્કરણ કરવું 'विउस्सग्गे' નિઃસંગ થઇ જવાથી દેહથી અને ઉપધીથી મમત્વપણાનો ત્યાગ. આ રીતે આ ચાર શુકલ ધ્યાનના આલમ્બન કહેલ છે.

'सुक्कस्स णं चत्तारि अणुप्पेहाओ' શુકલધ્યાનની ચાર અનુપ્રેક્ષાઓ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'अणंतवत्तियाणुप्पेहा' ભવ સંતાપની અનંતવૃત્તિ પણાનું વારંવાર ચિંતવન કરવું. અર્થાત્ આ સંસાર અનંત છે, એવો વિચાર કરવો. 'विप्परिमाणाणुप्पेहा' દરેક ક્ષણમાં વસ્તુઓમાં અનેક પ્રકારના થવાવાળા પરિણમનનું ચિન્તવન 'असुभावाणुप्पेह' ચતુર્ગતિક સંસારનું અશુભપણાથી અનુચિંતન કરવું. 'अवायाणुप्पेहा' પ્રાણાતિપાત વિગેરે આસ્રવદ્વારોથી થવા-વાળા અનર્થોનું ચિંતવન કરવું. અહિયાં તપના અધિકારમાં પ્રશસ્ત અપ્રશ-સ્ત ધ્યાનોનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, તેનું કારણ એ છે કે અપ્રશસ્ત ધ્યાનના વર્ણનમાં અને પ્રશસ્ત ધ્યાનના ઉપાદાન-પ્રાપ્તિમાં તપ હોય છે. 'से त्तं झाणे' આ પ્રમાણે સંક્ષેપ અને વિસ્તારથી ધ્યાનનું નિરૂપણ કરેલ છે.

ધ્યાનના નિરૂપણ પછી હવે 'વ્યુત્સર્ગ' તપનું નિરૂપણ સૂત્રકાર કરે છે. આમાં શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછયું છે કે-'से किं तं विउस्सग्गे' હે ભગવન્ વ્યુત્સર્ગ તપનું શું લક્ષણ છે? અને એ તપ કેટલા પ્રકારનું છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'विउस्सग्गे दुविहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ! વ્યુત્સર્ગ તપ બે પ્રકારનું કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે.—'दव्व-विउस्सग्गे भावविउस्सग्गे य' દ્રવ્યવ્યુત્સર્ગ અને ભાવ વ્યુત્સર્ગ 'से किं तं दव्वविउस्सग्गे' હે ભગવન્ દ્રવ્ય વ્યુત્સર્ગનું શું સ્વરૂપ છે? અને તેના કેટલા

ભેદ કહ્યા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'दव्वविउस्सग्गे चउव्विहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ! દ્રવ્ય વ્યુત્સર્ગ ચાર પ્રકારનું કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે.–'गणविउस्सग्गे' ગણવ્યુત્સર્ગ, વ્યુત્સર્ગ શબ્દનો અર્થ આસક્તિનો ત્યાગ એ પ્રમાણે છે. પરિહારવિશુદ્ધિક ચારિત્ર માટે અથવા જીનકલ્પ વિગેરેની આરાધના માટે ગણુનો જે ત્યાગ કરવામાં આવે છે, તે ગણુ વ્યુત્સર્ગ કહેવાય છે. આ વ્યુત્સર્ગનો પહેલો ભેદ થાય છે.

'सरीरविउस्सग्गे' શરીર વ્યુત્સર્ગ શરીર સંબંધી આસક્તિનો ત્યાગ આ વ્યુત્સર્ગનો બીજો ભેદ કહેલ છે. 'उवहिविउस्सग्गे' ઉપધિ વ્યુત્સર્ગ–વસ્ત્ર, પાત્ર, વિગેરે જે સંયમના ઉપકરણો છે. તેમાં પણુ આસક્તિનો જે ત્યાગ કહેલ છે તે વ્યુત્સર્ગ તપનો ત્રીજો ભેદ થાય છે. ૩ 'भत्तपाणविउस्सग्गे' ભકતપાન વ્યુત્સર્ગ–આહારપાણીનો ત્યાગ કરવો આ વ્યુત્સર્ગનો ચોથો ભેદ કહેલ છે. 'से त्तं दव्वविउस्सग्गे' આ રીતે આ દ્રવ્ય વ્યુત્સર્ગના ભેદો કહ્યા છે.

'से किं तं भावविउस्सग्गे' હે ભગવન્ ભાવ વ્યુત્સર્ગનું શું સ્વરૂપ છે? અર્થાત ભાવ વ્યુત્સર્ગ કોને કહેવાય છે? અને ભાવ વ્યુત્સર્ગના કેટલા ભેદો છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'भावविउस्सग्गे तिविहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ! ભાવવ્યુત્સર્ગ ત્રણ પ્રકારનો કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે.–'कसायविउस्सग्गे' કષાયવ્યુત્સર્ગ–ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ આ કષાયોનો ત્યાગ કરવો. 'संसारविउस्सग्गे' સંસારનો ત્યાગ કરવો 'कम्मविउस्सग्गे' કર્મનો ત્યાગ કરવો 'से किं तं कसायविउस्सग्गे' હે ભગવન્ કષાય વ્યુત્સર્ગનું શું લક્ષણ છે? અને તેના કેટલા ભેદો કહ્યા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'कसायविउस्सग्गे चउव्विहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ! કષાય વ્યુત્સર્ગ ચાર પ્રકારનો કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે–'कोहविउस्सग्गे' ક્રોધનો ત્યાગ કરવો 'माणविउस्सग्गे' માનનો ત્યાગ કરવો 'मायाविउस्सग्गे માયાનો ત્યાગ કરવો 'लोभविउस्सग्गे' લોભનો ત્યાગ કરવો 'से त्तं कसायविउस्सग्गे' આ પ્રમાણે આ કષાય વ્યુત્સર્ગના સંબંધમાં કથન કરેલ છે.

'से किं तं संसारविउस्सग्गे' હે ભગવન્ સંસાર વ્યુત્સર્ગનું શું સ્વરૂપ છે? અને તેના કેટલા ભેદો કહ્યા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'संसारविउस्सग्गे चउव्विहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ! સંસાર વ્યુત્સર્ગ ચાર પ્રકારના કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'नेरइयसंसारविउस्सग्गे' નૈરયિક સંસાર વ્યુત્સર્ગ અર્થાત્ નૈરયિક સંસારનો ત્યાગ કરવો. 'जाव देवसंसारविउस्सग्गे' યાવત્ દેવસંસારનો ત્યાગ કરવો અહિયાં યાવત્પદથી 'મનુષ્ય સંસારવ્યુત્સર્ગ' અને તિર્યંક સંસારવ્યુત્સર્ગ આ બે વ્યુત્સર્ગો ગ્રહણ કરાયા છે. 'से त्तं कम्मविउस्सग्गे' આ પ્રમાણે આ સંસાર વ્યુત્સર્ગના સંબંધમાં કથન કરેલ છે. 'से किं तं कम्मविउस्सग्गे' હે ભગવન્ કર્મ વ્યુત્સર્ગનું શું સ્વરૂપ છે? અને તેના કેટલા ભેદો

કહ્યા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'संसारविउसग्गे अट्ठविहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ! કર્મવ્યુત્સર્ગ આઠ પ્રકારના કહેલ છે, 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'णाणावरणिज्ज कम्मविउसग्गे' જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ત્યાગ 'जाव अंतराइय कम्मविउसग्गे' યાવત્ અંતરાય કર્મનો ત્યાગ અહિયાં યાવત્પદથી દર્શનાવરણીય વ્યુત્સર્ગ, વેદનીય વ્યુત્સર્ગ, મોહનીય વ્યુત્સર્ગ, આયુષ્ક વ્યુત્સર્ગ, નામવ્યુત્સર્ગ, અને ગોત્ર વ્યુત્સર્ગ આ કર્મવ્યુત્સર્ગો ગ્રહણ કરાયા છે. 'से त्तं कम्मविउसग्गे' આ રીતે આ કર્મ વ્યુત્સર્ગના સંબંધમાં કથન કરેલ છે, 'से तं भावविउसग्गे' આ રીતે આ પૂર્વોકત કથન પ્રમાણે ભાવ વ્યુત્સર્ગનું કથન કરેલ છે. 'से त्तं अब्भिंतरए तवे' આ પ્રમાણે આભ્યંતર તપનું સ્વરૂપ કહેલ છે.

'सेवं भंते! सेवं भंते त्ति' હે ભગવન્ સંયતોના સ્વરૂપના સંબંધમાં આપ દેવાનુપ્રિયે કથન કરેલ છે. આ સઘળું કથન આપ્ત વાકય પ્રમાણરૂપ હોવાથી સર્વથા સત્ય છે હે ભગવન્ આપનું કથન સત્ય જ છે. આ પ્રમાણે કહીને શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને વંદના કરી તેઓને નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને તે પછી તેઓ તપ અને સંયમથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થઈ ગયા. ॥સૂ૦૧૧॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકરપૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત "ભગવતીસૂત્ર"ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના પચીસમા શતકનો સાતમોઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૨૫-૭॥

卐

નૈરયિકો કી ઉત્પતિ કા નિરૂપણ

આઠમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

સાતમા ઉદ્દેશાનું સ્વરૂપ અને ભેદ સહિત સંયતોનું કથન કરવામાં આવ્યું છે. સંયતોના પ્રતિપક્ષી રૂપ અસંયતો હોય છે, તેથી અસંયતોનો ઉત્પાદ જે રીતે થાય છે. તે આ આઠમા ઉદ્દેશામાં કહેવામાં આવશે. તેથી આ આઠમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે.

"रायगिहे जाव एवं वयासी' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ—'रायगिहे जाव एवं वयासी' રાજગૃહ નગરમાં ભગવાનનું સમવસરણ થયું. પરિષદ્ ભગવાનને વંદના કરવા નગરની બહાર નીકળી ભગવાને તેઓને ધર્મદેશના સંભળાવી. ધર્મદેશના સાંભળીને પરિષદ્ ભગવાનને વંદના કરી પોતપોતાના સ્થળે પાછી ગઈ તે પછી શ્રીગૌતમસ્વામીએ ભગવાનને વંદના કરી નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને પ્રભુશ્રીને આ પ્રમાણે પૂછયું-'णेरइयाणं भंते! कहं उववज्जंति' હે ભગવન્ જીવ કેવા કારણ વિશેષને પ્રાપ્ત કરીને નરકાવાસમાં નારકપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે? ગૌતમ-

સ્વામીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'से जहानामए पवए पवमाणे २' હે ગૌતમ! જે રીતે કોઈ ઉછળવાવાળો પુરૂષ ઉછળતો ઉછળતો 'अज्झवसाणनिवत्तिएणं' અધ્યવસાય વિશેષથી-મારે કૂદવું જોઈએ આ રીતની ઈચ્છાથી થવાવાળા 'करणोवाएणं' ઉત્પ્લવન-કૂદવાના ઉપાયથી 'सेयं काले तं ठाणं विप्पज्जहित्ता, पुरिमं ठाणं उवसंपज्जित्ता णं विहरइ' આવવાવાળા સમયમાં એટલે કે ભવિષ્ય કાળમાં પોતાના પહેલાના સ્થાનને છોડીને આગળના સ્થાન ઉપર પહોંચી જાય છે. 'एवामेव एए वि जीवा पव्वओ विव पवमाणा' એજ પ્રકારે આ જીવ પણ ઉછળનાવાળાની જેમ કૂદતાં કૂદતાં 'अज्झवसाणनिव्वत्तिएणं करणोवाएणं सेयकालं तं भवं विप्पजहित्ता पुरिमं भवं उवसंपज्जित्ताणं विहरंति' અધ્યવસાય વિશેષથી થવાવાળા કર્મના ઉદય પ્રમાણે ધારણ કરેલ પૂર્વભવને છોડીને ભવિષ્યમાં પોતાના આગળના ભવોમાં પહોંચી જાય છે, નારકપણાના રૂપથી ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે-જેમ કોઈ કૂદવાવાળો કૂદકો મારીને આગલા સ્થાન પર પહોંચી જાય છે. એજ પ્રમાણે આ જીવ પણ કર્મના ઉદય પ્રમાણે મનુષ્ય વિગેરે ભવને છોડીને 'घटियंत्र' ન્યાયથી આગામી-થવાવાળા નારક વિગેરે ભવને પ્રાપ્ત કરે છે. 'तेसि णं भंते! जीवाणं कहं सिहागई कहं सीहे गईविसए पन्नत्ते' હે ભગવન્ તે નારક જીવોની શીઘ્રગતિ કયા કારણથી થાય છે? અને તે ગતિનો વિષય કેવો હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'से जहा नामए केईपुरिसे तरुणे बलवं एवं जहा चउद्दसमसए पढमे उद्देसए' હે ગૌતમ! જેમ કોઈ બળવાન તરૂણ પુરૂષ વિષે ચૌદમા શતકના પહેલા ઉદ્દેશામાં કહેલ છે, 'जाव तिसमएण वा विग्गहेणं उववज्जंति' કે યાવત્ તે ત્રણ સમયવાળી વિગ્રહ ગતિથી ઉત્પન્ન થાય છે. એ પ્રમાણે 'तेसिं णं जीवाणं तहा सीहागई तहा सीहे गईविसए पन्नत्ते' તે નારક વિગેરે જીવોની તેવી જ શીઘ્રગતિ હોય છે. અને એજ પ્રમાણે શીઘ્રગતિનો વિષય હોય છે, 'तेणं भंते! जीवा कहं परभवियाउयं पकरेंति' હે ભગવન્ એક ભવને છોડીને બીજા ભવમાં જવાના સ્વભાવવાળા તે જીવો કઈ રીતે પરભવના આયુકર્મનો બંધ કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! अज्झवसाणजोगनिव्वत्तिएणं' હે ગૌતમ! તે જીવ પોતાના પરિણામ અને મન, વચન, અને કાયાના યોગથી અથવા પોતાના પરિણામ રૂપ યોગથી સંપાદન કરેલા મિથ્યાત્વ વિગેરે કર્મ બંધના કારણભૂત ઉપાયને વશ થઈને પરભવ સંબંધી આયુષ્ય કર્મનો બંધ કરે છે. 'तेसिं णं भंते! जीवाणं कहं गई पवित्तइ' હે ભગવન્ એક ભવથી બીજા ભવમાં જવાવાળા તે જીવોની ગતિ-ગમન કેવી હોય છે? અર્થાત્ કઇ રીતે તેઓની ગતિ થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! आउक्खएणं भवक्खएणं ठिइक्खएणं एवं खलु तेसिं जीवाणं गई पवत्तइ' હે ગૌતમ! તે જીવોની ગતિ પોતાના આયુના ક્ષયથી પોતાના ભવના ક્ષયથી પોતાની સ્થિતિના ક્ષયથી હોય છે. 'तेणं भंते! जीवा किं आयड्ढीए उववज्जंति पर-

इढीए उववज्जंति' હે ભગવન્ તે જીવો ભવાન્તરમાં પોતાની ઋદ્ધિરૂપ શક્તિથી ઉત્પન્ન થાય છે? અથવા બીજાની શકિત રૂપ ઋદ્ધિથી ઉત્પન્ન થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! आयइढीए उववज्जंति नो परइढीए उववज्जंति' હે ગૌતમ! તે જીવો પરભવમાં પોતાની જ શકિત રૂપ ઋદ્ધિના બળથી ઉત્પન્ન થાય છે. બીજાની શકિત રૂપ ઋદ્ધિના બળથી ઉત્પન્ન થતા નથી. અહિયાં જે કહેવામાં આવેલ છે તેનો ભાવ એ છે કે-જે આત્મામાં પરભવમાં ઉત્પત્તિના કારણુ રૂપ પોતાની ઋદ્ધિ છે, એજ જીવ ત્યાં ઉત્પન્ન થઈ શકે છે, બીજાની ઋદ્ધિથી ઉત્પન્ન થઇ શકતા નથી. નહીં તો પોતાની ઋદ્ધિ અને પોતાની ઉત્પત્તીમાં કાર્ય કારણુ ભાવજ બની જાય છે. કેમકે કાર્યકારણુ ભાવમાં સમાનાધિકરણુપણુાનો નિયમ હોય છે. 'तेणं भंते! जीवा किं आयकम्मुणा उववज्जंति, परकम्मुणा उववज्जंति' હે ભગવન્ તે જીવો શું પોતાના આત્મામાં ઉત્પન્ન થયેલા કર્મથી-અર્થાત્ પોતાની સાથે લાગેલા કર્મથી પરભવમાં ઉત્પન્ન થાય છે? અથવા બીજાઓમાં લાગેલા કર્મથી ઉત્પન્ન થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! आयकम्मुणा उववज्जंति नो परकम्मुणा उववज्जंति' હે ગૌતમ! જીવ પરભવમાં જે ઉત્પન્ન થાય છે. તે આત્મકર્મથી જ ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે.-પરની સાથે લાગેલા કર્મથી તેઓ ત્યાં ઉત્પન્ન થતા નથી. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે-જીવ પરભવમાં પોતે કરેલા કર્મના ઉદયથી જ ઉત્પન્ન થાય છે. બીજાએ કરેલા કર્મોની સહાયતાથી-ઉદયથી ઉત્પન્ન થતા નથી. જો બીજાની સહાયતાથી ઉત્પન્ન થવા લાગે તો પછી જે આ જગતની વિચિત્રતા છે, તેનો લોપ જ થઈ જાય કેમકે દરેક કોઇના પણુ કર્મની સહાયતાથી ઉત્પન્ન થઇ જશે પરંતુ તેમ થવાનું જોવામાં આવતું નથી. તેથી કર્મની સહાયતાથી જ જીવ પરભવમાં ઉત્પન્ન થાય છે, એજ વાત અનુભવવામાં આવે છે. અને આગમ પણુ એજ કહે છે.

'तेणं भंते! जीवा किं आयप्पओगेणं उववज्जंति परप्पओगेणं उववज्जंति' હે ભગવન્ તે જીવો શું પોતે જ કરેલા કર્મોના ઉદયથી અર્થાત્ પોતાનાજ વ્યાપારથી ઉત્પન્ન થાય છે? કે બીજાના પ્રયોગરૂપ વ્યાપારથી ઉત્પન્ન થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा!' હે ગૌતમ! 'आयप्पओगेणं उववज्जंति' જીવ પોતાના પ્રયોગરૂપ વ્યાપારથી ઉત્પન્ન થાય છે, અન્યના પ્રયોગરૂપ વ્યાપારથી ઉત્પન્ન થતા નથી.

'असुरकुमाराणं भंते! कहं उववज्जंति' હે ભગવન્ જીવ અસુરકુમારોના આવાસોમાં અસુરકુમારપણાથી શી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'जहा नेरइया तहेव निरवसेसं जाव नो परप्पओगेणं' હે ગૌતમ! નૈરયિકોના સંબંધમાં જે પ્રમાણે કથન કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણેનુ કથન અહિયાં પણુ યાવત્ તેઓ પરપ્રયોગ (વ્યાપાર)થી ઉત્પન્ન થતા નથી. આ કથન સુધી પ્રકરણુ અનુસાર સમજી લેવું તથા જેમ કોઇ

કૂદવાવાળો અધ્યવસાયના બળથી-પોતાની ઇચ્છાના બળથી એક સ્થાનેથી બીજા સ્થાને ચાલ્યા જાય છે, એજ પ્રમાણે અસુરકુમાર જીવ પણ અધ્યવસાય-એટલે કે પોતાના કર્મના કારણરૂપ ઉપાયને પ્રાપ્ત કરીને એક ભવથી બીજા ભવમાં ચાલ્યા જાય છે. વિગેરે સઘળું કથન નારકોના પ્રકરણમાં કહ્યા પ્રમાણે જ અહિયાં સમજી લેવું. 'जाव नो परप्पओगेणं उववज्जंति' અહિયાં યાવત્ શબ્દથી 'से जहा नामए पवए पवमाणे' આ કથનથી આરંભીને 'आयप्पओगेणं उववज्जंति' આ કથન સુધીનું નારક પ્રકરણ ગ્રહણ કરેલ છે. 'एवं एगिंदिय-वज्जा जाव वेमाणिया' એજ પ્રમાણે એક ઇન્દ્રિયવાળા જીવોને છોડીને યાવત્ વૈમાનિક સુધીના સઘળા જીવોના સંબંધમાં કથન સમજી લેવું 'एगिंदिया एवं चेव' એક ઇન્દ્રિયવાળા જીવોના સંબંધમાં પણ આ પ્રમાણેનું જ કથન એક ભવથી બીજા ભવમાં જવાના સંબંધમાં કહેલ છે તેમ સમજવું. પરંતુ આ સંબંધી સૂત્રપાઠ જુદો કહેલ છે, તે તેમની વિગ્રહગતિ 'नवरं चउसमइओ विग्गहो' ચાર સમયની થાય છે, આ વિશેષપણાને લઈને કહેલ છે. 'सेसं तं चेव' બાકીનું સઘળું કથન નારક વિગેરેના સંબંધમાં જે પ્રમાણે કહેલ છે, એજ પ્રમાણે આ કથનમાં પણ સમજવું.

'सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति जाव विहरइ' હે ભગવન્ એક ભવથી બીજા ભવમાં જવાવાળા જીવોના સંબંધમાં આપ દેવાનુપ્રિયે જે પ્રમાણે કથન કરેલ છે, તે તમામ કથન આપ્તવાક્યરૂપ હોવાથી સર્વથા પ્રમાણ રૂપ છે. હે ભગવન્ આપ દેવાનુપ્રિયનું કથન સર્વથા સત્ય છે. આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુશ્રીને વંદના કરી તેઓને નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને તે પછી તેઓ તપ અને સંયમથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થયા. ાસૂ૦ ૧ા

આઠમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ાર૫-૮ા

ભવસિદ્ધિક નૈરયિકોં કી ઉત્પતિ કા નિરૂપણ

નવમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ-

આઠમા ઉદ્દેશાનું કથન કરીને ક્રમથી આવેલા આ નવમા ઉદ્દેશાનું કથન સૂત્રકાર કરે છે.-'भवसिद्धिय नेरइयाणं भंते!' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-'भवसिद्धिय नेरइयाणं भंते! कहं उववज्जंति' હે ભગવન્ ભવ-સિદ્ધિક નૈરયિક કઈ રીતે ઉત્પન્ન થાય છે? ભવમાં જે સિદ્ધિ મેળવે છે, તેઓ ભવસિદ્ધિક કહેવાય છે. એવા ભવસિદ્ધિક જે નૈરયિકો હોય છે, તે ભવસિદ્ધિક નૈરયિક કહેવાય છે. તે એક ભવમાંથી બીજા ભવમાં કેવી રીતે જાય

છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! से जहानामए पवए पवमाणे' જેમકે–હે ગૌતમ ! કોઈ કૂદનારો પુરૂષ કૂદતો કૂદતો એક સ્થાનથી બીજે સ્થાને એટલે કે–એક દેશથી બીજા દેશમાં પહોંચી જાય છે, એજ પ્રમાણે ભવસિદ્ધિક નૈરયિક પણ એક ભવથી બીજા ભવમાં ઉત્પન્ન થઇ જાય છે. 'अवसेसं तं चेव जाव वेमाणिए' બાકીનું બીજું સઘળું કથન યાવત્ વૈમાનિક સુધી પહેલાં કહ્યા પ્રમાણે સમજી લેવું જોઇએ. અહિયાં યાવત્ પદથી પહેલા કહેલ આઠમા ઉદ્દેશાના આ પ્રકરણમાં કહેલ 'अज्झवसाणनिवत्तिए' ઇત્યાદિ સઘળો પાઠ ગ્રહણ કરેલ છે. આ પ્રકરણનું વ્યાખ્યાન આઠમા ઉદ્દેશામાં કરવામાં આવ્યું છે. એજ પ્રમાણે અહિયાં પણ સમજી લેવું.

'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' હે ભગવન્ આપ દેવાનુપ્રિયે આ ભવસિદ્ધિક નૈરયિકોના ઉત્પાદ વિગેરેના સંબંધમાં કથન કરેલ છે, તે તમામ કથન આપ્તવાક્ય સર્વથા યથાર્થ હોવાથી બિલ્કુલ સત્ય છે. હે ભગવન્ આપનું કથન સર્વથા સત્ય છે. આ પ્રમાણે કહીને શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને વંદના કરી તેઓને નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને સંયમ અને તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાનપર બિરાજમાન થયા. ॥સૂ૧॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત ''ભગવતીસૂત્ર''ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના પચીસમા શતકનો નવમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૨૫–૯॥

૫૧

દસમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ–

નવમા ઉદ્દેશાનું કથન કરીને હવે સૂત્રકાર ક્રમથી આવેલ આ દસમા ઉદ્દેશાનું કથન કરે છે.–'अभवसिद्धिय नेरइयाणं भंते !' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ—'अभवसिद्धिय नेरइयाणं भंते ! कहं उववज्जंति' હે ભગવન્ અભવસિદ્ધિક નૈરયિકપણાથી જીવ કેવી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે–'गोयमा ! से जहानामए पवए पवमाणे अवसेसं तं चेव एवं जाव वेमाणिए' હે ગૌતમ ! જેમ કોઈ કૂદવા વાળો મનુષ્ય

કૂદતા કૂદતા એક સ્થાનથી બીજા સ્થાન પર પહોંચી જાય છે, વિગેરે પ્રકારનું સઘળું કથન પહેલા કહ્યા પ્રમાણેનું આ વિષયમાં અહિયાં પણ સમજી લેવું. અને તે સઘળુ કથન એજ પ્રકારે યાવત્ વૈમાનિક દેવોના કથન સુધી કહેવું જોઈએ

'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' હે ભગવન્ આપ દેવાનુપ્રિયે અભવસિદ્ધિક નૈરયિકો વિગેરેના ઉત્પાદ વિગેરેના સંબંધમાં જે પ્રમાણેનું કથન કર્યું છે, તે સઘળું કથન આપ્તવાકય હોવાથી યથાર્થ છે. અર્થાત્ એકદમ સત્ય જ છે. આ પ્રમાણે કહીને શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને વંદના કરી, નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને તે પછી તેઓ તપ અને સંયમથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થયા. ।।સૂ૦૧।।

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત 'ભગવતીસૂત્ર'ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના પચીસમા શતકનો દસમો ઉદ્દેશો સમાપ્ત ।।૨૫-૧૦।।

સમ્યગ્દષ્ટિ નૈરયિકોં કી ઉત્પતિ કા નિરૂપણ

અગીયારમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ-

દસમા ઉદ્દેશાનું કથન કરીને ક્રમાગત આ અગિયારમા ઉદ્દેશાનું કથન સૂત્રકાર પ્રારંભ કરે છે.-'सम्मदिट्ठि नेरइयाणं भंते ! कहं उववज्जंति' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—'सम्मदिट्ठि नेरइयाणं भंते ! कहं उववज्जंति' હે ભગવન્ જીવ સમ્યગ્દષ્ટિ નૈરયિકપણાથી નરકાવાસોમાં કેવી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! से जहानामए पवए पवमाणे अवसेसं तं चेव एवं एगिंदियवज्जा जाव वेमाणिया' હે ગૌતમ ! જેવી રીતે કોઈ કૂદવાવાળો મનુષ્ય કૂદતો કૂદતો એક સ્થાનથી બીજા સ્થાન પર પહોંચી જાય છે, 'अज्झवसाणनिवत्तिएणं' વિગેરે પૂર્વોકત સઘળું કથન અહિયાં આઠમા ઉદ્દેશાનું કહેવું જોઇએ. તે કયાં સુધી કહેવુ તે સંબંધમાં એકેન્દ્રિયોને છોડીને યાવત્ વૈમાનિક દંડકો સુધી કહેવું જોઇએ. અહિયાં 'एवं एगिंदियवज्जा जाव वेमाणिया' આ સૂત્રપાઠ સુધી ગ્રહણ થયેલ છે, તેથી સમ્યગ્દષ્ટિ નારકના કથન પ્રમાણેજ એક ઇંદ્રિયને છોડીને વૈમાનિક સુધીના દંડકોમાં પણ ઉત્પાદ વિગેરેની વ્યવસ્થા સમજવી.

'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' હે ભગવન્ સમ્યગ્દષ્ટિવાળા નારક વિગેરેના ઉત્પાદ વિગેરે વિષયમાં આપ દેવાનુપ્રિયે જે કથન કહેલ છે, તે સઘળું કથન સર્વથા સત્ય છે. આપ દેવાનુપ્રિયનું કથન આપ્તવાકય હોવાથી સત્ય જ છે. આ પ્રમાણે કહીને શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને વંદના કરી તથા તેઓને નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને તે પછી તેઓ સંયમ અને તપથી આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થયા. ।।સૂ૦ ૧।।

અગીયારમો ઉદ્દેશો સમાપ્ત ।।૨૫-૧૧।।

બારમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ-

અગીયારમા ઉદ્દેશાનું વ્યાખ્યાન કરીને હવે સૂત્રકાર ક્રમથી આવેલા આ બારમા ઉદ્દેશાનું નિરૂપણ કરે છે.-'मिच्छादिट्ठि नेरइया णं भंते ! कहं उववज्जंति' ઇ૦

ટીકાર્થ—'मिच्छादिट्ठि नेरइयाणं भंते !' હે ભગવન્ મિથ્યાદૃષ્ટિ નૈરયિક જીવ 'कहं उववज्जंति' નરકાવાસમાં કેવી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा ! से जहानामए पवए पवमाणे अवसेसं तं चेव, एवं जाव वेमाणिया' જે પ્રમાણે કૂદવાવાળો કોઇ પુરૂષ કૂદતો કૂદતો એક સ્થાનથી બીજા સ્થાન પર પહોંચી જાય છે. એજ પ્રમાણે મિથ્યાદષ્ટિ નારક પણ અધ્યવસાય અને યોગવિશેષથી નિર્વતિંત કરણોપાયથી પૂર્વભવને છોડીને ભવિષ્યકાળમાં થવાવાળા ભવાન્તરમાં પહોંચી જાય છે, અહિયાં 'अज्झवसाणनिवत्तिएणं' એ સૂત્રપાઠથી લઇને 'एवं जाव वेमाणिया' આ કથન પર્યન્ત તમામ પ્રકરણ આઠમા ઉદ્દેશાના કથન પ્રમાણે સમજવું જોઇએ.

'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' હે ભગવન્ મિથ્યાદષ્ટિ નારક વિગેરેના ઉત્પાદ વિગેરે વિષયમાં આપ દેવાનુપ્રિયે જે કથન કરેલ છે, તે સર્વથા સત્ય છે. આપ દેવાનુપ્રિયનું કથન આપ્ત હોવાથી સત્ય જ છે. આ પ્રમાણે કહીને શ્રીગૌતમસ્વામીએ ભગવાનને વંદના કરી તેઓને નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને તે પછી તેઓ સંયમ અને તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થયા. ।।સૂ૦ ૧।।

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકરપૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત "ભગવતીસૂત્ર"ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના પચીસમા શતકનો બારમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ।।૨૫-૧૨।।

।। પચ્ચીસમું શતક સમાપ્ત ।।

卐

છવ્વીસમા શતકના પહેલા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ–

પચ્ચીસમા શતકની વ્યાખ્યા કરીને હવે સૂત્રકાર ક્રમથી આવેલ આ છવ્વીસમા શતકનો પ્રારંભ કરે છે. આ શતકનો પહેલા શતકની સાથે એ પ્રમાણેનો સમ્બન્ધ છે કે–પચ્ચીસમા શતકમાં નારક વિગેરે જીવોના ઉત્પાત વિગેરેનું કથન કરવામાં આવ્યું છે. અને તે ઉત્પાદ વિગેરે બન્ધ પૂર્વક હોય છે, એ સમ્બન્ધથી આવેલા આ છવ્વીસમા શતકના કે જેના અગીયાર ઉદ્દેશાઓ છે. દરેક ઉદ્દેશક અને તેના દ્વારોનું નિરૂપણ કરવા માટે આરમ્ભમાં સૂત્રકારે આ નીચે પ્રમાણે ગાથા કહી છે.

ટીકાર્થ—'જીવાય' ઈત્યાદિ જે સંકેતથી શ્રુતજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે, એવી ભગવતી શ્રુતિદેવીને નમસ્કાર કરૂં છું.

આ શતકમાં અગીયાર ઉદ્દેશાઓ છે. તેમાં દરેક ઉદ્દેશાઓમાં જીવ, લેશ્યા, પાક્ષિક, દૃષ્ટિ, અજ્ઞાન, જ્ઞાન સંજ્ઞા, વેદ, કષાય, યોગ અને ઉપયોગ આ અગિયાર વિષયોને લઈને બન્ધક વક્તવ્ય કહેવામાં આવશે. તે અગીયાર ઉદ્દેશાઓના નામો આ પ્રમાણે છે.–'જીવાય' ઇત્યાદિ આમાં પહેલું સ્થાન જે જીવ છે, તેને ઉદ્દેશીને બંધ સંબંધી કથન કરવામાં આવેલ છે. તેથી જીવ નામનો પહેલો ઉદ્દેશો કહેલ છે. ૧ લેશ્યા નામનો બીજો ઉદ્દેશો છે. ૨ શુકલ પાક્ષિક અને કૃષ્ણપાક્ષિક સંબંધી ત્રીજો ઉદ્દેશો કહેલ છે. ૩ દૃષ્ટિસંબંધી ચોથો ઉદ્દેશો કહેલ છે. ૪ અજ્ઞાનના નિરૂપણ સંબંધી પાંચમો ઉદ્દેશો છે. ૫ જ્ઞાન નામનો છઠ્ઠો ઉદ્દેશો છે, સંજ્ઞા નામનો સાતમો ઉદ્દેશો છે. સ્ત્રીપુરૂષ વિગેરે વેદ સંબંધી ૮ આઠમો ઉદ્દેશો કહેલ છે. કષાય સંબંધી નવમો ઉદ્દેશો છે. ઉપયોગ સંબંધી દસમો ઉદ્દેશો છે. અને યોગ સંબંધી 'યોગ' નામનો અગીયારમો ઉદ્દેશો છે. આ રીતે આ છવ્વીસમા શતકમાં આ અગિયાર ઉદ્દેશાઓ–સ્થાનો છે.

હવે સૌથી પહેલાં સૂત્રકાર આ છવ્વીસમા શતકમાં સમુચ્ચય જીવોને આશ્રિત કરીને આ અગીયાર દ્વારો દ્વારા બંધ સંબંધી કથન આ પહેલા ઉદ્દેશામાં કરે છે.

'तेणं कालेणं तेणं समएणं रायगिहे जाव' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ—તે કાળે અને તે સમયે રાજગૃહ નગરમાં ભગવાન્ મહાવીર પ્રભુનું સમવસરણ થયું. પરિષદ પોતપોતાના સ્થાનેથી ભગવાનને વંદના કરવા આવી, ભગવાને તેમને ધર્મદેશના સંભળાવી ધર્મદેશના સાંભળીને પરિષદ પોતપોતાના સ્થાન પર પાછી ગઈ તે પછી શ્રીગૌતમસ્વામીએ ભગવાનને વંદના કરી નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને તે પછી બન્ને હાથ જોડીને ભગવાનને આ પ્રમાણે પૂછયું.—

'जीवे णं भंते ! पावं कम्मं किं बंधी बंधइ, बंधिस्सइ' હે ભગવન્ જીવે ભૂતકાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કર્યો છે ? અને વર્તમાનકાળમાં તે પાપ કર્મનો બંધ કરી રહ્યો છે ? તથા ભવિષ્યકાળમાં તેનો બંધ કરશે ? અશુભ કર્મનું નામ પાપ છે. એ રીતે આ પહેલો ભંગ છે.

'बंधी बंधइ ण बंधिस्सइ' જીવે અશુભ કર્મ રૂપ પાપનો ભૂતકાળમાં બંધ કર્યો છે ? વર્તમાન કાળમાં તે તેનો બન્ધ કરે છે ? ભવિષ્ય કાળમાં તે શું તેનો બંધ નહીં કરે ? ૨ એ રીતે આ બીજો ભંગ કહેલ છે.

'बंधी, न बंधइ, बंधिस्सइ' જીવે ભૂતકાળમાં અશુભ કર્મ રૂપ પાપનો બંધ શું કર્યો છે? વર્તમાન કાળમાં તે તેનો બંધ નથી કરતો ? અને ભવિષ્યકાળમાં શું તે તેનો બંધ કરશે ? ૩ એ રીતે આ ત્રીજો ભંગ કહેલ છે.

'बंधी न बंधइ, न बंधिस्सइ४' જીવે ભૂતકાળમાં અશુભ કર્મ રૂપ પાપ કર્મનો બંધ કર્યો છે ? વર્તમાન કાળમાં શું તે તેનો બંધ નથી કરતો ? અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ શું તે તેનો બંધ નહીં કરે ? એ રીતે આ ચોથો ભંગ કહેલ છે. અહિયાં 'बद्धवान्' આ પદને લઈને ચાર ભંગો થયા છે. 'न बंधी' એ પદને લઈને અહિયાં ભંગો થયા નથી. કેમકે ભૂતકાળમાં અબન્ધક જીવનો અભાવ છે. આ ચાર ભંગાઓમાં જે પહેલો ભંગ છે કે–ભૂતકાળમાં અશુભ કર્મ બાંધેલ છે ? વર્તમાનમાં અશુભ કર્મ બાંધી રહ્યા છે. અને ભવિષ્યમાં અશુભ કર્મનો બંધ કરશે ? આ પ્રમાણેનો આ પહેલો ભંગ અભવ્ય જીવોનો આશ્રય કરીને કહેલ છે. કેમકે–જે અભવ્ય જીવ હોય છે, તે ત્રણે કાળમાં બંધના કારણભૂત કર્મોનું સંપાદન કરતો રહે છે. અભવ્ય જીવ મોક્ષમાં જતો નથી. 'પૂર્વકાળમાં અશુભ કર્મનો બંધ કર્યો છે, વર્તમાન કાળમાં તેનો બંધ કરે છે, અને ભવિષ્યમાં તે તેનો બંધ નહીં કરે' આ પ્રમાણેનો જે બીજો ભંગ કહ્યો છે. તે જેને ક્ષપકશ્રેણી–અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય છે, એવા પ્રકારના વિશેષ ભવ્ય જીવનો આશ્રય કરીને કહેવામાં આવેલ છે. કેમકે–એવા ભવ્ય જીવને ભવિષ્ય કાળમાં કર્મ બંધનો અભાવ થઇ જાય છે. 'अवध्नात् न बध्नाति, भन्त्स्यति' ભૂતકાળમાં કર્મ બંધ કર્યો છે. વર્તમાનમાં કર્મ બંધ કરતા નથી. ભવિષ્ય કાળમાં કર્મ બંધ કરશે ? એ રીતનો જે ત્રીજો ભંગ છે, તે મોહના ઉપશમમાં રહેલા ભવ્ય જીવ

વિશેષનો આશ્રય કરીને કહેલ છે. કેમકે-એવા જીવો વર્તમાન કાળમાં કર્મનો બંધ કરતા નથી. પરંતુ જ્યારે તે ઉપશમ શ્રેણીથી પતિત થઈ જાય છે, ત્યારે તેને કર્મનો બંધ અવશ્ય થવા લાગે છે.

'अबध्नात्, न बध्नाति न भन्त्स्यति' અતીત કાળમાં કર્મોનો બંધ કર્યો છે, વર્તમાન કાળમાં કર્મનો બંધ કરતા નથી. તથા ભવિષ્ય કાળમાં પણ કર્મનો બંધ કરશે નહીં એ રીતનો આ ચોથો ભંગ કહ્યો છે, તે ક્ષીણ મોહવાળા પુરૂષ વિશેષનો આશ્રય કરીને કહેલ છે. કેમકે-એવા જીવે ભૂતકાળમાં જ કર્મનો બંધ કર્યો છે. વર્તમાન કાળમાં તે કર્મનો બંધ કરતા નથી. અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ તે તેનો બંધ નહીં કરે આ ક્રમથી કર્મ બંધનના સંબંધમાં ચાર ભંગોવાળો શ્રીગૌતમસ્વામીનો પ્રશ્ન છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा ! अत्थेगइए बंधी बंधइ, बंधिस्सइ' હે ગૌતમ ! કોઇ એક જીવ એવો છે કે જેણે ભૂતકાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કરેલ છે, વર્તમાન કાળમાં પણ તે તેનો બંધ કરતો રહે છે. અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ તે તેનો બંધ કરશે. એ પ્રમાણેનો જે આ પહેલો ભંગ કહ્યો છે, તે અભવ્ય જીવોનો આશ્રય કરીને કહેલ છે. કેમકે-એવા સર્વથા અભવ્ય જીવ દ્વારા ભૂતકાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કરેલ હોય છે. વર્તમાનમાં તે એ પાપ કર્મનો બંધ કરતો રહે છે, અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ તે પાપ કર્મનો બંધ કરનારો હોય છે. જેમકે કાલશૌકરિક કસાઈ વિગેરે સર્વથા અભવ્ય જીવ થયા છે. 'अत्थेगइए बंधी, बंधइ, न बंधिस्सइ' હે ગૌતમ ! કોઈ એક જીવ એવો હોય છે, કે જેણે ભૂતકાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કરેલ હોય છે, વર્તમાન કાળમાં પણ તે પાપ કર્મનો બંધ કરે છે. પરંતુ ભવિષ્ય કાળમાં તે પાપ કર્મનો બંધ કરતો નથી. આ રીતનો જે આ બીજો ભંગ થાય છે, તે નજીકના કાળમાં જે ભવ્ય જીવને ક્ષપક શ્રેણી પ્રાપ્ત થવાની છે, તે જીવની અપેક્ષાથી કહેલ છે. કેમકે એવા જીવો દ્વારા ભૂતકાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કરાયેલ હોય છે. વર્તમાન કાળમાં પણ તે પાપ કર્મનો બંધ કરે છે. પરંતુ તે ભવિષ્ય કાળમાં પાપ કર્મના બંધક હોતા નથી.

'अत्थेगइए बंधी न बंधइ, बंधिस्सइ' આ પ્રમાણેનો જે ત્રીજો ભંગ કહેવામાં આવેલ છે, કે કોઈ એક જીવ એવો હોય છે કે-જેણે ભૂતકાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કરેલો હોય છે, પરંતુ તેનાથી વર્તમાન કાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કરવામાં આવતો નથી, પરંતુ ભવિષ્ય કાળમાં તેનાથી પાપ કર્મનો બંધ થવા લાગે છે. એવો આ જીવ જે ઉપશમ શ્રેણી પર આરોહણ કરે છે, તે હોય છે, કેમકે-એવો જીવ વર્તમાન સમયમાં તો પાપ કર્મનો બંધ કરતો નથી, તે ભૂતકાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કરી ચૂકેલો હોય છે, અને ભવિષ્ય કાળમાં તેનાથી પાપ કર્મનો બંધ થવા લાગે છે, કેમકે-ઉપશમ શ્રેણી પર ચઢેલા જીવનું નિયમથી તેમાં પતન થાય છે. અને તે પાપ કર્મનો બંધ કરનારો બને છે.

'अत्थेगइए बंधी, न बंधइ, ण बंधिस्सइ' આ પ્રમાણેનો જે ચોથો ભંગ છે કે-કોઈ એક જીવ એવો હોય છે, કે જે ભૂતકાળમાં જ પાપ કર્મનો

બંધ કરવાવાળો હોય છે, પરંતુ વર્તમાન કાળમાં અને ભવિષ્ય કાળમાં તે પાપ કર્મનો બંધ કરવાવાળો હોતો નથી. એવો જીવ તે હોય છે કે-જે ક્ષીણુ મોહવાળો હોય છે. કેમકે-ક્ષીણુ મોહવાળા જીવ દ્વારા તે વર્તમાન કાળમાં અને ભવિષ્ય કાળમાં પાપકર્મનો બંધક હોતો નથી કેમકે-બંધના કારણુભૂત મોહનો તેને અભાવ થઇ જાય છે. આ રીતે આ ચારે ભંગો પણુ થાય છે કે જે સામાન્ય રીતે જીવ સંબંધી છે, અર્થાત્ જીવમાં ભગવાને કર્મ બંધના વિષયમાં કહેલા છે.

હવે લેશ્યાદ્વારનું નિરૂપણુ કરવામાં આવે છે—

'सलेस्से णं भंते ! जीवे' હે ભગવન્ જે જીવ લેશ્યાવાળો હોય છે, તે 'पावं कम्मं किं बंधी' શું ભૂતકાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કરનાર થયેલ છે? 'बंधइ' વર્તમાન કાળમાં તે શું પાપ કર્મનો બંધ કરે છે? 'बंधिस्सइ' અને શું તે ભવિષ્ય કાળમાં પણુ પાપ કર્મનો બંધ કરવાવાળા થશે? આ રીતે આ લેશ્યાવાળા જીવના કર્મબંધના સંબંધમાં પહેલો ભંગ કહેલ છે.

તેનો બીજો ભંગ આ પ્રમાણે છે. 'बंधी, बंधइ, ण बंधिस्सइ' હે ભગવન્ જે જીવ લેશ્યાવાળો હોય છે શું તે એવો હોય છે, કે જેણે ભૂતકાળમાં કર્મબંધ કરેલ હોય છે, વર્તમાન કાળમાં પણુ તે કર્મબંધ કરે છે? અને ભવિષ્યમાં તે કર્મબંધ કરતો નથી? અહિયાં 'पुच्छा' એ પદથી ત્રીજો અને ચોથો ભંગ ગ્રહણુ કરાયાનું સૂચિત થાય છે. તેમાં આના સંબંધમાં ત્રીજો ભંગ આ પ્રમાણે છે.-'बंधी, न बंधइ, बंधिस्सइ३' હે ભગવન્ જે જીવ લેશ્યાવાળો હોય છે, તે શું એવો હોઇ શકે છે? કે-જેણે ભૂતકાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કર્યો હોય? અને તે ભવિષ્ય કાળમાં પણુ પાપ કર્મનો બંધ કરવાવાળો હોય? પરંતુ તે વર્તમાનમાં પાપ કર્મનો બંધ કરતો નથી? ૩

તેનો ચોથો ભંગ આ પ્રમાણે છે. 'बंधी, न बंधइ, न बंधिस्सइ' હે ભગવન્ જે જીવ લેશ્યાવાળો હોય છે, તે શું એવો હોય છે કે-જે કેવળ ભૂતકાળમાં જ પાપ કર્મનો બંધ કરવાવાળો હોય છે, અને વર્તમાન તથા ભવિષ્ય કાળમાં તે પાપ કર્મનો બંધ કરતો નથી તેમજ પાપ કર્મનો બંધ કરશે પણુ નહિં?

શ્રીગૌતમસ્વામીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! अत्थेगइए बंधी, बंधइ, बंधिस्सइ' હા ગૌતમ! કોઇ કોઇ સલેશ્ય-લેશ્યાવાળા જીવ એવા પણુ હોય છે કે જેઓ ભૂતકાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કરી ચૂકેલ હોય છે. વર્તમાન કાળમાં પણુ તેઓ પાપકર્મનો બંધ કરતા રહે છે. અને ભવિષ્યમાં પણુ તેઓ પાપકર્મનો બંધ કરવાવાળા થશે. એવા જીવો લેશ્યાવાળા અભવ્ય જીવો જ હોય છે. તેથી તેને ઉદ્દેશીને આ પહેલો ભંગ કહ્યો છે.

હવે બીજો ભંગ કહેવામાં આવે છે-કોઇ એક લેશ્યાવાળો જીવ એવો હોય છે, કે જે ભવિષ્ય કાળમાં તો પાપ કર્મનો બંધ નહીં કરે, પરંતુ તેણે ભૂતકાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કરેલ હોય છે. અને વર્તમાન કાળમાં પણુ તે પાપ કર્મનો બંધ કરે છે. એવો જીવ નજીકના સમયમાં જેને ક્ષપક શ્રેણી પ્રાપ્ત થવાની છે, એવા ભવ્ય જીવને ઉદ્દેશીને કહેલ છે. ૨

હવે ત્રીજો ભંગ કહેવામાં આવે છે-ભૂતકાળમાં જે લેશ્યાવાળા જીવે પાપ કર્મનો બંધ કરેલ છે, અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ તે પાપ કર્મનો બંધ કરવાવાળો થશે. પરંતુ વર્તમાન કાળમાં તે પાપકર્મનો બંધ કરતો નથી. આ પ્રકારનો આ ત્રીજો ભંગ ઉપશમ શ્રેણીથી પતિત થયેલા લેશ્યાવાળા જીવની અપેક્ષાથી કહેલ છે.

હવે ચોથો ભંગ કહે છે-જે લેશ્યાવાળા જીવે કેવળ ભૂતકાળમાં જ પાપ કર્મનો બંધ કર્યો હોય છે, વર્તમાનમાં તે પાપકર્મનો બંધ કરતો નથી. અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ કરશે નહિં એવો આ ચોથો ભંગ ક્ષીણ મોહકર્મ-વાળા જીવની અપેક્ષાથી કહેલ છે. આ રીતે આ ચાર ભંગો લેશ્યાવાળા જીવના સંબંધમાં કહ્યા છે. કેમકે-શુકલ લેશ્યાવાળા જીવોને પણ પાપ-કર્મનો બંધ હોય છે.

'कण्हलेस्सेणं भंते ! जीवे पावं कम्मं किं बंधी० पुच्छा' હે ભગવન્ જે જીવ કૃષ્ણ લેશ્યાવાળા હોય છે, તે શું ભૂતકાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કરવાવાળા હોય છે? વર્તમાન કાળમાં તે પાપ કર્મનો બંધ કરે છે? ભવિષ્ય કાળમાં તે પાપ કર્મનો બંધ કરશે? અથવા ભૂતકાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કરવાવાળો થયો છે? અને વર્તમાન કાળમાં પણ તે પાપ કર્મને બાંધવાવાળો થાય છે? તથા ભવિષ્ય કાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કરનારો નહિ થાય? આ પ્રમાણેના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ! 'अत्थे-गइए बंधी, बंधइ, बंधिस्सइ' કૃષ્ણ લેશ્યાવાળા જીવોમાં કોઈ એક જીવ એવો પણ હોય છે, કે જેણે ભૂતકાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કરેલ હોય છે, અને વર્તમાનમાં પણ પાપ કર્મનો બંધ કરતો રહે છે. તથા ભવિષ્ય કાળમાં પણ પાપ કર્મનો બંધ કરશે. તથા આમાં કોઇ એક જીવ એવો પણ હોય છે, જે ભૂતકાળમાં પાપ કર્મનો બંધક થયો છે. વર્તમાન કાળમાં પણ પાપ કર્મનો બંધક બનેલો છે, પરંતુ ભવિષ્ય કાળમાં તે પાપ કર્મનો બંધક થવાનો નથી. ૨ આ રીતે કૃષ્ણ વિગેરે પાંચે લેશ્યાવાળા જીવને પહેલાના આ બે ભંગ જ હોય છે. કારણ કે-તેને વર્તમાન કાળમાં મોહરૂપ પાપ કર્મનો ક્ષય અથવા ઉપશમ થતો નથી. તેથી પછીના બે ભંગ એટલે કે ત્રીજો અને ચોથો એ બે ભંગો થતા નથી.

બીજો ભંગ તેને સંભવિત થવાનું કારણ એ છે કે-કૃષ્ણ વિગેરે લેશ્યાવાળા જીવને કાલાન્તરમાં ક્ષપકપણાની પ્રાપ્તિ થાય ત્યારે તેને પાપ કર્મનો બંધ થતો નથી. 'एवं जाव पम्हलेस्से' કૃષ્ણલેશ્યાવાળા જીવના કથન પ્રમાણે જ યાવત્ પદ્મલેશ્યાવાળા જીવના કથન પર્યન્ત આ પ્રમાણેનું જ કથન સમજવું. તેથી આ કથન પ્રમાણે-'सव्वत्थ पढमबितियभंगा' કૃષ્ણલેશ્યાવાળા જીવથી લઈને પદ્મલેશ્યાવાળા જીવ સુધી બધે જ પહેલો અને બીજો આ બે ભંગો જ થાય છે. 'सुक्कलेस्से जहा सलेस्से तहेव चउभंगो' શુકલલેશ્યાવાળા જીવમાં સામાન્ય લેશ્યાવાળા જીવના કથન પ્રમાણે ચાર ભંગો થાય છે. તેમ સમજવું. કેમકે-શુકલ લેશ્યાવાળા જીવમાં પાપકર્મનું અબંધકપણું પણ છે.

'सलेस्से णं भंते ! जीवे पावं कम्मं किं बंधी पुच्छा' હે ભગવન્ જે જીવ લેશ્યા સહિત હોય છે, તેણે ભૂતકાળમાં પાપકર્મ કરેલ હોય છે ૧ વર્તમાન કાળમાં તે પાપ કર્મનો બંધ કરે છે ? ૨ અને ભવિષ્યમાં તે પાપકર્મનો બંધ કરશે ? અથવા-ભૂતકાળમાં તેણે પાપ કર્મનો બંધ કરેલ હોય છે ? વર્તમાનમાં શું તે પાપકર્મનો બંધ કરે છે ? ભવિષ્યકાળમાં શું તે પાપ કર્મનો બંધ નહીં કરે ? અથવા તે ભૂતકાળમાં પાપ કર્મનો બંધક થયો છે ? વર્તમાનમાં તે પાપ કર્મનો બન્ધક શું નથી થતો ? અને ભવિષ્યમાં પણ તે પાપકર્મનો બંધક નહીં થાય ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'बंधी न बंधइ न बंधिस्सइ' હે ગૌતમ ! જે જીવ લેશ્યા સહિત હોય છે, તે ભૂતકાળમાં તો પાપ કર્મનો બંધ કરનારો થયો છે, પરંતુ વર્તમાન કાળમાં અને ભવિષ્ય કાળમાં તે પાપ કર્મનો બંધ કરનાર થતો નથી અને થશે પણ નહીં.

'कण्हपक्खिए णं भंते ! जीवे पावं कम्मं पुच्छा' હે ભગવન્ જે જીવ કૃષ્ણપાક્ષિક છે, તે શું ભૂતકાળમાં પાપ કર્મનો બંધ થયો છે ? અને વર્તમાન કાળમાં શું તે પાપ કર્મનો બંધ કરે છે ? અને ભવિષ્યમાં શું પાપ કર્મનો બંધ કરશે ? ૧ અથવા તે ભૂતકાળમાં જ પાપ કર્મનો બંધ કરનાર થયો છે, અથવા વર્તમાન કાળમાં જ પાપ કર્મનો બંધ કરનાર થાય છે ? અથવા ભવિષ્યમાં પણ તે પાપકર્મનો બંધ કરનાર નહીં થાય ? અથવા તેણે ભૂતકાળમાં જ પાપ કર્મનો બંધ કર્યો છે ? અથવા વર્તમાનમાં તે પાપ કર્મનો બંધ કરતો નથી ? અને ભવિષ્ય કાળમાં તે પાપ કર્મનો બન્ધ કરશે ? અથવા ભૂતકાળમાં પાપ કર્મને બાંધનારો થયો હતો ? વર્તમાનમાં પાપ કર્મનો બંધક તે નથી ? અને ભવિષ્યમાં પાપ કર્મનો બંધક નહીં થાય ? ૪ આ રીતે કૃષ્ણપાક્ષિક જીવના સંબંધમાં ચાર ભંગોવાળો આ પ્રશ્ન શ્રીગૌતમસ્વામીએ પૂછેલ છે.

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'अत्थेगइए बंधी० पढम बितिय भंगा' હે ગૌતમ ! કૃષ્ણપાક્ષિક જીવોમાંથી કોઇ એક જીવ એવો હોય છે, કે જેણે પૂર્વ કાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કરેલ હોય છે, વર્તમાન કાળમાં પણ તે પાપ કર્મનો બંધ કરતો રહે છે, અને ભવિષ્યકાળમાં પણ તે પાપ કર્મનો બંધ કરવાનો હોય છે, એ પ્રમાણે આ પહેલો ભંગ અહિયાં થાય છે. ૧

તથા-કોઈ એક કૃષ્ણપાક્ષિક જીવ એવો પણ હોય છે કે-જેનાથી ભૂતકાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કરાયો હોય છે, વર્તમાન કાળમાં પણ તે પાપ કર્મનો બંધ કરતો રહે છે, પરંતુ અનાગત-ભવિષ્ય કાળમાં તે પાપ કર્મનો બંધ કરવાવાળો હોતો નથી. જે જીવનો અર્ધપુદ્ગલપરાવર્તથી વધારે સંસાર કાળ બાકી રહેલો હોય છે. તે કૃષ્ણપાક્ષિક જીવ કહેવાય છે, એવા આ

કૃષ્ણપાક્ષિક જીવને આદિના પૂર્વોક્ત બે જ ભંગો હોય છે. કેમકે વર્તમાન કાળમાં તેમાં પાપ કર્મનું અબંધકપણું નથી.

'सुक्कपक्खिए णं भंते ! जीवे पुच्छा' હે ભગવન્ જે જીવ શુક્લપાક્ષિક હોય છે, તેને આ પૂર્વોક્ત ભંગો પૈકી કેટલા ભંગો હોય છે ? શું તે પૂર્વ કાળમાં પાપકર્મનો બંધક થયો છે? વર્તમાન કાળમાં તે પાપ કર્મનો બંધ કરતો રહે છે ? અને શું ભવિષ્ય કાળમાં તે પાપકર્મનો બંધ કરશે ? અથવા ભૂતકાળમાં તેણે પાપકર્મનો બંધ કર્યો હતો ? તથા વર્તમાન કાળમાં તે પાપ કર્મનો બંધ કરી રહ્યો છે ? અને અને ભવિષ્ય કાળમાં તે પાપ કર્મનો બંધ નહીં કરે ? અથવા ભૂતકાળમાં તેણે પાપ કર્મનો બંધ કર્યો છે? વર્તમાનમાં તે પાપકર્મનો બંધ નથી કરતો ? અને ભવિષ્યમાં તે પાપ કર્મનો બંધ કરશે? અથવા ભૂતકાળમાં તે પાપ કર્મનો બંધ કરવાવાળો રહ્યો છે, વર્તમાન કાળમાં તે પાપ કર્મનો બંધ કરતો નથી અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ તે પાપ કર્મનો બંધ કરશે નહીં ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'चउभंगो भाणियव्वो' શુક્લપાક્ષિકના સંબંધમાં પાપ કર્મના બંધના વિષયમાં ત્રણે કાળ સંબંધી ચારે ભંગો અહિયાં સમજવા જોઈએ. જે જીવને અર્ધપુદ્ગલ પરાવર્ત કાળથી વધારે સંસાર કાળ હોતો નથી તે જીવ શુક્લપાક્ષિક કહેવાય છે. એવો તે જીવ અર્ધપુદ્ગલ પરાવર્ત કાળની વચમાં જ સિદ્ધિગતિને પ્રાપ્ત કરી લેતો હોય છે. તેવો જીવ પૂર્વકાળમાં પાપ કર્મનો બંધક રહેલ છે, વર્તમાનમાં પણ તે પાપ કર્મનો બંધ કરતો રહે છે, અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ તે પાપ કર્મનો બંધ કરનારો હોય છે. જેને ક્ષપકપણાની અવસ્થા પ્રાપ્ત થવાની હોય એવા જે શુક્લપાક્ષિક જીવ છે, તેના દ્વારા ભૂતકાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કર્યો હોય છે. તે વર્તમાનમાં પણ પાપ કર્મનો બંધ કરે છે, પરંતુ ભવિષ્ય કાળમાં તે પાપ કર્મનો બંધ કરતો નથી. તથા-જે શુક્લપાક્ષિક જીવ ઉપશમ શ્રેણી પર આરોહણ થઈ ગયેલ છે, એવો તે શુક્લપાક્ષિક જીવ જ્યારે શ્રેણીથી પતિત થઈ જાય છે. ત્યારે તે પાપ કર્મનો બન્ધક થઈ જાય છે, તેથી એવા જીવ દ્વારા ભૂતકાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કરાયો હોય છે. પરંતુ વર્તમાન સમયમાં કે જ્યારે તે ચારિત્રમોહનીય કર્મનું ઉપશમન કરીને ઉપશમ શ્રેણી પર રહેલ છે, એવો તે જીવ પાપ કર્મનો બંધક હોતો નથી. પરંતુ જ્યારે ઉપશમ થયેલા મોહનીય કર્મની પ્રવૃત્તિનો ઉદય થાય ત્યારે તેનું પતન થાય છે. તો ફરીથી તે પાપ કર્મનો બંધક થઇ જાય છે. ચોથો ભંગ ક્ષપકની અપેક્ષાથી કહેલ છે. એ રીતે અહિયાં શુક્લ પાક્ષિકના સંબંધમાં ચાર ભંગો બને છે. તેથી સૂત્રકારે 'चउभंगो भाणियव्वो' એ પ્રમાણે સૂત્રપાઠ કહ્યો છે.

શંકા—કૃષ્ણપાક્ષિકના બીજા ભંગાન્તરમાં રહેલ 'न बंधिस्सइ' આ અંશ અસંભવિત છે, તો પણ તેને અહિયાં સ્વીકારેલ છે. તો શુક્લપાક્ષિકના 'न बंधिस्सइ' આ અંશ અવશ્ય છે જ તો આ સ્થિતિમાં 'बंधिस्सइ' આ અંશવાળો પહેલો ભંગ ત્યાં કેવી રીતે ઘટે છે ?

ઉત્તર—શુકલ પાક્ષિકના પહેલા સમય પછી જ અવ્યવહિત (અંતર વગર) ભવિષ્ય સમયની અપેક્ષાથી પહેલો ભંગ ઘટે છે. તથા બીજો ભંગ કૃષ્ણ પાક્ષિકના પહેલા સમય પછી વ્યવધાનવાળા ભવિષ્ય કાળની અપેક્ષાથી ઘટિત થાય છે. આ વાત પહેલાં પ્રગટ કરી જ છે.

'सम्मदिट्ठीणं चत्तारि भंगा' સમ્યગ્દૃષ્ટિવાળાઓને ચારે ભંગો થાય છે. કેમકે–સમ્યગ્દષ્ટિવાળા જીવે પહેલાં પાપ કર્મનો બંધ કર્યો છે, વર્તમાનમાં પણ પાપ કર્મનો બંધ કરતો રહે છે. અને ભવિષ્યમાં પણ તે પાપ કર્મનો બંધ કરશે તથા સમ્યગ્દષ્ટિયોમાં કોઈ સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ એવો પણ હોય છે, કે જેણે પૂર્વકાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કર્યો છે, અને વર્તમાનમાં પણ તે પાપ કર્મનો બંધ કરતો રહે છે, પરંતુ ભવિષ્ય કાળમાં તે પાપ કર્મનો બંધ નહીં કરે ૨ ત્રીજા પ્રકારનો સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ એવો હોય છે કે-જેણે પૂર્વકાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કર્યો હોય છે. વર્તમાનમાં તે પાપ કર્મનો બંધ કરતો નથી. ભવિષ્ય કાળમાં તે પાપ કર્મનો બંધ કરશે. ૩ તથા કોઈ સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ એવો હોય છે કે–જેણે પહેલાં પાપ કર્મનો બંધ કર્યો હોય છે, વર્તમાન કાળમાં જે પાપ કર્મનો બંધ કરતો નથી. અને ભવિષ્ય કાળમાં તે પાપ કર્મનો બંધ કરશે નહિં આ પ્રમાણે શુકલપાક્ષિકના કથનની જેમજ અહિયાં પણ ચાર ભંગો થાય છે.

'मिच्छादिट्ठीणं पढमबितिया' મિથ્યાદષ્ટિવાળા જીવોને પહેલો અને બીજો એ બે ભંગો હોય છે. જેમકે–'अबध्नात्, बध्नाति, भन्त्स्यति, अबध्नात्, बध्नाति न भन्त्स्यति' મિથ્યાદષ્ટિવાળા જીવોને વર્તમાન કાળમાં મોહના સદ્ભાવમાં આ આદિના બે ભંગો થાય છે. અંતના બે ભંગો થતા નથી. તેમ સમજવું.

'सम्मामिच्छादिट्ठीणं एवं चेव' મિશ્રદષ્ટિવાળા જીવોને આદિના બે જ ભંગો થાય છે. ત્રીજો અને ચોથો એ બે ભંગો થતા નથી. કેમકે–તેને વર્તમાન કાળમાં મોહનીય કર્મનો સદ્ભાવ રહે છે.

'नाणीणं चत्तारि भंगा' જ્ઞાની જીવોને ચારે ભંગો હોય છે, જેમ કે– 'अबध्नात्, बध्नाति, भन्त्स्यति१' अबध्नात्, बध्नाति, न भन्त्स्यति२ अबध्नात् न बध्नाति, न भन्त्स्यति३ अबध्नात्, न बध्नाति, न भन्त्स्यति४' આ ચારે ભંગો સામાન્ય જ્ઞાનીઓની અપેક્ષાથી કહ્યા છે. વિશેષ જ્ઞાનીઓની અપેક્ષાથી આ પ્રમાણે ભંગો થાય છે. 'आभिणिबोहियनाणीणं जाव मणपज्जवनाणीणं चत्तारि भंगा' આભિનિબોધિક જ્ઞાનીથી લઈને મનઃપર્યવ જ્ઞાની સુધીના જીવોને ચારે ભંગો હોય છે. અહિયાં યાવત્ પદથી–મતિજ્ઞાની, શ્રુતજ્ઞાની, અને અવધિજ્ઞાની આ જ્ઞાનીઓનો સંગ્રહ થયો છે. 'केवलनाणीणं चरमो भंगो जहा अलेस्साणं' જે કેવળજ્ઞાની જીવ હોય છે, તેને અલેશ્ય જીવોની જેમ કેવળ એક છેલ્લો ભંગ જ હોય છે, કેમકે–કેવળજ્ઞાનીને વર્તમાન સમયમાં અને ભવિષ્ય કાળમાં પાપ કર્મનો બંધ થતો નથી. ભૂતકાળમાં જ તેને પાપ કર્મનો બંધ થયેલ હોય છે.

'अन्नाणीणं पढमबितिया' અજ્ઞાની જીવોને પહેલો અને બીજો એ બે જ ભંગો હોય છે. 'अबध्नात्, बध्नाति, भन्त्स्यति १ अबध्नात, बध्नाति न भन्त्स्यति२ 'एवं मइ अन्नाणीणं सुय अन्नाणीणं विभंगनाणीणं वि' એજ પ્રમાણે મતિ અજ્ઞાનવાળા, શ્રુતઅજ્ઞાનવાળા અને વિભંગજ્ઞાનવાળા જીવોને પણ પહેલા બે ભંગો જ હોય છે. 'आहारसन्नोवउत्ताणं जाव परिग्गहसन्नोवउत्ताणं जाव पढमबितिया' આહાર સંજ્ઞોપયુક્ત જીવોને યાવત્ પરિગ્રહ સંજ્ઞોપયોગવાળા જીવોને પહેલો અને બીજો એ બેજ ભંગો હોય છે. કેમકે આહાર વિગેરે સંજ્ઞાના ઉપયોગ કાળમાં ક્ષપકપનો અથવા ઉપશમપણાનો અભાવ રહે છે. એજ કારણથી અહિયાં ચાર ભંગો કહ્યા નથી.

'नो सन्नोवउत्ताणं चत्तारि' જે જીવનો સંજ્ઞોપયુક્ત છે, આહાર વિગેરેમાં આસક્તિ વિનાના છે, તેઓને ચારે ભંગો હોય છે. કેમકે તેઓને ક્ષપકપણું અને ઉપશમપણાનો સંભવ હોય છે. 'सवेदगाणं पढमबितिया' જે જીવ સવેદ-વેદસહિત હોય છે, તેઓને પણ પહેલો અને બીજો એ બે ભંગો હોય છે. કેમકે-વેદના ઉદય કાળમાં ક્ષપકપણું અને ઉપશમપણું એ બન્ને હોતા નથી.

'एवं इत्थिवेयगा, पुरिसवेयगा, नपुंसकवेयगा वि' એજ પ્રમાણે સ્ત્રીવેદ-વાળાઓને, પુરૂષવેદવાળાઓને અને નપુંસકવેદવાળાને પણ પહેલો અને બીજો એ બેજ ભંગો હોય છે. 'अवेयगाणं चत्तारि' અવેદકોને ચારે ભંગો હોય છે. કેમકે વેદરહિત જીવ પોતાનો વેદ ઉપશાંત થઇ જાય ત્યારે મોહનીય રૂપ પાપકર્મને જ્યાં સુધી તેને સૂક્ષ્મસંપરાય ચારિત્રની પ્રાપ્તિ થતી નથી ત્યાં સુધી બાંધે છે. અને આગળ-ભવિષ્યમાં પણ તે તેનો બંધ કરશે. અથવા શ્રેણીથી પતિત થયા પછી તે પાપકર્મ બાંધશે. એ પ્રમાણેનો આ પહેલો ભંગ છે. ૧

અને જયારે વેદ ક્ષીણ થઇ જાય છે, તો પણ તે પાપ કર્મ બાંધે છે, પરંતુ સૂક્ષ્મસંપરાય અવસ્થામાં તે પાપ કર્મનો બંધ કરતો નથી. આ રીતે આ બીજો ભંગ કહેલ છે. તથા-ઉપશાંત વેદવાળા સૂક્ષ્મસંપરાય અવસ્થામાં પાપકર્મનો બંધ કરતા નથી. પરંતુ જ્યારે ઉપશમ શ્રેણીથી પતિત થાય છે. તો તે પાપકર્મ બાંધવા લાગે છે. તે રીતે ત્રીજો ભંગ પણ બની જાય છે. તથા-વેદના ક્ષીણ થવાથી સૂક્ષ્મસંપરાય વિગેરે ગુણસ્થાનોમાં આ પાપકર્મનો બંધ થતો નથી. અને ભવિષ્યમાં પણ તે પાપકર્મનો બંધ નહીં કરે આ રીતે અહિયાં ચોથો ભંગ કહ્યો છે. આ ચાર ભંગો અવેદકોને થાય છે.

'अबध्नात्' આ વિશેષણ તો બધે જ સમજવું. કષાયદ્વાર-'सकसाईणं चत्तारि' જે જીવ કષાય સહિત હોય છે, તેઓને પણ ચારે ભંગો હોય છે. (૧) ભૂતકાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કર્યો છે. વર્તમાનમાં કર્મ બંધ કરે છે,

અને ભવિષ્યમાં પણ કર્મ બંધ કરશે. કષાયવાળા અભવ્યની અપેક્ષાથી પહેલો ભંગ છે. (૨) ભૂતકાળમાં કર્મ બંધ કર્યો છે. વર્તમાનમાં કરે છે. પરંતુ ભવિષ્યમાં કર્મ બંધ કરશે નહીં. બીજો ભંગ નજીકમાં જેને મુક્તિ પ્રાપ્ત થવાની હોય એવા કષાયવાળા ભવ્ય જીવની અપેક્ષાથી છે. (૩) ભૂતકાળમાં કર્મ બાંધેલ છે. વર્તમાનમાં બાંધતા નથી અને ભવિષ્યમાં બાંધશે. ત્રીજો ભંગ ઉપશમક મોહવાળા જીવની અપેક્ષાથી થાય છે. (૪) ભૂતકાળમાં કર્મ બંધ કર્યો છે. વર્તમાનમાં કર્મ બંધ કરતો નથી અને ભવિષ્યમાં પણ કર્મ બંધ કરશે નહીં. અને ચોથો ભંગ સૂક્ષ્મસંપરાય ક્ષપક કષાયવાળા જીવની અપેક્ષાથી કહ્યો છે.

'कोहकसाईणं पढमबितियभंगा' ક્રોધ કષાયવાળા અભવ્ય જીવને પહેલો ભંગ હોય છે. અને ક્રોધ કષાયવાળા ભવ્ય જીવને બીજો ભંગ હોય છે. આ રીતે આ બે ભંગ ક્રોધ કષાયવાળાને હોય છે. અહિયાં ત્રીજો અને ચોથો ભંગ હોતા નથી. કેમકે વર્તમાન કાળમાં તે અબન્ધક હોતા નથી. 'एवं माणकसायस्स वि मायाकसायस्स वि' એજ પ્રમાણે પહેલો અને બીજો એ બે ભંગ માન કષાયવાળા જીવને પણ હોય છે, અને એજ બન્ને ભંગો માયા કષાયવાળા જીવને પણ હોય છે. 'लोभकसायस्स चत्तारि भंगा' લોભ કષાયવાળા જીવને ચારે ભંગો હોય છે. જે પ્રમાણે સકષાયી-કષાયવાળા જીવને ચાર ભંગ કહ્યા છે, એજ પ્રમાણે લોભકષાયવાળા જીવને પણ તે ચારે ભંગો હોય છે. 'अकसाई णं भंते ! जीवे पावं कम्मं किं बंधी पुच्छा' હે ભગવન્ કષાય વિનાના જીવને કેટલા ભંગ હોય છે? જે જીવો કષાય વિનાના હોય છે, તેઓએ પૂર્વકાળમાં શું પાપકર્મનો બંધ કરેલો છે? વર્તમાનમાં તે પાપકર્મનો બંધ કરે છે? અને ભવિષ્યકાળમાં પણ તે શું પાપ કર્મનો બંધ કરશે? અથવા ભૂતકાળમાં તેણે પાપકર્મનો બંધ કર્યો છે? વર્તમાનમાં તે પાપકર્મનો બંધ કરે છે? અને ભવિષ્યમાં તે પાપકર્મનો બંધ નહિં કરે? અથવા ભૂતકાળમાં તેણે પાપકર્મનો બંધ કર્યો છે, વર્તમાન કાળમાં તે પાપકર્મનો બંધ કરતો નથી અને ભવિષ્ય કાળમાં તે પાપકર્મનો બંધ

કરશે? અથવા ભૂતકાળમાં જ તેણે પાપકર્મનો બંધ કર્યો છે. વર્તમાનમાં તે પાપકર્મનો બંધ કરતો નથી અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ તે નહીં કરે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-હે ગૌતમ! અકષાયી જીવોમાં કોઇ એક જીવ એવો હોય છે, કે જેણે ભૂતકાળમાં પાપકર્મનો બંધ કર્યો છે, વર્તમાન કાળમાં તે પાપકર્મનો બંધ કરતો નથી. અને ભવિષ્ય કાળમાં તે પાપકર્મનો બંધ કરશે તથા કોઈ અકષાયી જીવ એવો હોય છે કે-જેણે ભૂતકાળમાં જ પાપકર્મનો બંધ કરેલ હોય છે. વર્તમાન કાળમાં અને ભવિષ્ય કાળમાં તે પાપકર્મનો બંધ કરતો નથી અને કરશે પણ નહીં આ રીતે અકષાયી જીવોને છેલ્લા બે ભંગો જ થાય છે. આદિના બે ભંગો હોતા નથી. ત્રીજો ભંગ ઉપશમવાળા જીવોને આશ્રય કરીને હોય છે. અને ચોથો ભંગ ક્ષપક જીવને આશ્રય કરીને હોય છે. એ રીતે પ્રભુશ્રીએ સમર્થન કરેલ છે.

'सजोगिस्स चउभंगो' સયોગી જીવને ચારે ભંગો હોય છે, તેમાં પહેલો ભંગ અભવ્ય સયોગીની અપેક્ષાથી હોય છે, અને બીજો ભંગ ભવ્ય સયોગી જીવની અપેક્ષાથી હોય છે. ત્રીજો ભંગ ઉપશમવાળા સયોગીની અપેક્ષાથી અને ચોથો ભંગ ક્ષપક શ્રેણીવાળા સયોગીની અપેક્ષાથી હોય છે. 'एवं मणजोगिस्स वि, वइजोगिस्स वि, कायजोगिस्स वि' સયોગી જીવના કથન પ્રમાણેજ ચારે ભંગો મનોયોગવાળા, વચનયોગવાળા, અને કાયયોગવાળા જીવને હોય છે. જે મનોયોગી અભવ્ય હોય છે, તેની અપેક્ષાથી પહેલો ભંગ કહ્યો છે. જે મનોયોગી ભવ્ય હોય છે, તેની અપેક્ષાથી બીજો ભંગ છે. જે મનોયોગી ઉપશમવાળા હોય છે, તેની અપેક્ષાથી ત્રીજો ભંગ અને જે મનોયોગી ક્ષપક શ્રેણીવાળા હોય છે, તેની અપેક્ષાથી ચોથો ભંગ થાય છે તેમ સમજવું. એજ પ્રમાણે વચનયોગી અને કાયયોગીના સંબંધમાં પણ સમજી લેવું.

નૈરયિકોં કે બન્ધ કે સ્વરૂપ કા નિરૂપણ

'अजोगिस्स चरमो भंगो' અયોગી જીવને કેવળ એક છેલ્લો ભંગ જ હોય છે. 'सागारोवउत्ते चत्तारि, अनागारोवउत्ते वि चत्तारि भंगा' સાકારઉપયોગવાળામાં અને અનાકાર ઉપયોગવાળામાં પણ ચારે ભંગો હોય છે. ।।સૂ૦ ૧।।

'नेरइए णं भंते ! पावं कम्मं किं बंधी' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ—હે ભગવન્ નૈરયિક જીવે પાપકર્મ-અશુભ કર્મનો બંધ કર્યો છે? અથવા વર્તમાન કાળમાં પાપકર્મનો બંધ કરે છે? અને ભવિષ્યમાં

તે પાપકર્મનો બંધ કરશે ? અથવા તેણે ભૂતકાળમાં પાપકર્મ બાંધ્યું છે ? વર્તમાન કાળમાં તે પાપકર્મ બાંધે છે ? અને ભવિષ્ય કાળમાં તે પાપકર્મ નહિ બાંધે ? અથવા ભૂતકાળમાં તેણે પાપકર્મ બાંધ્યું છે ? વર્તમાનમાં તે પાપકર્મ નથી બાંધતો ? અને ભવિષ્ય કાળમાં તે પાપકર્મ નહીં બાંધે ? અથવા ભૂતકાળમાં જ તે પાપકર્મ બાંધી ચૂકયો છે ? વર્તમાન કાળમાં તે પાપકર્મ નથી બાંધતો ? અને ભવિષ્યકાળમાં તે પાપકર્મ નહીં બાંધે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! अत्थेगइए बंधी० पढमबितिया' નારકોમાં કોઇ એક જીવ એવો હોય છે, કે જેણે ભૂતકાળમાં પણ પાપકર્મનો બંધ કર્યો છે, વર્તમાન કાળમાં પણ તે પાપકર્મનો બંધ કરે છે, અને ભવિષ્યમાં પણ પાપકર્મનો બંધ નહીં કરે. આ રીતે અહિયાં પહેલો અને બીજો એ બે ભંગો જ હોય છે. કેમકે નારકમાં ઉપશમશ્રેણી અને ક્ષપકશ્રેણી આ બે શ્રેણીયો હોતી નથી. તેથી છેલ્લા બે ભંગો અહિયાં હોતા નથી.

'सलेस्से णं भंते ! नेरइए पावं कम्मं०' હે ભગવન્ જે નૈરયિક લેશ્યાવાળા હોય છે, તેના દ્વારા પહેલાં ભૂતકાળમાં પાપકર્મનો બંધ કરાયો હોય છે ? વર્તમાન કાળમાં તે પાપકર્મનો બંધ કરે છે ? અને ભવિષ્યમાં તે પાપકર્મનો બંધ કરશે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'एवं चेव' હે ગૌતમ ! સામાન્ય નારકના સંબંધમાં જે રીતે બે ભંગો કહ્યા છે, એજ પ્રમાણે એજ બે ભંગો આ લેશ્યાવાળા નારકોને હોય છે, તેમ સમજવું. છેલ્લા ૩ જો અને ૪ ચોથો એ બે ભંગો અહિયાં આ લેશ્યાવાળા જીવને હોતા નથી. તેનું કારણ એ છે કે-લેશ્યાવાળા નારકોને ઉપશમશ્રેણી અને ક્ષપકશ્રેણી એ બે શ્રેણિયો હોતી નથી. 'एवं कण्हलेस्से वि' એજ પ્રમાણેના બે ભંગો પહેલો ભંગ અને બીજો ભંગ જે નારકો કૃષ્ણલેશ્યાવાળા હોય છે, તેને હોય છે, ૩ ત્રીજો અને ચોથો એ બે ભંગો અહિયાં હોતા નથી. તેનું કારણ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારકને ઉપશમ શ્રેણી અને ક્ષપકશ્રેણીનો અભાવ છે, 'एवं नीललेस्से वि' એજ પ્રમાણે નીલ લેશ્યાવાળા નારક જીવને પણ આદિના એટલે કે પહેલો અને બીજો એ બે જ ભંગો હોય છે. છેલ્લા બે ભંગો હોતા નથી. કેમકે નીલલેશ્યાવાળા નારકને પણ ઉપશમશ્રેણી અને ક્ષપકશ્રેણી એ બે શ્રેણીયો હોતી નથી. આ સંબંધમાં આલાપકનો પ્રકાર આ પ્રમાણે છે. 'नीललेश्यः खलु भदन्त ! नारकः पापं कर्म किं अबध्नात्, बध्नाति, भन्त्स्यति१, अबध्नात् बध्नाति, न भन्त्स्यति२, अबध्नात्, न बध्नाति, भन्त्स्यति३, अबध्नात्, न बध्नाति, न भन्त्स्यति४' इति प्रश्नः હે ગૌતમ ! 'कश्चित् नीललेश्यः नारकोऽबध्नात्, बध्नाति भन्त्स्यति१ कश्चित्

नीललेस्सः नारकोऽबध्नात्, बध्नाति न भन्त्स्यति२' એ પ્રમાણે અહિયાં આ બે જ ભંગો થાય છે. આ બે ભંગો થવાનું કારણ એ છે કે- નીલલેશ્યાવાળા નારકોને ઉપશમશ્રેણી અને ક્ષપકશ્રેણી આ બે શ્રેણીયો હોતી નથી. એજ રીતે બધે જ આગળ પણ આલાપકોનો પ્રકાર સ્વયં બનાવી લેવો. આજ પ્રમાણેના આલાપકો-'काउलेस्से वि' કાપોતિક લેશ્યાવાળા નારક જીવને પણ આદિના બે જ ભંગો હોય છે. છેલ્લા બે ભંગો હોતા નથી. 'एवं कण्हपक्खिए' લેશ્યાવાળા નારક જીવના કથન પ્રમાણે કૃષ્ણપાક્ષિક નારક જીવને પણ આદિના એટલે કે પહેલો અને બીજો એ બે જ ભંગો હોય છે, તેમને છેલ્લા બે ભંગો હોતા નથી. 'सुक्कपक्खिए' લેશ્યાવાળા નારકની જેમ શુકલપાક્ષિક નારક જીવને પણ આદિના એટલે કે પહેલો અને બીજો એ બે જ ભંગો હોય છે. તેઓને છેલ્લા બે ભંગો હોતા નથી. તેઓને છેલ્લા બે ભંગો ન હોવાનું કારણ ઉપર બતાવેલ છે. 'सम्मदिट्ठी मिच्छादिट्ठी सम्मा-मिच्छादिट्ठी, णाणी, आभिणीबोहियणाणी, सुयणाणी, ओहियणाणी' એજ પ્રમાણે સમ્યગ્દૃષ્ટિ, મિથ્યાદૃષ્ટિ, મિશ્રદૃષ્ટિ, જ્ઞાની, આભિનીબોધિકજ્ઞાની, શ્રુતજ્ઞાની, અને અવધિજ્ઞાની એ બધા લેશ્યાવાળા નારક જીવના કથન પ્રમાણે આદિ પહેલાના બે ભંગવાળા હોય છે. છેલ્લા બે ભંગ તેમને હોતા નથી. તથા 'अन्नाणी' સામાન્યથી અજ્ઞાની જીવ 'मइअन्नाणी' મતિ અજ્ઞાનવાળા જીવો 'सुयअन्नाणी' શ્રુતઅજ્ઞાનવાળા જીવો 'विभंगनाणी' વિભંગજ્ઞાનવાળા જીવ 'आहारसन्नोवउत्ते' આહાર સંજ્ઞોપયોગવાળા જીવ યાવત્ ભય સંજ્ઞોપયોગવાળા જીવ, મૈથુનસંજ્ઞોપયોગવાળા જીવ અને પરિગ્રહ સંજ્ઞોપયોગવાળા જીવ 'सवेदए' સામાન્ય વેદવાળા જીવ 'नपुंसगवेयए' નપુંસક વેદવાળો જીવ 'सक-साई' સામાન્ય રીતે કષાયવાળા જીવો યાવત્ ક્રોધકષાયવાળા જીવો, માન કષાયવાળા જીવો, માયા કષાયવાળા જીવો અને લોભ કષાયવાળા જીવો 'सजोगी' સામાન્યતઃ યોગવાળા જીવો 'मणोयोगी' મનોયોગવાળા જીવો 'वयजोगी' વચનયોગવાળા જીવો 'कायजोगी' કાયયોગવાળા જીવો 'सागारो-वउत्ते अनागारोवउत्ते' સાકારઉપયોગવાળા જીવો અનાકાર ઉપયોગવાળા જીવો 'एएसु सव्वेसु पदेसु' નારક સંબંધી આ સઘળા પદોમાં 'पढमबितिया भंगा भाणियव्वा' પહેલો અને બીજો એ બે ભંગો હોય છે, તેમ સમજવું. તે આદિના એટલે કે પહેલો અને બીજો ભંગ આ પ્રમાણે છે.

'अबध्नात्, बध्नाति, भन्त्स्यति१ अबध्नात्, बध्नाति, न भन्त्स्यति'२ 'एवं असुरकुमारस्स वि वत्तव्वया भाणियव्वा' હે ભગવન્ અસુરકુમાર દેવોએ પૂર્વકાળમાં પાપકર્મનો બંધ કર્યો હતો? વર્તમાન કાળમાં તે પાપકર્મનો બંધ કરે છે? અને ભવિષ્યમાં તે પાપકર્મનો બંધ કરશે? અથવા ભૂતકાળમાં તેણે પાપકર્મનો બંધ કર્યો છે? વર્તમાનમાં તે પાપકર્મનો બંધ કરે છે? અને ભવિષ્ય કાળમાં તે પાપકર્મનો બંધ નહીં કરે? ભૂતકાળમાં તેણે પાપકર્મનો બંધ કર્યો છે? વર્તમાન કાળમાં

તે પાપકર્મનો બંધ નથી કરતો ? અને ભવિષ્યમાં તે પાપકર્મનો બંધ કરશે ! અથવા ભૂતકાળમાં જ તેણે પાપકર્મનો બંધ કર્યો છે ? વર્તમાન કાળમાં તે પાપ કર્મનો બંધ નથી કરતો ? અને ભવિષ્ય કાળમાં તે પાપ કર્મનો બંધ નહીં કરે ? આ પ્રમાણેના આ ચાર ભંગો અસુરકુમાર દેવોને હોય છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! અસુરકુમારોમાં કોઈ એક અસુરકુમાર એવા હોય છે, કે-જેણે પૂર્વકાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કર્યો હોય છે. વર્તમાન કાળમાં તે પાપ કર્મનો બંધ કરતો રહે છે. અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ તે પાપકર્મનો બંધ કરશે. તથા અસુરકુમારોમાં કોઈ એક અસુરકુમાર એવા હોય છે કે-જેણે પૂર્વકાળમાં પાપકર્મનો બંધ કર્યો હોય છે, વર્તમાન કાળમાં તે પાપકર્મનો બંધ કરે છે. અને ભવિષ્યમાં તે પાપકર્મનો બંધ નહીં કરે. આ રીતે આ બે ભંગો જ આ અસુરકુમારોને હોય છે. 'नवरं तेउलेस्सा, इत्थिवेयगा पुरिसवेयगा य अब्भहिया' વિશેષપણું એ છે કે-લેશ્યાવાળામાં તેજોલેશ્યાવાળા, તથા સ્ત્રીવેદવાળા અને પુરૂષવેદવાળા અસુરકુમારો હોય છે. તેથી અસુરકુમારોને તેજોલેશ્યા, સ્ત્રીવેદ, અને પુરૂષવેદ તે વિશેષ રીતે કહેવા જોઈએ. 'नपुंसगवेयगा न भन्नंति' અસુર નપુંસક વેદવાળા હોતા નથી. તેથી નપુંસકવેદ ઘટક અસુરકુમાર દંડક અહિયાં કહેવો ન જોઈએ. નારક દંડકની અપેક્ષાથી અસુરકુમાર દંડકમાં એજ વિશેષપણું છે. 'सेसं तं चेव' આ કહેલ વિશેષપણા સિવાય બીજુ જ્ઞાન, અજ્ઞાન વિગેરેનું કથન નારકના કથન પ્રમાણે જ કહેવું જોઈએ. 'सव्वत्थ पढमबितिया भंगा' આ સઘળા અસુરકુમાર દંડકોમાં પહેલો અને બીજો એ બે જ ભંગો કહેવા જોઈએ. છેલ્લો ત્રીજો અને ચોથો એ બે ભંગ તેઓને હોતા નથી. અસુરકુમારોના કથન પ્રમાણે જ યાવત્ સ્તનિતકુમાર સુધીના સઘળા ભવનપતિઓના સંબંધમાં પણ આજ કથન સમજવું. જે જે પ્રમાણેનું વિલક્ષણપણું અસુરકુમારોના દંડકમાં કહેલ છે, તે તે પ્રમાણે અહિયાં સઘળું વિશેષપણું અહિયાં પણ કહેવું જોઈએ. આ સંબંધમાં આલાપપ્રકાર સ્વયં બનાવી લેવો. 'एवं पुढवीकाइयस्स वि' 'आउकायस्स वि' એજ પ્રમાણે પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિકોમાં પણ કથન કહેવું જોઈએ. આ વિષયમાં આલાપ પ્રકાર આ પ્રમાણે છે.-'पृथ्वीकायिकः खलु भदन्त ! किं पापं कर्म अबध्नात्, बध्नाति भन्तस्यति' ઈત્યાદિ પ્રકારથી કહેવા જોઈએ. 'जाव पंचिंदियतिरिक्खजोणियस्स वि' એજ પ્રમાણે તેજસ્કાયિક જીવોના, વાયુકાયિક જીવોના, વનસ્પતિકાયિક જીવોના, બેઈન્દ્રિયવાળા જીવોના અને ત્રણ ઈન્દ્રિયવાળા જીવોના, ચાર ઈન્દ્રિયવાળા જીવોના અને પાંચ ઈન્દ્રિયવાળા તિર્યંન્ચ યોનિવાળા જીવોના કથનમાં પહેલો અને બીજો એ બે ભંગો જ કહેવા જોઈએ. એજ વાત 'सव्वत्थ वि पढमबितिया

भंगा' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કરેલ છે. 'नवरं जस्स जा लेस्सा, दिट्ठी, नाणं 'अन्नाणं, वेदो, जोगो य अत्थि तं तस्स भाणियव्वं' પરંતુ જે જીવને જે લેશ્યા, દૃષ્ટિ, જ્ઞાન, અજ્ઞાન, વેદ અને યોગ હાય છે, તે જીવને તે તેજ લેશ્યાદિ કહેવા જોઇએ, બીજાના બીજાને કહેવા ન જોઇએ. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-જે એકેન્દ્રિય જીવને જે પ્રમાણેની લેશ્યા હાય, જે પ્રમાણે દૃષ્ટિ હાય જેવું જ્ઞાન હાય. જેવું અજ્ઞાન હાય, જે પ્રમાણેના વેદ હાય અને જેવા યોગ હાય તે જીવને એજ પ્રમાણેની લેશ્યા, એજ પ્રમાણેની દૃષ્ટિ એજ પ્રમાણેનું જ્ઞાન, એજ પ્રમાણેનું અજ્ઞાન, એજ પ્રમાણે વેદ, અને એજ રીતના યોગ કહેવા જોઇએ. બીજાના લેશ્યા વિગેરે બીજાને કહેવા ન જોઇએ.

'सेसं तं चेव' બાકીનું બીજું સઘળું કથન જેવું કે-નારકના દંડકમાં કહેલ છે, એજ પ્રમાણેનું લેશ્યાદિને છોડીને અહિયાં કહેવું જોઇએ. 'मणुस्सस्स जच्चेव जीवपदे वत्तव्वया सच्चेव निरवसेसा भाणियव्वा' જીવ પદમાં જે કથન કહેવામાં આવેલ છે. તે સઘળું પૂરેપૂરૂં કથન મનુષ્યના સંબંધમાં કહેવું. જોઇએ. એક ઇન્દ્રિય વિગેરે જીવોનું કથન જુદા રૂપે કહેલ છે, તેથી મનુષ્ય સંબંધી કથન જીવના કથન પ્રમાણે કહેલ છે. સામાન્ય જીવનું અને લેશ્યાવાળા વિગેરે પદથી વિશિષ્ટ જીવનું ચાર ભંગા રૂપ કથન કહેલ છે. તેજ કથન એજ રીતે મનુષ્યના કથન સંબંધમાં કહેવાનું કહેલ છે. કેમકે-મનુષ્યમાં અને જીવમાં સમાન ધર્મપણું રહેલ છે. 'वाणमंतरस्स जहा असुरकुमारस्स' વાનવ્યંતરાનું ચાર ભંગ રૂપ કથન અસુરકુમારાના કથન પ્રમાણે કહેલ છે. આ સંબંધી આલાપ પ્રકાર સ્વયં સમજી લેવા. 'जोइसियस्स वेमाणियस्स एवं चेव' જ્યોતિષ્ક દેવનું તથા વૈમાનિક દેવનું ચાર ભંગાત્મક કથન અસુરકુમારાના કથન પ્રમાણે જ કહેવાનું છે. પરંતુ 'नवरं लेसाओ जाणियव्वाओ' અસુરકુમારના દંડકની અપેક્ષાથી જ્યોતિષ્ક દેવ વિગેરેના પ્રકરણમાં જે લેશ્યા જેને હાય તે લેશ્યા જુદા રૂપથી તેને જ કહેવી જોઇએ. 'सेसं तहेव भाणियव्वं' બાકીનું સઘળું કથન કૃષ્ણપાક્ષિક વિગેરેના સંબંધી કથન અસુરકુમારાના પ્રકરણમાં કહેલ છે, એજ પ્રમાણે સમજવું જોઇએ. ॥૨॥

આ રીતે સામાન્ય પાપકર્મનો આશ્રય કરીને પચ્ચીસ દંડકો કહેવામાં આવ્યા છે. તે એજ રીતે જ્ઞાનાવરણુ વિગેરે કર્મને આશ્રય કરીને કહેલ છે. એજ વાત હવે પ્રગટ કરવામાં આવે છે.-'जीवे णं भंते ! नाणावरणिज्जं कम्मं किं बंधी, बंधइ' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ—હે ભગવન્ જીવે પહેલા જ્ઞાનાવરણુ કર્મનો બંધ કર્યો છે ? વર્તમાનમાં શું તે તેનો બંધ કરે છે ? અને ભવિષ્યમાં તે તેનો બંધ કરશે ? અથવા 'अबध्नात्' ભૂતકાળમાં તેણે તેનો બંધ કર્યો છે ? 'बंधी' વર્તમાન કાળમાં તે તેનો બંધ કરે છે ? 'न भन्त्स्यति' ભવિષ્ય કાળમાં તે તેનો બંધ નહીં કરે ? ૨ અથવા 'अबध्नात्' ભૂતકાળમાં તેણે તેનો બંધ કર્યો છે ? 'न बध्नाति' વર્તમાન કાળમાં તે તેનો બંધ નથી કરતો ? 'भन्त्स्यति' ભવિષ્યમાં તે તેનો બંધ કરશે ? ૩ અથવા 'अबध्नात्' ભૂતકાળમાં તે તેનો બંધ કરી ચૂકયો છે ? 'न बध्नाति' વર્તમાન કાળમાં તે તેનો બંધ નથી કરતો ? ભવિષ્યમાં તે તેનો બંધ નહીં કરે ? આ રીતે જ્ઞાનાવરણીય કર્મના બંધના વિષયમાં ચાર ભંગો રૂપ પ્રશ્ન ગૌતમસ્વામીએ પૂછેલ છે.

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'एवं जहेव पावकम्मस्स वत्तव्वया तहेव णाणावरणिज्जस्स वि भाणियव्वा' હે ગૌતમ ! પાપકર્મના બંધના સંબંધમાં જે પ્રમાણેનું કથન કહેવામાં આવેલ છે, એજ પ્રમાણેનું કથન જ્ઞાનાવરણીય કર્મના બંધના સંબંધમાં પણ કહેવું જોઈએ. જીવના પ્રકરણમાં પાપકર્મનો બંધ કરવા સંબંધી જે રીતે ચાર ભંગ રૂપ કથન કરેલ છે, એજ રીતનું ચાર ભંગોવાળું કથન અહિયાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરવાના સંબંધમાં કહેવું જોઈએ. તે આ રીતે સમજવું-હે ગૌતમ ! એક જીવે ભૂતકાળમાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કર્યો છે, વર્તમાનમાં તે તેનો બંધ કરે છે. તથા ભવિષ્યકાળમાં પણુ તે તેનો બંધ કરશે. આ રીતે આ 'अबध्नात्, बध्नाति, भन्त्स्यति' પહેલો ભંગ કહેલ છે.૧

તથા કોઈ એક જીવે ભૂતકાળમાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કર્યો છે,

વર્તમાનમાં તે તેનો બંધ કરી રહ્યો છે, પરંતુ ભવિષ્ય કાળમાં તે તેનો બંધ નહીં કરે એ રીતનો 'अबध्नात् बध्नाति, न भन्त्स्यति' આ બીજો ભંગ છે. ૨

તથા કોઈ એક જીવે ભૂતકાળમાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કર્યો છે, વર્તમાનમાં તે તેનો બંધ કરતો નથી પરંતુ ભવિષ્યમાં તે તેનો બંધ કરશે. આ રીતે 'अबध्नात्, न बध्नाति, भन्त्स्यति' આ ત્રીજો ભંગ કહ્યો છે. ૩

તથા કોઇ એક જીવે ભૂતકાળમાં જ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરેલ છે, વર્તમાન કાળમાં તે તેનો બંધ કરતો નથી અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ તે તેનો બંધ કરશે નહીં આ રીતે આ 'अबध्नात्, न बध्नाति न भन्त्स्यति' આ ચોથો ભંગ કહ્યો છે. ૪

આ ચાર ભંગો પૈકી પહેલો ભંગ સર્વથા અભવ્ય જીવની અપેક્ષાથી કહેલ છે. બીજો ભંગ ક્ષપકપણાની પ્રાપ્તિને યોગ્ય ભવ્ય જીવની અપેક્ષાથી કહેલ છે. ત્રીજો ભંગ ઉપશાન્ત મોહવાળા જીવની અપેક્ષાથી કહેલ છે. અને ચોથો ભંગ ક્ષીણ મોહવાળા જીવની અપેક્ષાથી કહેલ છે. આ કથન સિવાય બીજુ જે કોઈ કથન આ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના બંધ કરવાના સંબંધમાં કહેલ છે, તે તમામ કથન પાપ કર્મના પ્રકરણમાં કહેલ કથન પ્રમાણે સમજવું તે કથનમાં અને આ કથનમાં જો કાંઈ ફેરફાર છે. તો તે 'नवरं जीवपदे मणुस्सपदे य सकसाईमि जाव लोभकसाईमि य पढमबितिया भंगा' આ પાઠ દ્વારા પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે. આ કથનથી એ સમજાય્યું છે કે—જીવપદમાં અને મનુષ્યપદમાં સકષાયી—યાવત્ લોભકષાયવાળા જીવનો આશ્રય કરીને પહેલો અને બીજો એવા બે ભંગો કહેવા જોઇએ.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે પાપ કર્મના દંડકમાં જીવ પદ અને મનુષ્ય પદમાં સકષાયી પદથી લઈને લોભકષાયી પદ સુધી સૂક્ષ્મસંપરાયના મોહ રૂપ પાપ કર્મના અબન્ધકપણાથી પહેલો બીજો ત્રીજો અને ચોથો એ ચાર ભંગો કહ્યા છે. પરંતુ અહિયાં આ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના દંડકમાં તો પહેલાના બે ભંગો એટલે કે પહેલો અને બીજો એ બે ભંગો 'अबध्नात् बध्नाति, भन्त्स्यति१—अबध्नात्, बध्नाति, न भन्त्स्यति' આ બે જ ભંગો કહેલા છે. કેમકે—અવીતરાગ, જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધક હોય છે. જ્યાં સુધી આત્મામાં વીતરાગ રૂપ સૂર્યનો પ્રચંડ પ્રતાપ તપતો નથી, ત્યાં સુધી આત્મામાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મનું બંધકપણું રહે છે. આ રીતે આ બન્ને પ્રકરણોમાં આ વિષયને લઇને અન્તર રહેલ છે. તે સિવાય બીજું કંઇ જ અંતર નથી. બાકીનું સઘળું કથન સરખું જ છે. તેથી તે સમાનપણું 'अवसेसं तं चेव जाव वेमाणिया' નારકથી લઇને વૈમાનિકો સુધીના દરેક દંડકોમાં પાપકર્મના દંડક પ્રમાણે જ કહેલ છે. 'एवं दरिसणावरणिज्जेण वि दंडगो भाणियव्वो निरवसेसे'

જ્ઞાનાવરણીય દંડકના કથન પ્રમાણે દર્શનાવરણીય કર્મનો દંડક પણ કહેવો જોઇએ. કેમકે આ બન્નેના કર્મોમાં સાધર્મ્યપણું કહેલ છે.

'जीवे णं भंते ! वेयणिज्जं कम्मं किं बंधी पुच्छा' હે ભગવન્ ભૂતકાળમાં જીવે વેદનીય કર્મનો બંધ કર્યો છે? વર્તમાન કાળમાં તે તેનો બંધ કરે છે? ભવિષ્ય કાળમાં તે તેનો બંધ કરશે? અથવા જીવે ભૂતકાળમાં વેદનીય કર્મનો બંધ કર્યો છે? વર્તમાનમાં તે તેનો બંધ કરે છે? અને ભવિષ્યમાં તે વેદનીય કર્મનો બંધ નહીં કરે? અથવા ભૂતકાળમાં તે વેદનીય કર્મનો બંધ કરી ચૂકયો છે? વર્તમાનમાં તે તેનો બંધ નથી કરતો? અને ભવિષ્યમાં તે તેનો બંધ કરશે? અથવા ભૂતકાળમાં જ તેણે વેદનીય કર્મનો બંધ કર્યો છે? વર્તમાનમાં તે તેનો બંધ નથી કરતો? અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ તે તેનો બંધ નહીં કરે? આ રીતે આ 'अबध्नात्, बध्नाति, भन्त्स्यति' 'अबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यति २' अबध्नात्, न बध्नाति भन्त्स्यति३ अबध्नात् न बध्नाति न भन्त्स्यति ४' વેદનીય કર્મના બંધના સંબંધમાં આ ચાર ભંગોને લઈને શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને પ્રશ્ન પૂછેલ છે, તેના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'अत्थेगइए बंधी, बंधइ बंधिस्सइ' હે ગૌતમ! કોઈ એક જીવે ભૂતકાળમાં વેદનીય કર્મનો બંધ કર્યો છે, વર્તમાનમાં તે તેનો બંધ કરે છે, તથા ભવિષ્ય કાળમાં તે તેનો બંધ કરશે. ૧ તથા કોઇ એક જીવે ભૂતકાળમાં વેદનીય કર્મનો બંધ કર્યો છે, વર્તમાનમાં તે તેનો બંધ કરે છે, પણ ભવિષ્યમાં તે તેનો બંધ નહીં કરે ૨ તથા કોઈ એક જીવે ભૂતકાળમાં વેદનીય કર્મનો બંધ કર્યો છે, વર્તમાન કાળમાં તે તેનો બંધ કરતો નથી. તથા ભવિષ્ય કાળમાં પણ તેનો બંધ નહીં કરે. આ પ્રમાણે અહિયાં પહેલો બીજો અને ચોથો એ ત્રણ ભંગો હોય છે. તેમાં પહેલો ભંગ અભવ્ય જીવની અપેક્ષાથી કહેલ છે. કેમકે-એવા જીવમાં સર્વદા ત્રણે કાળમાં વેદનીય કર્મનો સદ્ભાવ રહે છે. બીજો ભંગ એ જીવની અપેક્ષાથી છે. જે ભવ્ય જીવ ભવિષ્યમાં મુક્તિ જવાના હોય 'अबध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यति' આ પ્રમાણેનો જે ત્રીજો ભંગ છે તે અહિયાં થતો નથી. કેમકે વેદનીય કર્મને બાંધ્યા વિના જીવ ફરીથી વેદનીય કર્મનો બંધ કરતો નથી. તથા ચોથો જે ભંગ છે, તે અયોગી કેવલીની અપેક્ષાથી કહેલ છે. 'सलेस्से वि एवं चेव' લેશ્યાવાળા જીવને પણ ત્રીજા ભંગ સિવાયના બાકીના પહેલો, બીજો અને ચોથો એ ત્રણે ભંગો હોય છે. તેમ સમજવું.

શંકા—'अबध्नात्, न बध्नाति न भन्त्स्यति' આ રીતે જે ચોથો ભંગ છે, તે અહિયાં સંભવિત થતો નથી. કેમકે-તે ભંગ એજ જીવમાં સંભવે છે કે જે અયોગી કેવળી હોય છે. કેમકે-તેઓજ લેશ્યા રહિત હોય છે. અને તેરમા ગુણસ્થાન સુધી લેશ્યાનો સદ્ભાવ કહેલ છે. તેથી જ્યારે લેશ્યાવાળા જીવને

આ ચોથો ભંગ સંભવતો જ નથી. તો તે ભંગ અહિયાં કેમ કહ્યો છે? કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-લેશ્યાવાળા જીવને આ ચોથો ભંગ સંભવતો નથી.

ઉત્તર—આ સૂત્રના કથનથી 'ઘંટાલાલન' ન્યાયથી એમ જણાઇ આવે છે કે-અયોગિક અવસ્થામાં પણ પહેલા સમયમાં પરમશુકલ લેશ્યાનો સદ્ભાવ રહે છે. તેથી લેશ્યાવાળા જીવને ચોથો ભંગ કહ્યો છે. તે શિવાય તેમાં શું વિશેષતા છે, તે વિશેષ જ્ઞાનિયો સમજી શકે.

'कण्हलेस्से जाव पम्हलेस्से पढमबितिया भंगा' કૃષ્ણ લેશ્યાથી લઇને પદ્મલેશ્યા સુધીની લેશ્યાઓથી વિશિષ્ટ જીવમાં પહેલો અને બીજો એ બેજ ભંગ હોય છે. તથા 'सुक्कलेस्से तइयविहूणा भंगा' શુકલ લેશ્યાવાળા જીવોને ત્રીજા ભંગ સિવાય પહેલો, બીજો, અને ચોથો એ ત્રણ ભંગો હોય છે.

આ કથનનું તાત્પર્ય એજ છે કે-કૃષ્ણ વિગેરે પાંચ લેશ્યાવાળા જીવને અયોગિપણાનો અભાવ હોવાથી તે વેદનીય કર્મનો અબંધક થતો નથી. તેથી તેઓને આદિના પહેલો અને બીજો એ બે ભંગો કહ્યા છે. તથા શુકલ લેશ્યાવાળા જીવને લેશ્યાવાળા જીવની જેમ ત્રણ ભંગો કહ્યા છે.

'अलेस्से चरिमो भंगो' લેશ્યા વિનાના જીવને એટલે શૈલેશી અવસ્થાવાળા કેવળી અને સિદ્ધોને કેવળ એક ચોથો ભંગ જ હોય છે. 'कण्हपक्खिए पढमबितिया' કૃષ્ણપાક્ષિકને અયોગીપણાના અભાવમાં પહેલો અને બીજો એ બે ભંગો હોય છે. 'सुक्कपक्खिए तइयविहूणा' શુકલ પાક્ષિક જીવને તેઓને અયોગિપણુ પણ હોવાથી ત્રીજા ભંગ સિવાય પહેલો, બીજો અને ચોથો એ ત્રણ ભંગો કહ્યા છે. 'एवं सम्मदिट्ठिस्स वि' એજ પ્રમાણે સમ્યગ્દષ્ટિવાળા જીવને પણ અયોગિપણાની સંભવતાથી ત્રીજા ભંગ સિવાયના પહેલો, બીજો અને ચોથો એ ત્રણ ભંગો હોય છે. અયોગિતાની સંભવતાથી ત્યાં વેદનીય કર્મના બાધનું અસંભવપણું છે. તે કારણથી ત્યાં ત્રીજા ભંગનો અભાવ કહેલ છે.

'मिच्छादिट्ठिस्स सम्मामिच्छादिट्ठिस्स य पढमबितिया' મિથ્યાદષ્ટિવાળા જીવને અને સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિ એટલે કે મિશ્રદૃષ્ટિવાળા જીવને પહેલો અને બીજો એ રીતે બે ભંગો હોય છે. કેમકે-તેઓમાં અયોગિપણાના અભાવથી વેદનીય કર્મના અબંધકપણાનો અભાવ કહ્યો છે. 'नाणिस्स तइयविहूणा' જ્ઞાનીને ત્રીજા ભંગને છોડીને પહેલો, બીજો અને ચોથો એ ત્રણ ભંગો હોય છે. જ્ઞાની, અને કેવળજ્ઞાનીને અયોગી પણાના સદ્ભાવથી વેદનીય કર્મનું બંધકપણું ન હોવાથી ત્રીજો ભંગ કહેલ નથી. 'आभिणिबोहियनाणी जाव मणपज्जवनाणी पढमबितिया' આભિનિબોધિક જ્ઞાનથી લઇને યાવત્ મનઃપર્યવજ્ઞાની સુધીના જીવોમાં પહેલો અને બીજો એ રીતે બે ભંગો હોય છે. કેમકે તેઓને અયોગિપણાનો તે વખતે સદ્ભાવ હોતો નથી 'केवलनाणी तइयविहूणा' કેવળ જ્ઞાનીને પહેલો, બીજો અને ચોથો એ ત્રણ ભંગો હોય છે. તેમને ત્રીજો

ભંગ હોતો નથી. કેમકે તે અવસ્થામાં જ્યારે તે અયોગી હોય છે. તો તેને વેદનીય કર્મનો બંધ હોતો નથી.

'एवं नोसन्नोवउत्ते, अवेदए अकसाई सागारोवउत्ते, अणागारोवउत्ते' એજ પ્રમાણે સાકારોપયોગવાળા અને અનાકારોપયોગવાળા જીવોને એટલે કે જે નોસંજ્ઞોપયુક્ત હોય, વેદરહિત, કષાયરહિત, હોય તેવા જીવોને 'तइय विहूणा' ત્રીજા ભંગને છોડીને પહેલો, બીજો અને ચોથો એ ત્રણ ભંગો હોય છે. 'अजोगिम्मिय चरिमो' અયોગી જીવમાં છેલ્લો ભંગ જ હોય છે. 'सेसेसु पढमबितिया' બાકીના જીવોને એટલે કે અયોગી શિવાયના જીવોને પહેલો અને બીજો એ બે ભંગો હોય છે.

'नेरइयाणं भंते ! वेयणिज्जं कम्मं किं बंधी, बंधइ बंधिस्सइ' હે ભગવન્ નૈરયિક જીવે ભૂતકાળમાં વેદનીય કર્મનો બંધ કર્યો છે ? વર્તમાન કાળમાં તે વેદનીય કર્મનો બંધ કરે છે ? અને ભવિષ્ય કાળમાં તે તેનો બંધ કરશે ? અથવા ભૂતકાળમાં તેણે વેદનીય કર્મનો બંધ કર્યો છે ? વર્તમાન કાળમાં તે તેનો બંધ કરે છે ? અને ભવિષ્ય કાળમાં તેનો બંધ નહીં કરે ? ૨ અથવા ભૂતકાળમાં તેણે તેનો બંધ કર્યો છે ? વર્તમાનમાં તે તેનો બંધ નથી કરતો ? અને ભવિષ્ય કાળમાં તે તેનો બંધ કરશે ? અથવા તેણે ભૂતકાળમાં વેદનીય કર્મનો બંધ કર્યો છે ? વર્તમાનમાં તે તેનો બંધ નથી કરતો ? તથા ભવિષ્ય કાળમાં તે તેનો બંધ કરશે નહીં ? આ પ્રમાણે નારકિયો દ્વારા વેદનીય કર્મ બંધના સંબંધમાં ત્રણે કાળ સંબંધી ૪ ચાર ભંગો થવાના સંબંધમાં પ્રશ્ન કરેલ છે.

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'एवं नेरइया' હે ગૌતમ ! સામાન્યપણાથી જીવના કથન પ્રમાણે અહિયાં પહેલો અને બીજો એ બે ભંગો હોય છે, અને આ પહેલો તથા બીજો ભંગ 'जाव वेमाणियत्ति' આ કથનથી યાવત્ વૈમાનિક સુધીના જીવોને હોય છે. તથા–નૈરયિકથી લઇને વૈમાનિક સુધીના દંડકોમાં પહેલો અને બીજો એ બે ભંગો જ હોય છે. તેમ સમજવું. 'जस्स जं अत्थि सव्वं वि पढमबितिया' આ પ્રમાણે જે નારક વિગેરે જીવને જે લેશ્યા વિગેરે કહેલ છે, તેને તેજ લેશ્યા વિગેરે સંબંધી ભંગ કહેવો જોઇએ. તેથી બધે એટલે કે નૈરયિકથી લઇને વૈમાનિક સુધીના દંડકોમાં પહેલો અને બીજો એ બેજ ભંગો હોય છે. 'नवरं मणुस्से जहा जीवे' પરંતુ મનુષ્યના દંડકમાં સામાન્ય જીવ દંડકના કથન પ્રમાણે જ ત્રીજા ભંગને છોડીને પહેલો, બીજો ચોથો એ ત્રણ ભંગ જ હોય છે. કારણ કે મનુષ્ય અને સમુચ્ચય જીવ એ સમાન ધર્મવાળા હોય છે. ૫

'जीवे णं भंते ! किं मोहणिज्जं कम्मं बंधी, बंधइ, बंधिस्सइ' હે ભગવન્ જીવે ભૂતકાળમાં મોહનીય કર્મનો બંધ કર્યો છે ? વર્તમાન કાળમાં તેનો બંધ કરે છે ? અને ભવિષ્ય કાળમાં તેનો બંધ કરશે ? અથવા ભૂતકાળમાં તેણે મોહનીય કર્મનો બંધ કર્યો છે ? વર્તમાન કાળમાં તે તેનો બંધ નથી કરતો ? અને ભવિષ્યમાં તે તેનો બંધ કરશે ? અથવા ભૂતકાળમાં જીવે મોહનીય કર્મનો બંધ કર્યો છે ? વર્તમાનમાં તે તેનો બંધ નથી કરતો ? અને ભવિષ્ય કાળમાં તેનો બંધ નહીં કરે ? આ રીતે

'अबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति, अबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यति, अबध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यति अबध्नात् न बध्नाति न भन्त्स्यति' આ રીતે ત્રણે કાળ સંબંધી ચાર ભંગ સંબંધી મોહનીય કર્મ બંધના સંબંધમાં પ્રશ્ન કરેલ છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'जहेव पावं कम्मं तहेव मोहणिज्जं वि निरवसेसं जाव वेमाणिए' હે ગૌતમ ! પાપકર્મના બંધના સંબંધમાં જે પ્રમાણે મેં કહેલ છે, એજ પ્રમાણેનું કથન મોહનીય કર્મ બંધના સંબંધમાં પણ કહેવું જોઈએ. અર્થાત્ પાપ કર્મના બંધના સંબંધમાં પહેલા ૪ ચાર ભંગો પ્રગટ કરેલ છે, એજ પ્રમાણેના ચાર ભંગો અહિયાં આ મોહનીય કર્મ બંધના સંબંધમાં પણ સમજવા. તથા કોઇ એક સર્વથા અભવ્ય જીવે પહેલા ભૂતકાળમાં મોહનીય કર્મનો બંધ કર્યો છે, વર્તમાનમાં તે તેનો બંધ કરે છે અને ભવિષ્ય કાળમાં તે તેનો બંધ કરશે. આ રીતે આ પહેલો ભંગ સર્વથા અભવ્ય જીવની અપેક્ષાથી કહેલ છે. તેમ સમજવું. ૧

બીજો ભંગ ક્ષપક શ્રેણી જેને પ્રાપ્ત થવાની હોય એવા ભવ્ય વિશેષની અપેક્ષાથી કહેલ છે. ૨ ત્રીજો ભંગ ઉપશાંત મોહવાળા જીવનો આશ્રય કરીને કહેલ છે. ૩ અને ચોથો ભંગ ક્ષીણ મોહવાળા જીવનો આશ્રય કરીને કહેલ આ ક્રમથી નૈરયિકથી લઈને વૈમાનિક સુધીના દંડકોમાં કહેવું જોઈએ.

'जीवे णं भंते ! आउयं कम्मं किं बंधी बंधइ बंधिस्सइ' હે ભગવન્ જીવે પહેલા આયુષ્ય કર્મનો બંધ કર્યો છે ? તથા વર્તમાનમાં તે તેનો બંધ કરતો રહે છે ? અને શું તે ભવિષ્ય કાળમાં તેનો બંધ કરશે ? અથવા તેણે ભૂતકાળમાં આયુષ્યકર્મનો બંધ કર્યો છે ? વર્તમાન કાળમાં તે આયુષ્ય કર્મનો બંધ કરતો રહે છે ? અને ભવિષ્ય કાળમાં તે તેનો બંધ નહીં કરે અથવા ભૂતકાળમાં તેણે આયુષ્ય કર્મનો બંધ કર્યો છે ? વર્તમાનમાં તે આયુષ્ય કર્મનો બંધ કરતો નથી ? ભવિષ્યમાં તે આયુષ્ય કર્મનો બંધ કરશે ? ૩ અથવા ભૂતકાળમાં તેણે આયુષ્ય કર્મનો બંધ કર્યો છે ? વર્તમાન કાળમાં તે આયુષ્યકર્મનો બંધ કરતો નથી ? અને શું તે ભવિષ્ય કાળમાં તેનો બંધ નહીં કરે ? આ પ્રમાણે 'आयुष्कं कर्म अबध्नात्, बध्नाति भन्त्स्यति, अबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यति अबध्नात् न बध्नाति, भन्त्स्यति अबध्नात् न बध्नाति, न भन्त्स्यति' આ ચાર ભંગો આયુષ્ય કર્મના બંધના સંબંધમાં શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને પૂછેલ છે. તેના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ આ પ્રમાણે કહેલ છે-'गोयमा ! अत्थेगइए बंधी चउभंगो' અહિયાં આ આયુષ્ય કર્મના બંધ વિષયક સૂત્રમાં ૪ ચાર ભંગો થાય છે, જેમકે-કોઈ એક જીવે ભૂતકાળમાં આયુષ્ય કર્મનો બંધ કર્યો છે, વર્તમાનમાં તે આયુષ્ય કર્મનો બંધ કરે છે, અને ભવિષ્યમાં પણ તે આયુષ્ય કર્મનો બંધ કરશે ! આ રીતનો આ પહેલો ભંગ ભવ્ય જીવને આશ્રય કરીને કહેલ છે. તથા કોઈ એક જીવે ભૂતકાળમાં આયુકર્મનો બંધ કર્યો છે, વર્તમાન કાળમાં તે તેનો બંધ કરે છે, અને ભવિષ્યમાં તે તેનો બંધ નહીં કરે ? આ રીતનો આ બીજો ભંગ જે જીવો ચરમ શરીરવાળા

હોય છે, તેમની અપેક્ષાથી કહેલ છે. 'अबध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यति' આ પ્રમાણેનો આ ત્રીજો ભંગ ઉપશમક જીવની અપેક્ષાથી કહેલ છે. 'अबध्नात् न बध्नाति, न भन्त्स्यति' આ પ્રમાણેનો આ ચોથો ભંગ ક્ષીણમોહવાળા જીવની અપેક્ષાથી કહેલ છે. ઉપશમવાળા જીવો પૂર્વકાળમાં ઉપશમક અવસ્થાની પહેલાં જ આયુકર્મનો બંધ કરે છે. ઉપશમક અવસ્થામાં બંધ કરતા નથી અને જ્યારે તે શ્રેણીથી પતિત થઈ જાય છે. ત્યારે તે ફરીથી આયુ કર્મનો બંધ કરવા લાગે છે. ક્ષીણમોહવાળો જીવ ક્ષપક શ્રેણી પર આરૂઢ રહે છે. તેથી તે પૂર્વકાળમાં જ-ક્ષપક શ્રેણી પર જ્યાં સુધી આરૂઢ થયો નથી. ત્યાં સુધી જ આયુકર્મનો બંધ કરે છે, તેના પર આરૂઢ થઇ ગયા પછી તે આયુકર્મનો બંધ કરતા નથી. તથા તે અવસ્થાથી જીવનું પતન થતું નથી. તેથી તે ફરીથી આયુકર્મનો બંધક થતો નથી. 'सलेस्से जाव सुक्कलेस्से चत्तारि भंगा' લેશ્યાવાળા જીવમાં યાવત્ શુકલલેશ્યાવાળા જીવોમાં ચાર ભંગો હોય છે. અહિયાં યાવત્ પદથી કૃષ્ણલેશ્યાવાળા વિગેરે જીવો ગ્રહણ કરાયા છે. જેઓ મોક્ષ જતા નથી તેની અપેક્ષાથી પહેલો ભંગ કહેલ છે. અને જે ચરમ શરીરી રૂપે ઉત્પન્ન થવાના હોય તેની અપેક્ષાથી બીજો ભંગ કહેલ છે. અબંધ કાળમાં ત્રીજો ભંગ કહ્યો છે. અને જેને ચરમશરીર કાયમ છે. એવા લેશ્યાવાળા જીવોની અપેક્ષાથી ચોથો ભંગ કહેલ છે, આજ પ્રમાણે આગળ પણ ભંગોની વ્યવસ્થા સમજી લેવી. 'अलेस्से चरिमो' લેશ્યા વિનાના જે જીવો હોય છે, તેઓને ચોથો ભંગ જ હોય છે. લેશ્યા વિનાના શૈલેશી અવસ્થાવાળા જીવો અને સિદ્ધ જીવો હોય છે. તેઓને વર્તમાન કાળમાં અને ભવિષ્ય કાળમાં આયુકર્મનો બંધ હોતો નથી.

'कण्हपक्खियएणं पुच्छा' કૃષ્ણપાક્ષિક જીવનો આશ્રય કરીને શ્રીગૌતમસ્વામીએ આયુષ્કકર્મના બંધના સંબંધમાં ઉપર પ્રમાણે જ ચાર ભંગોવાળો પ્રશ્ન કર્યો છે. જેમકે-હે ભગવન્ કૃષ્ણપાક્ષિક જીવે ભૂતકાળમાં આયુકર્મનો બંધ કર્યો છે? તે વર્તમાન કાળમાં આયુકર્મનો બંધ કરે છે? અને ભવિષ્યમાં તે આયુકર્મનો બંધ કરશે? અથવા ભૂતકાળમાં તેણે આયુકર્મનો બંધ કર્યો છે? વર્તમાનમાં તે આયુકર્મનો બંધ કરે છે? તથા ભવિષ્યમાં તે આયુકર્મનો બંધ નહીં કરે? ૨ અથવા ભૂતકાળમાં તેણે આયુકર્મનો બંધ કર્યો છે? વર્તમાનકાળમાં તે આયુકર્મનો બંધ નથી કરતો? તથા ભવિષ્યકાળમાં તે આયુકર્મનો બંધ કરવા લાગે છે? ૩ અથવા ભૂતકાળમાં તેણે આયુકર્મનો બંધ કર્યો છે? વર્તમાનમાં તે આયુકર્મનો બંધ નથી કરતો? અને ભવિષ્યમાં તે આયુકર્મનો બંધ નહીં કરે? આ પ્રમાણે 'अबध्नात, बध्नाति, भन्त्स्यति १ अबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यति २ अबध्नात् न बध्नाति न भन्त्स्यति' આ ચાર ભંગોવાળો શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્ન કરેલ છે. આ પ્રશ્ન 'पुच्छा' એ પદથી ગ્રહણ કરાયો છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा ! अत्थेगइए बंधी, बंधइ बंधिस्सइ' હે ગૌતમ! કોઈ કૃષ્ણપાક્ષિક જીવ એવો હોય છે કે-જેણે પૂર્વકાળમાં આયુષ્ય કર્મ બાંધેલ હોય છે. વર્તમાન કાળમાં પણ તે તેનો બંધ કરે છે. અને

ભવિષ્ય કાળમાં પણ તે તેનો બંધ કરશે. ૧ તથા કોઈ એક કૃષ્ણપાક્ષિક જીવ એવો હોય છે કે-જેણે ભૂતકાળમાં આયુષ્ય કર્મનો બંધ કરેલ હોય છે, પરંતુ વર્તમાન કાળમાં તે તેનો બંધ કરતા નથી અને ભવિષ્યકાળમાં તે તેનો બંધ કરવાવાળો હોય છે ૨ આ રીતના આ બે ભંગો અહિયાં કૃષ્ણપાક્ષિક જીવના સંબંધમાં હોય છે. આ પૈકી પહેલો ભંગ અભવ્ય પ્રાય કૃષ્ણપાક્ષિક જીવને હોય છે. ત્રીજો ઉપશમક કૃષ્ણપાક્ષિક જીવને હોય છે. કેમકે તે આયુષ્યકર્મના અબન્ધ કાળમાં તેનો બંધ કરતા નથી. ઉત્તર કાળમાં જ તે તેનો બંધ કરનારા હોય છે. તેથી કૃષ્ણપાક્ષિક જીવને બીજો અને ચોથો એ બે ભંગો હોતા નથી. કેમકે કૃષ્ણપાક્ષિકપણામાં આયુષ્ક કર્મનો સર્વથા અભાવ રહે છે.

'सुक्कपक्खिए, सम्मदिट्ठी, मिच्छादिट्ठी, चत्तारि भंगा' શુકલપાક્ષિક જીવને, સમ્યગ્દૃષ્ટિવાળા જીવને, અને મિથ્યાદૃષ્ટિવાળા જીવને ચારે ભંગો હોય છે. જેમકે-'अबध्नात्, बध्नाति भन्त्स्यति१ अबध्नात्, बध्नाति, न भन्त्स्यति२ अबध्नात् न बध्नाति, भन्त्स्यति३ अबध्नात्, न बध्नाति न भन्त्स्यति४' કોઈ એક શુકલપાક્ષિક જીવ પૂર્વ કાળમાં આયુકર્મનો બંધ કરી ચૂકેલો હોય છે, વર્તમાન કાળમાં તે તેનો બંધ કરે છે. અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ તે તેનો બંધ કરવાવાળો હોય છે. આ પ્રમાણેનો આ પહેલો ભંગ કહેલ છે. ૧ ચરમશરીરી હોવાથી કોઈ એક શુકલપાક્ષિક જીવ પૂર્વકાળમાં આયુકર્મનો બંધ કરી ચૂકેલ હોય છે, અને વર્તમાન કાળમાં પણ તે તેનો બંધ કરે છે. પરંતુ ભવિષ્યમાં તે તેનો બંધ કરવાવાળો હોતો નથી. એ પ્રમાણેનો આ બીજો ભંગ કહેલ છે. ૨ તથા કોઈ એક શુકલપાક્ષિક જીવ એવો હોય છે કે-જેણે પૂર્વકાળમાં આયુકર્મનો બંધ કર્યો હોય છે, વર્તમાનમાં એટલે કે અબન્ધ કાળમાં અગર ઉપશમ અવસ્થામાં તેનો બંધ કરતો નથી. આગામી બંધ કાળમાં અથવા ઉપશમથી પતિત અવસ્થામાં તેનો બંધ કરવાવાળો થઈ જાય છે. એ પ્રમાણે નો આ ત્રીજો ભંગ કહ્યો છે. ચોથો ભંગ શુકલ પાક્ષિક ક્ષપક જીવની અપેક્ષાથી હોય છે. મિથ્યા દૃષ્ટિવાળા જીવમાં પણ આજ ચાર ભંગો હોય છે. બીજા ભંગમાં 'न भन्त्स्यति' એ પ્રમાણે કહ્યું છે, તે ચરમ શરીરની પ્રાપ્તિ થઇ જાય તે અવસ્થામાં કહેલ છે. ત્રીજા ભંગમાં 'न बध्नाति' એ પ્રમાણે કહેલ છે, તે અબન્ધ કાળમાં આયુકર્મ ન બાંધવાની અપેક્ષાથી કહેલ છે. ચોથા ભંગમાં 'न बध्नाति' न भन्त्स्यति' એ પ્રમાણે જે કહેલ છે, તે અબન્ધ કાળમાં તેનો બંધ ભવિષ્યમાં નહીં કરે તે અપેક્ષાથી કહેલ છે.

"सम्मामिच्छादिट्ठी पुच्छा' હે ભગવાન જે જીવ સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય છે, તો તેણે પૂર્વકાળમાં આયુષ્ય કર્મનો બંધ કર્યો હોય છે? વર્તમાનમાં તે આયુષ્ય કર્મનો બંધ કરે છે? તથા ભવિષ્યમાંપણ તે આયુષ્ય કર્મનો બંધ કરશે? અથવા તેણે ભૂતકાળમાં આયુ કર્મનો બંધ કર્યો છે? વર્તમાનમાં તે તેનો બંધ કરે છે? ભવિષ્ય કાળમાં તે તેનો બંધ નહીં કરે? અથવા પૂર્વ કાળમાં તેણે આયુકર્મનો બંધ કર્યો છે? વર્તમાનમાં તે તેનો બંધ નથી કરતા? ભવિષ્ય કાળમાં તે તેનો બંધ કરશે? અથવા ભૂતકાળમાં જ તે તેનો

બંધ કરી ચૂકયો છે ? વર્તમાનમાં તે તેને બંધ નથી કરતો ? અને ભવિષ્યમાં તે તેનો બંધ નહીં કરે ? આ પ્રમાણે આ 'अबध्नात, बध्नाति, भन्त्स्यति१' अबध्नात्, बध्नाति, न भन्त्स्यति२ अबध्नात् न बध्नाति, न भन्त्स्यति३ अबध्नात्, न बध्नाति, न भन्त्स्यति४' આ ચાર ભંગો વાળો પ્રશ્ન ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને પૂછેલ છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સ્વામીને કહે છે તે 'गोयमा ! 'अत्थेगइए बंधी, न बंधइ बंधिस्सइ' હે ગૌતમ ! સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિવાળા જીવો પૈકી કોઈ એક જીવ એવો હોય છે કે-જેણે ભૂતકાળમાં આયુ કર્મનો બંધ કર્યો હોય છે, પરંતુ વર્તમાન કાળમાં તે તેનો બંધ કરતો નથી, અને ભવિષ્ય કાળમાં તે ફરીથી તેનો બંધ કરવા લાગે છે, તથા કોઈ એક જીવ એવો હોય છે કે જેણે પૂર્વ કાળમાં આયુ કર્મનો બંધ કરેલ હોય છે. પરંતુ વર્તમાનકાળમાં તેનો બંધ કરતા નથી અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ તે તેનો બંધ કરશે નહીં આ પ્રમાણે અહિયાં ત્રીજો અનેચોથો ભંગ પ્રભુશ્રીએ પ્રગટ કરેલ છે.

સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિ જીવો આયુકર્મનો બંધ કરતા નથી તથા કોઈ સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિ જીવો ચરમશરીરી થાય ત્યારે આગામી કાળમાં પણ તેનો બંધ કરવા વાળા હોતા નથી, એજ કારણે અહિયાં ત્રીજો અને ચોથો ભંગ જ કહેલ છે. બાકીના બે ભંગો કહ્યા નથી. 'नाणी जाव ओहिनाणी चत्तारि भंगा' જ્ઞાની જીવને યાવત્ અવધિજ્ઞાની જીવને ચાર ભંગો હોય છે. જ્ઞાની પદથી અહિયાં સામાન્યજ્ઞાની ગ્રહણ થયેલ છે. તથા યાવત્પદથી મતિજ્ઞાની, શ્રુતજ્ઞાની ગ્રહણ થયા છે. 'मणपज्जवनाणी पुच्छा, મનઃપર્યયજ્ઞાનીના સંબંધમાં ગૌતમ સ્વામીએ પ્રશ્ન કરેલ છે કે હે ભગવાન્ મનઃપર્યવ જ્ઞાનવાળા જીવે પૂર્વ કાળમાં આયુકર્મનો બંધ કર્યો છે ? વર્તમાન કાળમાં તે તેનો બંધ કરે છે ? ભવિષ્ય કાળમાં તે તેનો બંધ કરશે ? વિગેરે પ્રકારથી બાકીના ત્રણ ભંગો અહિયાં સમજી લેવા આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે- 'गोयमा ! अत्थेगइए बंधी, बंधइ, बंधिस्सइ' હે ગૌતમ ! કોઈ એક મનઃપર્યવજ્ઞાનીએ પૂર્વકાળમાં આયુષ્ય કર્મનો બંધ કર્યો છે વર્તમાનમાં તે તેનો બંધ કરે છે ? અને ભવિષ્યમાં પણ તે તેનો બંધ કરશે 'अत्थेगइए बंधी न बंधइ, बंधिस्सइ' તથા કોઈ એક મનઃપર્યવજ્ઞાની એવો હોય છે કે-જેણે પૂર્વ કાળમાં આયુષ્ય કર્મનો બંધ કર્યો છે, પરંતુ વર્તમાન કાળમાં તે તેનો બંધ કરતો નથી. ભવિષ્યમાં તે તેનો બંધ કરશે "अत्थेगइए बंधी, न बंधइ, न बंधिस्सइ' તથા કોઇ એક મનઃપર્યવજ્ઞાની એવો પણ હોય છે, કે જેણે પૂર્વકાળમાં જ આયુષ્ય કર્મનો બંધ કરેલો હોય છે. વર્તમાનમાં તે તેનો બંધ કરતો નથી. તેમ ભવિષ્ય કાળમાં પણ તેનો બંધ કરશે નહીં આ રીતે અહીંયાં પહેલો ત્રીજો અને ચોથો એ ત્રણ ભંગ હોય છે. તે પૈકી પહેલા ભંગનું તાત્પર્ય એ છે કે-મનઃપર્યવજ્ઞાની પૂર્વ કાળમાં આયુકર્મનો બંધ કરી ચૂકેલ હોય છે. વર્તમાન કાળમાં તે દેવાયુનો બંધ કરે છે, તે પછી તે ફરી મનુષ્ય આયુનો બંધ કરશે. અહિયાં 'अबध्नात्, बध्नाति, न भन्त्स्यति, એવો જે આ બીજો ભંગ છે, તે સંભવતો નથી. કેમ કે દેવ પણામાં તે નિયમ થી મનુષ્ય આયુનો બંધ કરવાવાળો હોય છે. ત્રીજો

ભંગ ઉપશમ વાળાને હોય છે, કેમ કે તેના દ્વારા પૂર્વ કાળમાં આયુનો બંધ કરવામાં આવે છે. પરંતુ વર્તમાન કાળમાં તે આયુનો બંધ કરતો નથી. પરંતુ જ્યારે ઉપશમ શ્રેણીથી પતિત થઇ જાય છે, ત્યારે તે આયુનો બંધ કરવા લાગે છે. ચોથો ભંગ ક્ષપકની અપેક્ષાથી કહેલ છે. 'केवलनाणे चरमो भंगो' કેવળ જ્ઞાનીને છેલ્લો ભંગ જ હોય છે. કેમકે-કેવલી વર્તમાન કાળમાં આયુનો બંધ કરતા નથી. તથા તે ભવિષ્યમાં કાળમાં પણ આયુનો બંધ કરવાવાળા હોતા નથી. કેમકે તેઓ સિદ્ધિમાં જવાવાળા હોય છે. 'एवं एएणं कमेणं नोसन्नोवउत्ते, बितियविहूणा जहेव मणपज्जवनाणे' એ જ પ્રમાણે આ ક્રમથી નોસંજ્ઞોપયોગવાળા જીવોમાં બીજા ભંગ વિના બાકીના પહેલો ત્રીજો અને ચોથો એવા ત્રણ ભંગો મનઃપર્યવજ્ઞાનીના કથન પ્રમાણે હોય છે.

'अवेदए अकसाई य तइयचउत्था जहेव सम्मामिच्छत्ते' વેદ વિનાના અને અકષાયી જીવને સમ્યગ્દષ્ટિવાળા જીવના કથન પ્રમાણે ત્રીજો અને ચોથો એ બે ભંગો સમજવા જોઇએ. વેદ રહિત અને કષાયરહિત જીવ ચાહે ક્ષપક હોય અથવા ઉપશમક હોય તેને વર્તમાનમાં આયુકર્મનો બંધ હોતો નથી. પરંતુ ઉપશમકતો પતિત થાય ત્યારે તેનો બંધ કરશે. અને ક્ષપક તેનો બંધ નહીં કરે એ અભિપ્રાયથી અહિયાં ત્રીજો અને ચોથો એ બે ભંગજ હોય છે. अजोगिंमि चरिमो' અયોગી જીવમાં અયોગી હોવાથી છેલ્લો ભંગજ હોય છે. 'सेसेसु पदेसु चत्तारि भंगा जाव अणागारोवउत्ते' બાકીના પદોમાં આ ઉપર કહેલ પદો શિવાય અજ્ઞાનમાં-મતિઅજ્ઞાની વિગેરેમાં, સંજ્ઞોપયોગવાળામાં, આહાર વિગેરે સંજ્ઞોપયોગીમાં, સવેદમાં સ્ત્રીવેદ વિગેરે વાળામાં કષાય સહિતમાં ક્રોધ વિગેરે કષાયવાળાઓમાં, સયોગીમાં મનો યોગી વિગેરે જીવોમાં સાકારોપયોગવાળાઓમાં અને અનાકારોપયોગ-વાળાઓમાં ચારે ભંગો હોય છે, તેમ સમજવું. ।।સૂ૦ ૩।।

નૈરયિકોં કે આયુકર્મ બન્ધ કા નિરૂપણ

'नेरइए णं भंते ! आयुकम्मं किं बंधी, बंधइ, पुच्छा' ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ-ગૌતમસ્વામીએ આસૂત્રદ્વારા પ્રભુશ્રીને એવું પૂછયું છે કે-હે ભગવન્ નારકીય જીવે ભૂતકાળમાં આયુકર્મનો બંધ કર્યો છે? વર્તમાન કાળમાં તે તેનો બંધ કરે છે? અને ભવિષ્યમાં તે તેનો બંધ કરશે? અથવા ભૂતકાળમાં તેણે તેનો બંધ કર્યો છે? વર્તમાન કાળમાં તે તેનો બંધ કરે છે? અને ભવિષ્ય કાળમાં તેનો બંધ નહીં કરે? અથવા ભૂતકાળમાં તેણે તેનો

બંધ કર્યો છે ? વર્તમાનમાં તેનો બંધ નથી કરતો ? અને ભવિષ્યમાં તે તેનો બંધ કરશે ? અથવા ભૂતકાળમાં તેણે તેનો બંધ કર્યો છે ? વર્તમાનમાં તે તેનો બંધ નથી કરતો ? અને ભવિષ્યમાં પણ તે તેનો બંધ નહી કરે ? આ પ્રમાણે ના આ ચાર ભંગો રૂપી પ્રશ્ન ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુશ્રીને પૂછેલ છે, આ ચાર ભંગાત્મક પ્રશ્ન 'पुच्छा' એ પદથી ગ્રહણ થયેલ છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે–'अत्थेगइए चत्तारि भंगा' હે ગૌતમ ! કોઇ એક નારક જીવ એવો હોય છે કે–જેણે પૂર્વકાળમાં નારક આયુષ્યનો બંધ કર્યો હોય છે, વર્તમાનમાં પણ તે તેનો બંધ કરે છે. અને ભવિષ્યમાં તેનો બંધ કરશે.૧ તથા કોઈ એક નારક જીવ એવો હોય છે કે–જેણે ભૂતકાળમાં નારક આયુષ્ય નો બંધ કર્યો છે, વર્તમાનમાં પણ તેનો બંધ કરે છે, પરંતુ ભવિષ્યમાં તે તેનો બંધ કરશે નહીં ૨ તથા કોઇ એક નારક જીવ એવો હોય છે કે–જેણે પૂર્વ કાળમાં આયુષ્ય કર્મનો બંધ કર્યો છે, વર્તમાનમાં તે તેનો બંધ કરતો નથી. પરંતુ ભવિષ્યમાં તે તેનો બંધ કરશે ૩ તથા કોઇ એક નારક જીવ એવો હોય છે કે–જેણે કેવળ ભૂતકાળમાં જ નારક આયુષ્યનો બંધ કર્યો હોય છે. વર્તમાનમાં તેનો બંધ કરતા નથી. અને ભવિષ્યમાં તે તેનો બંધ કરશે નહીં આમાં પહેલો ભંગ જે નારકે ભૂતકાળમાં આયુનો બંધ કર્યો છે, વર્તમાનમાં આયુ બંધ કરે છે, અને ભવાન્તરમાં જે આયુંનો બંધ કરશે. તે નારકની અપેક્ષાથી કહેલ છે.

બીજો ભંગ ભવિષ્યમાં જેને સિદ્ધિ ગતિની પ્રાપ્તિ થવાની હોય છે, તેની અપેક્ષાથી કહેલ છે. ત્રીજો ભંગ વર્તમાન કાળમાં બંધ કાળમાં જે આયુનો બંધ નથી કરતા પરંતુ ભવિષ્ય કાળમાં તે તેનો બંધ કરવાના છે, એવા નારકની અપેક્ષાથી કહેલ છે, અને ચોથો ભંગ જે નારકે પરભવની આયુષ્યનો બંધ કરી લીધો હોય છે. અને બંધ કાળમાં તે તેનો બંધ કરતો નથી અને પછીના કાળમાં જેને મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે, એવા નારકની અપેક્ષાથીકહેલ છે, 'एवं एत्थ वि नेरइया णं चत्तारि भंगा' એજ પ્રમાણે લેશ્યા વિગેરે સઘળા પદોમાં પણ નારકો સંબંધી ચાર ભંગો સમજવા જોઈએ. પરંતુ જે પદમાં ભિન્ન પણું છે, તે સૂત્રકાર સ્વયં 'नवरं कण्हलेस्से कण्हपक्खिए पढमतइया भंगा' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કરે છે. કે–કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારકમાં અને કૃષ્ણપાક્ષિક નારકમાં પહેલો અને ત્રીજો ભંગજ હોય છે, બીજો અને ચોથો ભંગ હોતા નથી કેમકે–કૃષ્ણ લેશ્યાવાળા જે નારક હોય છે, ભૂતકાળમાં તે આયુકર્મનો બંધ કરવાવાળો હોય છે. વર્તમાનમાં પણ તે તેનો બંધ કરે છે. અને ભવિષ્યમાં પણ તે તેનો બંધ કરવાનો હોય છે. 'अवध्नात्. वध्नाति न भन्त्स्यति' આ પ્રમાણેનો જે બીજોભંગ છે. તે અહિયાં એ માટે હોતો નથી કે કૃષ્ણ લેશ્યાવાળા નારકની તિર્યન્ચ યોનિમાં ઉત્પત્તી

હોય છે, તથા અચરમશરીરી મનુષ્યોમાં અને પાંચમી નારક પૃથ્વી વિગેરેમાં કૃષ્ણ લેશ્યા વિગેરે લેશ્યાઓ હોય છે. તેથી ત્યાંથી નીકળેલો જીવ સિદ્ધિ ગતિમાં જતોનથી, આ રીતે કૃષ્ણલેશ્યાવાળો નારક તિર્યંન્ચ યોનિક વિગેરેમાં આયુકર્મનો બંધ કરીને ફરીથી આયુનો બંધક હોય છે. કેમ કે-એવો જીવ અચરમશરીરવાળો હોય છે, કૃષ્ણલેશ્યાવાળો નારક આયુકર્મના અબંધ કાળમાં આયુકર્મનો બંધ-કરતો નથી. પરંતુ તે બંધકાળમાં જ તેનો બંધ કરે છે. આ પ્રમાણે ત્રીજો ભંગ ઘટિત થાય છે. ૩ અહિયાં ચોથો ભંગ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારકને હોતો નથી. કેમ કે-તેને આયુના અબંધક પણાનો અભાવ હોય છે. તે કારણથી પહેલા કહેલ પહેલો અને ત્રીજો એ બે ભંગોજ અહિયાં ઘટિત થાય છે. એ જ પ્રમાણે આ પહેલો અને ત્રીજો ભંગ કૃષ્ણપાક્ષિક નારક જીવના સંબંધમાં પણ ઘટે છે. બીજો અને ચોથો ભંગ ઘટતા નથી. કેમકે કૃષ્ણપાક્ષિક નારક એવા હોતા નથી કે-જે આયુનો બંધ કરીને પછી ભવિષ્યકાળમાં તેનો બંધ ન કરે. ભવિષ્યકાળમાં તે આયુ-કર્મનો બંધક થશે જ તેથી અહિયાં બીજો ભંગ ઘટતો નથી. અને આજ કારણથી ચોથો ભંગ પણ અહિયાં ઘટતો નથી. ત્રીજો ભંગ અહિયાં આયુના અબંધ કાળમાં આયુકર્મનો બંધક ન હોવાના કારણે ઘટે છે. તથા તે ભવિષ્ય કાળમાં તેનો બંધ કરે છે, આ રીતે પહેલો અને ત્રીજો આ બે ભંગો કૃષ્ણપાક્ષિક નારકના સંબંધમાં ઘટે છે. એ જ વાત 'नवरं' આ પાઠથી સૂત્રકાર અહિયાં પ્રગટ કરે છે. 'सम्मामिच्छत्ते तइयचउत्था' સમ્યગ્મિથ્યાત્વ-પદમાં ત્રીજો અને ચોથો ભંગ જ હોય છે, કેમ કે-જે મિશ્રદૃષ્ટિવાળા હોય છે. તેઓને ત્રીજો અને ચોથો એ બેજ ભંગો હોય છે. તેનું કારણ એ છે કે-તે આયુનો બંધ કરતો નથી.

'असुरकुमारे एवं चेव' અસુરકુમાર દેવોને પણ નારકના કથન પ્રમાણે જ ભંગો સમજવા અસુરકુમાર સંબંધી કથન આ પ્રમાણે છે-ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને પૂછે છે કે હે ભગવાન્ જે અસુરકુમાર દેવ છે, તેણે ભૂતકાળમાં આયુષ્ય કર્મનો બંધ કર્યો છે? વર્તમાનમાં તે આયુષ્ય કર્મનો બંધ કરે છે? તથા ભવિષ્યમાં તે આયુકર્મનો બંધ કરશે? અથવા-પૂર્વકાળનાં તેણે આયુ કર્મનો બંધ કર્યો છે? ૧ વર્તમાનમાં તે આયુકર્મનો બંધ કરે છે? ભવિષ્યમાં તે આયુકર્મનો બંધ નહીં કરે? અથવા ભૂતકાળમાં તે આયુકર્મનો બંધ કરી ચૂકયો છે? વર્તમાનકાળમાં તે આયુકર્મનો બંધ નથી કરતો? તથા ભવિષ્યમાં તે આયુકર્મનો બંધ કરશે? અથવા-ભૂતકાળમાં તેણે આયુકર્મનો બંધ કર્યો છે? વર્તમાનમાં તે આયુકર્મનો બંધ નથી કરતો? અને ભવિષ્યમાં તે આયુકર્મનો બંધ નહીં કરે? આ પ્રમાણે 'अबध्नात्, बध्नाति, भन्त्स्यति, अबध्नात्, बध्नाति, न भन्त्स्यति, अबध्नात्, न बध्नाति, भन्त्स्यति अबध्नात् न बध्नाति, न भन्त्स्यति' આ ચાર ભંગ સંબંધી ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્ન કરેલ છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સ્વામીને કહે છે-કે હે ગૌતમ! કોઈએક અસુરકુમાર એવો

હોય છે કે-જેણે ભૂતકાળમાં આયુષ્ય કર્મનો બંધ કરેલ હોય છે, તથા વર્તમાન કાળમાં ત આયુષ્ય કર્મનો બંધ કરે પણ છે. અને ભવિષ્યમાં પણ તે આયુ કર્મને બાંધવાવાળો હોય છે. એ રીતે આ પહેલો ભંગ કહ્યો છે. ૧ બીજા ભંગની અપેક્ષાથી કોઈ અસુરકુમાર એવો પણ હોય છે, કે જેણે પૂર્વકાળમાં આયુકર્મનો બંધ કર્યો હોય છે. વર્તમાન કાળમાં તે તેનો બંધ કરે છે, પરંતુ ભવિષ્ય કાળમાં તે તેનો બંધ કરતો નથી એવો તે અસુરકુમાર જેને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થવાની હોય છે, એવો હોય છે. ૨ ત્રીજો કોઈ અસુરકુમાર એવો હોય છે કે-જેણે પૂર્વકાળમાં આયુષ્ય કર્મનો બંધ કર્યો છે, તથા વર્તમાન કાળમાં તે આયુકર્મનો બંધ કરતો નથી. તથા ભવિષ્ય કાળમાં તે આયુકર્મનો બંધ કરવાવાળો હોય છે. ૩ તથા કોઈ અસુરકુમાર એવો પણ હોય છે, કે જેણે કેવળ ભૂતકાળમાં જ આયુકર્મનો બંધ કરેલ હોય છે, તથા વર્તમાન કાળમાં તે આયુકર્મનો બંધ કરતો નથી. તથા ભવિષ્ય કાળમાં તે આયુકર્મને બાંધવાવાળો હોતો નથી. એવો તે અસુરકુમાર પરભવના આયુષ્ય પછી જ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરવાવાળો હોય છે. જો કે અસુરકુમારોનું કથન નારકોના કથન પ્રમાણે જ પ્રાયઃ સઘળા પદોમાં છે, તોપણ તેના કરતાં અહિયાં આ કથનમાં જે ભિન્નપણુ છે, તે એવું છે કે-કૃષ્ણલેશ્યાવાળા અસુકુમારરોને ચારે ભંગ હોય છે, જ્યારે નારક દંડકમાં કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારકોનો પહેલો અને ત્રીજો ભંગ જ કહ્યો છે. અહિયાં ચારે ભંગો હોવાનું કારણ એ છે કે-કૃષ્ણલેશ્યાવાળો અસુરકુમાર પણ મનુષ્ય ગતિની પ્રાપ્તિથી મોક્ષ પ્રપ્તિની સંભવનાવાળો હોય છે, પરંતુ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારકમાં એવી સંભાવના હોતી નથી. તેથી ત્યાં બીજો અને ચોથો ભંગ સંભવિત કહેલ નથીં. 'सेसं जहा नेरइयाणं' તેથી કૃષ્ણલેશ્યાવાળા અસુરકુમાર એ પદ સિવાયના બીજા તમામ જ્ઞાન, વિગેરે પદો નારકોને જે પ્રમાણે કહ્યા છે, એ જ પ્રમાણે અસુરકુમારો ને પણ તે સમજવા.

'एवं जाव थणियकुमाराणं' અસુરકુમારોના કથન પ્રમાણે યાવત્ સ્તનિત કુમારોને પણ સઘળા પદોનું કથન સમજવું અહિયાં યાવત્પદથી નાગકુમાર સુપર્ણકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, અગ્નિકુમાર, દ્વીપકુમાર, ઉદધિકુમાર, દિશાકુમાર, અને વાયુકુમાર આ સઘળા ભવનપતિયો ગ્રહણ કરાયા છે, તથા આ સઘળા નાગકુમારો વિગેરેનું કથન આયુબંધના વિષયમાં અસુરકુમારોના કથન પ્રમાણે જ સમજવું.

'पुढवीकाइयाणं सव्वत्थवि चत्तारि भंगा' પૃથ્વીકાયિક જીવોને સઘળા પદોમાં ચાર ભંગો હોય છે. 'नवरं कण्हपक्खिए पढमतइयभंगा' પરંતુ કૃષ્ણપાક્ષિક પૃથ્વીકાય જીવને પહેલો અને ત્રીજો એ બે જ ભંગો હોય છે. તેને 'अबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति' એ પ્રમાણેનો પહેલો ભંગતો નિશ્ચિત જ છે, અહિયા બીજો ભંગ નિશ્ચિત નથી. કેમ કે-કૃષ્ણપાક્ષિક પૃથ્વીકાયિકાજીવ આયુનો બંધ કરીને પછી પાછો આયુનો બંધ કરતો નથી. એવો તે હોતો

નથી. કારણ કે કૃષ્ણપાક્ષિક પૃથ્વીકાયિકને ચરમભવનો અભાવ હોય છે, અહિયાં ત્રીજો ભંગ એ માટે હોય છે કે-કૃષ્ણપાક્ષિક પૃથ્વીકાયિક જીવ આયુષ્યના અબન્ધ કાળમાં આયુકર્મનો બંધ કરતો નથી. બંધ કાળમાં તે આયુ બંધ કરવાવાળો હોય છે. ચોથો ભંગ અહિયાં એકારણે સંભવિત થતો નથી કે-કૃષ્ણપાક્ષિક પૃથ્વીકાયિક જીવને આયુના અબન્ધપણાનો અભાવ હોય છે.

'तेउलेस्से पुच्छा' હે ભગવાન્ તેજોલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિક જીવે ભૂતકાળમાં આયુકર્મનો બંધ કરેલ છે? વર્તમાન કાળમાં તેણે આયુકર્મનો બંધ કર્યો છે? અને ભવિષ્ય કાળમાં તે આયુકર્મનો બંધ કરશે? અથવા તે પૂર્વકાળમાં આયુકર્મનો બંધક થયો છે? વર્તમાનમાં તે તેનો બંધ કરે છે, અને ભવિષ્યકાળમાં તેનો બંધ નહી કરે? અથવા ભૂતકાળમાં તે તેનો બંધ કરે છે, વર્તમાનમાં તે તેનો બંધ કરતો નથી? ભવિષ્યમાં તે તેનો બંધ કરશે? અથવા ભૂતકાળમાં તે તેનો બંધ કર્યો છે? વર્તમાન કાળમાં તે તેનો બંધ નથી કરતો? અને ભવિષ્ય કાળમાં તેનો બંધ નહિં કરે? આ ચારે ભંગ સંબંધી પ્રશ્ન 'पुच्छा' પદથી ગ્રહણ થયેલ છે, આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा' હે ગૌતમ! 'बंधी, न बंधइ, 'बंधिस्सइ' તેજોલેશ્યા પદમાં કેવળ એક ત્રીજો ભંગ હોય છે. બાકીના ત્રણ ભંગો હોતા નથી. ત્રીજો એકજ ભંગ હોવાનું કારણ એ છે કે-કોઈ તેજોલેશ્યાવાળો દેવ પૃથ્વીકાયિકમાં ઉત્પન્ન થયો, તે અપર્યાપ્તાવસ્થામાં તેજોલેશ્યાવાળો રહે છે. પરંતુ ત્યાં તે આયુનો બંધ કરતો નથી પરંતુ તેજોલેશ્યાનો કાળ સમાપ્ત થઈ જાય ત્યારે તે આયુનો બંધ કરે છે. તેથી તેજોલેશ્યાવાળો પૃથ્વીકાયિક જીવ આયુ કર્મનો બંધ કરવાવાળો થયો હોય છે, તેજોલેશ્યાના સદ્ભાવમાં અપર્યાપ્તાવસ્થામાં તે આયુકર્મનો બંધ કરનાર હોતો નથી. તેજોલેશ્યા અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં જ હોય છે. અને અપર્યાવસ્થામાં આયુષ્ય કર્મનો બંધ હોતો નથી. તથા તે ભવિષ્ય કાળમાં આયુકર્મનો બંધ કરશે જ કે જ્યારે તેજોલેશ્યાનો કાળ સમાપ્ત થઈ જાય છે. આ ક્રમથી તેજોલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિકમાં ત્રીજો ભંગજ કહેલ છે. પહેલો બીજો અને ચોથો એ ત્રણ ભંગો કહ્યા નથી.

'सेसेसु सव्वत्थ चत्तारि भंगा' તેજોલેશ્યા પદથી અન્ય જ્ઞાન વિગેરે બાકીના સઘળા પદોમાં ચાર-ચાર ભંગો જ હોય છે તેમ સમજવું. एवं आउकाइय वणस्सइकाइयाण वि निरवसेसं' આ રીતે નારકના કથન પ્રમાણેના ભંગો અપ્કાયિક અને વનસ્પતિકાયિક જીવોના દંડકોમાં આયુ કર્મના બંધના સંબંધમાં પણ સંપૂર્ણ રૂપથી સમજી લેવા તથા કૃષ્ણપાક્ષિકોમાં પહેલો અને ત્રીજો ભંગ નારક પ્રકરણમાં કહેલ યુક્તિ પ્રમાણે સમજી લેવા. અને તેજોલેશ્યાવાળા અપ્કાયિકોમાં અને વનસ્પતિકાયિકોમાં કેવળ

એક ત્રીજો ભંગજ પૂર્વોક્ત કથન પ્રમાણે સમજવો. આના સિવાય બાકીના સઘળા પદોમાં ચાર-ચાર ભંગો કહેવા જોઈએ.

'तेउक्काइयवाउक्काइयाणं सव्वत्थ वि पढमतइया भंगा' તેજસ્કાયિક અને વાયુકાયિક જીવ જ્યારે પોતપોતાના પર્યાયથી પર્યાયાન્તરવાળા થાય છે, તો તે અવસ્થામાં-મનુષ્ય ગતિમાં તેમનો જન્મ થતો નથી. અને મનુષ્ય ગતિ શિવાય બીજી કોઇ ગતિથી સિદ્ધિ ગતિમાં ગમન થઈ શકતું નથી. તેથી અહિયાં બીજો અને ચોથો ભંગ થતો નથી. એજ કહ્યું છે કે-'सत्तमहि नेरइया तेउ वाउ अणंतरुव्वट्टा नय० पावे मणुस्सं तहेवासंखेज्जाउया सव्वे' સાતમા નરકથી નીકળતો તેજસ્કાયિક જીવ અને વાયુકાયિક જીવ એ બધા પછીના ભવમાં મનુષ્યગતિને પ્રાપ્ત કરતા નથી. તથા અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા ભોગભૂમીના જીવો પણ મનુષ્યગતિ પામતા નથી.

'बेइंदिय तेइंदिय चउरिंदियाणंपि सव्वत्थ वि पढमतइया भंगा' બે ઇન્દ્રિય, ત્રણ ઇન્દ્રિય અને ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવોને અગિયારે ૧૧ પદોમાં બધે જ પહેલો અને ત્રીજો એ બે ભંગો જ કહેલા છે. જો કે આ જીવો પોતપોતાની પર્યાયોથી પર્યાયાન્તરિત થાય ત્યારે પછીના ભવમાં મનુષ્ય પર્યાયથી ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. તો પણ એવા જીવોને તે પર્યાયથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થતો નથી. તેથી આ અવસ્થામાં તેને આયુષ્ય કર્મનો બંધ અવશ્ય થાય છે.

શંકા—વિકલેન્દ્રિયોના સઘળા પદોમાં પહેલો અને ત્રીજો એ બે ભંગો હોવાનું કહેલ છે. અને ત્રીજા ભંગમાં 'न बंधइ' એ પ્રમાણે પદ કહેલ છે. તેઓ ત્રીજો ભંગ અહિયાં કેવી રીતે ઘટે છે?

ઉત્તર—'नवरं सम्मत्ते, नाणे, आभिणिवोहियनाणे सुयनाणे तइयो भंगो' અહિયાં વિકલેન્દ્રિયોને સમ્યક્ત્વમાં, આભિનિબોધિક જ્ઞાનમાં શ્રુતજ્ઞાનમાં ત્રીજો ભંગ હોય છે. આ કથન પ્રમાણે કહેલ છે કેમ કે-તેઓમાં સમ્યક્ત્વ વિગેરે સાસાદન ભાવથી અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં હોય છે. અને તે અપગત થયા પછી તેઓને આયુનો બંધ થઇ જાય છે. તેથી વિકલેન્દ્રિય જીવ પૂર્વભવમાં આયુ-કર્મનો બંધ કરી ચૂકેલ હોય છે. અને સમ્યક્ત્વ વિગેરે અવસ્થામાં તેઓ તેનો બંધ કરતા નથી. બાદમાં તેના છૂટિ જવા પછી તેઓ તેનો બંધ કરવા-વાળા થઈ જાય છે. આ રીતની વિવક્ષાથી અહિયાં ત્રીજો ભંગ ઘટી જાય છે.

'पंचिदियतिरिक्खजोणियाणं कण्हपक्खिए पढमतइया भंगा' પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનિકોને કૃષ્ણપાક્ષિક પદમાં પહેલો અને ત્રીજો એ બે ભંગો હોય છે. કેમ કે-કૃષ્ણ પાક્ષિક પંચેન્દ્રિયતિર્યંચ આયુકર્મને બાંધે કે ન બાંધે તોપણ તે સિદ્ધિ ગમનમાં અયોગ્ય રહે છે. 'सम्मामिच्छत्ते तइयचउत्था

भंगा' સમ્યક્ત્વમિથ્યાત્વપદમાં પંચેન્દ્રિયતિર્યંચોને ત્રીજો અને ચોથો એ બે ભંગો હોય છે. કેમ કે–પંચેન્દ્રિયતિર્યંચો સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિવાળા હોય છે, તેને આયુનો બંધ હોતો નથી. 'सम्मत्ते नाणे आभिणिवोहियनाणे सुयनाणे एएसु पंचसु वि पदेसु बितियविहूणा भंगा' સમ્યક્જ્ઞાન, આભિનિબોધિકજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અને અવધિજ્ઞાન આ પાંચપદોમાં બીજા ભંગને છોડીને બાકીના ત્રણ ભંગો હોય છે આ કથનનું તાત્પર્ય આ પ્રમાણે છે.—જો પંચેન્દ્રિય તિર્યંચયોનિક જીવ સમ્યગ્દૃષ્ટિ વિગેરેવાળો થાય છે, તો તે દેવોમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. એવો આ જીવ ભવિષ્યની આયુનો બંધ કરવાવાળો હોય છે. તેથી તેને બીજા ભંગનો સંભવ હોતો નથી. પહેલો અને ત્રીજો ભંગતો સ્પષ્ટ જ છે. તથા તેને ચોથો ભંગ ત્યારે થાય છે કે જ્યારે તે મનુષ્યમાં આયુકર્મનો બંધ કરવાવાળો હોય છે. તથા સમ્યક્ત્વ વિગેરેને પ્રાપ્ત કરે છે. તથા ચરમ છેલ્લા ભવાન્તવાળો હોય છે.

'मणुस्साणं जहा जीवाणं' જીવોના આયુકર્મના બંધ સંબંધમાં જે પ્રમાણે ચારે ભંગો કહ્યા છે. એ જ પ્રમાણે મનુષ્યોના આયુકર્મના બંધના સંબંધમાં પણ ચારે ભંગો કહેવા જોઈએ. પરંતુ આ મનુષ્ય પ્રકરણમાં જે વિશેષપણું છે, તે 'नवरं सम्मत्ते, ओहिए नाणे, आभिणिवोहियनाणे, सुयनाणे, ओहिनाणे, एएसु वितियविहूणा भंगा' આ કથન પ્રમાણે છે. અર્થાત્ સમ્યક્ત્વ પદમાં સામાન્યજ્ઞાનપદમાં અને અવધિજ્ઞાનપદમાં. આ પાંચ પદોમાં બીજા ભંગ સિવાય પહેલો ત્રીજો અને ચોથો આ ત્રણ ભંગે હોય છે. આ વિષયમાં પંચેન્દ્રિય તિર્યંન્ચોના પ્રકરણમાં સવિસ્તર કથન કહેલ છે, એ જ પ્રમાણે અહિયાં પણ કહેવું જોઈએ 'सेसं तं चेव' બાકીનું બીજુ સઘળુ કથન જીવ સૂત્રના કથન પ્રમાણે અહિયાં મનુષ્યોના સમ્બન્ધમાં કહેવું જોઈ એ.

'वाणमंतरजोइसियवेमाणिया जहा असुरकुमारा' અસુરકુમારોના પ્રકરણમાં અસુરકુમારોના ભંગોનું જે પ્રમાણે કથન કર્યું છે, એ જ પ્રમાણે વાન વ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકોના ભંગો સંબંધી પદોમાં ચાર–ચાર ભંગો હોય છે. તેમ સમજવું 'नामं गोयं, अंतरायं च एयाणि जहा नाणावरणिज्जं' જ્ઞાનાવરણ કર્મના સંબંધમાં જે પ્રમાણેના ચાર ભંગો કહ્યા છે, એ જ પ્રમાણે નામગોત્ર, અને અંતરાયના સંબંધમાં પણ ચાર ચાર ભંગો સમજવા જોઈએ તેનો આલાપપ્રકાર સ્વયં બનાવીને સમજી લેવો જોઈએ. જેમ કે– 'जीवेणं भंते ! नामं कम्मं बंधी, बंधइ, बंधिस्सइ,' ઈત્યાદિ પ્રકારથી સમજવું.

'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' जाव विहरइ' હે ભગવન્ જીવ વગેરેના પાપ કર્મ વિગેરે બંધના સંબંધમાં આપ દેવાનુપ્રિયે જે પ્રમાણેનું કથન કહેલ છે, તે તમામ કથન સર્વથા સત્ય છે. હે ભગવન્ આપ દેવાનુપ્રિયનું કથન

આપ્ત હોવાથી સત્ય જ છે. આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને વંદના કરી, નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને તે પછી તેઓ સંયમ અને તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતાથકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થયા. ।।સૂ ૪।।

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત 'ભગવતીસૂત્ર'ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના છવ્વીસમા શતકનો પહેલો ઉદ્દેશો સમાપ્ત ।।૨૬-૧।।

卐

ચૌબીસદ્ધકાર કે જીવ સ્થાનોં કા નિરૂપણ

બીજા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

પહેલા ઉદ્દેશામાં જીવ વિગેરે દ્વારોમાં નવ સ્થાનકોથી પ્રતિબદ્ધ નવ પાપ કર્મ વિગેરે પ્રકરણો દ્વારા પચ્ચીસ જીવસ્થાનોનુ નિરૂપણ કરવામા આવ્યું છે. હવે આ બીજા ઉદ્દેશામાં પણ એજ પ્રમાણેના ચોવીસ સ્થાનોનું નિરૂપણ કરવામાં આવે છે.—'अणंतरोववण्णए णं भंते ! नेरइए पावं कम्मं' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછયું છે કે—'अणंतरोववण्णए णं भंते नेरइए०' હે ભગવન્ અનન્તરોપપન્નક નૈરયિકદ્વારા ભૂતકાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કરાયો છે? વર્તમાનમાં તે પાપ કર્મનો બંધ બાંધે છે? ભવિષ્ય કાળમાં તે પાપ કર્મનો બંધ બાંધશે? અથવા—ભૂતકાળમાં તેના દ્વારા પાપ કર્મનો બંધ બાંધવામાં આવ્યો છે? વર્તમાન કાળમાં તેનો બંધ કરે છે? ભવિષ્યમાં તે તેનો બંધ નહીં કરે? અથવા—ભૂતકાળમાં તેના દ્વારા પાપકર્મ બાંધવામાં આવેલ છે? વર્તમાનમાં તે તેનો બંધ કરતો નથી? અને ભવિષ્ય કાળમાં તે તેને બાંધશે? અથવા—ભૂતકાળમાં તેણે પાપકર્મ બાંધેલ છે? વર્તમાનમાં તે તેને બાંધતો નથી? અને ભવિષ્યમાં પણ તે તેનો બંધ નહીં કરે? આ પ્રમાણે ગૌતમસ્વામીએ

પ્રભુશ્રીને પૂછેલ છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! अत्थेगइए बंधी पढमबितीया भंगा' હે ગૌતમ ! જે નારક અનંતરોપપન્નક હોય છે, તેઓમાં કોઇ નારક એવો હોય છે કે-જેનાથી પહેલાં પાપ કર્મનો બંધ કરાયો હોય છે, વર્તમાનમાં પણ તે તેનો બંધ કરે છે અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ તે તેનો બંધ કરવાવાળો હોય છે.-વિગેરે પ્રકારથી અહિયાં પહેલો અને બીજો એ બે ભંગોનો સ્વીકાર કરેલ છે.

અનન્તરોપપન્નક નારક કહેવાનો હેતુ એ છે કે-જે નારકને ઉત્પન્ન થવામાં એક સમય પણ વીતેલ નથી. અર્થાત્ જે પ્રથમ સમયમાં વર્તમાન છે. એવા અનન્તરોપપન્નક નારક જીવને મોહરૂપ પાપના અબન્ધક પણાનો અભાવ રહે છે કેમકે-પાપકર્મનું અબન્ધકપણું સૂક્ષ્મસંપરાય વિગેરે ગુણ સ્થાનવાળા જીવોને હોય છે. આ સૂક્ષ્મસંપરાય વિગેરે ગુણસ્થાનો અનન્તરોપપન્નક નારક જીવોને સંભવતા નથી. તેથી ત્યાં પાપકર્મોનું અબંધકપણું કહેલ નથી. 'सलेस्से णं भंते ! अणंतरोववन्नए नेरइए' હે ભગવન્ અનન્તરોપપન્નક જે નારક લેશ્યા સહિત હોય છે. તેના દ્વારા શું પાપકર્મનો બંધ ભૂતકાળ બાંધવામાં આવ્યો છે ? અથવા વર્તમાન કાળમાં તે પાપકર્મનો બંધ બાંધે છે ? વિગેરે પ્રકારથી ચાર ભંગો રૂપ પ્રશ્ન ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને પૂછેલ છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा ! पढमबितिया भंगा' હે ગૌતમ ! અનન્તરોપપન્નક નૈરયિકોના સંબંધમાં પાપકર્મના બંધ સંબંધી પહેલો અને બીજો એ બે ભંગો જ કહેવા જોઇએ કેમ કે-તેઓને મોહરૂપ પાપકર્મના અબંધકપણાનો અભાવ હોય છે. અર્થાત્ તે મોહકર્મનો બંધ બાંધે છે. પાપ કર્મોનું અબંધપણું સૂક્ષ્મસંપરાય વિગેરે ગુણસ્થાનોમાં જ હોય છે. આ સૂક્ષ્મસંપરાય વિગેરે ગુણસ્થાન અનન્તરોપપન્નક નૈરયિક જીવોને હોતું નથી. તેથી અહિયાં પહેલો અને બીજો એ બેજ ભંગો હોવાનું કહ્યું છે.

'एवं खलु सव्वत्थपढमबितिया भंगा' સલેશ્ય જીવના કથન પ્રમાણે જ બાકીના બીજા બધા પદોમાં પણ અનન્તરોપપન્નક નૈરયિકોને પહેલો અને બીજો એ બેજ ભંગો હોય છે. તેમ સમજવું.

હવે આ અનન્તરોપપન્નક નૈરયિકોમાં જે પદો સંભવતા નથી. તે સૂત્રકાર 'नवरं सम्मामिच्छत्तं मणजोगो वइजोगो य न पुच्छिज्जइ' આ સૂત્ર દ્વારા પ્રગટ કરે છે, આ સૂત્રદ્વારા એ કહેલ છે કે-અનન્તરોપપન્નક નૈરયિક અપર્યાપ્ત અવસ્થાવાળા હોય છે. તેથી સમ્યગ્મિથ્યાત્વ, મનોયોગ અને વચન યોગને લઇને તેઓમાં ભંગો હોવા સંબંધમાં પ્રશ્ન કરવો ન જોઇએ કેમકે-તે પદો તેઓને હોતા નથી. 'एवं जाव थणियकुमाराणं' આજ પ્રમાણેનું કથન યાવત્ સ્તનિતકુમારો સુધી સમજવું. અર્થાત્ અસુરકુમારોથી લઈ ને સ્તનિત-

કુમારોમાં પહેલો અને બીજો એ બેજ ભંગો અનંતરોપપન્નક અવસ્થામાં હોય છે. કેમ કે આ અવસ્થામાં પણ પાપકર્મના અબંધકપણાનો અભાવ છે.

'बेइंदिय, तेइंदिय चउरिंदियाणं वयजोगो न भन्नइ' બેઇન્દ્રિય, ત્રણઇન્દ્રિય અને ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવોને વચનયોગ હોતો નથી. કેમકે તેઓમાં વચનનો અભાવ હોય છે.

'पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं पि सम्मामिच्छत्तं ओहिनाणं, विभंगनाणं, मणजोगो, वयजोगो, एयाणि पंच पयाणि न भण्णंति' પંચેન્દ્રિય તિર્યંચયોનિવાળાઓમાં પણ સમ્યગ્મિથ્યાત્વ, અવધિજ્ઞાન, વિભંગજ્ઞાન. મનોયોગ અને વચન યોગમાં આ પાંચ પદો કહેવાના નથી. કારણ કે–અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં અહિયાં તે સંભવતા નથી. 'मणुस्साणं अलेस्स सम्मामिच्छत्तमणपज्जवनाण केवलनाण विभंगनाण नोसन्नोवउत्ते अवेदग, अकसाइ, मनोजोग, वइजोग अजोगि एयाणि एक्कारसपदाणि न भण्णंति' મનુષ્યોવા અલેશ્ય, સમ્યગ્મિથ્યાત્વ, મનઃપર્યવજ્ઞાન, કેવળજ્ઞાન, વિભંગજ્ઞાન, નોસંજ્ઞોપયોગ, અવેદક અકષાયિત્વ, મનોયોગ, વચનયોગ અને અયોગિપણુ આ ૧૧ અગિયાર સ્થાનો કહેવા ન જોઇએ કારણ કે–અનન્તરોપપન્નક મનુષ્યોને અપર્યાપ્ત હોવાના કારણે તે હોતા નથી. 'वाणमंतरजोइसियवेमाणियाणं जहा नेरइयाणं तहेव ते तिन्नि न भण्णंति' નૈરયિકોના કથન પ્રમાણે વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્કઅને વૈમાનિકોને સમ્યગ્મિથ્યાત્વ, મનોયોગ અને વચનયોગ આ સ્થાનો કહેવાનાનથી કારણ કે તે સ્થાનોનો તેમને અભાવ હોય છે 'सव्वेसि जाणि सेसाणि ठाणाणि सव्वत्थपढमबितिया भंगा' બાકીના સઘળા જીવોને બાકીના તમામ સ્થાનોમાં પહેલો અને બીજો આ બે ભંગોજ કહેવા જોઈએ. 'एगिंदियाणं सव्वत्थ पढमबितिया भंगा' એક ઇન્દ્રિયવાળાઓને સઘળા પદોમાં પહેલો અને બીજો એ બે ભંગો જ કહેવા જોઇએ. કેમ કે–તેઓને મોહરૂપ પાપ કર્મના અબંધકપણાનો અભાવ હોય છે, 'जहा पावे एवं नाणावरणिज्जेणवि दंडओ' જે પ્રમાણે પાપ કર્મના સંબંધમાં દંડકો કહ્યા છે, એ જ પ્રમાણે જ્ઞાનાવરણીય કર્મના સંબંધમાં પણ દંડકો કહેવા જોઈએ. અર્થાત્ પાપકર્મની સાથે પહેલો અને બીજો આ બે દંડકો કહ્યા છે. તો અહિયાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મના બંધના સંબંધમાં પણ આ બેજ દંડકો કહેવાના છે. અર્થાત્ ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવો પ્રશ્ન પૂછયો કે–હે ભગવન્ નૈરયિકો કે જે ભવાન્તરોપપન્નક છે. તેમણે ભૂતકાળમાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કર્યો છે? વર્તમાનકાળમાં તે તેનો બંધ કરે છે? અને ભવિષ્યકાળમાં પણ તે તેનો બંધ કરશે? અથવા ભૂતકાળમાં તેનો બંધ કર્યો છે? વર્તમાનકાળમાં તેનો બંધ કરે છે? અને ભવિષ્યકાળમાં તેનો બંધ નહીં કરે? અથવા—ભૂતકાળમાં

તેણે જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કર્યો છે? વર્તમાનકાળમાં તે તેનો બંધ કરતો નથી? ભવિષ્યમાં તેનો બંધ કરશે? અથવા—ભૂતકાળમાં જ તેણે તેનો બંધ કર્યો છે? વર્તમાન કાળમાં તે તેનો બંધ કરતો નથી? અને ભવિષ્યકાળમાં તે તેનો બંધ નહીં કરે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે—હે ગૌતમ! અનન્તરોપપન્નક નૈરયિકોમાં કોઇ એક નૈરયિક એવો હોય છે, કે જેણે ભૂતકાળમાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કર્યો છે. વર્તમાન કાળમાં પણ તે તેનો બંધ કરતો હોય છે, ભવિષ્ય કાળમાં પણ તે તેનો બંધ કરશે ૧ તથા કોઇ એક નારક એવો હોય છે કે-જેણે પૂર્વકાળમાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કર્યો છે, વર્તમાનમાં પણ તે તેનો બંધ કરે છે. અને ભવિષ્યકાળમાં તે તેનો બંધ નહીં કરે આ પ્રમાણેના આ બે આલાપકો—ભંગો અહિયાં કહેવાના છે, બાકીના ૩-૪ ત્રીજો અને ચોથો એ બે આલાપકો-અહિયાં સંભવતા નથી. 'एवं आउयवज्जेसु जाव अंतराइए दंडओ' એજ પ્રમાણે આયુષ્યકર્મને છોડીને બાકીના ૬ છ કર્મો સાથે-દર્શનાવરણીય, વેદનીય, મોહનીય, નામ, ગોત્ર, અને અંતરાયના બંધની સાથે પણ દંડકો કહેવા જોઇએ 'अणंतरोववण्णएणं भंते! नेरइए' હે ભગવન્ જે નૈરયિક અનંતરોપપન્નક હોય છે. તેણે પહેલાં ભૂતકાળમાં આયુષ્ય કર્મનો બંધ કર્યો હોય છે? વર્તમાન કાળમાં તે તેનો બંધ કરે છે? તથા ભવિષ્ય કાળમાં તે તેનો બંધ કરશે? આ રીતે બાકીના ત્રણ પ્રશ્નો પણ સ્વયં બનાવી સમજી લેવા એ રીતે આ ચાર ભંગાત્મક પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा'! હે ગૌતમ! 'बंधी, न बंधइ, बंधिस्सइ' અનન્તરોપપન્નક જે નૈરયિકો હોય છે, તે ભુતકાળમાં આયુષ્ય કર્મનો બંધ કરી ચૂકેલ હોય છે. વર્તમાનકાળમાં તે આયુષ્ય કર્મનો બંધ કરતો નથી. અને ભવિષ્ય કાળમાં તે આયુષ્ય કર્મનો બંધ કરવાવાળો હોય છે. આ પ્રમાણેનો ત્રીજો ભંગ અહિયાં સંભવિત કહ્યો છે, ૩

'सलेस्सेणं भंते! अणंतरोववण्णए नेरइए' હે ભગવન્ જે નૈરયિક અનંતરોપપન્નક છે, અને લેશ્યાયુક્ત હોય છે, તો તેણે પૂર્વકાળમાં-ભૂતકાળમાં આયુષ્ય કર્મનો બંધ કર્યો છે? વર્તમાનમાં પણ આયુષ્ય કર્મનો બંધ કરે છે? અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ તે તેનો બંધ કરશે આ રીતે બાકીના ત્રણ પ્રશ્નો પણ સ્વયં ઉદ્ભાવિત કરી લેવા જે આ પ્રમાણે છે.—'आयुष्कं कर्म किं अबध्नात् बध्नाति, न भन्त्स्यति (२) आयुष्कं कर्म अबध्नात् न बध्नाति, भन्त्स्यति(३) आयुष्कं कर्म अबध्नात् न बध्नाति न भन्त्स्यति (४) આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—'एवं चेव तइयो भंगो' હે ગૌતમ! કોઇ એક અનંતરોપપન્નક નૈરયિક એવો હોય છે કે-જેણે ભુતકાળમાં આયુકર્મનો બંધ કરેલ હોય છે. વર્તમાનમાં તે આયુકર્મનો બંધ કરતો નથી. અને ભવિષ્ય કાળમાં તે આયુકર્મનો બંધ કરશે. એ પ્રમાણેનો આ ત્રીજો ભંગ અહિયાં ઘટે છે. 'एवं जाव अणागारोवउत्ते.सव्वत्थ वि तइयो भंगो' આ પ્રમાણે પાક્ષિકથી લઈને અનાગારોપયોગ-

વાળા સુધીના સઘળા પદોમાં 'अबध्नात् न बध्नाति, भन्त्स्यति' આ પ્રમાણેનો ત્રીજો ભંગ સમજવો જોઈએ 'एवं मणुस्सवज्जं जाव वेमाणियाणं' આ રીતે અનન્તરોપપન્નક નૈરયિકના કથન પ્રમાણે મનુષ્ય દંડકને છોડીને ભવનપતિ પૃથ્વી વિગેરે એક ઇન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય ત્રણ ઇંદ્રિય અને ચાર ઇન્દ્રિય તથા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચયોનિક, વાનવ્યન્તર અને જ્યોતિષ્ક આ બધા પદોમાં ત્રીજો ભંગ હોય છે. 'मणुस्साणं सव्वत्थ तइयचउत्था भंगा' મનુષ્યોમાં બધે ત્રીજો અને ચોથો એ બે જ ભંગો હોય છે. કારણ કે અનંતરોપપન્નક મનુષ્ય દ્વારા ભૂતકાળમાં આયુષ્યનો બંધ કરાયેલો હોય છે. તે વર્તમાન કાળમાં આયુષ્ય કર્મનો બંધ કરતો નથી. અને ભવિષ્ય કાળમાં તે તેનો બંધ કરવાવાળો હોય છે. અને જો તે ચરમ-અન્તિમ શરીરવાળા હોય તો તે વર્તમાન કાળમાં આયુકર્મનો બંધ કરે છે. અને ભવિષ્યમાં પણ આયુષ્યનો બંધ કરવાવાળો હોય છે. 'नवरं कण्हपक्खिएसु तइयो भंगो' કૃષ્ણપાક્ષિક અનંતરોપપન્નક મનુષ્યોમાં કેવળ 'अबध्नात्, न बध्नाति भन्त्स्यति' આ પ્રમાણેનો એક ત્રીજો ભંગ જ હોય છે. 'सव्वेसिं णाणत्ताइं ताइं चेव' સઘળા નારક વિગેરે જીવોને પાપ કર્મના દંડકમાં જે કોઇ ભિન્નતાઓ કહી છે, તે સઘળી ભિન્નતાના ભેદો સહિત આયુકર્મના દંડકોમાં પણ સમજવી.

સેવં ભંતે ! સેવંભંતે ! ત્તિ' હે ભગવન્ અનન્તરોપપન્નક નૈરયિક વિગેરે જીવોને પાપકર્મ વિગેરે દંડકોમાં આપ દેવાનુપ્રિયે જે કથન કર્યું છે તે સઘળું કથન સર્વથા સત્ય છે. હે ભગવન્ આપ દેવાનુપ્રિયનું કથન આપ્ત હોવાથી સત્ય જ છે. આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુશ્રીને વંદના કરી નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને અને તે પછી તેઓ સંયમ અને તપથી આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થયા ।।સૂ ૧।।

બીજો ઉદ્દેશો સમાપ્ત ।।૨૬-૨।।

પરમ્પરોપપન્નક નૈરયિકોં કે બન્ધ કા નિરૂપણ

ત્રીજા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

બીજા ઉદ્દેશામાં અનન્તરોપપન્નક નૈરયિક વિગેરે જીવોનો આશ્રય કરીને પાપકર્મ બન્ધના સંબંધમાં કથન કરવામાં આવેલ છે, હવે આ ત્રીજા ઉદ્દેશામાં પરમ્પરોપપન્નક નારકાદિ જીવોને આશ્રય કરીને પાપકર્મ વિગેરે ના બંધનું કથન કહેવામાં આવે છે. તેથી આ ત્રીજા ઉદ્દેશાનું કથન સૂત્રકાર કરે છે.—'परंपरोववन्नएणं भंते ! पावं कम्मं किं बंधी पुच्छा'

ટીકાર્થ—હે ભગવન્ જે નારક જીવની ઉત્પત્તી બે વિગેરે સમયોમાં હોય છે, એવો તે 'परंपरोववन्नए नेरइए' પરમ્પરોપપન્નક નૈરયિક 'पावंकम्मं किं बंधी पुच्छा' ભૂત કાળમાં પાપ કર્મનો બંધક થયો છે? વર્તમાન કાળમાં તે પાપ કર્મને બંધ કરવાવાળો હોય છે? ભવિષ્યમાં તે પાપકર્મને બાંધશે? ઈત્યાદિ રૂપથી આ વિષયમાં ચાર ભંગાત્મક પ્રશ્ન ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુશ્રીને કરેલ છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—'गोयमा ! अत्थेगइए पढमबितिया' હે ગૌતમ! કોઇ એક પરમ્પરોપપન્નક નૈરયિક એવો હોય છે કે જેના દ્વારા ભૂતકાળમાં પણ પાપકર્મનો—અશુભકર્મનો બંધ કરાયો હોય છે. વર્તમાન કાળમાં પણ તે તેનો બંધ કરે છે. અને ભવિષ્યકાળમાં પણ તે તેનો બંધ કરવાવાળો થશે. તથા કાઇ એક પરમ્પરોપપન્નક નૈરયિક એવો હોય છે કે-જેના દ્વારા ભૂતકાળમાં પાપકર્મનો બંધ કરાયો છે. વર્તમાનમાં તે તેનો બંધ કરે છે, પરંતુ ભવિષ્ય કાળમાં તે તેનો બંધ કરતો નથી. આ રીતના અહિયાં આ બે જ ભંગો હોય છે.

'एवं जहेव पढमोउद्देसओ तहेव परंपरोववन्नए हि वि उद्देसओ भाणियव्वो' જે પ્રમાણે નારકાદિ સંબંધી પહેલો ઉદ્દેશો કહયો છે, એ જ પ્રમાણે પરમ્પરોપપન્નક નારકોથી સમુપલક્ષિત આ ત્રીજો ઉદ્દેશો પણ કહેવો જોઇએ કેવળ પહેલા ઉદ્દેશામાં જીવ, નારક વિગેરે ૨૫ પચ્ચીસ પદો કહ્યા છે, પરંતુ અહિયાં આ ત્રીજા ઉદ્દેશામાં નારક વિગેરે ૨૪ ચોવીસ પદો જ કહેવા યોગ્ય કહ્યા છે. એજ વાત 'नेरइयाओ तहेव नवदंडगसहिओ' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કહેલ છે. 'अट्ठण्ह वि कम्मपगडीणं जा जस्स कम्मस्स वत्तव्वया' આઠ કર્મ પ્રકૃતિયો પૈકી જેને જે કર્મનું કથન કહેલ છે, તેને તે કર્મ સંબંધી કહેવું જોઇએ. અને આ કથન યાવત્ અનાકાર ઉપયોગવાળા વૈમાનિકો સુધી કહેવું જોઇએ. તેમ સમજવું.

'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' હે ભગવન્ પરમ્પરોપપન્નક નૈરયિક વિગેરેના પાપકર્મ આદિના બંધના સંબંધમાં આપ દેવાનુપ્રિયે જે કહ્યું છે. તે તમામ કથન સર્વથા સત્ય છે, આપ દેવાનુપ્રિયનું કથન સત્ય જ છે. આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુશ્રીને વંદના કરી તેઓને નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને તે પછી તેઓ તપ અને સંયમથી પોતાના આત્માને ભવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થયા. ॥સૂ ૧॥

ત્રીજો ઉદ્દેશો સમાપ્ત ॥૨૬-૩॥

ચોથા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

ત્રીજા ઉદ્દેશામાં પરમ્પરોપપન્નક નારક વિગેરેને લઈને કથન કરેલ છે. હવે આ ઉદ્દેશામાં અનન્તરાવગાઢ નારક વિગેરે ૨૪ ચોવીસ દંડકોનો આશ્રય કરીને પાપકર્મ વિગેરેના બંધના સંબંધમાં કથન કરવામાં આવશે. એ સંબંધથી આ ચોથા ઉદ્દેશાનો પ્રારમ્ભ કરવામાં આવે છે.–'अणंत्तरोव गाढएणं भंते ! नेरइए पावं कम्मं' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ—આસૂત્રદ્વારા ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછયું છે કે-'अणंतरोवगाढए णं भंते ! नेरइए' હે ભગવન્ અનન્તરાવગાઢ જે નૈરયિક છે, એક પણ સમયના અંતર વિના જ ઉત્પત્તિ સ્થાનનો આશ્રય કરીને જે અવસ્થિત-રહેલ છે. એવો તે અનંતરાવગાઢ નૈરયિક ભૂતકાળમાં પાપકર્મનો બંધ કરવાવાળો થયો છે? વર્તમાન કાળમાં તે તેનો બંધ કરે છે? તથા ભવિષ્યમાં તે તેનો બંધ કરશે?

અહિયાં એવી શંકા થઈ શકે છે કે-જીવ એક પણ સમયના અન્તર વિના ઉત્પત્તિ સ્થાનનો આશ્રય કરીને અવસ્થિત થઈ જાય છે. તે અનંતરાવગાઢ કહેવાય છે. તો આ અર્થથી અનંતરાવગાઢ અને અનંતરોપપન્નકમાં કોઇ પણ જાતનું જુદાપણું આવતું નથી. આ શંકાનું સમાધાન એવું છે કે-જીવનો અવગાહ ઉત્પત્તિની પછી જ હોય છે, તેથી ઉત્પત્તિના સમયનો આશ્રય કરીને જ અવગાઢ હોય છે. ઉત્પત્તિ વ્યવહિત (અંતરવાળા) પ્રથમ સમયમાં હોય છે. અને અવગાહ ઉત્પત્તિથી અવ્યવહિત બીજા સમયમાં હોય છે. આ રીતે ઉત્પત્તિના અવ્યવહિત પહેલા સમયમાં રહેલ જે જીવ હોય છે, તે અનન્તરોપપન્નક કહેવાય છે. અને ઉત્પત્તિના એક સમય પછી અવ્યહિત (આંતરાવગર) બીજા સમયમાં રહેવાવાળો જે જીવ હોય છે, તે અનન્તરાવગાઢ કહેવાય છે. અને તે પછી જે ત્રીજા વિગેરે સમયવર્તિ (ત્રીજા વિગેરે સમયમા રહેવા વાળા) જીવ છે, તે પરમ્પરાવગાઢ કહેવાય છે. આજ અનંતરાવગાઢ નૈરયિકને લઈને પૂર્વોક્ત પ્રકારથી ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને તેના કર્મ બંધના સંબંધમાં ચાર ભંગોવાળો પ્રશ્ન કરેલ છે. તેમાં 'अबध्नात्, बध्नाति, भन्त्स्यति' આ પહેલો ભંગ ઉપર સ્પષ્ટ રીતે પ્રગટ કરેલ છે. વિગેરે બાકીના ત્રણ ભંગો આ પ્રમાણે છે.—'अनंतरोवगाढः नैरयिकः किं पावं कर्म अबध्नात् बध्नाति, भन्त्स्यति २' અથવા 'अनन्तरावगाढः नैरयिकः किं पापं कर्म अबध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यति३' અથવા 'अनंतरावगाढः नैरयिकः पापं कर्म अबध्नात् न बध्नाति, न भन्त्स्यति४'

આ રીતે ચાર ભંગાત્મક પ્રશ્ન ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુશ્રીને પૂછયો છે આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! अत्थेगइए' હે ગૌતમ ! કોઈ

એક અનંતરાવગાઢ નૈરયિક એવો હોય છે કે-જે પહેલાં ભૂતકાળમાં પાપકર્મનો બંધ કરી ચુકેલો હોય છે. વર્તમાન કાળમાં પણ તે પાપ-કર્મનો બંધ કરે છે. અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ તે તેનો બંધ કરવાવાળો હોય છે. તથા કોઇ એક અનન્તરાવગાઢ નૈરયિક એવો હોય છે કે-જે ભૂત-કાળમાં પાપકર્મનો બંધ કરી ચૂકેલ હોય છે. વર્તમાન કાળમાં પણ તે તેનો બંધ કરે છે. પરંતુ ભવિષ્ય કાળમાં તે તેનો બંધ કરવાવાળો હોતો નથી ૨ આ રીતના આ બે જ ભંગો અહિયાં હોય છે. એજ વાત 'एवं जहेव अणंतरोववन्नएहिं दंडगसहिओ उद्देसो भणिओ' આ સૂત્રદ્વારા પ્રગટ કરવામાં આવે છે કે-જે પ્રમાણે નારકોની સાથે-અનન્તરોપપન્નક નારકોની સાથે પાપકર્મ વગેરેના નવ દંડક સહિત બીજો ઉદ્દેશો કહ્યો છે. એ જ પ્રમાણે 'अणंतरोवगाढएहिं वि अहीणमतिरित्तो भाणियव्वो नेरइयाईए जाव वेमाणिए' અનંતરાવગાઢ નૈરયિકોની સાથે પણ પાપકર્મ વિગેરેના બંધના સંબંધમાં હીનાધિક ભાવ વિનાના થઇને યાવત્ અનંતરાવગાઢ વૈમાનિક સુધી ઉદ્દેશાઓ કહેવા જોઇએ.

सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' હે ભગવન્ અનંતરાવગાઢ નૈરયિક વિગેરે જીવોના સંબંધમાં આપ દેવાનુપ્રિયે પાપકર્મ બંધ સંબંધી જે કથન કર્યું છે, તે એજ પ્રમાણે છે, હે ભગવન્ આપ દેવાનુપ્રિયનું કથન સર્વથા સત્ય જ છે. આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને વંદના કરી અને તેઓને નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને તે પછી તેઓ સંયમ અને તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાનપર બિરાજમાન થયા. ાાસૂ ૧ાા

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકરપૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત "ભગવતીસૂત્ર"ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના છવીસમા શતકનો ચોથો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ાા૨૬-૪ાા

卐

પરમ્પરાવગાઢ નારકોં કો આશ્રિત કરકે પાપકર્મ બન્ધ કા નિરૂપણ

પાંચમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ —

ચોથા ઉદ્દેશામાં અનંતરાવગાઢ નારક વિગેરેનો આશ્રય કરીને પાપકર્મ વિગેરેના બંધના સંબંધમાં કથન કરવામાં આવેલ છે. હવે આ પાંચમા ઉદ્દેશામાં પરમ્પરાવગાઢ નારક વિગેરેનો આશ્રય કરીને એજ કથન કહેવામાં આવશે જેથી આ સંબંધથી આ પાંચમાં ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે.—'परंपरोवगाढए णं भंते ! नेरइए पावं कम्मं' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ—આસૂત્રદ્વારા ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછયું છે કે—'परंपरोवगाढए णं भंते ! नेरइए' હે ભગવન્ જે નૈરયિક પરમ્પરાવગાઢ હોય છે,

એટલે કે ત્રીજા વિગેરે સમયમાં રહેવાવાળો હોય છે, તેના દ્વારા પહેલા પાપકર્મનો બંધ કરાયો છે? વર્તમાનમાં પણ તે શું તેનો બંધ કરે છે? અને ભવિષ્યમાં પણ તે તેનો બંધ કરવાવાળો હોય છે? વિગેરે પ્રકારથી ચાર ભંગો વાળો આ પ્રશ્ન 'पुच्छा' એ પદથી પ્રગટ કરેલ છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે--'जहेव परंपरोववन्नएहिं उद्देसो सो चेव निरवसेसो भाणियव्वो' હે ગૌતમ ! જે પ્રમાણે પરમ્પરોપપન્નક નૈરયિક વિગેરેની સાથે પાપકર્મ વિગેરેના બંધ સંબંધથી ત્રીજો ઉદ્દેશો કહેલ છે. એજ પ્રમાણે પરમ્પરાવગાઢ નૈરયિક વિગેરેની સાથે પાપકર્મના બંધના સંબંધમાં પણ સંપૂર્ણ રીતે તે ત્રીજો ઉદ્દેશો અહિયાં સમજી લેવો. તથા ત્યાં પહેલા અને બીજા ભંગને લઇને નારક વિગેરેના સંબંધમાં ૨૪ ચોવીસ દંડકોમાં પાપકર્મના બંધ સંબંધી કથન કરેલ છે. તેજ પ્રમાણેનું કથન અહિયાં સમજી લેવું.

'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' હે ભગવન્ પરંપરાવગાઢ નૈરયિક વિગેરેની સાથે પાપકર્મના બંધના સંબંધમાં આપ દેવાનુપ્રિયે જે કથન કરેલ છે તે કથન એજ પ્રમાણે છે. અર્થાત્ હે ભગવન્ આપ દેવાનુપ્રિયનું કથન સર્વથા સત્ય છે. આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને વંદના કરી તેઓને નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને તે પછી તેઓ સંયમ અને તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થયા. ॥સૂ૦ ૧॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત 'ભગવતીસૂત્ર'ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના છવ્વીસમા શતકનો પાંચમો ઉદ્દેશો સમાપ્ત ॥૨૬-૫॥

અનન્તરાહારક નારકોં કો આશ્રિત કરકે પાપધર્મ બન્ધ કા નિરૂપણ

છઠ્ઠા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

પાંચમા ઉદ્દેશામાં પરમ્પરાવગાઢ નારક વિગેરેના બંધના સંબંધમાં કથન કરવામાં આવેલ છે. હવે આ છઠ્ઠા ઉદ્દેશામાં અનંતરાહારક નારક વિગેરેના બંધ ના સંબંધમાં કથન કરવામાં આવશે. એ સંબંધથી આ છઠ્ઠા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે.-'अणंतराहारएणं भंते नेरइए !' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ--આ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે-'अणंतराहारए णं भंते ! नेरइए' હે ભગવન્ જે નારક ઉત્પાદ-ઉત્પત્તિના ક્ષેત્રની પ્રાપ્તિના સમયમાં જ આહાર કરવાવાળો હોય છે, તે અનંતરાહારક છે, અર્થાત્

ઉત્પત્તિનાપ્રથમ સમયમાં આહારકરવાવાળા એવા તે નારકોએ પહેલાં ભૂત-કાળમાં પાપકર્મનો બંધ કરેલો હોય છે? તથા વર્તમાન કાળમાં પણ તે પાપ કર્મનો બંધ કરે છે? અને ભવિષ્યમાં તે પાપ કર્મનો બંધ કરશે? ઇત્યાદિ પ્રકારથી ગૌતમસ્વામીએ આ વિષયમાં ચાર ભંગાત્મક પ્રશ્ન પ્રભુશ્રીને પૂછેલ છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ ગૌતમસ્વામીને કહ્યું છે કે--'एवं जहेव अणंतरोववन्नएहिं उद्देसो तहेव निरवसेसं' હે ગૌતમ જે પ્રમાણે અનંતરોપ-પન્નક નૈરયિકોના સંબંધમાં ઉદ્દેશો કહેલ છે, એજ પ્રમાણે આ અનન્ત-રાહારક નામનો છટ્ઠો ઉદ્દેશો સંપૂર્ણ રીતે કહેવો જોઇએ.

આહારના પહેલા સમયમાં રહેવાવાળો અનન્તરાહારક કહેવાય છે, તો હે ગૌતમ! કોઇ એક અનંતરાહારક નૈરયિક એવો હોય છે કે--જે ભૂતકાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કરી ચુકેલ હોય છે. તથા વર્તમાન કાળમાં પણ તે પાપ કર્મનો બંધ કરે છે. અને ભવિષ્યમાં પણ તે પાપ કર્મનો બંધ કરશે. એવો હોય છે તથા કોઇ એક અનંતરાહારક નારક એવો હોય છે. કે-જે પૂર્વકાળમાં પાપકર્મનો બંધ કરી ચૂકેલ હોય છે. વર્તમાનમાં પણ તે પાપકર્મનો બંધ કરે છે, પરંતુ ભવિષ્ય કાળમાં તે પાપ કર્મ કરવાવાળો હોતો નથી, આ પ્રમાણેના અહીં બેજ ભંગો હોય છે. અને આજ બે ભગો અહિયાં નારક વિગેરે ૨૪ ચોવીસ દંડકોમાં પાપકર્મના બંધના સંબંધમાં પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-બીજા ઉદ્દેશામાં જે વિચાર કરવામાં આવ્યો છે, તે તમામ કથન અહિયાં પણ સંપૂર્ણ રીતે કહેવું જોઇએ. અર્થાત્ તે સઘળું કથન અહિયાં સમજીલેવું.

'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' હે ભગવન્ અનન્તરાહારક નારક વિગેરે જીવોના પાપકર્મના બંધના સંબંધમાં આપ દેવાનુપ્રિયે આપનું મન્તવ્ય પ્રગટ કરેલ છે તે સઘળું મન્તવ્ય સત્ય છે, હે ભગવન્ આપ દેવાનુપ્રિયનું કથન સર્વથા સત્ય જ છે. આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને વંદના કરી તેઓને નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને તે પછી તેઓ સંયમ અને તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતાથકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થયા. ॥સૂ૦ ૧॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત "ભગવતીસૂત્ર"ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના છવીસમા શતકનો છટ્ઠો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૨૬-૬॥

卐

પરંપરાશકારક નારકોં કો આશ્રિત કરકે પાપધર્મ બન્ધ કા નિરૂપણ

સાતમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ--

છઠ્ઠા ઉદ્દેશામાં અનન્તરાહારક નારક વિગેરેનો આશ્રય કરીનેપાપ કર્મના બંધના સંબન્ધમાં કથન કરવામાં આવી ગયું છે. હવે આ સાતમા ઉદ્દેશામાં એજ કથન પરમ્પરાહારક નારક વિગેરે ના સંબંધમાં કહેવામાં આવશે. એ સંબંધથી આ સાતમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે.--

'परम्पराहारए णं भंते ! नेरइए पावं कम्मं' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ--આ સૂત્ર પાઠથી ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછયું છે કે-હે ભગવન્ દ્વિતીયાદિ સમયમાં જે નારક આહારક હોય છે, તે ભૂતકાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કરી ચુકેલ હોય છે? વર્તમાન કાળમાં પણ તે એ પાપકર્મનો બંધ કરે છે? અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ તે પાપકર્મનો બંધ કરશે? વિગેરે પ્રકારથી ચાર ભંગાત્મક પ્રશ્ન ગૌતમસ્વામીએ ભગવાનને પૂછેલ છે, આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा ! एवं जहेव परंपरोववन्नएहिं उद्देसो तहेव निरवसेसो भाणियव्वो' હે ગૌતમ ! જે પ્રમાણે પરમ્પરોપપન્નકના સંબંધમાં ત્રીજા ઉદ્દેશાનું કથન કરેલ છે. અને તે ઉદ્દેશાનું કથન અનાકારોપયોગવાળા વૈમાનિકો સુધી ત્યાં કહેવાનું કહેલ છે. એજ પ્રમાણે અર્થાત્ એજ રીતે-અનંતરાહારકના સંબંધમાં પણ વૈમાનિકોના કથન પર્યન્ત સઘળું કથન કહેવું જોઈએ.

'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' હે ભગવન્ પરંપરાહારકનારક વિગેરેથી લઇને વૈમાનિક સુધીના દંડકોમાં આપ દેવાનુપ્રિયે પાપકર્મ આદિના બંધના સંબંધમાં જે કથન કર્યું છે. તે સઘળું કથન સર્વથા સત્ય છે. આપ દેવાનુપ્રિયનું કથન સત્ય જ છે. આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને વંદના કરી તેઓને નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીનેતે પછી તેઓ સંયમ અને તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન પરબિરાજમાન થયા. ાાસૂ૦૧ાા

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત 'ભગવતીસૂત્ર'ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના છવ્વીસમા શતકનો સાતમો ઉદ્દેશો સમાપ્ત ાા૨૬-૭ાા

અનંતર પર્યાપ્તક નારકોં કો આશ્રિત કરકે પાપધર્મ બન્ધ કા નિરૂપણ

આઠમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

સાતમા ઉદ્દેશાનો પરંપરાહારક નૈરયિકોનો આશ્રય કરીને પાપકર્મના બંધ સંબંધી કથન કર્યું છે. હવે આ આઠમાં ઉદ્દેશામાં અનંતરપર્યાપ્ત નારક વિગેરે નો આશ્રય કરીને બંધના સંબંધમાં કથન કરવામાં આવશે. તો એ સંબંધને લઇને આ આઠમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે.--

'अणंतरपज्जत्तएणं भंते ! नेरइए' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—આ સૂત્રપાઠ દ્વારા ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછયું છે કે—'अणंतरपज्जत्तए णं भंते ! नेरइए' હે ભગવન્ જે નૈરયિક અનન્તર પર્યાપ્તક હોય છે. તે શું ભૂતકાળમાં પાપકર્મનો બંધ કરી ચુકેલ હોય છે? વર્તમાન કાળમાં પણ તે શું તેનો બંધ કરે છે? અને ભવિષ્ય કાળમાં તે તેનો બંધ કરશે? અથવા ભૂતકાળમાં તે તેનો બંધ કરવાવાળો થયો છે? વર્તમાન કાળમાં પણ તે તેનો બંધ કરે છે? અને ભવિષ્ય કાળમાં તે તેનો બંધ નહીં કરે? અથવા—ભૂતકાળમાં જ તેણે તેનો બંધ કર્યો છે? વર્તમાન કાળમાં તે શું તેનો બંધ નથી કરતો? અને ભવિષ્યમાં તે તેનો બંધ કરવવાળો થશે? અથવા—ભૂતકાળમાં જ તેણે તેનો બંધ કર્યો છે? વર્તમાન કાળમાં તે તેનો બંધ કરતો નથી? અને ભવિષ્યમાં પણ તે તેનો બંધ નહી કરે? આ પ્રમાણે 'अबध्नात्, बध्नाति, भन्त्स्यति१, अबध्नात्, बध्नाति, न भन्त्स्यति२, अबध्नात्, न बध्नाति, भन्त्स्यति ३ अबध्नात्, न बध्नाति न भन्त्स्यति४' આ ચાર ભંગો ને લઈને ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને પૂછયું છે. પર્યાપ્તક અવસ્થાના પહેલા સમયમાં જે રહે તે અનન્તર પર્યાપ્તક છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा ! जहेव अणंतरोववण्णएहिं उद्देसो तहेव निरवसेसं' હે ગૌતમ ! કોઇ એક અનંતરપર્યાપ્તક નારક એવો હોય છે. કે—જેણે ભૂતકાળમાં પાપકર્મનો બંધ બાંધેલ હોય છે. વર્તમાન કાળમાં તે પાપ-કર્મનો બંધ બાંધે છે, અને ભવિષ્ય કાળમાં તે પાપકર્મનો બંધ બાંધવાવાળો હોય છે. તથા કોઈ એક અનંતર પર્યાપ્તક નારક એવો હોય છે કે—જેણે પૂર્વ કાળમાં પાપકર્મનો બંધ બાંધેલ હોય છે. વર્તમાન કાળમાં પણ તે પાપ-કર્મનો બંધ બાંધે છે. પરંતુ ભવિષ્ય કાળમાં તે તેનો બંધ બાંધવાવાળો હોતો નથી. આ રીતે આ બે ભંગો અહિયાં સંભવિત થાય છે.

ફરીથી ગૌતમસ્વામી પૂછે છે કે—હે ભગવન્ જે અનંતર પર્યાપ્ત નારક લેશ્યાવાળા હોય છે, તે ભૂતકાળમાં પાપકર્મના બંધક હોય છે? વર્તમાન કાળમાં પણ તે તેનો બંધ બાંધે છે? અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ તે તેનો બંધ બાંધશે? વિગેરે પ્રકારથી આ વિષયમાં પણ ચાર ભંગો નો આશ્રય કરીને પાપકર્મના બંધ કરવાના સંબંધમાં ગૌતમ સ્વામીએ પ્રશ્ન કરેલ છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—હે ગૌતમ! આ સંબંધમાં બીજા ઉદ્દેશામાં જે પ્રમાણે કથન કરવામાં આવ્યું છે તે સઘળું કથન અહીંયાં પણ સમજી લેવું અર્થાત્ અહિયાં પહેલો અને બીજો એ બે ભંગ જ સંભવે છે. એ જ વાત 'जहेव अणंतरोववण्णएहिं उद्देसो तहेव निरवसेसं' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કરેલ છે. અહિયાં બીજા ઉદ્દેશોના કથન પ્રમાણે ભંગો કહેવાનું કહ્યું છે, તેનું કારણ એ છે કે—જે પર્યાપ્ત અવસ્થાના પ્રથમ સમયમાં રહેનારા નારક વિગેરે હોય છે, તે અનંતર પર્યાપ્તક નારક કહેવાય છે એવા તે અનંતર પર્યાપ્તક પર્યાપ્તિ યોની સિદ્ધિ થયા પછી પણ હોય છે.

અને ત્યારે જ તે પછીના કાળમાં પાપકર્મ વિગેરેના બંધ અબંધ રૂપ કર્મ કરવાવાળો હોય છે. તેથી અહિયાં જીવ અનંતરોપપન્નક જેવો જ કહેવાય છે. તેથી અહિયાં 'एवं जहेव अणंतरोववण्णएहिं' એ પ્રમાણે સૂત્રપાઠ કહેવામાં આવે છે.

सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' હે ભગવન્ અનંતર પર્યાપ્તક વિગેરે નારક વિગેરેના પાપકર્મના બંધના વિષયમાં આપ દેવાનુપ્રિયે જે કથન કર્યું છે, તે કથન સર્વથા સત્ય જ છે. આપ દેવાનુપ્રિયનું કથન સત્ય જ છે. આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુશ્રીને વંદના નમસ્કાર કર્યા તે પછી તેઓ તપ અને સંયમથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થયા. ।।સૂ૦ ૧।।

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત "ભગવતીસૂત્ર"ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના છવીસમા શતકનો આઠમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ।।૨૬-૮।।

પરમ્પર પર્યાપ્તક નારકોં કો આશ્રિત કરકે પાપધર્મ બન્ધ કા નિરૂપણ

નવમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

આઠમા ઉદ્દેશામાં અનંતર પર્યાપ્તક નારક વિગેરેનો આશ્રય કરીને બંધ સંબંધી કથન કરવામાં આવ્યું છે, હવે આ નવમા ઉદ્દેશામાં પરમ્પર પર્યાપ્તક નારક વિગેરેનો આશ્રય કરીને એજ કથન કરવામાં આવશે. આ સંબંધથી સૂત્રકારે આ નવમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ કર્યો છે. 'परंपरपज्जत्तए णं भंते ! नेरइए पावं कम्मं' ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—હે ભગવન્ જે નૈરયિકો પરંપર પર્યાપ્તક હોય છે. તે શું ભૂતકાળમાં પાપકર્મનો બંધ કરી ચુકેલ હોય છે? વર્તમાન કાળમાં તે પાપ કર્મનો બંધ કરે છે? અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ તે પાપકર્મનો બંધ કરવાનો હોય છે? વિગેરે ક્રમથી ગૌતમસ્વામીએ આ વિષયમાં પાપકર્મના બંધ સંબંધી ચાર ભંગાત્મક પ્રશ્ન પ્રભુશ્રીને પૂછયો છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा ! एवं जहेव परंपरोववन्नएहिं उद्देसो तहेव निरवसेसो भाणियव्वो' હે ગૌતમ! કોઇ એક પરંપર પર્યાપ્તક નારક એવો હોય છે કે-જેણે ભૂતકાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કર્યો છે. વર્તમાનમાં પણ તે તેનો બંધ કરે છે. અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ તે તેનો બંધ કરશે. વિગેરે પ્રકારથી પરંપરોપપન્નક ના સંબંધમાં જે પ્રમાણેનું કથન ત્રીજા ઉદ્દેશામાં કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણે પરંપરપર્યાપ્તક નારક વિગેરેથી લઈને વૈમાનિક સુધીના ચોવીસ દંડકમાં પણ પાપકર્મના બંધના સંબંધમાં કથન કરવું જોઇએ. એજ અભિપ્રાયથી 'एवं जहेव परंपरोववन्नएहिं

उद्देसो तहेव निरवसेसो भाणियव्वो' આ પ્રમાણેનો સૂત્રપાઠ કહેવામાં આવેલ છે, આ સંબંધી આલાપ પ્રકાર સ્વયં બનાવીને સમજી લેવો.

सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति' હે ભગવન્ આપ દેવાનુપ્રિયે પરંપર પર્યાપ્તક નારક વિગેરે જીવ દંડકમાં પાપ કર્મના બંધના વિષયમાં કહ્યું. છે. તે સર્વથા સત્ય જ છે. ર આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુશ્રી ને વંદના નમસ્કાર કરીને તપ અને સંયમથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થયા. ॥સૂ૦ ૧॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકરપૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત "ભગવતીસૂત્ર"ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના છવીસમા શતકનો નવમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૨૬-૯॥

ચરમ નારક આદિકોં કો આશ્રિત કરકે પાપધર્મ બન્ધ કા નિરૂપણ

દસમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ--

નવમા ઉદ્દેશામાં પરંપરપર્યાપ્તક નારક વિગેરેના પાપકર્મના બંધ સંબંધી કથન પ્રગટ કરેલ છે.

હવે આ દસમા ઉદ્દેશામાં ચરમ-અન્તિમ નારક વિગેરેનો આશ્રય કરીને એજ કથન પ્રગટ કરવામાં આવશે. એ સંબંધથી આ દસમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે.--

'चरिमे णं भंते ! नेरइए पावं कम्मं किं बंधी पुच्छा' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ--હે ભગવન્ જે નારક ચરમ છે-અર્થાત્ જેને હવે પછી નારક ભવ પ્રાપ્ત થવાનો નથી. આ પ્રાપ્ત થયેલ નારક ભવ જેમનો છેલ્લો નારક ભવ છે, એવો ચરમ-અન્તિમ નૈરયિક ભૂતકાળમાં પાપકર્મનો બંધ કરી ચૂકેલો હોય છે? વર્તમાન કાળમાં તે શું તેનો બંધ કરે છે? ભવિષ્યમાં કાળમાં તે તેનો બંધ કરશે? ઇત્યાદિ પ્રકારથી ચાર ભંગાત્મક પ્રશ્ન ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુશ્રીને પૂછયો છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा'! હે ગૌતમ! કોઈ એક ચરમ નૈરયિક એવો હોય છે કે-જે પૂર્વ કાળમાં પાપકર્મનો બંધ કરી ચૂકેલ હોય છે, વર્તમાન કાળમાં તે તેનો બંધ કરે છે. અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ તે તેનો બંધ કરવાવાળો હોય છે. આ ક્રમથી અહિયાં વૈમાનિક સુધીના

દંડકો ગ્રહણ કરાયા છે. એજ અભિપ્રાયને લઇને સૂત્રકારે 'एवं जहेव परंप- रोववण्णएहिं उद्देसो तहेव चरमेहिं उद्देसो' આ પ્રમાણે સૂત્રપાઠ કહ્યો છે. અર્થાત્ જે રીતે પરંપરોપપન્નક નારકો સંબંધી ઉદ્દેશો કહ્યો છે, એજ પ્રમાણે અહિયાં ચરમ નારકાદિકોનો આ દસમો ઉદ્દેશો પણ કહેવો જોઇએ અહિયાં આ ચરમ નારકોદ્દેશક પરમ્પરોદ્દેશકના ત્રીજા ઉદ્દેશા પ્રમાણે કહેલ છે તેમ સમજવું. તો પણ ત્યાં મનુષ્ય પદનો આશ્રય કરીને સામાન્યપણાથી આયુષ્ય કર્મના બંધના સંબંધમાં ચાર ભંગો પ્રગટ કર્યા છે. પરંતુ અહિયાં ચરમ મનુષ્યનો આશ્રય કરીને કેવળ એક ચોથો ભંગજ ઘટે છે. કેમ કે જે ચરમ મનુષ્ય હશે તે अबध्नात्, न बध्नाति, न भन्त्स्यति' આ એક ભંગવાળો તે થશે. નહિં તો ફરી તેમાં ચરમપણું જ આવી શકશે નહિં. એજ પ્રમાણે પહેલા ઉદ્દેશાથી અહિયાં ચરમોદ્દેશકમાં બીજા પદોમાં વિલક્ષણપણું સમજી લેવું.

'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ' હે ભગવન્ ચરમ નૈરયિકોના પાપકર્મ વિગેરેના બંધના સંબંધમાં આપ દેવાનુપ્રિયે જે કથન કર્યું છે, તે સઘળું કથન સર્વથા સત્ય છે. હે ભગવન્ આપ દેવાનુપ્રિયનું કથન આપ્ત હોવાથી સત્ય જ છે. આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુશ્રીને વંદના કરી તેઓને નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને તે પછી તેઓ સંયમ અને તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજ માન થયા ॥સૂ૦૧॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત 'ભગવતીસૂત્ર'ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના છવ્વીસમા શતકનો દસમો ઉદ્દેશો સમાપ્ત ॥૨૬-૧૦॥

卐

અગીયારમાં ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ--

દશમાં ઉદ્દેશાનું નિરૂપણ કરીને હવે સૂત્રકાર ક્રમપ્રાપ્ત આ અગીયારમાં ઉદ્દેશાનું કથન કરે છે. 'अचरिमे णं भंते ! नेरइए पावं कम्मं किं बंधी' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ—હે ભગવન્ જે નૈરયિક અચરમ હોય છે, તે શું પાપકર્મનો બંધ પહેલેથી જ બાંધી ચૂકેલ હોય છે? વર્તમાન કાળમાં પણ તે પાપકર્મનો બંધ બાંધે છે? અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ તે પાપકર્મનો બંધ બાંધશે? આ પ્રકારથી અહિયાં ચાર ભંગાત્મક પ્રશ્ન ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને પૂછેલ છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે--'गोयमा ! अत्थेगइए एवं जहेव पढमउद्देसए' હે ગૌતમ ! કોઈ એક અચરમ નૈરયિક એવો હોય છે કે-જે ભૂતકાળમાં પાપકર્મનો બંધ કરી ચૂકેલ હોય છે. વર્તમાનમાં પણ તે પાપકર્મનો બંધ કરે છે, અને ભવિષ્યમાં પણ તે પાપ કર્મનો બંધ કરવાનો હોય છે. તથા એક અચરમ નારક એવો હોય છે. કે-ભૂતકાળમાં તેણે પાપકર્મનો બંધ કર્યો છે. વર્તમાન કાળમાં પણ તે પાપ કર્મનો બંધ કરે છે. પરંતુ ભવિષ્યકાળમાં તે પાપ કર્મનો બંધ કરતો નથી. આ રીતે પહેલા ઉદ્દેશામાં કહેલા પહેલો અને બીજો એ બે ભંગો અહિયાં સ્વીકાર્યા છે. અને આ બે ભંગો યાવત્પંચેન્દ્રિયતિર્યંચયોની સુધી અહિયાં કહેવાના છે. આજ પ્રમાણે યાવાત્પદથી 'અચરમ, ભવનપતિ પૃથ્વી, અપૂ, તેજ, વાયુ, વનસ્પતિ, બે ઇંદ્રિય જીવો, ચાર ઇંદ્રિયવાળા જીવો આ બધા ગ્રહણ કરાયા છે. આ તમામના સંબંધમાં આલાપકો સ્વયં સમજી લેવા. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે—અચરમ નૈરયિકથી લઈને અચરમ પંચેન્દ્રિયતિર્યંચયોનિક સુધીના પદોમાં આ ઉદ્દેશામાં પહેલો અને બીજો એ બેજ ભંગો કહેવાના છે. 'अचरिमे णं भंते ! मणुस्से !' હે ભગવન્ જે મનુષ્ય અચરમ હોય છે, તે શું પાપકર્મનો બંધ કરી ચુકેલ હોય છે? વર્તમાન કાળમાં તે પાપકર્મનો બંધ કરે છે? અને ભવિષ્ય કાળમાં તે પાપ કર્મનો બંધ કરવાનો હોય છે? આ પ્રકારથી આ વિષયમાં પણ ચાર ભંગાત્મક પ્રશ્ન ગૌતમસ્વામીએ પૂછેલ છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा ! अत्थेगइए बंधी, बंधइ, बंधिस्सइ' હે ગૌતમ ! કોઈ એક અચરમ મનુષ્ય એવો હોય છે કે જે ભુતકાળમાં પાપકર્મનો બંધ કલી ચુકેલ છે, વર્તમાન કાળમાં, પણ તે પાપ

કર્મનો બંધ કરે છે. અને ભવિષ્યમાં પણ તે પાપકર્મનો બંધ કરવાનો હોય છે. તથા-'अत्थेगइए बंधी बंधइ. न बंधिस्सइ' કોઇ એક અચરમ મનુષ્ય એવો હોય છે કે—જે ભૂતકાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કરી ચુકેલ હોય છે, વર્તમાન કાળમાં પણ તે પાપકર્મનો બંધ કરે છે, પરંતુ ભવિષ્ય કાળમાં તે પાપકર્મનો બંધ કરવાનો હોતો નથી, તથા-'अत्थेगइए बंधी न बंधइ, बंधिस्सइ' કોઇ એક અચરમ મનુષ્ય એવો હોય છે કે-જેણે ભૂતકાળમાં પાપકર્મનો બંધ બાંધેલ હોય છે, પણ વર્તમાન કાળમાં તે પાપ કર્મનો બંધ કરતો નથી. પરંતુ ભવિષ્ય કાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કરવાનો હોય છે. આ રીતે ચોથા ભંગને છોડીને આ ત્રણ ભંગો અહિયાં ભગવાને સમર્થિત કર્યા છે. 'सलेस्से णं भंते ! अचरिमे मणुस्से' હે ભગવન્ જે સલેશ્ય અચરમ મનુષ્ય હોય છે, તે શું ભૂતકાળમાં પાપકર્મનો બંધ કરી ચુકેલ હોય છે ? વર્તમાન કાળમાં તે પાપકર્મનો બંધ કરે છે ? અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ શું તે પાપ કર્મનો બંધ કરશે ? આ પ્રકારથી ગૌતમ સ્વામીએ ચાર ભંગોવાળો પ્રશ્ન પ્રભુશ્રીને પૂછેલ છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा ! एवं चेव तिन्नि भंगा चरमविहूणा भाणियव्वा' હે ગૌતમ ! અહિયાં પણ ચોથા ભંગને છોડીને બાકીના પહેલો, બીજો અને ત્રીજો એ ત્રણ ભંગાએ પહેલા ઉદ્દેશામાં કહ્યા પ્રમાણે કહેલા છે. પરંતુ પહેલા ઉદ્દેશાની અપેક્ષાથી આ લેશ્યાવાળા અચરમ મનુષ્યને જે વિલક્ષણપણું છે, અર્થાત્ વિશેષતા છે. તે 'नवरं जेसु तत्थ विसेसेसु चत्तारि भंगा तेसु इह आदिल्ला तिन्नि भंगा भाणियव्वा चरिमभंगवज्जा' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા અહિયાં પ્રગટ કરેલ છે, અને તે આ પ્રમાણે છે. કે ત્યાં પહેલા ઉદ્દેશામાં જે ૨૦ વીસ પદોમાં સામાન્ય રૂપથી ચાર ભંગો કહ્યા છે, તે ૨૦ વીસ પદોમાં અહિયાં આ અગિયારમાં ઉદ્દેશામાં લેશ્યાવાળા અચરમ મનુષ્યના દંડકમાં ચોથા ભંગને છોડીને આદિના ત્રણ ભંગો જ એટલે કે પહેલો, બીજો અને ત્રીજો એ ત્રણ ભંગોજ કહેવા જોઇએ જો કે મનુષ્ય પદમાં આ વીસે પદોમાં સામાન્ય પ્રકારથી ચારે ભંગો સંભવે છે, તો પણ અચરમ હોવાથી મનુષ્યપદમાં ચોથો ભંગ હોતો નથી. કેમ કે-જે ચરમ મનુષ્ય હોય છે, તેને જ ચોથો ભંગ સંભવે છે. તે ૨૦ વીસ પદો આ પ્રમાણે —'જીવ ૧, સલેશ્ય, ૨ શુક્લ લેશ્યા ૩, શુકલપાક્ષિક, ૪, સમ્યગ્દૃષ્ટિ ૫, જ્ઞાની ૬, મતિજ્ઞાન ૭, શ્રુત જ્ઞાન, ૮, અવધિજ્ઞાન ૯, કેવળ જ્ઞાન ૧૦, નો સંજ્ઞોપયુક્ત ૧૧, વેદ ૧૨, કષાય ૧૩, લોભકષાય ૧૪, સંયોગી ૧૫, મનોયોગી ૧૬, વચનયોગી ૧૭, ૧૮, સાકારોપયુક્ત ૧૯, અને અનાકારોપયુક્ત ૨૦,' આ વીસ પદોમાં આદિના ત્રણ ભંગજ એટલે કે પહેલો બીજો અને ત્રીજો એત્રણ જ ભંગો કહ્યા છે. 'अलेस्से केवलनाणीय अयोगी य एए तिन्नि वि न पुच्छिज्जंति' અલેશ્ય

કેવળજ્ઞાની, અને અયોગી એ મનુષ્યોમાં કેવળ એક ચોથો ભંગજ હોય છે. કેમકે એ ત્રણે ચરમ જ હોય છે. તેથી આ અચરમ ઉદ્દેશામાં તેમના સંબંધી પ્રશ્ન કરવામાં આવતો નથી. 'सेसं तहेव' આ કથન શિવાય બાકીનું બીજુ તમામ કથન પહેલા ઉદ્દેશામાં કહ્યા પ્રમાણે સમજવું.

'वाणमंतरजोइसिया वेमाणिया जहा नेरइया' વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકને નારકના કથન પ્રમાણે જ પહેલો અને બીજો એ બે ભંગવાળા સમજવા. 'अचरिमेणं भंते ! नेरइए णाणावरणिज्जं कम्मं किं बंधी पुच्छा' હે ભગવન્ જે નૈરયિક અચરમ હોય છે, તેણે ભૂતકાળમાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરેલ હોય છે? વર્તમાન કાળમાં પણ તે તેનો બંધ કરે છે? અને ભવિષ્ય કાળમાં તે તેનો બંધ કરશે? આ પ્રમાણે ચાર ભંગોવાળો પ્રશ્ન ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુશ્રીને પૂછયો છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा एवं जहेव पावं' હે ગૌતમ! પાપકર્મ દંડકમાં જે પ્રમાણે અચરમ નારકોને આદિના એટલે-પહેલો અને બીજો એ બે ભંગો કહ્યા છે. એજ પ્રમાણે અચરમ નારકને જ્ઞાનાવરણીય કર્મના બંધમાં પણ આદિના એ બે ભંગો જ કહેવા જોઈએ. ત્રીજો અને ચોથો ભંગ કહેવાનો નથી. જેમ કે-કોઇ એક અચરમ નારક એવો હોય છે કે જેના દ્વારા ભૂતકાળમાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરાયો હોય છે. વર્તમાન કાળમાં પણ તે તેનો બંધ કરે છે. અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ તે તેનો બંધ કરશે.૧ તથા-કોઈ એક અચરમ નારક એવો હોય છે કે-જેણે ભૂતકાળમાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કર્યો હોય છે. વર્તમાન પણ તે તેનો બંધ કરે છે. પરંતુ ભવિષ્ય કાળમાં તે તેનો બંધ કરવાવાળો હોતો નથી, ૨ 'આ રીતે આ બે ભંગો જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરવાના સંબંધી અચર નારક દંડકમાં કહ્યા છે. 'नवरं मणुस्सेसु कसाइसु लोभ कसाईसु य पढमबितिया भंगा' પરંતુ અહિં વિશેષપણું એ છે કે-સામાન્ય મનુષ્યોમાં કષાયી અને લોભકષાયવાળા મનુષ્યોમાં અહિયાં પહેલો અને બીજો એ બેજ ભંગો કહ્યા છે. પરંતુ પાપકર્મના દંડકમાં તો કષાયવાળા અને લોભ કષાયવાળા મનુષ્યોમાં પહેલા ત્રણ ભંગો કહ્યા છે. અહિયાં આદિ પહેલો અને બીજો એ બે ભંગો કહેવાનું કહ્યું છે તેનું કારણ એ છે કે—તે જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ ન કરીને ફરીથી તેને બંધવાળો હોતો નથી. કેમકે કષાયવાળા મનુષ્યોમાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મોનું બંધકપણું સદાકાળ રહે છે. અચરમ હોવાથી ચોથો ભંગ સંભવિત થતો નથી. 'सेसा अट्ठारसचरमविहूणा' બાકીના અઢાર પદોમાં સકષાય અને લોભ કષાય પદને છોડીને જીવ, શુક્લ લેશ્યાવાળા, શુકલપાક્ષિક, સમ્યગ્દૃષ્ટિ, જ્ઞાની, મતિજ્ઞાન વિગેરે ચાર જ્ઞાન,

નોસંજ્ઞોપયોગી અને અનાકારોપયોગવાળામાં ચોથા ભંગને છોડીને પહેલો, બીજો અને ત્રીજો એ ત્રણ ભંગો કહેવા જોઈએ.

'સેસં તહેવ जाव वेमाणियाणं' મનુષ્યોના શિવાય બધા જ દંડકોનું યાવત્ વૈમાનિક દંડક સુધીનું કથન નૈરયિકોના કથન પ્રમાણે કહેવું જોઇએ અર્થાત્ આ બધા દંડકોમાં પહેલો અને બીજો એ બે ભંગોજ કહેવાના કહ્યા છે. 'दरिसणा-वरणिज्जंपि एवं चेव निरवसेसं' જે પ્રમાણે જ્ઞાનાવરણીય કર્મની સાથે બંધ સંબંધી કથન કર્યું છે, એજ પ્રમાણે દર્શનાવરણીય કર્મની સાથે પણ બંધ સંબંધી કથન કહેવું જોઇએ અર્થાત્ દર્શનાવરણીય કર્મ સાથે પણ દંડકો કહેવા જોઈ એ. 'वेयणिज्जे सव्वत्थवि पढमबितिया भंगा जाव वेमाणि-याणं वेदनीय કર્મમાં પણ બધાજ પદોમાં વૈમાનિકો સુધી પહેલો અને બીજો એ બે ભંગો કહેવા જોઈ એ 'नवरं मणुस्सेसु अलेस्से केवली अयोगी नत्थि' વિશેષતા એ છે કે—મનુષ્ય પદમાં લેશ્યા સહિત કેવલી અને અયોગી એ મનુષ્યો અચરમ હોતા નથી. કેમ કે—બધામાં ચરમ પણાનો જ સદ્ભાવ રહે છે. તેથી અહીંયા એ પદો કહેવાના નથી 'अचरिमेणं भंते ! नेरइए' હે ભગવન્ જે અચરમ નૈરયિક હોય છે, તે શું 'मोहणिज्जं कम्मं किं बंधी पुच्छा' ભૂતકાળમાં મોહનીય કર્મનો બંધકરી ચૂકેલ હોય છે ? વર્તમાન કાળમાં પણ તે મોહનીય કર્મનો બંધ કરવાવાળો હોય છે ? અને ભવિષ્યકાળમાં પણ તે મોહનીય કર્મનો બંધ કરશે ? અથવા શું તે ભૂતકાળમાં મોહનીય કર્મને બાંધી ચૂકેલ હોય છે ? વર્તમાનમાં પણ તે તેને બાંધે છે ? પરંતુ ભવિષ્ય કાળમાં તે તેનો બંધ કરશે નહીં ? અથવા—ભૂતકાળમાં મોહનીય કર્મને બાંધી ચૂકેલ હોય છે ? અને વર્તમાન કાળમાં તે તેનો બંધ કરશે ? અથવા ભૂતકાળમાં જ તેણે તેનો બંધ કર્યો હોય છે ? વર્તમાન કાળમાં તે તેનો બંધ નથી કરતો ? અને ભવિષ્ય કાળમાં તે તેનો બંધ નહી કરે ? આ પ્રમાણેના ચાર ભંગો વાળો પ્રશ્ન મોહનીય કર્મના બંધના સંબંધમાં ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને પૂછયો છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે—'गोयमा ! जहेव पावं तहेव निरवसेसं जाव वेमाणिए' હે ગૌતમ ! પાપકર્મના બંધના સંબંધમાં જે પ્રમાણેનું કથન કરવામાં આવ્યું છે. એજ પ્રમાણેનું કથન અહિયાં યાવત્ વૈમાનિક સુધી કહેવું જોઈએ. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—મોહનીય કર્મના બંધ સંબં-ધમાં પણ પાપકર્મ બંધના કથન પ્રમાણે મનુષ્યોમાં પણ વીસ પદોમાં તો આદિના ત્રણ ભંગો કહેવા જોઈએ અને બાકીના પદોમાં તથા તેવીસ દંડકોમાં આદિના બે ભંગ કહેવા જોઇએ. 'अचरिमे णं भंते ! नेरइए आउयं कम्मं किं बंधी पुच्छा' હે ભગવન્ જે અચરમ નૈરયિક હોય છે, તેણે ભૂતકાળમાં આયુકર્મનો બંધ કર્યો હોય છે ? વર્તમાન કાળમાં તે આયુકર્મનો બંધ કરે ? અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ તે તેનો બંધ કરશે ? ઈત્યાદિ ક્રમથી ગૌતમસ્વામી એ અહિયાં

'पुच्छा' એ પદથી ગ્રહણ કરાતાં ચાર ભંગો વાળો પ્રશ્ન પ્રભુશ્રીને પૂછયો છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा ! पढमतइया भंगा' કોઈ એક અચરમ નારક એવો હોય છે કે-જે ભૂતકાળમાં પણ આયુષ્ય કર્મનો બંધ કરી ચૂકેલ હોય છે. વર્તમાન કાળમાં પણ તે તેનો બંધ કરે છે. અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ તે તેનો બંધ કરશે. તથા-કોઈ એક અચરમ નારક એવો હોય છે કે—જે પૂર્વ કાળમાં આયુકર્મનો બંધ કરી ચૂકેલ હોય છે. વર્તમાન તે તેનો બંધ કરવાવાળો હોતો નથી પરંતુ ભવિષ્ય કાળમાં તે તેનો બંધ કરવાવાળો હોય છે. કેમ કે જે અચરમ હોય છે, તેને અવશ્યજ આયુકર્મનો બંધ હોય છે. નહીં તો તેમાં અચરમ પણું જ સંભવતું નથી. 'एवं सव्वपदेसु' એજ પ્રમાણે અચરમ નૈરયિકને સઘળા પદોમાં એટલે કે ૨૦ વીસે પદોમાં પહેલો અને ત્રીજો એ બે ભંગો સમજવા. અહિયાં બીજો ભંગ સંભવિત થતો નથી. તેનું કારણ એ છે કે— અચરમત્વાળાને નિયમથી આયુકર્મનો બંધ હોય છે. 'नवरं सम्मामिच्छत्ते तइयो भंगो' સમ્યગ્મિથ્યાત્વ પદમાં 'अबध्नात्, न बध्नाति, भन्त्स्यति' એ પ્રમાણેનો આ ત્રીજો ભંગજ હોય છે. પહેલો બીજો અને ચોથો એ ત્રણ ભંગો હોતા નથી. 'एवं जाव थणियकुमाराणं' એજ પ્રમાણે યાવત્ સ્તનિતકુમાર સુધી સમજવું જોઇએ. અહિયાં યાવત્ પદથી અસુરકુમારથી લઈ ને વાયુ કુમારો સુધીના સઘળા ભવનપતિઓ ગ્રહણ કરાયા છે.

'पुढविकाइयआउकाइयवणस्सइकाइयाणं तेउलेस्साए तइयो भंगो' પૃથ્વીકાયિક. અપ્કાયિક અને વનસ્પતિકાયિકોને તેજોલેશ્યામાં ત્રીજો ભંગ જે 'अबनात्, न बध्नाति, भन्त्स्यति' આ પ્રમાણેનો છે, તે હોય છે. કેમ કે પૃથ્વીકાયિકોમાં અપ્કાયિકોમાં, અને વનસ્પતિકાયિકોમાં દેવોની ઉત્પતી હોય છે તેથી તેઓની અપર્યાપ્તાવસ્થામાં તેજોલેશ્યાનો સદ્ભાવ હોવાથી એક ત્રીજો ભંગજ સંભવિત કહ્યો છે. 'सेसेसु पदेसु सव्वत्थ पढमतइया भंगा' બાકીના બધા જ પદોમાં પહેલો અને ત્રીજો એ બે જ ભંગો થાય છે. 'तेउकाइए वाउकाइयाणं सव्वत्थ पढमतइया भंगा' તૈજસ્કાયિક અને વાયુકાયિકોને બીજા પદોમાં अबध्नात्, बध्नाति, भन्त्स्यति'१ अबध्नात्, न बध्नाति, भन्त्स्यति२' આ પહેલો અને બીજો એ બે ભંગોજ હોય છે. 'वेइंदियतेइंदिय चउरिंदियाणं एवं चेव' બે ઇંદ્રિયવાળા તેઈન્દ્રિય અને ચૌઇન્દ્રિય જીવોને પણ એજ પ્રમાણે બધાજ પદોમાં પહેલો અને ત્રીજો એ બે ભંગોજ સમજવા. 'नवरं सम्मत्ते ओहियनाणे आभिहिबोहियनाणे सुयनाणे एपसु चउसु वि ठाणेसु तइओ भंगो' પરંતુ તેઓને સમ્યક્ત્વ. ઔધિકજ્ઞાન, સમુચ્ચય (સામાન્યજ્ઞાન) આભિનિબોધિકજ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાન, આ ચાર પદોમાં-સ્થાનોમાં કેવળ એક ત્રીજો ભંગ જ હોય છે. કેમકે- પૂર્વભવની અપેક્ષાથી આ બે ઇંદ્રિયવાળા ત્રણ ઇંદ્રિયવાળા અને ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવોમાં અપર્યાપ્તક અવસ્થામાં સમ્યકત્વ વિગેરે ચાર સ્થાનોનો સદ્ભાવ રહે છે. અને તે સમયે તેમને આયુનો બંધ થતો નથી.

'पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं सम्मामिच्छत्ते तइओ भंगो' પંચેન્દ્રિયતિર્યંચ યોનિવાળાઓને સમ્યગ્મિથ્યાત્વમાં પહેલો ભંગ હોય છે. 'सेसेसु पएसु सव्वत्थ पढमतइया भंगा' સમ્યક્મિથ્યાત્વ શિવાયના બીજા સઘળા સ્થાનોમાં પહેલો અને ત્રીજો એમ બે ભંગોજ હોય છે. 'अबध्नात्, बध्नाति भन्त्स्यति' આ પહેલો ભંગ છે. 'अबध्नात्, न बध्नाति, भन्त्स्यति' આ ત્રીજો ભંગ છે.

'मणुस्साणं सम्मामिच्छत्ते अवेदए अकसाइंमि य तइयो भंगो' મનુષ્યોને સમ્યક્મિથ્યાત્વ, અવેદક અને અકષાયિ આ ત્રણુ સ્થાનોમાં ત્રીજો ભંગજ હોય છે. 'अलेस्स केवलनाण अयोगी य न पुच्छिज्जंति' અલેશ્ય, કેવળજ્ઞાની, અને અયોગી આ બંધમાં કર્મબંધનો અભાવ હોય છે. તેથી તેના ભંગ સંબંધી વ્યવસ્થાનો પણુ અભાવ છે. તેથી તેઓના સંબંધમાં પ્રશ્ન જ કરવામાં આવ્યો નથી. 'सेसपदेसु सव्वत्थ पढमतइया भंगा' તેઓને મિશ્રદૃષ્ટિ અવેદક, અકષાયી, અલેશ્ય, કેવળજ્ઞાની અને અયોગી આ શિવાયના બાકીના સઘળા પદોમાં પહેલો અને ત્રીજો એમ બે ભંગોજ હોય છે.

'वाणमंतरजोइसियवेमाणिया जहा नेरइया' વાનવ્યન્તર, જયોતિષ્ક, અને વૈમાનિકોના સંબંધમાં, નૈરયિકોના સંબંધમાં કહેવામાં આવેલ કથન પ્રમાણેનું કથન સમજવું. અર્થાત્ તેઓને પણુ મિશ્રદૃષ્ટિવાળાને છોડીને બાકીના સઘળા પદોમાં પહેલો અને ત્રીજો એ બે ભંગજ હોય છે. બાકીના પદોનું કથન આજ પ્રકરણુમાં કરવામાં આવ્યું છે. 'नामं गोयं अंतराईयं जहेव नाणावरणिज्जं तहेव निरवसेसं' નામ ગોત્ર, અંતરાયકર્મના સંબંધમાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મના સંબંધમાં કહેવામાં આવેલ કથન પ્રમાણુેનું કથન સમજવું.
'सेवं भंते सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ' હે ભગવન્ નારકાદિકોના પાપ કર્મ બંધ વિગેરેના બંધના સંબંધમાં આપ દેવાનુપ્રિયે જે કથન કર્યું છે, તે સઘળું કથન સર્વથા સત્ય છે. હે ભગવન્ આપ દેવાનુપ્રિયનું કથન આપ્ત હોવાથી સર્વથા સત્યજ છે. આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુશ્રીને વંદના કરી તેઓને નમસ્કાર કર્યા. વંદના નમસ્કાર કરીને તે પછી તેઓ સંયમ અને તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થયા. ।।સૂ.૧।।

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત "ભગવતીસૂત્ર"ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના છવીસમા શતકનો અગિયારમો ઉદ્દેશો સમાપ્ત।।૨૬-૧૧।।

।।છવ્વીસમું શતક સંપૂર્ણ।।

સત્તાવીસમા શતકના પહેલા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

છવ્વિસમા શતકનું કથન પુરૂં કરીને હવે ક્રમથી આવેલા આ સત્યાવીસમા શતકનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે. છવ્વીસમા શતકમાં જીવના સાથે કર્મબંધની ક્રિયા અતીતકાલ વિગેરે કાલ વિશેષને લઈને કહેલ છે. હવે આ સત્યાવીસમાં શતકમાં જીવના દ્વારા કર્મ કરવાની જે ક્રિયા કરવામાં આવે છે, તે અતીત વિગેરે કાલ વિશેષને લઇને કહેવામાં આવશે. આ સંબંધને લઈને આ સત્યાવીસમા શતકનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે. 'जीवा णं भंते पावं कम्मं किं करिंसु करेंति करिस्संति' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ—'जीवा णं भंते' હે ભગવન્ જીવોએ 'पावं कम्मं किं करिंसु करेंति करिस्संति' ભૂતકાળમાં પાપકર્મ કર્યું છે? વર્તમાનમાં તેઓ પાપકર્મ કરે છે? અને ભવિષ્યમાં પણ તેઓ પાપકર્મ કરશે? અથવા 'करिंसु, करेंति न करिस्संति' ૨ ભૂતકાળમાં તેમણે પાપકર્મ કર્યું છે? વર્તમાન કાળમાં પણ તેઓ પાપકર્મ કરે છે? અને ભવિષ્યમાં તેઓ પાપકર્મ નહીં કરે? 'करिंसु न करेंति करिस्संति'૩, ભૂતકાળમાં તેઓએ પાપકર્મ કર્યું છે? વર્તમાન કાળમાં તેઓ પાપકર્મ કરતા નથી? અને ભવિષ્યમાં તેઓ પાપકર્મ નહીં કરે?

જે પ્રમાણે ૨૬ છવ્વીસમાં શતકમાં 'बंधी' એ પદ આવવાથી બંધ શતક એ પ્રમાણે તેને કહેલ છે. એજ પ્રમાણે આ શતકમાં પ્રશ્નમાં 'करिंसु' આ પદથી આ શતકને 'करिंसु' શતક કહેલ છે.

શંકા—બંધ અને કરણમાં શો ફેર છે?

ઉત્તર—કોઈ રીતે તેમા ભેદ નથી.

શંકા—જો બંધ અને કરણમાં ભેદ નથી, તો પછી તેને જુદા પ્રકરણ તરીકે અહિયાં કેમ કહેલ છે?

ઉત્તર—પૃથક રૂપથી કહેવાનું કારણ એ છે કે—જીવને જે બંધ ક્રિયા થાય છે. તે જીવ કર્તૃક-એટલે કે જીવ દ્વારા કરવામાં આવેલ હોય છે. ઈશ્વર, કાળ, પ્રકૃતિ અથવા સ્વભાવ કૃત હોતી નથી. એજ વાત બતાવવા માટે બંધ અને કરણને જુદા જુદા કહેવામાં આવ્યા છે.

અથવા-સામાન્ય રૂપથી કર્મનો બંધ થવો તેનું નામ બંધ છે અને બંધ અવસ્થાને પ્રાપ્ત થયેલ તે કર્મોના સંક્રમણ વિગેરે અવસ્થામાં કરવું

તેનું નામ કરણ છે. આ રીતે બંધ અને કરણમાં અંતર બતાવીને હવે પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતાં કહે છે કે-'ગોયમા ! अत्थेगइए करिंसु, करेंति, करिस्संति' હે ગૌતમ ! કેટલાક જીવો એવા હોય છે, કે જેઓએ ભૂતકાળમાં પાપકર્મ કર્યું હોય છે, વર્તમાન કાળમાં તેઓ પાપકર્મ કરે છે. અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ તેઓ પાપકર્મ કરશે ૧ તથા કેટલાક જીવો એવા પણ હોય છે કે-જેઓએ ભૂતકાળમાં પાપકર્મ કર્યું હોય છે. વર્તમાનમાં પણ તેઓ પાપકર્મ કરે છે અને ભવિષ્ય કાળમાં તેઓ પાપકર્મ કરશે નહીં ૨ તથા કેટલાક જીવો એવા હોય છે કે-જેઓએ પહેલાં પાપકર્મ કર્યું હોય છે, પરંતુ વર્તમાનમાં પાપકર્મ કરતા નથી. અને ભવિષ્યમાં તેઓ પાપકર્મ કરશે. તથા કેટલાક જીવો એવા હોય છે કે-જેઓએ ભૂતકાળમાં જ પાપકર્મ કરેલ હોય છે. વર્તમાનમાં તેઓ પાપકર્મ કરતા નથી તથા ભવિષ્ય કાળમાં તેઓ પાપકર્મ કરશે નહિં જે પ્રમાણે આ ચાર ભંગો સામાન્ય જીવનો આશ્રય કરીને અહિયાં કહ્યા છે. એજ પ્રમાણે જીવ વિશેષનો આશ્રય કરીને પણ ચાર ભંગો ભગવાને કહ્યા છે.

'सलेस्साणं भंते ! जीवा' હે ભગવન્ જે જીવો લેશ્યાવાળા હોય છે, તેઓએ ભૂતકાળમાં પાપકર્મ કરેલ હોય છે ? વર્તમાનમાં તેઓ પાપકર્મ કરે છે ? અને ભવિષ્યમાં તેઓ પાપકર્મ કરશે ? અથવા તેઓએ ભૂતકાળમાં પાપકર્મ કરેલ છે ? વર્તમાનમાં પાપકર્મ કરે છે ? અને ભવિષ્યમાં તેઓ પાપ કર્મ નહિં કરે ? અથવા—ભૂતકાળમાં તેણે પાપકર્મ કરેલ છે ? વર્તમાન કાળમાં તેઓ પાપકર્મ કરતા નથી ? અને ભવિષ્યમાં તેઓ પાપકર્મ કરશે ? અથવા ભૂતકાળમાં તેઓએ પાપકર્મ કર્યું છે ? વર્તમાનમાં તેઓ પાપકર્મ કરતા નથી ? તથા ભવિષ્યમાં તેઓ પાપકર્મ નહી કરે ? આ પ્રમાણે પાપકર્મના બંધના સંબંધમાં જે રીતે લેશ્યાવાળા જીવમાં જે—જે ભંગો કહ્યા છે, તેજ પ્રમાણે તે તે ભંગો આ 'करिंसु' શતકમાં પણ લેશ્યા યુક્ત જીવોના સંબંધમાં સમજવા. એજ વાતને સિદ્ધ કરવા માટે. 'एवं एएणं अभिलावेणं जच्चेव बंधिसए वत्तव्वया सच्चेव निरवसेसा भाणियव्वा' આ સૂત્રપાઠ કહેલ છે અર્થાત્ 'બંધ' શતકમાં લેશ્યાવાળા જીવમાં જે-જે ભંગો કહ્યા છે, તે સઘળા ભંગો અહિયાં પણ સમજી લેવા. આ રીતે આ કથનથી બંધી શતકમાં જે કથન કરવામાં આવ્યું છે, તે પૂરેપૂરૂં કથન અહિયાં પણ કહી લેવું તથા-'तहेव नवदंडगसंगहिया एक्कारस उद्देसगा भाणियव्वा' એજ પ્રમાણે નવ દંડક સહિત આઠ કર્મ પ્રકૃતિ અને એક પાપકર્મ બંધ આટલા દંડકોથી યુક્ત અગીયાર ઉદ્દેશાઓ અહિયાં કહી લેવા કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-આ 'કરિંસુ' શતકમાં પણ બંધી શતકના કથન પ્રમાણે જ તમામ કથન સમજી લેવું. ાસૂ૦૧ા

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત 'ભગવતીસૂત્ર'ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના સત્યાવીસમા શતકના પહેલા ઉદ્દેશ થી અગીયારમાં ઉદ્દેશા સુધીના અગીયાર ઉદ્દેશા સમાપ્ત ા૨૭-૧-૧૧ા

ા સત્યાવીસમું શતક સમાપ્ત ા૨૭ા

ા સમાપ્ત ા